

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
Ы.АЛТЫНСАРИН АТЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БІЛІМ АКАДЕМИЯСЫ

**Кәсіптік бағдар беру іс-шараларын
ұйымдастыру және өткізу бойынша әдістемелік
ұсынымдар**

Астана
2025

Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясының Ғылыми кеңесі
басылымға ұсынды (хаттама №1, 6 наурыз, 2025 жыл)

Әдістемелік ұсынымдар орта білім беру ұйымдары басшысының тәрбие ісі және кәсіптік бағдар беру жөніндегі орынбасарларына, бастауыш сынып мұғалімдеріне, сынып жетекшілеріне, кәсіптік бағдар беруші педагогтерге, психологтарға арналған.

\

Мазмұны

Кіріспе

1. 1-4 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу.
2. 5-7 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу.
3. 8-9 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу.
4. 10-11 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Кіріспе

Экономика мен технологияда болып жатқан жаһандық өзгерістер жағдайында өзекті кәсіби дағдылары бар жоғары білікті кадрларға деген қажеттілік артуда. Қазақстанда және де басқа да елдердегідей білім беру жүйесін реформалау қажеттілігі, әсіресе кәсіптік бағдар беру саласында жүзеге асырылады [1]. Білім сапасы оқушыларды тез өзгеретін әлемде өмір сүруге дайындаумен тікелей байланысты екенін түсіну маңызды, Мұнда негізгі фактор тек білім ғана емес, сонымен қатар өз бетінше шешім қабылдау және кәсіби бейімделу мүмкіндігі болады. Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында көрсетілгендей, маңызды міндеттердің бірі жастарды еңбек өміріне дайындауды және оның ел экономикасына табысты кірігуін қамтамасыз етуге тиіс білім беру арқылы адами капиталды дамыту болып табылады [2].

Өскелең ұрпақтың кәсіби дамуына қойылатын заманауи талаптар кәсіптік бағдарлау тәсілдерін қайта қарастыру қажеттілігіне алып келді. Маңызды аспект-бұл мамандық таңдауға көмектесу ғана емес, сонымен қатар студенттерді өз бетінше мансап құруға ұмтылуда қолдау. Бұл олардың кәсіби болашағын анықтайтын және табысты еңбек қызметін қамтамасыз ететін саналы түрде шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Білім алушыларда кәсіптер туралы түсінік қалыптастырып қана қоймай, оларға жаһандану және жаңа технологиялардың дамуы жағдайында үлкен маңызға ие мансаптық амбицияларын жүзеге асыру үшін құралдар беру маңызды [3].

Мектеп жүйесіндегі кәсіптік бағдар сыни ойлауды, өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға бағытталуы керек, бұл білім алушыларға өздерінің кәсіби траекториясын саналы және жауапкершілікпен таңдауға көмектеседі. Бұл тұрғыда балаларға олардың қызығушылықтары мен бейімділіктерін анықтауға көмектесу маңызды элемент болып табылады, бұл олардың болашақ кәсіби қалауларын жақсырақ түсінуге ықпал етеді. Тиімді кәсіптік бағдарлау өскелең ұрпақты өз бетінше кәсіби таңдауға дайындауға ықпал ете отырып, еліміздің білім беру стратегиясы шеңберінде маңызды элементке айналады.

1-4 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу

Бастауыш сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлаудың өзектілігі

Бастауыш сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты-кәсіптер әлемі туралы, әр түрлі іс-шараларға қатысу арқылы адамның өміріндегі еңбектің рөлін түсіну, бастауыш сынып оқушыларының қызығушылықтары мен бейімділіктерін зерттеу. Бастауыш сынып оқушылары үшін мамандықтар әлемі туралы әсердің алуан түрлі бейнесін жасау өте маңызды.

Бала ересек өмірде саналы түрде таңдау жасауы үшін оны балаларға жақсы таныс кәсіптерден бастап, мамандықтардың максималды санымен таныстыру керек. Балаға неғұрлым көп кәсіп таныс болса және оның кәсіптер әлемі туралы түсінігі неғұрлым кең болса, соғұрлым ол кәсіби жоспарды қалыптастыру процесінде аз қателіктер жібереді.

Жеке тұлғаны дамытудың әр жас кезеңінде кәсіптік бағдар беру және кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтау өзіндік ерекшеліктерге ие. Бастауыш сынып оқушыларына мамандықтар әлемімен тереңірек және бағаланып танысу, ол туралы түсініктерін кеңейту міндеті қойылады, бұл кейіннен жасөспірімдер мен жасөспірімдерде кәсіби таңдау үшін негіз болады.

Бастауыш сынып оқушыларын кәсіптер әлемімен таныстыру шеңберінде олардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесін зерттеудің өзектілігі мұндай зерттеулердің жасөспірімдер мен жасөспірімдердегі кәсіби өзін-өзі анықтау зерттеулерімен салыстырғанда әлдеқайда аз екендігіне байланысты. Кәсіптер әлемі алуан түрлі және балаларды оның барлық спектрімен таныстыру мүмкіндігін ескере отырып, бастауыш сынып оқушыларын ақпаратпен жұмыс істеуге үйрету, мамандықтарды талдау құралдарын үйрету қажет, бұл балаларды жобалық қызметке тарту кезінде мүмкін болады.

Бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктері

Бастауыш сыныптардағы кәсіптік бағдар беру сабақтарының мазмұны мен құрылымы бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерімен анықталады. Мектепте оқудың басында ауызша логикалық ойлау қалыптаса бастайды, ол сөзбен жұмыс істей білуді, пайымдау логикасын түсінуді, өз көзқарасын дәлелдей білуді қамтиды.

Бірінші сынып оқушылары тұжырымдамамен жұмыс жасағанда, ең алдымен, объектінің әрекетін сипаттайтын ең көрнекі, сыртқы белгілерді атап өтеді (ол не істейді?), оның мақсаты (ол не үшін?). Бастауыш сынып оқушыларына пәннің ішкі мәнін анықтау, оны қандай да бір түрге жатқызу әлі де қиын. Мысалы, олар үшін «трактор», «далада жүру үшін», «картоп қазуға көмектесу үшін», «ауылшаруашылық көлігінің түрі» емес.

Бірінші сынып оқушысы көбінесе дәлелдер мен дәлелдемелерді нақты фактіні көрсету арқылы ауыстырады немесе ұқсастыққа сүйенеді. Оларға себеп-салдарлық байланыстарды түсіну және орнату әсіресе қиын. Мысалы, сұрақ: «өсімдік неге құрап қалды?» сұраққа қарағанда әлдеқайда қиын «егер өсімдік суарылмаса не болады?». Сондықтан кәсіптік бағдар беру сабақтарын

жоспарлау процесінде мамандықта маңызды, негізгі тараптарды ажыратуға үйрету маңызды. Барлық балалар бухгалтер «компьютерде отырған адам» емес, жүргізуші «көлік жүргізетін адам» емес екенін бірден түсіне алмайды.

Мұғалім балалардың мамандық туралы идеясын маңызды, негізгі белгілерге сүйене отырып қалыптастыруға табандылық танытуы керек. Мысалы, жетекші сұрақтардың көмегімен: «бірақ сіз ойнаған кезде компьютерде отырасыз. Сіз бухгалтер емессіз! Ал бухгалтер деген кім?»; «әкең де мүмкін көлік жүргізуді біледі, бірақ жүргізуші емес, инженер (сантехник, аспаз, дәрігер және т.б.) болып жұмыс істейді».

Назар аудару туралы ұмытпау керек. Назар әлі тұрақсыз. Бірінші сыныптағы балалар (әсіресе оқудың алғашқы төрт айында) оңай алаңдайды, тез шаршайды. Мамандықтар туралы ұзақ пікірталастар (4-5 минуттан астам) тиімді емес. Осы фактіні ескере отырып, сабақтарды жоспарлау кезінде балалардың танымдық қызығушылықтарын ескеру қажет (яғни, олар шынымен қызықтыратын нәрсе): ойнау, тыңдау және талқылау ертегілер, сурет салу, өздері туралы айту, қиялдау, жұмбақтарды шешу, сценарийлер ойнау, жұмбақтарды шешу, «күпияларды» табу (жасырылған нәрсе).

Екінші немесе төртінші сыныптарда бастауыш сынып оқушысының жас ерекшеліктері енді мектепке дейінгі кезеңмен тығыз байланысты емес, сондықтан оларды бөлек қарастырыңыз. 2-4 сынып оқушыларының қабылдауы қазірдің өзінде сараланған. Дегенмен, балалармен жұмыс кезінде екі ұқсас нысанды, заттарды, құбылыстарды, сөздерді, жағдайларды және т.б. салыстыру үшін жаттығуларды қолдану қажет. 2-4 сынып оқушылары тақырыпты атап қана қоймай, оның қандай бөліктерден тұратынын сипаттай алады, оның функциялары мен адам өміріндегі рөлін сипаттай алады.

Мамандықтар әлемімен танысу барысында мамандардың еңбек жағдайлары мен құралдарын сипаттауға назар аудару қажет. Егер бірінші сынып оқушылары тек 30-35 минут бойы ерікті назар аудара алса, онда 2-сыныптан бастап бұл уақыт 40-45 минутқа дейін артады. 4-сыныптың соңында оқушылар назарын бір объектіден екіншісіне тез ауыстыра білуі керек.

Сондай-ақ, зейінді бөлу қабілетін дамыту қажет (мысалы, оқу мен тыңдау арасында). Бұл қабілет жұптық және топтық жұмыс түрлерін қолданғанда тиімді дамиды. Мысалы, белгілі бір мамандыққа қажетті қасиеттерді атау бастауыш сынып балаларына жұппен немесе топпен оңайырақ.

3 және 4 сынып оқушыларының жас ерекшеліктері кейбір айырмашылықтарға ие. Үшінші сынып – балалардың өміріндегі бетбұрыс. Оқудың үшінші жылынан бастап олар ілімге шынымен саналы түрде қарай бастайды, танымға белсенді қызығушылық таныта бастайды. Оқытудың осы кезеңінде ақыл-ой операцияларын белсенді игеру және қалыптастыру жүреді, ауызша ойлау, яғни ұғымдармен жұмыс жасайтын ойлау қарқынды дамиды. Ойлаудың жаңа мүмкіндіктері қабылдауды, зейінді, есте сақтауды одан әрі дамытуға негіз болады. Бұл жаста «Мен қалаймын» мотиві «қажет» мотивіне ауысады, басқаша айтқанда, еріксіздік пайда болады.

4-сыныпта бастауыш мектеп жасындағы негізгі неоплазмалардың қалыптасуы аяқталады, яғни баланың іргелі сипаттамаларының құрылысы аяқталады, оның негізінде жасөспірімге дейінгі даму жалғасады. Бұл жаста өзін-өзі дамыту қажеттілігі туралы алғашқы хабардарлық пайда болады, яғни кіші оқушы нақты Мен мен Идеал арасындағы, қабілеттер мен мүмкіндіктер арасындағы, «Мен» Мен «қалаймын» арасындағы қайшылықты түсіне алады; болашақта саналы кәсіби өзін-өзі анықтау үшін пайдалы болатын өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін барабар бағалауға мүмкіндік бар.

Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру қызметінің принциптері

1) жүйелілік пен сабақтастық – кәсіптік бағдар беру жұмысы тек бастауыш мектептің жоғары білім алушыларымен ғана жұмыс істеумен шектелмеуге тиіс. Бұл жұмыс бірінші сыныптан төртінші сыныпқа дейін жүргізіледі.

2) білім алушыларға жасына және олардың мүдделерінің қалыптасу деңгейіне, құндылық бағдарлары мен өмірлік жоспарларындағы айырмашылықтарға, үлгерім деңгейіне қарай сараланған және жеке көзқарас.

3) бастауыш сынып оқушыларымен және олардың ата-аналарымен кәсіптік бағдар беру жұмысының жаппай, топтық және жеке нысандарының оңтайлы үйлесімі.

4) кәсіптік бағдарлаудың өмірмен байланысы (өңірдің кадрларға деген қажеттіліктерімен органикалық бірлік).

1-4 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаттары мен міндеттері

Мақсаты-оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту.

Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру қызметінің ***міндеттері***:

- мамандықтар әлемінің алуан түрлілігімен таныстыру;
- әр түрлі мамандықтағы адамдардың еңбек мазмұны туралы жалпы ақпарат беру;
- оқу және еңбек қызметіне деген ынта мен қызығушылықты қалыптастыру;
- зияткерлік және шығармашылық мүмкіндіктерді дамыту;
- еңбекқорлыққа, еңбекқорлыққа, ұқыптылыққа, істі соңына дейін жеткізуде табандылыққа, өзінің және басқа адамдардың еңбегінің нәтижелеріне ұқыпты қарауға тәрбиелеу.

Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының теориялық негіздері

Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Әлеуметтік-экономикалық, мәдени және саяси өзгерістер жағдайындағы кәсіби даму өзін-өзі тануды, өзін-өзі бағалауды, ойлау мен құндылықтар жүйесін қайта құруды талап етеді. Бұл өзгерістер адамның жетілуіне байланысты, сондықтан жас кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Бұл жағдайда біз кәсіби өзін-өзі анықтау стадионы туралы айтып отырмыз.

Кәсіби өзін-өзі анықтау стадионына сәйкес, бұл процесті психологиялық қолдау жеке тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарын жандандыруға бағытталуы керек. Тек осы жағдайда ғана кәсіби қызметке қатысу ондағы тұлғаның толыққанды дамуына қызмет етеді. Өзін-өзі анықтау процесі уақыт пен белгілі бір тарихи дәуірдің талаптарына жауап беретін кәсіби маңызды қасиеттерді бірінші орынға қоюы керек. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда ең маңызды қасиеттер-бұл кәсіпкерлік, оқу қабілеті, кәсіби ұтқырлық, тәуекелге баруға дайын болу және тәуелсіз шешім қабылдау қабілеті.

1-4 сыныптарды И.Кон «балалар ойыны» кезеңі ретінде анықтайды (ойнау арқылы бала әртүрлі кәсіби рөлдерді алады, кейбір мінез-құлық үлгілерін қайталайды). Шетелде кәсіби қызметті кезеңдеу де кеңінен танылды. Д. Супер бірінші кезеңді өсу-мүдделер мен қабілеттердің дамуы деп анықтайды. Жеке тұлғаның кәсіби қалыптасу кезеңдерін анықтайтын және әлеуметтік жағдайды және жетекші қызметті жүзеге асыру деңгейін негізге алатын Э.Ф.Зеердің айтуынша, бастауыш мектеп-аморфты оптика кезеңі. Яғни, кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің басталуы туыстарының, мұғалімдердің, рөлдік ойындар мен оқу пәндерінің (0-12 жас) әсерінен балаларда кәсіби бағдарланған қызығушылықтар мен бейімділіктердің пайда болуы болып табылады [1].

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшелігі-ересектерге еліктеу. Демек, олар үшін маңызды ересектердің мамандықтарына назар аудару: мұғалімдер, ата-аналар, туыстар, жақын достар отбасы. Кәсіби индукцияның бір түрі бар. Осы жастағы балалардың екінші маңызды ерекшелігі-жетістіктерге мотивация, және, әрине, ең алдымен жетекші іс – әрекетте-оқуда. Баланың алған оқу, ойын және еңбек тәжірибесі негізінде өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктерін білуі қалаған мамандық туралы идеяны қалыптастыруға әкеледі. Бастауыш мектеп жасының соңына қарай қабілеттердің дамуы балалар арасындағы жеке айырмашылықтардың айтарлықтай өсуіне әкеледі, бұл кәсіби артықшылықтар спектрінің айтарлықтай кеңеюіне әсер етеді. Оқу және еңбек қызметі балалардың қиялын қайта құрушы және өнімді (шығармашылық) дамытуға ықпал етеді. Осы қабілеттің негізінде әр түрлі еңбек түрлерінің мазмұны туралы идея байытылады, жеке оқиғалардың конвенциясын түсіну, белгілі бір кәсіпте өзін елестету қабілеті қалыптасады. Балада кәсіби боялған қиялдар пайда болады, бұл болашақта тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына үлкен әсер етеді.

Бастауыш мектеп жасы-6-7 жастан 9-10 жасқа дейінгі балалар санаты. Бастауыш сынып оқушыларында баланың әлеуметтік, моральдық және интеллектуалдық дамуындағы өзгерістерге әкелетін айтарлықтай әлеуметтік-әлеуметтік өзгерістер (жаңа топқа, жаңа ұжымға бірігу, отбасындағы және сыныптағы әлеуметтік мәртебенің өзгеруі, жаңа ережелер мен талаптардың пайда болуы, әлеуметтік қатынастардың ерекше түрін қалыптастыру) бар [2].

Бастауыш сынып оқушыларының моральдық жетілуіне білім беру ортасында Бар ережелерді қабылдау ықпал етеді. Осы ережелер арқылы, сондай-ақ айналасындағылардың мақұлдауы немесе айыптауы арқылы олар

мораль туралы үкім шығарады. Өз кезегінде, бұл баланың қоршаған әлемді ережелер арқылы қабылдауын қалыптастырады, сонымен қатар осы ережелерді сақтай отырып және белгілі бір моральға сәйкес мінез-құлқын реттей отырып, осы әлемге енуге мүмкіндік береді. Бірақ, қалай болғанда да, балаға әр түрлі танымдық және практикалық мәселелерде шешім қабылдау кезінде білім алушының беделі болып табылатын ересек адамға үшінші тараптың қолдауы қажет.

Бастауыш сынып оқушыларына тән табиғи психологиялық ерекшелігі-ересектерге белсенді еліктеу. Ойындарда балалар көбінесе жақындарының мінез-құлқын қайталауға тырысады [3]. Демек, ересектер үшін маңызды мамандықтарға қызығушылық бар: мұғалімдер, ата-аналар, жақын туыстар. Сондықтан көбінесе ата-аналардың кәсібі мен баланың қалаған кәсібі сәйкес келеді, ал мұғалімдеріне қарап, балаларда мұғалім мамандығын алуға деген ұмтылыс пайда болады. Көбінесе үзілістерде оқушылардың өздерін мұғалім ретінде көрсете отырып, тақтаның жанында қалай ойнайтынын байқауға болады.

Бастауыш мектеп жасындағы тағы бір ерекшелігі-баланың өз қабілеттерін, мүмкіндіктерін, бір нәрсеге бейімділігін білуі [3]. Мамандық таңдағанда, адам әрқашан өзінің мүдделеріне және оның жетістікке жетуіне назар аударады. Мектепте балалар қай пәнге көбірек тартылатынын, қай сабақта жақсы нәтижеге қол жеткізетінін түсіне бастайды. Осының арқасында олар қалаған мамандық туралы идеяларды қалыптастыра бастайды. Бұл жаста балалар жетістікке жетудің ерекше мотивациясымен ерекшеленеді (достарының, сыныптастарының және басқа да әлеуметтік топтардың арасында ең жақсы болу). Көбінесе балалар мектепте алған жетістіктерімен мақтанады, өйткені оқыту өмірдің белгілі бір кезеңіндегі олардың негізгі қызметі болып табылады және олар өз жұмысын сәтті атқаратын ата-аналарына еліктеп, оқуда табысты болуға тырысады.

Бастауыш мектептегі баланың өзіне тән ерекшелігі-белсенді әрекетке бейімділік. Өсудің осы кезеңіндегі жетекші қызмет түрі Оқу болып табылады. Алайда, бұл оқу іс-әрекетін бала үшін кәсіби деп атауға болады. Көптеген балалар мектептегі оқуды ата-аналарының кәсіби қызметімен салыстырады. Балаға оқу-ересек адам үшін бірдей жұмыс. Ата-аналарына еліктейтін балалар мектепке қуана барады, оқу және еңбек қызметіне қызығушылық танытады, олардың нәтижелерін тікелей байқай алады. Балаларды оқу процестері де қызықтырады. Олар оқу іс-әрекетінің әртүрлі түрлерімен белсенді айналысады, соның негізінде еңбекқорлық пен тәуелсіздік қалыптасады. Дәл осы жеке қасиеттер балада бастапқы кәсіби қасиеттерді қалыптастырады [4].

Оқу және еңбек белсенділігі, сондай-ақ осы жастағы балалардың қызығушылығы мен дамыған қиялы кәсіби қызметтің әртүрлі түрлерінің мазмұны туралы идеяларды байытуға ықпал етеді, белгілі бір кәсіби салада өзін нақты анықтауға мүмкіндік береді. Баланың қиялдары жиі кездеседі, онда белгілі бір мамандықтар, еңбек дағдылары мен іс-әрекеттері көрініс табады, бұл болашақта оның кәсіби өзін-өзі анықтауына әсер етеді және болашақ мамандықты таңдауда көрінеді.

Бастауыш мектеп жасында баланың интеллектуалды және әлеуметтік дамуында айтарлықтай өзгерістер болады. Бұған қоршаған әлем, қоғам және табиғат туралы жаңа білім, сондай-ақ жаңа дағдыларды алу және бұрыннан бар дағдыларды жетілдіру ықпал етеді. Балалардың бастауыш мектепте кездесетін оқу, ойын, практикалық іс-әрекеттерінің түрлері жалпы дамуға, сондай-ақ баланың ерекше қабілеттерін қалыптастыруға ықпал етеді [5]. Осы іс-шаралар арқылы балаға көп уақыт бөлгісі келетін және болашақ мамандықтың алғашқы белгілерін қалыптастыратын жоғары мамандандырылған бағытты түсіну келеді. Осының арқасында бастауыш мектептің соңына қарай балалар арасындағы жеке айырмашылықтар айқын көрінеді, бұл өз кезегінде оқуды саралауды қажет етеді.

Бастауыш мектеп жасында балаларда танымға тұрақты қызығушылықтар қалыптасады, белгілі бір дағдылар мен дағдылар пайда болады, Шығармашылық бастама дамиды, сыни және ойлау икемділігі байқалады.

Осы жастағы балалардың назары төмен тұрақтылықпен және аз көлеммен сипатталады. Олар өз назарын 10-20 минут ішінде жасай алатын белгілі бір іс – әрекетке ғана аудара алады (ал жасөспірімдер – 40-45 минут, ал жоғары сынып оқушылары-45-50 минутқа дейін). Оларға назарын бөлу және бір оқу тапсырмасынан екіншісіне ауысу қиынға соғады.

Бірақ мектепте бұл екі сипаттама (тұрақтылық пен көлем) балаларда ересек адаммен бірдей. Бұл жаста ауысу ересектерге қарағанда одан да жоғары. Бұл дененің жастығына және баланың орталық жүйке жүйесіндегі процестердің қозғалғыштығына байланысты. Сондықтан, осы жаста ақпарат берудің ең тиімді әдісі-ойын. Ойын арқылы бала белгілі бір кәсіптің мәнін түсіне алады, маманның дағдылары мен дағдыларын көре алады, еңбек құралдары мен олардың функцияларын салыстыра алады. Ойын әдістері оқушының назарын аудару үшін оның танымдық қызығушылықтарын ескеруі керек [6].

1-4 сынып балаларының мамандықтарды қабылдауының жас ерекшеліктері

Бастауыш сыныптардағы кәсіптік бағдар беру сабақтарының мазмұны мен құрылымы бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерімен анықталады.

Мектепте оқудың басында ауызша логикалық ойлау қалыптаса бастайды, ол сөзбен жұмыс істей білуді, пайымдау логикасын түсінуді, өз көзқарасын дәлелдей білуді қамтиды. Бірінші сынып оқушылары тұжырымдамамен жұмыс жасағанда, ең алдымен, объектінің әрекетін сипаттайтын ең көрнекі, сыртқы белгілерді атап өтеді (ол не істейді?), оның мақсаты (ол не үшін?). Бастауыш сынып оқушыларына пәннің ішкі мәнін анықтау, оны қандай да бір түрге жатқызу әлі де қиын. Мысалы, олар үшін трактор «далада жүру үшін», «картоп қазуға көмектесу үшін», «ауылшаруашылық көлігінің түрі» емес.

Бірінші сынып оқушысы көбінесе дәлелдер мен дәлелдемелерді нақты фактіні көрсету арқылы ауыстырады немесе ұқсастыққа сүйенеді. Оларға

себеп-салдарлық байланыстарды түсіну және орнату әсіресе қиын. Мысалы, сұрақ: «өсімдік неге қурап қалды?» сұраққа қарағанда әлдеқайда қиын «егер өсімдік суарылмаса не болады?». Сондықтан кәсіптік бағдар беру сабақтарын жоспарлау процесінде мамандықта маңызды, негізгі тараптарды ажыратуға үйрету маңызды. Барлық балалар бухгалтер «компьютерде отырған адам» емес, жүргізуші «көлік жүргізетін адам» емес екенін бірден түсіне алмайды. Мұғалім балалардың мамандық туралы идеясын маңызды, негізгі белгілерге сүйене отырып қалыптастыруға табандылық танытуы керек. Мысалы, жетекші сұрақтардың көмегімен: «бірақ сіз ойнаған кезде компьютерде отырсыз. Сіз бухгалтер емессіз! Ал бухгалтер деген кім?»; «әкең де мүмкін көлік жүргізуді біледі, бірақ жүргізуші емес, инженер (сантехник, аспаз, дәрігер және т.б.) болып жұмыс істейді».

Бұл жаста балалардың назары әлі де тұрақсыз. Бірінші сыныптағы балалар (әсіресе оқудың алғашқы төрт айында) оңай алаңдайды, тез шаршайды. Мамандықтар туралы ұзақ пікірталастар (4-5 минуттан астам) тиімді емес. Осы фактіні ескере отырып, сабақтарды жоспарлау кезінде балалардың танымдық қызығушылықтарын ескеру қажет (яғни, олар шынымен қызықтыратын нәрсе): ойнау, тыңдау және талқылау ертегілер, сурет салу, өздері туралы айту, қиялдау, жұмбақтарды шешу, сценарийлер ойнау, жұмбақтарды шешу, «күпияларды» табу (жасырылған нәрсе).

Екінші немесе төртінші сыныптарда бастауыш сынып оқушысының жас ерекшеліктері енді мектепке дейінгі кезеңмен тығыз байланысты емес, сондықтан оларды бөлек қарастырыңыз.

2-4 сынып оқушыларының қабылдауы қазірдің өзінде сараланған. Дегенмен, балалармен жұмыс кезінде екі ұқсас нысанды, заттарды, құбылыстарды, сөздерді, жағдайларды және т.б. салыстыру үшін жаттығуларды қолдану қажет. 2-4 сынып оқушылары тақырыпты атап қана қоймай, оның қандай бөліктерден тұратынын сипаттай алады, оның функциялары мен адам өміріндегі рөлін сипаттай алады. Мамандықтар әлемімен танысу барысында мамандардың еңбек жағдайлары мен құралдарын сипаттауға назар аудару қажет.

Егер бірінші сынып оқушылары тек 30 35 минут бойы ерікті назар аудара алса, онда 2-сыныптан бастап бұл уақыт 40-45 минутқа дейін артады.

4-сыныптың соңында оқушылар назарын бір объектіден екіншісіне тез ауыстыра білуі керек. Сондай-ақ, зейінді бөлу қабілетін дамыту қажет (мысалы, оқу мен тыңдау арасында). Бұл қабілет жұптық және топтық жұмыс түрлерін қолданғанда тиімді дамиды. Мысалы, белгілі бір мамандыққа қажетті қасиеттерді атау бастауыш сынып балаларына жұппен немесе топпен оңайырақ.

3 және 4 сынып оқушыларының жас ерекшеліктері кейбір айырмашылықтарға ие. Үшінші сынып – балалардың өміріндегі бетбұрыс. Оқудың үшінші жылынан бастап олар ілімге шынымен саналы түрде қарай бастайды, танымға белсенді қызығушылық таныта бастайды. Оқытудың осы кезеңінде ақыл-ой операцияларын белсенді игеру және қалыптастыру жүреді, ауызша ойлау, яғни ұғымдармен жұмыс жасайтын ойлау қарқынды дамиды.

Ойлаудың жаңа мүмкіндіктері қабылдауды, зейінді, есте сақтауды одан әрі дамытуға негіз болады. Бұл жаста «қалау» мотиві «қажет» мотивіне өзгереді, басқаша айтқанда, еріксіздік пайда болады.

4-сыныпта бастауыш мектеп жасындағы негізгі неоплазмалардың қалыптасуы аяқталады, яғни баланың іргелі сипаттамаларының құрылысы аяқталады, оның негізінде жасөспірімге дейінгі даму жалғасады. Бұл жаста өзін-өзі дамыту қажеттілігі туралы алғашқы хабардарлық пайда болады, яғни кіші оқушы нақты «Мен» мен «Идеал» арасындағы, қабілеттер мен мүмкіндіктер арасындағы, «Мен» мен «қалаймын» арасындағы қайшылықты түсіне алады; болашақта саналы кәсіби өзін-өзі анықтау үшін пайдалы болатын өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін барабар бағалауға мүмкіндік бар.

Ерте кәсіптік бағдарлаудағы отбасы мен мектептің рөлі

Бастауыш сынып оқушыларының ерте кәсіптік бағдарлануы педагогика мен психологиядағы аз зерттелген бағыт болып табылады. Балабақшадағы бала ертегілер, Кітаптар, теледидар арқылы мамандықтарды тани бастайды. Мінездің ерекшеліктеріне, оның темпераментіне және қабілеттеріне байланысты ол белгілі бір мамандықтарға қызығушылық таныта бастайды. Біреу ата-анасынан оған машина, дәрі-дәрмек шкафын сатып алуды сұрайды, біреу тігуге қызығушылық танытады, ал біреу отыра алмайды: ол жүгіруге, билеуге, ән айтуға және т.б. балаларын, олардың қызығушылықтары мен армандарын түсіну-әр ата-ана үшін маңызды міндет. Бұл мәселені шешу көбінесе Әкелер мен аналарға көптеген сұрақтар туғызады. Бастауыш сынып мұғалімі ата-аналарға баламен мамандық тақырыбында қалай сөйлесу керектігін, әңгімені неден бастау керектігін және оған нақты не айту керектігін кеңес берген жөн. Мұғалім ата-аналарға баланың психологиялық ерекшеліктері мен олардың тілектерін түсінуге көмектесуі керек.

Адами капиталды дамыту және кәсіптік бағдарлау орталығы (бұдан әрі - орталық) жүргізген талдамаға сәйкес. И.Алтынсарин (бұдан әрі-Академия) 2024 жылы орта білім беру ұйымдарында кәсіптік бағдар беру жұмысының жай-күйін мониторингтеуде бастауыш сынып оқушыларының кәсіптері туралы білімдерінің оқушылардың ата-аналары қай жерде жұмыс істейтінімен және қандай да бір отбасында қандай кәсіптер мен мамандықтар басымдықта болатынымен тікелей байланысы анықталды.

Қазіргі әлемдегі мамандық-бұл мақсат емес, өзінің әлеуметтік - экономикалық мәселелерін шешудің құралы, тәсілі. Қазіргі әлемде екінші, үшінші және кез-келген бағыт бойынша білім алу өте оңай. ҚР «Білім туралы» заңында ата-аналардың балалардың орта білім алуын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттері бекітілген және отбасы мен білім беру ұйымдарының тең құқықты, шығармашылық, мүдделі өзара іс-қимылын дамытуға бағытталған шаралар белгіленген [7].

Жасыратыны жоқ, ата-аналарды бірлесіп жұмыс істеуге тарту бүгінгі таңда мектептің ең қиын міндеттерінің бірі болып табылады. Балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі сәттіліктің кепілі-барлық деңгейдегі ата-аналар мен педагогикалық қоғамның күш-жігерін біріктіру.

Кәсіптік бағдар беру жұмысында ата-аналармен өзара әрекеттесу маңызды рөл атқарады, өйткені олар балаларының кәсіби траекториясына айтарлықтай әсер етеді. Кәсіптік бағдар беру мәселелерінде ата-аналар жиі қиындықтарға тап болады. Бұл қазіргі жағдайда кәсіби таңдау жасаудың өзіндік тәжірибесінің болмауына байланысты. Трендтер үнемі өзгеріп отыратындығын, еңбек нарығы бұрынғыдан да мобильді екенін және көптеген кәсіби ұсыныстар бар екенін ескерген жөн.

Ата-аналарды балалардың кәсіби таңдауына қосу қажеттілігі олардың жасөспірімнің өзі туралы идеяларын қалыптастырудың маңызды субъектілері болып табылатындығына байланысты; баланың болашағы үшін алаңдаушылық туғызады; қажетті құзыреттер болған кезде еңбек нарығының перспективалық бағыттары, сондай-ақ болашақтың сұранысқа ие мамандықтары туралы ақпарат көзі бола алады; Кәсіптік таңдау мәселелері бойынша білім беру ұйымдарымен тиімді өзара іс-қимыл жүйесін ұйымдастыру қажеттілігі және оқушылармен кәсіптік бағдарлау жұмысына кешенді көзқарастың маңыздылығы ортақ. Алайда, әрдайым ата-аналар Мамандық таңдау тәжірибесі жоқ және осы мәселеге бірінші рет тап болған балалардың сұрауына жауап бере алмайды, оларды өздерімен шешуге тырысады.

Ата-аналардың кәсіптік бағдарлау және кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңдерін тиімді сүйемелдеуі үшін оларды кәсіптер туралы диалогтарға қосу, мүмкін осы тақырыптағы фильмдерді бірлесіп көру, кәсіптік бағдарлау іс-шаралары мен консультацияларға қатысу, сондай-ақ мектеппен өзара іс-қимыл жасау қажет.

Балаларды кәсіптік бағдарлау саласындағы ата-аналарға білім берудің негізгі формалары ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- кәсіптік бағдар беру тұрғысынан өзекті тақырыптар талқыланатын Тақырыптық ата-аналар жиналыстары; ата-аналар белгілі бір кәсіби тәжірибенің тасымалдаушысы ретінде ата-аналардың қатысуымен сынып сағаттары, онда ата-аналар оқушыларды өз кәсібімен таныстырады;

- нақты кәсіптік бағдарлау мәселелерін шешу үшін Сынып жетекшісінің, педагог-психологтың, ата-аналармен кәсіптік бағдарлау жөніндегі маманның жеке консультациялары;

- білім алушылардың ата-аналарына баланың кәсіби өзін-өзі анықтауға деген көзқарасын, оның кәсіби таңдауына әсер ету дәрежесін анықтау тұрғысынан сауалнама жүргізу;

- социологиялық сауалнама («мен баламды қалай көремін», «баланы жұмысқа дайындаудағы және мамандық таңдаудағы рөлім»);

- ата-аналардың кәсіптік білім беру кәсіпорындары мен мекемелеріне экскурсиялар өткізуге қатысуы;

- ата-аналарды ақпараттандыру (кәсіптік бағдарлау бойынша ақпараттық стендті ресімдеу, өңірдің кәсіптік-техникалық және орта арнаулы білім беру ұйымдарының сайттарымен, ұлттық, республикалық және өңірлік деңгейлердегі өзекті кәсіптік бағдарлау жобаларымен, диагностикалық

кәсіптік бағдарлау әдістемелері мен кәсіптік бағдарлау ресурстары бойынша навигацияны қамтитын онлайн-платформалармен танысу).

Ата-аналармен жұмыс істеу үшін жалпыға қолжетімді контентті кәсіптік бағдарлау жөніндегі мақалалар мен материалдарды және білім алушылардың ата-аналарымен жұмысты ұйымдастыру бойынша педагог-кәсіптік бағдарлаушылар үшін әдістемелік ұсынымдарды пайдалану ұсынылады.

Осылайша, мұғалім ата-аналарға баланың білім беру және кәсіби траекториясымен байланысты ерекшеліктерін, тілектерін түсінуге, ата-аналармен жұмыс істеудің барлық бағыттарын жүйелі түрде қолдануға көмектесуі керек:

1. Ата-аналарға білім алушылардың кәсіби бағдарлану мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық білім беру-ата-аналар жиналыстары, дәрістер, дәрістер, әңгімелер, конференциялар.

2. Ата-аналарды мектепте оқушыларды кәсіптік бағдарлау бойынша іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге тарту (әңгімелер, өндіріс озаттарымен кездесулер, ақпараттық экскурсиялар).

3. Оқушылардың кәсіби бағдары бойынша ата-аналарға жеке кеңес беру [8].

Ата-аналарды хабардар етудің, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша олардың психологиялық-педагогикалық даярлығын арттырудың ең көп тараған нысаны ата-аналар жиналысы болып табылады. Кәсіптік бағдар беру тақырыбы кез-келген ата-аналар жиналысына енгізілуі мүмкін.

Кәсіптік бағдар беру іс-шарасының құрылымы үш кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең-мұғалімнің кіріспе сөзі, студенттердің диагностикалық нәтижелерін талдау, ата-аналардың сауалнамалары және т. б.

Негізгі кезең-мұғалімнің немесе шақырылған маманның тақырыбы бойынша сөйлеу, мәселені талқылау.

Бұл кезең жұмыстарды, білім алушылардың суреттерін, бейне және фотоматериалдарды, ақпараттық материалдарды (стендтер, буклеттер, парақшалар, жадынамалар) көрсетуді, ата - аналардың сауалнамасын, балалар мен ата-аналар ойындарын және т. б. қамтуы мүмкін.

Қорытынды кезең мұғалімнің жиналыс қорытындысын шығаруын және мектеп оқушыларының кәсіптік бағдар беру мәселелері бойынша ата-аналармен өзара әрекеттесу перспективасын құруды қамтиды. Бұл кезеңде сіз оларға бастауыш сынып оқушыларының оқу және еңбек қызметіне жауапкершілікпен қарауын қалыптастыру, өмірлік және кәсіби сайлауды өз бетінше жасауға дайын болу, осы мәселе бойынша жеке кеңес беру бойынша ұсыныстар бере аласыз.

1-қосымшада «Матап» ұзақ мерзімді кәсіптік бағдарлау жобасы шеңберінде дайындалған "баланың болашағын жоспарлаймыз" ата-аналар жиналысының әдістемелік әзірлемесі ұсынылған.

Ата-аналармен кәсіптік бағдарлау жұмысының кең таралған түрлеріне кәсіптік бағдарлаудың жалпы мәселелерін, оқушының жеке басын зерттеуге, оның кәсіби өзін-өзі анықтауына байланысты мәселелерді қозғайтын топтық

әңгіме жатады. Ата-аналармен жеке әңгімелесу барысында жас оқушылардың қабілеттері, мүмкіндіктері және кәсіби мүдделері туралы қажетті ақпаратпен алмасу жүзеге асырылады.

Білім алушылар мен олардың ата-аналарын ақпараттандыруда бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) маңызды рөл атқарады.

Сондықтан білім беру ұйымдарына сайтта кәсіптік бағдар беру бөлімі болуға, ақпаратты үнемі жаңартып отыруға, қалалық БАҚ-қа кәсіптік бағдар беру қызметі туралы пресс-релиздер мен жаңалықтар дайындауға, журналистерді ірі кәсіптік бағдар беру іс-шараларын жариялауға шақыруға кеңес беріледі.

Кәсіптік бағдарлаудың көп факторлы сипаты мектептің барлық бөлімшелерінің, педагог-кәсіптік бағдар берушінің, әлеуметтік педагогтың, психологтың, ата-аналардың, мектептен тыс мекемелер мен жұртшылықтың қызметін үйлестіруді көздейді. Оқу-тәрбие жұмысының жоспарлары үйлестіріледі. Мұғалімдер жеке сабақтардың карточкаларын жасау кезінде студенттердің қандай бөлімдер мен тақырыптар бойынша мамандық туралы ақпарат ала алатындығын, Дағдылар мен дағдыларды игере алатындығын көрсете алады. Нақты мамандықтар мен мамандықтарға қатысты барлық пәндер бойынша ақпаратты интеграциялау мүмкін.

Бастауыш сынып мұғалімінің ата-аналармен кәсіптік бағдар беру жұмысының шамамен жоспары 1-сынып (2-сынып)

Уақыты	Сабақ тақырыбы	Өткізу нысаны
1 тоқсан	1-сыныптағы кәсіптік бағдар беру (ПР) жұмысының мақсаттары мен міндеттері туралы әңгіме. Бір жылға арналған жұмыс жоспарымен танысу. Денсаулық және күн тәртібі	Әңгімелер Күн режимі туралы әңгіме
2 тоқсан	Балалардың үйдегі міндеттері	Бастауыш мектеп жасындағы ерекшеліктер туралы әңгімелер; мектеп оқушылары жасай алатын үй жұмыстары туралы. Отбасындағы қатынастар
3 тоқсан	Біздің балаларымыздың қызығушылықтары, хоббиі, қабілеттері.	Психологты шақыру
4 тоқсан	Жыл ішінде қалыптасқан кәсіптік бағдар беру бойынша жалпылама әңгіме	Балалар бір жыл ішінде көргендері туралы әңгіме білді. Жекелеген білім алушылардың мүдделері мен бейімділігі. Жазға арналған тапсырмалар.

Ескерту: ата-аналармен жұмыс істеу үшін әрбір тоқсандағы ата-аналар жиналысының бірінде 15-20 минуттан бөлінеді.

2 сынып (3 сынып)

Уақыты	Сабақ тақырыбы	Өткізу нысаны
1 тоқсан	Балаларды тәрбиелеу, олардың қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту үшін не істейсіз.	Әңгіме. Қызығушылықтар мен қабілеттерді дамыту бойынша ұсыныстар. Сауалнама (сауалнама мысалы-төменде)
2 тоқсан	Сіздің балаларыңыздың айналасындағы кәсіптер әлемі.	Психологтың кәсіп түрлері мен жеке басының ерекшеліктері туралы баяндамасы.
3 тоқсан	Кәсіптер әлемі туралы білімді практикалық қолдану.	Әңгіме: «балалар отбасында не істейді»
4 тоқсан	Кәсіптер әлемі туралы білімді практикалық қолдану.	Балалардың жазға алған тапсырмалары туралы әңгіме

Ата-аналарға арналған сауалнама «баланы жұмысқа дайындаудағы және мамандық таңдаудағы менің рөлім» (мысал).

Бірқатар пайымдаулар келтірілген. Әрқайсысын мұқият оқып шығыңыз. Егер ол сіздің көзқарасыңызға сәйкес келеді деп ойласаңыз, «иә» деп жауап беріңіз, егер ол сәйкес келмесе, «жоқ» деп жауап беріңіз.

1. Мен үйде өз кәсібім, жетістіктерім және жұмыстағы қиындықтарым туралы жиі айтамын.

2. Балам екеуіміз оқыған кітаптарды, қаралған фильмдерді, телешоуларды жиі талқылаймыз, көрмелерге, мұражайларға барамыз.

3. Менің ұлымның немесе қызымның тапсырмасы бар-жоғын білмеймін.

4. Менің балам менің қайда және кім екенімді жақсы біледі.

5. Менің баламмен оның қызығушылықтары мен құмарлықтарын талқылауға бос уақытым жоқ.

6. Мен ешқашан балам оқитын сынып алдында өз жұмысым мен кәсібім туралы әңгіме айтпас едім.

7. Менің балам кім болса да, мектепте және үйде алған жалпы еңбек дағдылары өмірде пайдалы болады деп ойлаймын.

8. Үйде еңбек міндеттерін бірлесіп орындау маған және менің баламға үлкен қуаныш әкеледі.

9. Менің жұмысым мазмұны жағынан соншалықты қызықты емес, Мен бұл туралы балама айтамын.

10. Егер мектепте жазғы еңбек және демалыс лагері ұйымдастырылса, менің балам сонда барады.

11. Мен баланың үйде тұрақты тапсырмасы бар екеніне көз жеткізуге тырысамын (қайсысы?).

12. Мен балама өмірде не істеу керектігі туралы кеңес бергім келмейді, өйткені ол мұны өзі жасауы керек.

13. Менің ойымша, ұлын (қызын) үй жұмысына қатысуға мәжбүрлеудің қажеті жоқ, ол өмірде әлі де жұмыс істей алады.

14. Менің балам қандай оқу пәндерін жақсы көретінін және қайсысы ұнамайтынын білемін.

15. Менің ойымша, теріс қылық үшін еңбекпен жазалауға және тапсырманы жақсы орындағаны үшін ақшамен марапаттауға болады.

16. Менің ойымша, қоғамдық істерге қатысу менің баламның өз қабілеттерін көрсетуге көмектеседі.

Кілтпен сәйкес келетін әрбір жауап 1 баллға бағаланады.

«Иә» кілті - 1,2,4,7,8,10,11,14,16; «жоқ» - 3,5,6,9,12,13,15.

Алынған ұпайларды қосыңыз. Егер олардың қосындысы 12-16 балл аралығында болса, онда сіз балаға пайдалы еңбек дағдылары мен дағдыларын белсенді түрде үйретуге тырысасыз, өзіңізді, қызығушылықтарыңызды, бейімділіктеріңізді, қабілеттеріңізді көрсетуге көмектесесіз, оның көкжиегін кеңейтесіз деп қорытынды жасауға болады.

8-10 ұпай-сіз баланы жұмысқа дайындауда отбасылық тәрбиенің маңыздылығын түсінесіз, бірақ сіздің балаңыздың еңбек тәрбиесіне белсенді қатысуға резервтеріңіз бар.

4-7 ұпай – бұл нәтиже сіз ұлыңызды (қызыңызды) өмірге дайындауда оның еңбек тәрбиесіне көп көңіл бөлмегеніңізді көрсетеді. Сіздің балаңызды алда қиын оқу, жұмыс күтіп тұрғанын есте ұстаған жөн, енді оны қиындықтарды жеңуге, алдағы жұмысқа қызығушылық танытуға үйрету керек.

0-3 ұпай-сizde бос уақыт аз немесе сіз балаңызға қандай да бір жолмен көмектесе алатындығыңызға сенімді емессіз, сондықтан отбасында тәрбиелеуге онша мән бермейсіз.

Дегенмен, бала сіздің қатысуыңыз бен назарыңызды қажет етеді. Болашақта ол кәсіптік оқыту мен еңбек қызметінде үлкен қиындықтарға тап болуы мүмкін. Балаңызды оқуда, қоғамдық жұмыста, үй шаруасында қолдаңыз.

3 сынып (4 сынып)

Уақыты	Сабақ тақырыбы	Өткізу нысаны
1 тоқсан	Ата-аналарды балалардың шығармаларымен таныстыру, балалардың қоғамдық пайдалы жұмысқа қатысуы, ата-аналарға жеке кеңестер	Әңгіме.
2 тоқсан	Балаларды сіздің қызығушылықтарыңыздың әлемімен қалай таныстыруға болады	Беседа.
3 тоқсан	Балалардың қызығушылықтары мен қабілеттерін зерттеу әдістері.	Психологпен кездесу («Кім болу керек?», «Менің сүйікті ісім» төменде келтірілген)
4 тоқсан	Здоровье наших детей.	Консультация врача

Бастауыш сынып оқушысының қызығушылықтарын, тілектерін және құндылық бағдарларын анықтауға арналған төмендегі әдістерді қолдануды ұсынамыз.

«Кім болу керек?» әдістемесі

Мақсаты: балалардың мамандықтарға, кәсіптерге деген қызығушылығын анықтау, оларды таңдау себептерін анықтау.

Балаларға ұсынылады:

А-болашақта кім болғыңыз келетінін сызыңыз. Суреттің астына (мұны білетін балалар үшін) олар не салғанын жазған жөн, бұл суреттің мазмұнын жақсы және тез түсінуге мүмкіндік береді.

В-шағын әңгіме (ертегі) жазыңыз «Мен кім болғым келеді және неге?».

В – «Менің анам (менің әкем) жұмыста» суретін жасаңыз (орындаңыз).

Материалдарды өңдеу кезінде мұғалім немесе психолог мыналарды жүзеге асыра алады:

- кәсіптердің жіктелуі (еңбек мазмұны бойынша, білім деңгейі бойынша, еңбек сипаты бойынша: орындаушылық немесе шығармашылық);

- мамандықтарды таңдау мотивтерінің жіктелуі (бедел, БАҚ әсері, сән, мамандыққа сыртқы, көрнекі белгілері бойынша қызығушылық);

- балалардың суреттері мен жауаптарын салыстыру (олардың мазмұны бойынша қаншалықты сәйкес келетінін анықтау, егер олай болмаса, неге сәйкес келмейтінін анықтау керек);

- ата-аналардың үлгісіндегі мамандықты таңдауға әсері (кімнің үлгісі балаға ең жақын болып шыққанына назар аударыңыз, неге?).

Мұндай қарым-қатынас тек балалармен ғана емес, ата-аналармен де атаулы кәсіптік бағдар беру жұмысында өте құнды болуы мүмкін.

Г-сөйлемді қосуды ұсыныңыз: «мен ... болғым келеді, өйткені...» (тестілеу).

Д-сөйлемді қосуды ұсыныңыз: «Мен өскенде мен жеймін» (тестілеу). Мұндай қосымша тезистер баланың кәсіби бағдары, оның өз болашағы туралы көзқарасы туралы белгілі бір идеяларды анықтауға көмектеседі. Тест сұрақтары баланың мамандық әлемі туралы білім деңгейін де анықтай алады.

Е-балаларға тікелей сұраққа жауап беруді ұсыну: «Мамандық туралы не білесіз?», «Құрылыста кім жұмыс істейді?», «Кәсіби болу деген нені білдіреді?».

Ж- «ойлан тап» ойын әдістемесі. Балаларға пантомиманың көмегімен ұнайтын мамандықты ұрып-соғу (көрсету, «Қорғау»), Ол туралы жұмбақтар жасау немесе өлең оқу, ол туралы әннен үзінді айту ұсынылады.

Балалар жұмысын өңдеу және талдау кезінде (сіз топта, жұпта да бола аласыз) олардың мамандықты қаншалықты дәл көрсете алғанына, ондағы мән-мағынаны анықтай алатынына, кәсіпті ойнау, көрсету, «қорғау» үшін қандай құралдар мен әдістерді қолданатынына назар аударыңыз.

«Менің сүйікті ісім» әдістемесі

Мақсаты: зерттелетін сынып оқушыларында ең танымал сабақтарды анықтау.

Жігіттерден сұрақтарға жауап беруді сұрайды (ауызша, жазбаша, сурет, пантомима арқылы) :

1. Сіздің сүйікті істеріңіз.
2. Сіз не істегенді жақсы көресіз?
3. Өз қолыңызбен не істей аласыз? Сізге сәйкес әрекеттерді баса көрсетіңіз:
 - а) жуу, үтіктеу, ыдыс жуу, шаңды сүрту;
 - б) тоқу, кесте тігу, тігу;
 - в) бақшада жұмыс істеу, гүлдерді суару;
 - г) құстарға, балықтарға, мысыққа, күшікке күтім жасау;
 - д) әртүрлі құралдармен жұмыс істеу: пышақ, ұшақ, қайшы және т. б.;
 - е) тамақ дайындау;
 - ж) сурет салу, пластилиннен, саздан мүсіндеу;
 - з) тағы не істей аласың? (Оқушыға өзі орындайтын істер тізімін жалғастыруға мүмкіндік беріледі).

Ескерту: ұсынылған сұрақтардың ішінен оларды сауалнамаға біріктіру арқылы тек жеке сұрақтарды таңдауға болады. Бірақ бұл жерде оны асыра алмау өте маңызды: оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, пропорция сезімін сақтау.

1-4 сыныптарда кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру

1- сыныпта кәсіптік бағдар берудің мақсаты мен міндеттері-оқушыларда адамдардың өміріндегі еңбектің рөлі туралы жалпы түсініктерді қалыптастыру; адамдардың еңбек қызметі, техника туралы білімдерін кеңейту; ата-аналардың кәсіптерімен танысу; еңбекке, еңбек адамдарына құрмет көрсетуге тәрбиелеу.

2-сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлаудың мақсаты мен міндеттері — оқушыларды қоршаған адамдардың (ата-аналардың, таныстардың) кәсіптерімен таныстыру, олардың әртүрлі кәсіптер туралы түсініктерін кеңейту. Екінші сынып оқушылары сыныпта қарым-қатынас орнатуды, еңбек қызметінің бастапқы дағдылары мен дағдыларын игеруді үйренеді. Кәсіптік бағдар беру сабағында олармен әңгімелесу барысында сұрақтар талқыланады: белгілі бір еңбек түрін орындау үшін қандай қабілеттер қажет? сізде қандай қабілеттер бар? Мысалы, шаштараз үшін бұл қиял, дәлдік, ұқыптылық, ізгі ниет, клиентке деген оң көзқарас, хирург үшін — адамның анатомиясы мен физиологиясын білу, жақсы көру, қолдың ұсақ моторикасы.

3-сыныпта кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты мен міндеттері Жалпы еңбек білімін, іскерлігі мен дағдыларын дамытуды жалғастырумен, айналадағы адамдардың еңбегімен және олардың кәсіптерімен танысумен, өз жұмысын және құрдастарының жұмысын ұйымдастыру дағдыларын қалыптастырумен байланысты. Оқушыларда пайдалы, еңбек істерін орындауға ықпал ететін белсенділік пен бастамашылық, орындалатын жұмыстың сапасына жауапкершілік сезімі қалыптасады.

4-сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлаудың мақсаты мен міндеттері- бұл кәсіптердің жіктелуімен танысу, еңбек және кәсіптер әлемі туралы

идеяларды кеңейту, еңбекке деген сүйіспеншілікке, еңбек адамдарына құрметке тәрбиелеу. Кәсіптік бағдарлаудың формаларын, әдістері мен мазмұнын таңдағанда, бірінші сынып оқушылары 30-35 минут, екінші сынып оқушылары 40-45 минутқа дейін ерікті түрде назар аудара алатындығын ескеру қажет. 3-сыныптан бастап балалар танымға қызығушылық таныта бастайды, ерікті назар дамиды. 4-сыныптың соңында студенттер назарды бір объектіден екіншісіне ауыстыра алады, бірақ белгілі бір мамандыққа қажетті қасиеттерді жұпта немесе топта атай алады. Олар өзін-өзі дамыту қажеттілігі туралы алғашқы хабардарлықты, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін барабар бағалау қабілетін қалыптастырады. Кіші оқушы қазірдің өзінде нақты «Мен» мен «Идеал» арасындағы, қабілеттер мен мүмкіндіктер арасындағы, «қалау», «мүмкін» және «қажет» арасындағы қайшылықты түсіне алады.

Осы жаста іс-әрекеттің доминанты ойыннан оқытуға ауысатындығына сүйене отырып, балаларды кез-келген кәсіби қызметтің іргелі негіздерімен жүйелі түрде таныстыру басталады-бұл қарым-қатынас дағдылары, ауызша (ауызша және жазбаша сөйлеу) және логикалық қабілеттер. Кейбір оқу пәндері жеке тұлғаны қоршаған әлеммен және кәсіптер әлемімен біріктіруге тікелей бағытталған, («жаратылыстану», «әлемді тану», «әдеби оқу»). Балаларды отандық әдебиеттің классикалық үлгілерімен таныстыру жалпыадамзаттық деңгейдің де, кәсіптердің жекелеген кластерлерінің де (педагогикалық, медициналық, әскери және т.б.) құндылық бағдарларын қалыптастыруға ықпал етеді. Практикалық сабақтар, мысалы, еңбек сынақтары, кәсіби қызметтің пәндік компонентіне қызығушылықты дамытуға, оның кәсіби құрылымы туралы идеяны қалыптастыруға, оның әртүрлі қызмет түрлеріне жарамдылығын өзін-өзі бағалауға ықпал етеді. Алайда, бастауыш сынып оқушыларының кәсіби ниеттері мұғалімнен алынған кері байланысқа және микротоп бірлестігіне негізделген. Бастауыш мектепте балалар топтарға бірігеді. Бұл жас кезеңі көбінесе «серіктес жас» деп аталады: «біз дәрігерміз!», «біз әскери адамбыз!» және т. б.

Олардың өміріндегі кәсіби еңбек осы уақытқа дейін кәсіби бағдарланған ойынмен ұсынылған. Ата-аналар, мұғалім сияқты, әңгімелесу, жаңа кәсіптер Атласымен танысу, жұмыс үстелі және компьютерлік ойындар барысында балаларды өз кәсібі немесе жақын ортадағы кәсіптері, болашақ мамандықтары туралы хабардар ете алады.

Оқу және еңбек қызметі балалардың қиялын дамытуға ықпал етеді — рекреациялық және өнімді (шығармашылық). Болашақта тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына әсер ететін кәсіби түсті қиялдар пайда болады [9]. Балалар қатысатын қоғамдық пайдалы іс-шаралар (өсімдіктерге күтім жасау, қолөнер мен ойыншықтар жасау, кітаптардың алдын алу және жөндеу және т.б.) олардың мүдделерін қалыптастыруға әсер етеді.

Бастауыш мектепте, танымдық іс-әрекет оқушының дамуын анықтайтын жетекші болған кезде, оның әртүрлі мамандықтар туралы түсініктерін кеңейту маңызды. Ол үшін кәсіби қызметтің кейбір элементтерін түсіну әлі қиын, бірақ әр кәсіпте көрнекі бейнелер, өмірдегі нақты жағдайлар, әңгімелер, қызықты жағдайлар және ересек адамның, кәсіпқойдың әсерлері арқылы ұсынылатын

сала бар. Бұл кезеңде кәсіби өзін-өзі тануды одан әрі дамытуға негізделген белгілі бір көрнекі негіз жасалады. Сондықтан кәсіптер әлемі туралы әсерлердің алуан түрлі палитрасын жасау өте маңызды, содан кейін осы материалға сүйене отырып, студент кәсіби саланы неғұрлым мағыналы түрде талдай алады.

Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау деңгейін диагностикалау.

Кәсіптік бағдар беру диагностикасы-білім алушылардың кәсіптік бейімділігін анықтауға бағытталған іс-шаралар кешені. Қазіргі мектепте білім алушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктерінің құрылымын анықтау кәсіптік бағдарлаудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады, дегенмен бұл жұмыс негізінен орта және жоғары оқу орындарының балаларымен, ал кіші кезең үшін — бір реттік іс-шаралар өткізіледі. Бастауыш мектеп жасы-бұл әлі қалыптасу сатысында тұрған вербальды-логикалық ойлау басым болатын кезең [10].

Орта білім беруде диагностика жүйесін енгізу және балалардың неғұрлым сұранысқа ие мамандықтарға кәсіптік бағдарлануын анықтау бойынша бекітілген әдістемелік ұсынымдарға сәйкес білім алушылардың кәсіптік бағдарлануын диагностикалау және айқындау жүйесі мыналарды қамтиды:

- 1) кәсіби білім беру;
- 2) кәсіби диагностика;
- 3) кәсіби кеңес беру [11].

Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мониторингін жүзеге асыру үшін диагностиканы жылына екі рет (оқу жылының басында және соңында) тестілеудің, сауалнаманың, байқаудың, әңгімелесудің әртүрлі әдістерін пайдалана отырып жүргізу қажет. Диагностика білім алушылардың психологиялық ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді, бұл мұғалімнің одан әрі жұмысын құрылымдауға көмектеседі.

Диагностиканың дұрыстығын қамтамасыз ету үшін келесі ережелерді сақтау қажет:

- қарапайым материалдар пайдаланылған жағдайда қажетті мөлшерде құралдармен қамтамасыз ету: қарындаштар, өшіргіштер, қаламдар, киізден жасалған қаламдар (олардың бір жарым есе қоры болған жөн);
- өткізу жөніндегі нұсқаулыққа сәйкес диагностика жүргізу үшін қажетті мөлшерде үстелдер мен орындықтардың болуы;
- тестілеуге дейін диагностика жүргізу уақытын және білім алушылардың қызметінің сипатын есепке алу. Ең қолайлы уақыт-9-дан 12 сағатқа дейін. Мысалы, бірінші ауысым үшін екінші немесе үшінші сабақ уақыты қолайлы. Дене шынықтыру және спортпен шұғылданғаннан кейін диагноз қою ұсынылмайды.

Диагностиканы ұйымдастырған кезде ситуациялық алаңдаушылықты ескеру қажет, оған мыналар жатады: шу, қоңыраулар, қағу, қадамдардың дыбысы, ақаулы күндізгі жарық шамдарының дыбысы, иіс, жарықтың жыпылықтауы, үстелдердің, үй-жайлардың тазалығы және т. б. диагностиканы

жүргізуге тікелей дайындық бөлменің күйін тексерумен қатар (оның жабдықталуы, субъектілерді орналастыруға жарамдылығы), ситуациялық алаңдаушылықты жою немесе азайту кезінде.

Ұсынылған әдістемелердің мәтіндік материалдарын, бланкілік материалдарды, қорытынды нәтижелерді енгізу үшін кестелерді дайындау қажет. Білім алушыларды диагностикалауға арналған компьютерлік тест тапсырмаларының болуы немесе онлайн-диагностика мүмкіндіктерін пайдалану диагностикалық рәсімдерді жүргізу уақытын қысқартады және нәтижелерді өңдеуді жеңілдетеді.

Оқушылардың әртүрлі кәсіптік бағдарлау маңызды сипаттамаларын (мамандықтар туралы хабардар болу, өзін-өзі бағалау деңгейі, мотивациялық сала және т.б.) зерттеуге бағытталған диагностикалық әдістерді қолданған жөн. Кәсіптік бағдарлау әдістерін таңдағанда диагностика процедурасын және нәтижелерді өңдеуді жеңілдететін әдістерге артықшылық беру керек. Бұл білім алушылардың қажетті сипаттамаларын ең аз уақыт ішінде барынша толық зерттеуге мүмкіндік береді. Егер диагностиканы әр түрлі мамандар жоспарласа, сценарийді дайындау ұсынылады, оған қадамдық әрекеттер, мұғалімге диагностика жүргізу бойынша ұсыныстар, білім алушыларға хабарлауға болатын мәліметтер, жиі кездесетін сұрақтарға жауаптар кіруі керек.

Сценарий келесі қадамдардан тұруы мүмкін:

1. Тест, сауалнама не үшін қажет екенін, қандай нәтижелер күтілетінін түсіндіріңіз.

2. Баяу, қатты, анық, кідіріссіз, табиғи дауыспен тестке арналған нұсқаулықты, егер бар болса, мысалдары бар сауалнаманы оқыңыз.

3. Егер әдістеме қарастырылған болса, білім алушыларға оқу сұрақтарына өз бетінше жауап беруге мүмкіндік беріңіз. Нұсқаулықтың дұрыс түсінілгенін тексеріңіз.

4. Диагноз қоюға кететін уақыт, жіберілген қателерді түзету ережелері, сұрақтар туындаған жағдайда кімге жүгіну керектігі туралы хабарлаңыз.

5. Білім алушымен бірге немесе қажет болса, тіркеу бланкілерінде паспорттық және өмірбаяндық деректерді жазып алыңыз. Оларды дұрыс толтыруды қадағалаңыз.

6. Бар сұрақтарға жауап беру.

7. Тест, сауалнама жүргізуді бастау туралы бұйрық беріңіз.

8. Сұрақтарға жауап беру кезінде: қажет болған жағдайда шешімнің уақытын; тіркеу бланкілерінің паспорттық бөлігін толтырудың дұрыстығын (егер қате байқалса, оны жою); білім алушылардың өзара қарым-қатынас жасамауын, бір-біріне кедергі келтірмеуін, өткізу рәсіміне байланысты сұрақтарға уақтылы жауап алуын (жауаптардың ықтимал нұсқалары) қадағалаңыз көзделуі тиіс).

Топтық тестілеу аяқталғаннан кейін, жауап беру үшін бланкілерді бастапқы күйіне қою немесе оларды өзіңіз жинау туралы бұйрық беріңіз (егер 30 адамнан көп болмаса). Егер тестілеуге, сауалнамаға қатысушылар 30-дан асса, материалды жинауды жеңілдету үшін барлығынан өз орындарында

болуын сұраған жөн. Содан кейін жолдың басына немесе соңына жіберуді сұраңыз сынақ материалдары. Осыдан кейін бланкілердің санын қайта есептеп, олардың саны субъектілер санына сәйкес келетіндігін тексеріңіз.

Тестілеу, сауалнама шарттарына байланысты сценарий қысқартылуы немесе кеңейтілуі мүмкін. Сонымен қатар, сценарийде орындалған жұмыс үшін сәлемдесу және алғыс, кешіккен білім алушылармен іс-әрекеттердің сипаттамасы, білім алушылардың тестілеу, сауалнама өткізу орнынан уақытша кету туралы өтініштеріне реакциялар, жиі кездесетін сұрақтарға жауаптар және т.б. қамтылуы тиіс [12].

Ұсыныстарда ұсынылған диагностикалық әдістер теориялық тұрғыдан өте жақсы және іс жүзінде негізделген, нәтижелерді түсіндіру кезінде арнайы білімді қажет етпейтіндіктен, диагнозды әртүрлі мамандықтардың мұғалімдері жүргізе алады. Алдымен олар диагностиканың ерекшеліктері бойынша педагог-психологтан кеңес алып, өткізу сценарийімен танысуы керек. Сонымен қатар, мұғалім белгілі бір кәсіби және жеке талаптарды қанағаттандыруы керек:

- оқушыларға қатысты тіркелген мәртебеде болу (бұл сынып жетекшісі, әлеуметтік педагог, директордың тәрбие работе жөніндегі орынбасары және т. б. болуы мүмкін);

- өзін-өзі басқара білуі, эмоционалды теңгерімді, көпшіл, әдепті болуы керек;

- эксперименттің міндеттерін түсінуі керек, диагностикалық процедураны жүргізуге құзыретті болуы керек, ал егер ол нәтижелерді өңдеуі керек болса, онда нәтижелерді бағалауда.

Кәсіптік бағдар беру саласындағы ғылыми жұмыстарды талдау негізінде кәсіби өзін-өзі анықтаудың қалыптасуының үш критерийі анықталды: когнитивті, мотивациялық-құндылық, белсенділік.

Кәсіптер әлемі туралы идеялардың қалыптасу деңгейлерін өлшеу үшін келесі көрсеткіштерді қамтитын когнитивті критерий қолданылады:

- адамдардың еңбегі мен кәсіптер әлемі туралы білімнің болуы, адам өміріндегі еңбектің маңыздылығын түсіну;

- кәсіптердің еңбек пәндері туралы білімнің болуы.

Мотивациялық-құндылық критерийі бастауыш сынып оқушыларының кәсіптер әлеміне, оқу, еңбек қызметіне құндылық қатынасының қалыптасу деңгейін анықтау үшін қажет және білім алушылардың құндылық бағдарлары мен оқу мотивациясы сияқты көрсеткіштермен ұсынылған.

Кәсіптер әлемі туралы білім мен жұмысқа деген көзқарас практикалық қызметте көрінетіндігін ескере отырып, біз келесі көрсеткіштермен сипатталатын белсенділік критерийін анықтадық:

- еңбекке оң көзқарас, еңбек әрекеттерін орындау;

- білім алушының мамандық таңдауға дайындығы.

Кәсіби өзін-өзі анықтаудың қалыптасу деңгейін өлшеу үшін 1-кестеде өлшемдер, көрсеткіштер және өлшеу құралдары көрсетілген.

Диагностика алты әдісті қолдануды қамтиды, оның төртеуі білім алушыларға бағытталған: «сіз мамандықтарды білесіз бе?», «Еңбек пәндері»

тесті, мотивацияны зерттеу «үш тілек» әдістемесі және М.Р.Гинсбург әдістемесі арқылы жүзеге асырылады (мұғаліммен бірге толтырылады). Қалған екеуі ата-аналар мен тәрбиешілерге арналған-бұл бақылау парақтары.

Кесте 1. Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейін өлшеу критерийлері, көрсеткіштері және құралдары

Критерий	Көрсеткіштер	Өлшеу құралдары
Когнитивтік	Адамдардың еңбегі мен кәсіптер әлемі туралы білімі. Еңбек пәндері кәсіптер туралы білім	Сауалнама «Сіз мамандықтарды білесіз бе?». «Еңбек пәндері» тесті
Мотивациялық	Қажеттілік саласы. Оқу мотивациясы	«Үш тілек» әдістемесі. Үлкен мектеп жасына дейінгі балалардың оқу мотивациясын зерттеу (М.Р.Гинсбург әдістемесі)
Белсенділік	Еңбекке оң көзқарас, еңбек тапсырмаларын орындау. Білім алушының кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығы	Білім беру ұйымдарының кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысушыларды байқау парағы. Бастауыш сынып оқушыларының еңбегіне қатынасын анықтау бойынша ата-аналарға арналған бақылау парағы

Бастауыш сыныптарға арналған кәсіптік бағдар беру сабағын жобалау негіздері (бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру сабағының құрылымы) бастауыш мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырған кезде балалардың осы кезеңде еңбекқорлығы қалыптасатынын, ата-аналардың және жақын ортадағы адамдардың кәсіптеріне қызығушылық туындайтынын, білім алушылардың танымдық іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне практикалық қатысуына негізделген неғұрлым кең таралған кәсіптерге қызығушылық танытатынын ескеру маңызды., ойын, қоғамдық пайдалы еңбек қызметі. Осы кезеңдегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты кәсіптер әлемі туралы, әртүрлі қызмет түрлеріне қатысу арқылы адамның өміріндегі еңбектің рөлін түсіну туралы идеяларды қалыптастыру болып табылады.

Сауалнама «Сіз мамандықтарды білесіз бе?» және «Еңбек пәндері» тесті кәсіптер әлемі туралы идеялардың қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік береді (ББ. 2). Сауалнамада жақын маңдағы мамандықтар туралы сұрақтар бар, үш жауап беріледі, олардың ішінен дұрысын таңдау керек. Тестілеу еңбек пәндері туралы білімді анықтайды. Білім алушылар суретте ұсынылған еңбек пәндері мен кәсіптердің атауын байланыстыруы керек.

Жеке қалаулар мен мағыналы қатынастарды «Үш тілек» әдісімен анықтауға болады (add. 3). М.Р.Гинсбург әдістемесі мотивтерді жекелендіру

принципіне негізделген. Студенттерге шағын әңгіме ұсынылады, онда зерттелген мотивтердің әрқайсысы кейіпкерлердің біреуінің жеке ұстанымы ретінде әрекет етеді. Балаға жағдай оқылады, мотивацияның сыртқы тірегі ретінде қызмет ететін схемалық, мазмұнға сәйкес сурет көрсетіледі. Бұл әдіс мектепке түсу кезінде белгілі бір мотивтің басым болуын анықтауға мүмкіндік береді: сыртқы, оқу, ойын, позициялық, әлеуметтік.

Педагогтер мен ата-аналарға арналған бақылау парақтары еңбекке оң көзқарасты және білім алушының мамандық таңдауды жүзеге асыруға дайындығын анықтау мақсатында әзірленген (ББ. 4). Бұл әдістер бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейлерін анықтауға мүмкіндік береді-төмен, орташа, жоғары (кесте 2).

Әр әдістеме бойынша нәтижелерді жүргізу және өңдеу ерекшеліктері 5-қосымшада келтірілген. Әдістемелер диагностика процедурасын кәсіби кеңесші де, мұғалім де жүзеге асыра алатындай етіп жасалған және таңдалған.

Жоғарыда аталған критерийлер бойынша диагностика бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейлерін анықтауға мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларында кәсіптер әлемі және еңбекке құндылық қатынасы туралы идеялардың қалыптасуының төмен деңгейі жеке кәсіптер туралы білімнің болуымен сипатталады; адам өміріндегі еңбектің маңыздылығын түсінбеу; еңбекте қажетті жеке қасиеттерді атаудың қиындығы; кәсіптер әлемін зерттеуге деген ұмтылыстың болмауы; болашақ мамандықтан материалдық игілік пен позиция алу қажеттілігі. Оқушының әлеуметтік құндылық қызметіне деген ұмтылысы көрінбейді, ол еңбек тапсырмаларын орындау кезінде туындаған қиындықтарды жеңе алмайды, ұжымдық іс-әрекетке қатысудан аулақ болады, білім алушы тәртіпті емес және еңбек және оқу іс-әрекетіне жауапсыз.

Бастауыш сынып оқушыларында кәсіптер әлемі және еңбекке құндылық қатынасы туралы идеялардың қалыптасуының орташа деңгейі жақын өндірістік ортадағы кәсіптер туралы білімнің болуымен; адам өміріндегі еңбектің маңыздылығын түсіндірудегі кейбір қиындықтармен; белгілі бір кәсіптің жеке кәсіби маңызды қасиеттерін білумен; кәсіптер әлемін зерттеуге деген эпизодтық ұмтылыспен; беделді мамандыққа ие болуға деген ұмтылыспен; әлеуметтік құндылыққа деген ұмтылыстың көрінісімен сипатталады. құрдастары немесе ересектер тарапынан мысал болған кезде іс-шаралар. «Екінші» рөлдерде ұжымдық қызметке қатысу, оқушы ересектердің немесе құрдастарының бақылауы болған жағдайда ғана оқу және еңбек қызметінде тәртіпті және жауапты болады.

Бастауыш сынып оқушыларында кәсіптер әлемі және еңбекке құндылық қатынасы туралы идеялардың қалыптасуының жоғары деңгейі әртүрлі типтерге жататын кәсіптер әлемі туралы кең білімнің болуымен сипатталады (адам-адам, адам-техника, адам-табиғат, адам-белгі жүйесі, адам-көркемдік образ); адам өміріндегі еңбектің маңыздылығын түсіну; кәсіптік білім адамға белгілі бір мамандыққа қажетті маңызды қасиеттердің болуы; мамандықтар әлемін зерттеуге тәуелсіз және белсенді ұмтылыстың болуы; болашақта

әлеуметтік маңызы бар мамандыққа ие болу ниеті. Әлеуметтік құндылық қызметіне деген ұмтылыс-бұл тапсырмаларды орындау кезінде туындаған қиындықтарды өз бетінше жеңетін, құрдастарына көмектесетін, ұжымдық іс-шараларға белсенді қатысатын, қызықты шығармашылық идеяларды ұсынатын және жүзеге асыратын оқушының ішкі сенімі; білім алушы оқу және еңбек қызметінде тәртіпті және жауапты.

Диагностика нәтижелерін ата-аналарға ұсыну қажет, ата-аналар жиналысында тестілеу мен сауалнаманың жалпыланған деректерін талқылауға, сондай-ақ білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының маңыздылығы мен қажеттілігі туралы сөйлесуге болады. Қажет болса, сіз ата-аналарға жеке кәсіптік кеңес бере аласыз.

Осылайша, сипатталған критерийлер мен кәсіби өзін-өзі анықтаудың қалыптасу көрсеткіштері кәсіби өзін-өзі анықтау мониторингін жүргізуге ғана емес, сонымен қатар студенттердің жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіптік бағдарлау формалары мен әдістерін таңдауға, мұғалімнің кәсіптік бағдарлау қызметін түзетуге мүмкіндік береді.

2-кесте. Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейлерінің сипаттамасы

	Деңгейлері		
	Төмен	Орташа	Жоғары
Когнитивті	Жеке кәсіптер туралы білім (мысалы, ата-аналар)	Жақын өндірістік ортадағы мамандықтар туралы білім.	Әр түрлі типтегі кәсіптер әлемі туралы кең білім
	Еңбекке қажетті заттарды атау қиынға соғады Деструктивті және материалдық тілектер басым	Жұмыста қажет жеке заттарды атайды.	Кәсіби маңызды еңбек пәндерін біледі және атайды
Мотивациялық	Жою бағытында және материалдық тілектер басым.	Материалдық немесе моральдық тілектер басым.	Көбінесе танымдық және моральдық тілектер басым болады
	Ойын немесе сыртқы мотивтердің басым болуы, бағалау мотивінің болуы мүмкін	Позициялық мотивтердің басым болуы, Әлеуметтік және бағалау мотивтерінің болуы мүмкін; бағалау мотивтерінің басым болуы, позициялық және ойын (сыртқы) мотивтердің болуы мүмкін.	Оқу мотивтерінің басым болуы, әлеуметтік мотивтердің болуы мүмкін; оқу және позициялық мотивтердің болуы мүмкін
Белсенді	Ол тек сыртқы көмекпен жұмыс істейді, пассивті	Ересек адамның қолдауымен еңбек	Еңбек дағдылары мен дағдыларына ие, еңбекте

	бақылаушының немесе ұйымдастырушының рөліне қанағаттанады.	дағдыларын, еңбекте бастамашылықтың көрінісін көрсетеді.	белсенділік пен бастама көрсетеді
	Білім алушы кәсіптік бағдарлау іс-шараларына пассивті қатысады, мамандық таңдауды жүзеге асыруға дайын емес.	Білім алушы кейбір кәсіптік бағдарлау іс-шараларына белсенді қатысады, кәсіптік өзін-өзі анықтауға дайындық орташа.	Білім алушы кәсіптік бағдарлау іс-шараларына белсенді қатысады, кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығы жоғары

Бастауыш сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының нысандары мен әдістері

Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру іс-шарасының нысандарын, әдістерін, құралдарын, мазмұны мен құрылымын таңдау бастауыш сынып оқушыларының жеке жас ерекшеліктерімен және сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстардың бірлігімен анықталады. «Халықты жұмыспен қамту туралы» 2016 жылғы 6 сәуірдегі «Қазақстан Республикасының заңдарын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» және «Халықты жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің 2016 жылғы 30 сәуірдегі №31 өкімі негізінде әзірленген кәсіптік бағдарлау бағыттары-бұйрық кәсіптік бағдар беруді қамтиды консультация беру, кәсіби іріктеу және іріктеу, кәсіби, өндірістік және әлеуметтік бейімдеу, жұмыссыз азаматтарға еңбек нарығы, оның даму динамикасы туралы ақпарат беру ретінде ақпараттандыру, қолда бар бос жұмыс орындары, кәсіптерді өзгерту мүмкіндіктері. Кәсіптік ақпарат білім алушыларды өндірістің қазіргі түрлерімен, еңбек нарығының жай-күйімен, білікті кадрларға қажеттіліктермен, кәсіптер нарығының мазмұны мен даму перспективаларымен, оларды игеру нысандары мен шарттарымен, кәсіптердің адамға қойылатын талаптарымен, еңбек қызметі процесінде кәсіптік-біліктілік өсу және өзін-өзі жетілдіру мүмкіндіктерімен таныстыруды көздейді. Ақпараттық жұмыс кадрларға қажеттіліктер, кәсіптердің айырмашылықтары, еңбек жағдайлары, жалақы туралы хабардар етуді, білім алушыларды профессиограммалармен, негізгі жалпы еңбек және жалпы өндірістік ұғымдармен таныстыруды қамтиды: еңбек мәдениеті, еңбек тәртібі, жоспарлау принциптері, кәсіпорын құрылымы және т. б.

Ақпараттандыру-бұл ақпарат:

— мамандық (мамандық) туралы-оның мазмұны, ұйымдастыру, оқыту шарттары, еңбекақы төлеу, адамның жеке басына қойылатын талаптар, Білікті және лауазымдық өсу мүмкіндіктері туралы;

- адам - оның мүмкіндіктері, қабілеттері, қызығушылықтары, бейімділігі;

- білім беру қызметтері мен еңбек нарығында.

Ақпарат толық, сенімді, уақтылы болуы керек. Бастауыш мектепте ақпараттандыру негізгі бағыт болып табылады, оның мақсаты — білім алушыларда кәсіптер әлемі, еңбекке адал көзқарас туралы идеяларды

калыптастыру. Осы ақпарат негізінде білім алушы болашақ мамандықтар шеңберінде талап етілетін құзыреттіліктерді неғұрлым мағыналы түрде талдай алатындай мамандықтар әлемі туралы әсерлердің алуан түрлі палитрасын жасау маңызды. Орыс тілі, әдеби оқу, жаратылыстану, әлем туралы білім, еңбек, Бейнелеу өнері, дене шынықтыру, музыка сабақтарында білім алушылар әртүрлі мамандықтармен танысады, оқу және еңбек қызметінің маңыздылығын түсінеді, өз жұмысы үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелейді.

Оқушылар тәуелсіздік, шығармашылық қиял көрсетуге, өздерін белгілі бір әлеуметтік және кәсіби рөлде сынап көруге мүмкіндік алады. Кәсіптік бағдарлау бастауыш сынып оқушыларының сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстары арқылы жүзеге асырылады, бұл әртүрлі қызмет түрлеріне, оның ішінде еңбекке деген ынта мен қызығушылықты қалыптастыруға, білім алушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға толық ықпал етеді. Бастауыш мектептің МЖМБС балаларға үйірмелерге, секцияларға, шығармашылық бірлестіктерге сабақтан тыс уақытта алған білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын практикалық әлеуметтік және жеке маңызды іс-әрекеттерінде іске асыру үшін қатысуға мүмкіндік беруге бағытталған. Тиісінше, білім алушының әлеуметтік, мәдени және кәсіби өзін-өзі анықтауы, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы үшін кеңістікті ұйымдастыру маңызды.

Кәсіптік бағдар беру бойынша сабақтан тыс жұмыс келесі формалар мен әдістерді қамтиды: әңгімелесу, ойын және жаттығулар, экскурсия, викторина, конкурс (суреттер, фотосуреттер, шығармалар, мамандықтар туралы өлеңдер және т. б.), кәсіп өкілдерімен кездесу, отбасылық мереке, жоба және т. б. Кәсіптік бағдар беру жұмысын, оның ішінде ақпараттандыруды жүргізу кезінде білім алушыларға адам өміріндегі еңбектің рөлін көрсету; әлеуметтік маңызы бар істерді орындауға тарту; әртүрлі кәсіптердің өкілдерімен (оның ішінде ата-аналарымен, таныстарымен, мектеп түлектерімен) кездесулер өткізу; оқу-танымдық қызметтің әртүрлі түрлеріне (еңбек, ойын, зерттеу) тарту маңызды; білім алушыларды кәсіптер әлемімен таныстыру; портфолио қалыптастыру («Жетістіктер портфелі»).

Қазіргі сабаққа қойылатын талаптарға сәйкес, ойын формасын қолдану тек сабақтың білім беру мақсаттарына қол жеткізуге қызмет ететін, оқу материалының мәнінен басым болмайтын, негізгі мақсаттардан алшақтамайтын, өз мақсатына айналмайтын, балалар үйренуі керек нәрсенің мәнін төмендетпейтін жағдайда ғана енгізіледі [13].

Осы талаппен қатар кәсіптік бағдар беру сабағын өткізу кезінде мыналарды ескеру орынды деп санаймыз:

- педагогтың жеке үлгісімен білім алушыға пәрменді тәрбиелік ықпал ету;
- белгілі бір сабақ үшін мұғалімнің балалармен жұмыс жасаудағы ұтымды (интеллектуалды) және эмоционалды ыңғайлы арақатынасын таңдауы;
- білім алушылардың сабақта оқитын кез келген материалдың жеке мағынасын ашуы үшін жағдай жасау;

— оқу процесінің практикалық бағытын сөзсіз қамтамасыз ету, оқушылардың алған білімдерін, іскерліктерін, дағдыларын қолданудың нақты мүмкіндіктерін жасау.

Кәсіптік бағдар беру сабағы негізгі форма болып табылады және классикалық, пәндік сияқты дайындық кезеңдерін қамтиды:

1. Осы мәселе бойынша ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін ескере отырып, нақты материалды таңдау, әдістер мен әдістерді таңдау.

2. Негізгі, негізгі идеяны, негізгі мәселені бөліп көрсету, негізгі әдістерді таңдау (сыныпқа, тақырыпқа және т.б. байланысты).

3. Алдыңғы кәсіптік бағдар беру іс-шараларының нәтижелерін талдау.

4. Сабақтың түрі мен құрылымын түпкілікті анықтау.

5. Сабақтың жекелеген бөліктеріне әдістер мен материалдарды таңдау.

6. Жекелеген білім алушылармен жұмыс мазмұнын анықтау.

7. Сабаққа үлестірме материалды дайындау.

8. Сабақ жоспарын құру.

Сабақ түрін анықтау кезінде оқыту әдістеріне сүйенуге болады: сабақ-дәріс, сабақ-экскурсия. Егер жіктеу танымдық іс-әрекеттің табиғаты бойынша құрылса, онда бұл сабақтардың түрлері болады: материалды алғашқы қабылдау сабағы, ұғымдарды қалыптастыру сабағы, бақылау сабағы.

Сабақты жоспарлау кезінде біз жалпы қабылданған құрылымды қолдануды ұсынамыз: тақырып, мақсат, міндеттер, жабдықтар, санат, құрылым (кезеңдер — кіріспе немесе ұйымдастырушылық, негізгі, қорытынды), кезеңдерге сәйкес сабақтың барысы, перспективаны құру, сабақтың нәтижелілігін анықтау. Сабақтың тақырыбы білім алушылар танысатын мамандыққа сәйкес келуі керек: мұғалім, аспаз және т. б.

Кәсіпті таңдау бастауыш сынып оқушылары үшін өзекті міндет емес екенін ескере отырып, сабақтың негізгі мақсаты — бастауыш сынып оқушыларының оның күрделілігі мен алуан түрлілігін білу, өзінің "менін" ашу арқылы қоршаған әлем және кәсіптер әлемі туралы түсініктерін кеңейту.

Сабақтың мақсатын тұжырымдау мысалы

Білім алушыларда қалыптастыру:

- мамандықтың маңызды жақтары туралы нақты-көрнекі идеялар;
- білім мен еңбек әлеміне деген қызығушылық;
- мамандықтар әлемі туралы түрлі әсерлер;
- қазіргі әлемдегі мамандықтың құндылығы мен маңыздылығы туралы идеялар;

- кәсіпке дейінгі дағдылар, дағдылар.

Кәсіптік бағдар беру сабағының міндеттеріне мыналар жатады:

- кәсіптің маңызды жақтары туралы нақты-көрнекі түсініктерді қалыптастыру (еңбек мазмұны, еңбек құралдары, еңбек қызметі процесінде жүріс-тұрыс ережелері);

- білім алушыларды мамандықтар әлемінің алуан түрлілігімен таныстыру;

- еңбек және оқу қызметіне деген ынта мен қызығушылықты, еңбекке деген ұмтылысты қалыптастыру;

- білім алушыларға ойын жағдайында «мамандықтарды сынап көруге» мүмкіндік беру;

- білім алушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Сабақтың жабдықтарында сабақта қолдануға болатын құралдар: демонстрациялар мен практикалық тапсырмаларға арналған құрылғылар, оқытудың техникалық құралдары (медиа проектор, интерактивті тақта және т.б.), дидактикалық материалдар мен көрнекі құралдар (карталар, тесттер, плакаттар және т. б.).

Сабақ барысында қолданылатын әдістерді, әдістерді таңдау білім алушылардың жеке-жас ерекшеліктеріне тікелей байланысты, сондықтан білім алушылардың санаты міндетті түрде көрсетіледі.

Ұйымдастырушылық кезең сабақтың тақырыбын белгілеуді, сәлемдесу мен ойнауды, қатысушылардың танымдық белсенділігін арттыруға арналған жаттығуды, тақырыпқа кіріспені қамтуы мүмкін. Мысалы, сіз «Қарлы кесек» ойынын өткізе аласыз, Мұнда әркім өз атын және кез-келген кәсіпті есімнің бірінші әрпіне атайды. 1-2 сыныптар үшін сіз атаудың кез-келген әрпін қолдануды ұсына аласыз, 3-4 сыныптарда бұл ойын күрделене түседі. Мысалы, 3-сынып оқушыларына арналған нұсқаулық: әрбір келесі алдымен алдыңғы есімдер мен кәсіптерді қайталап, содан кейін олардың аты мен кәсібін атауы керек. 4-сынып үшін мамандық атаулары қайталанбауы керек деген ережені енгізуге болады. Негізгі кезеңде мұғалімдер ойындарды, шағын дәрістерді, әңгімелесуді, маманмен кездесуді, практикалық тапсырмаларды, сурет салу әдістерін, кәсіптер туралы бейнелер мен мультфильмдерді қарауды (бар болса), ертегі, бейнесюжет, мультфильм (пластилиннен, басқатырғыштардан, сурет арқылы), ауызша журналды, кәсіптер қаласын (құмнан, картон және т. б.), кәсіптік бағдар беру бұрышын, «Портфолио» бөлімін, фотокөрмелерді, мектеп асханасына немесе кітапханаға экскурсияны және т. б. безендіру.

Егер кәсіптік бағдар беру сабағына енгізілген негізгі әдістер тәжірибеге бағытталған болса, оңтайлы.

Қорытындылау кезеңінде мұғалім рефлексия жүргізеді.

«Жүз жол — бір менікі» ұзақ мерзімді кәсіптік бағдар беру жобасы аясында «Менің мамандық туралы армандарым» кәсіптік бағдар беру сабағын әдістемелік әзірлеу ұсынылады (6-қосымша). Кәсіптік бағдар беру сабақтарының мысалы ретінде қосымшаларға орналастырылған бастауыш сынып мұғалімдерінің әдістемелік әзірлемелерін қолдануға болады.

Сабақтармен қатар білім алушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысында әңгіме кеңінен қолданылады. Бұл сұрақ-жауап әдісін мұғалім жаңа білім алу процесінде (өзі туралы, кәсіп және адамға қойылатын кәсіп талаптары, білім беру қызметтері мен еңбек нарықтары туралы) білім алушылардың ақыл-ой қызметін белсендіру немесе бұрын алған білімдерін қайталау және бекіту мақсатында қолданады.

Әңгіменің көмегімен білім мен іс-әрекеттің элементтік ассимиляциясы ұйымдастырылады, оның барысында әңгіменің бірнеше функциялары жүзеге асырылады. Әңгіменің оқыту функциясы-оның көмегімен мұғалім

студенттерді тақырыптың мазмұны мен міндеттеріне енгізеді, материалды бұрын зерттелгенмен байланыстырады, жаңаның мағынасын анықтайды.

Әңгімелесудің бекіту функциясы білім алушыларға таныс материалды өзектендіретін, жаңа аспектілерді, қолдану мүмкіндігін анықтайтын және сол арқылы білімді игеруді тереңдететін мәселелерде жүзеге асырылады. Әңгіменің бақылау, тексеру функциясы тақырыпты игеруді анықтайтын сұрақтарда ашылады. Әңгімелесудің жүйелеу функциясы-сұрақтар арқылы білім арасындағы байланыс жүйесін анықтау.

Кәсіптік бағдар беру әңгімесі келесі кезеңдерден тұрады:

1) кіріспе кезең-әңгіме тақырыбын негіздеу, білім алушылар үшін өзектілігі, маңыздылығы;

2) негізгі кезең — педагог талқылау үшін материал ұсынады, талқылау үшін сұрақтар қояды, білім алушыларды өз бетінше қорытынды жасауға, жалпылауға итермелейді;

3) қорытынды кезең — педагог білім алушылардың мәлімдемелеріне түсініктеме береді, олардың негізінде қорытынды, мәселені шешуді тұжырымдайды, одан әрі бірлескен іс-қимыл бағдарламасын жоспарлайды.

1-4 сынып оқушыларына арналған кәсіптік бағдар беру әңгімелерінің шамамен тақырыбы:

1. Менің қызығушылықтарым әлемі.
2. Барлық жұмыстар жақсы-дәміне қарай таңдаңыз.
3. Біздің ата-анамыздың мамандықтары.
4. Әр түрлі, қажетті және маңызды мамандықтар туралы.
5. Мамандыққа жол мектептен басталады.
6. Менің болашақ мамандық туралы арманым.
7. Өзіне және адамдарға қуаныш сыйлайтын еңбек.

Бастауыш сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру жұмысына ойын элементтерін қосуға болады. Мысалы, әңгімеде «Неден жасалады?» деген сұрақтар үлкен түймедақтың жапырақшаларына жазылады. Әңгіме жұмбақтан басталады: «Олар әпкесінің даласында тұрады - сары көз, ақ кірпікшелер. Әр кірпікшеде сұрақ туындайды. Қанша оқушы, сонша сұрақ. Мен сұраққа жауап бердім-жапырақшаны жұлып алдым. Кім көбірек жапырақшалар жинаса, сол жеңеді». Әңгіме өзі туралы әңгіме ретінде («Менің атым қарындаш», «Менің атым шыны ыдыс» және т. б.): бұл заттарды кім шығарады, оларды жасау үшін қандай материалдар қажет, олар не үшін қажет (осы заттарды кім пайдаланады) және т. б.

Әңгімелесу үшін ата-аналарды, кәсіпорындардың, кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдарының мамандарын шақыруға болады.

Маманмен әңгімелесу алгоритмі:

1. *Дайындық кезеңі:* маманды әңгімеге оның сөйлеуі балаларға түсінікті болатындай етіп анықтаңыз және дайындаңыз, сөйлеу жоспарын бірлесіп жасаңыз; сөйлеудің тақырыбы, күні, уақыты мен мазмұны туралы ата — аналармен алдын-ала келісіңіз; егер жұмыс орнындағы әңгіме болса, гидпен шешім қабылдаңыз (бұл оқушының ата-анасы немесе кәсіпорын маманы болуы мүмкін).

2. *Негізгі кезең:* маман кәсіпорынның жалпы жұмысы туралы және жеке қызметкердің (ата-ананың) кәсібі (қызметі, жұмысы) туралы әңгімелейді; кәсіптің ерекшеліктеріне, жұмыс жағдайларына, мамандықтың адамға қойылатын талаптарына егжей-тегжейлі тоқталады, білім алушылардың сұрақтарына жауап береді.

3. *Қорытынды кезең:* қорытындылау.

Әңгіме оқушылардың белсенді қатысуымен өтуі маңызды. Ол үшін мұғалім студенттерге мамандық туралы ақпарат жинауға тапсырма бере алады, әсіресе егер сыныпта ата-анасы, жақындары немесе таныстары осы мамандықта жұмыс істейтін балалар болса.

Әңгіменің негізгі бөлігінде кәсіп туралы жалпы мәліметтерді, кәсіптің өндірістік мазмұнын, жұмыс шарттары мен адамға қойылатын кәсіптің талаптарын, кәсіп бойынша даярлау жүйесін, кәсіп алу жолдарын ашу қажет. 1-сынып үшін әңгіме ұзақтығы-30 минут, 2-сыныптан бастап-45 минут. Бұл жағдайда ақпарат қол жетімді, қызықты, эмоционалды болуы керек, мысалдар, салыстырулар, ұқсастықтар, мақал-мәтелдер және т. б.

Маманмен әңгіме әртүрлі формада, мысалы, кездесу түрінде өтеді. Студенттердің мамандармен мұндай кездесулері кәсіби сипатта болады, өйткені олар мамандық туралы әртүрлі ақпаратты қамтиды. Мұғалімнің мамандық өкілін алдын-ала дайындауы қажет: маман алдында кездесудің жалпы мақсаты мен міндеттерін ашу; онымен мамандық туралы әңгіме жоспарын талқылау, негізгі мәселелерді бөліп көрсету; маманға білім алушылардың танымдық іс-әрекетін жандандыру мақсатында және сабақтың, әңгіменің міндеттеріне сәйкес ақпараттық материалды таңдауға көмектесу; көрнекі құралдарды немесе иллюстрациялық материалдарды талқылау және таңдауға көмектесу; кездесуге қатысушылар үшін осы мамандық туралы анықтамалық және кәсіптік бағдарлау әдебиеттерін пайдалану мүмкіндіктерін анықтау.

Мұғалім оқушылардың ата-аналары арасында немесе кәсіпорында қажетті мамандық таңдайды, оны кездесудің жалпы идеясымен және міндеттерімен таныстырады: еңбек қызметінің мазмұнын ашу, кәсіптің қоғам үшін маңыздылығын көрсету, адамның осы қызметте қандай қызығушылықтары мен бейімділіктері қолданыла алатынын және дами алатынын, жұмыстың сәттілігі қандай қабілеттермен қамтамасыз етілетінін көрсету және т. б. қатысушылар қоятын мәселелер талқыланады кездесулер, мысалы: сіздің жұмысыңызда қол ептілігі, ұтқырлық, қозғалысты үйлестіру, физикалық күш, реакция жылдамдығы маңызды ма? жұмыста қандай қиындықтар бар? болашақта осы мамандықты алғысы келетіндерге қандай кеңес бере аласыз?

Маманның мамандық туралы әңгімесі мамандықтың мазмұны туралы әңгімелер мен шағын дәрістер түрінде болуы мүмкін. Шағын дәріс кәсіптік бағдар беру сабағының негізгі бөлігімен байланысты немесе 35 минутқа дейін созылатын тәуелсіз форма ретінде әрекет етеді. Сіз оны маманның бір күні, оның өмірбаяны туралы әңгіме форматында өткізе аласыз, оған мыналар кіреді:

- кәсіп тарихы (сөз қайдан шыққан, кәсіптің келбеті қалай өзгерді және т. б.);

- еңбек мазмұны;

- осы мамандық өкілінің кәсіби маңызды қасиеттері;

- осы мамандық бойынша жұмыс кезіндегі шектеулер;

- табысты, танымал адамдардың кәсіби өміріндегі қызықты оқиғалар мен жағдайларды сипаттау.

Мұғалім бастауыш сынып оқушыларын ата-аналардың кәсіптерімен, пәндерді оқу, көркем әдебиет оқу, экскурсиялар, кәсіптік бағдар беру әңгімелері, сабақтар, ойындар және т.б. процесінде ең көп таралған кәсіптермен таныстырады.:

- Мамандық дегеніміз не?

- Ата-ананың қандай мамандығы бар?

- Сіз кім болуды армандайсыз?

- Сізге білім алу және осы мамандық бойынша жұмыс істеу үшін қандай білім қажет?

Кәсіптік бағдарлаудың негізгі нысаны ретінде сабақтар мен әңгімелер оқушыларда кәсіптер әлемі туралы нақты-көрнекі түсініктер жасауға бағытталған — олардың кәсіби өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі тануын одан әрі қалыптастыру және дамыту үшін психологиялық негіз. Алайда, әңгімелер, шағын дәрістер, сурет салу әдістері, ойындар, конкурстар, жобалар және басқа формалар кәсіптік бағдар беру сабағының негізгі кезеңіне органикалық түрде енгізілген кәсіптік бағдар беру әдісі ретінде әрекет ете алады.

Проективті, сурет салу әдістерін бастауыш мектептің барлық сыныптарында қолдануға болады. Мысалы, 1-2 сынып оқушылары әлі жазбаша сөйлеуді жетік білмейді, сабақтың басында (жеке немесе жұпта) А4 парағының сол жағында 4-5 минут ішінде олар осы мамандықты қалай бейнелейтінін, қорытынды жасау кезеңінде — оң жағында олар сабақ өткізгеннен кейін өз идеяларын бейнелейді. Салыстырмалы талдау сабақтың нәтижелілігін және мамандық туралы ақпаратты игеру деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

3-4-сыныпқа дейін білім алушы мамандықтар әлемі туралы ақпаратқа ие, мамандықтың егжей-тегжейлі сипаттамасын өз бетінше дайындай алады, сондықтан қорытындылау кезінде синквейнді қолдануға болады, ол мәтінді, бес жолдан тұратын өлеңді құрастыру болып табылады:

- *бірінші жол* — өлеңнің тақырыбы, бір сөз-зат есіммен ұсынылған (мысалы, кәсіптің атауы);

- *екінші жол* негізгі тақырыпты ашатын, оны сипаттайтын екі сөзден тұрады, олар сын есімдер;

— *үшінші жолда* үш етістікті қолдану арқылы синквейн тақырыбына қатысты әрекеттер сипатталады;

— *төртінші жол*-бұл бүкіл сөйлем, оның көмегімен білім алушы тақырыпқа өз көзқарасын білдіреді: білім алушының өзі жасаған сөйлем немесе қанатты өрнек, Мақал, сөз, дәйексөз;

- *бесінші жол*-бұл өлең тақырыбына қорытынды, түйіндеме, синоним болатын бір сөз.

Мысалы:

Шахтер —

Жауапты, еңбекқор.

Ол өндіреді, құтқарады, жылытады.

Қарағанды кеншілер еңбегімен танымал!

Мақтаныш!

Синквейнді оқушылар жеке, жұпта немесе бүкіл сыныпта, өз бетінше немесе тәрбиешінің көмегімен жасайды, ол тақтаға, флипчартқа оқушылар ұсынатын сөздерді жаза алады.

Сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстарда, білім алушыларды акпараттандыруда кәсіптік бағдарлау ойындары белсенді қолданылады. Ойын білім алушыларға іс жүзінде шешім қабылдау дағдыларын игеруге және болашақ маманның рөлдік мінез-құлқын игеруге, кәсіби рөлді «сынап көруге» мүмкіндік береді. Ойынды өткізу кезінде ұсынылады [14]:

- қатысушыларға белсенді ұстаным ұсыну (модельденген проблеманы түсіну және тәртіпті қолдау үшін);

- топта бір ойынды бірнеше рет пайдаланбаңыз, өйткені оған деген қызығушылық жоғалуы мүмкін;

- кәсіптік бағдар беру сабағын ойындармен шамадан тыс жүктемеңіз (бір ойын, сабақтың кіріспе бөліміндегі жаттығу, негізгі бөлімде бір немесе екі ойын);

- қатысушыларды арнайы іріктеудің болмауы;

- кәсіптік бағдар беру сабағын немесе басқа іс-шараны жоспарлау кезінде, егер сабақ аяқталғанға дейін уақыт қалса немесе ойыншылардың саны таңдалған ойын нұсқасына сәйкес келмесе және т.б. болса, мұғалімнің қорында бірнеше ойын болуы керек.

Ойынды өткізу кезінде жүргізушіге қойылатын талаптарды ескеру маңызды-бұл ойындардың түрін, мазмұнын, кәсіби әдептілікті, өзіне деген сенімділікті, тәртіпті таңдауда кәсіптік бағдарлау мәселелерін еркін шеше білу.

Кәсіптік бағдар беру ойынында ойын жағдайы шартты, ал оның қатысушыларының мінез-құлқы нақты. Сонымен қатар, ойын мінез-құлқы кәсіптік бағдарлау мәселесінің нақты шешімімен сәйкес келуі мүмкін, ал ойын білім алушыға өз бетінше шешім қабылдауға көмектесетін стимулятор бола алады.

Ақпараттандыруда ойындарды шағын дәрістермен, өзіндік, зерттеу жұмыстарымен, ақпараттық-коммуникациялық, проективті технологияларды қолданумен және т.б. біріктіруге болады. Жүргізушінің міндеті-мамандықтар туралы білімді жүйелеу және кеңейту.

Мұғалімдер негізінен кәсіби қызметтің аспектілерін модельдейтін ойындарды қолданады. Осындай ойындардың мысалдарын келтірейік.

Педагогтар, психологтар әр түрлі жастағы оқушылармен кәсіби бағдар беру жұмыстарында ойын жаттығуларын кеңінен қолданады.

Бастауыш сынып оқушыларымен «Әріпке арналған мамандық», «Ең-ең», «Кәсіптер тізбегі», «А-дан Я-ға дейін» және т.б. жаттығулардың мақсаты: білім алушылардың кәсіптер туралы білімдерін жандандыру, еңбек қызметінің әртүрлі түрлерінде ортақ нәрсені ажырата білу қабілеттерін дамыту. Ойын жаттығуларының уақыты-3-5 минут, бұл оларды қолдану мүмкіндіктерін кеңейтеді. Мысалы, жаттығуды кәсіптік бағдар беру сабағының ұйымдастырушылық кезеңіне қосуға немесе бағдарламадағы үзілістер кезінде кәсіптік бағдар беру іс-шарасына қатысушылармен өткізуге болады [14].

Саяхат ойыны ойынға қатысушылар белгілі бір ретпен жүретін бірқатар кезеңдерден немесе станциялардан тұрады. Әр станцияда мұғалім қатысушыларға ойын тақырыбына сәйкес сұрақтар, тапсырмалар жиынтығын ұсынады және олардың орындалуын бағалайды. Саяхат ойынының артықшылығы - оны кез-келген мазмұнға (әр түрлі білім салалары, мектеп пәндері, білім беру және кәсіптік бағдар беру бағыттары, қызмет түрлері) және оқушылардың кез-келген жас тобына бейімдеуге болады. Саяхат ойынын жүзеге асыру үш кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең-ойын дайындау:

- маршрутты қай жерде жүргізілетініне қарай анықтау-сыныпта, мектепте, табиғатта (маршрут айналма болған жөн);
- станцияларды анықтау (бастауыш сынып оқушылары үшін-3-5 станция);
- әр станция үшін мазмұн (сұрақтар кешені, шығармашылық тапсырмалар) жасау;
- маршруттың әрбір станциясы үшін судьялар мен тұрақ орындарын анықтау;
- қатысушылардың тапсырмаларды орындауын бағалау критерийлерін әзірлеу;
- әрбір команда (экипаж) үшін станциялардың атаулары мен олардың өту тәртібі, судьялар мен тапсырмалардың орындалуын бағалау көрсетілетін маршруттық парақтарды дайындау (мысалы, «өте жақсы» - күн, «жақсы» — бұлт күнді жартылай жабады, «қанағаттанарлық» — бұлт немесе жаңбыр);
- плакаттарды, станция атаулары бар парақтарды (олар үлкен, жарқын, оңай оқылатын болуы керек) және бағыт бағытының көрсеткі көрсеткіштерін ресімдеу; — ойын жеңімпаздары үшін қорытынды бағалау парағын, марапаттар мен сыйлықтарды дайындау.

Екінші кезең-ойын өткізу. Ойын басталады-саяхат жалпы жиналыстан басталады, онда:

- жүргізушілер қатысушыларды ойын өткізу тәртібімен, шарттарымен таныстырады;
- станциялар деп аталады және әр станцияның төрешілерін ұсынады, содан кейін ойыншылар маршрутқа сәйкес станцияларда өз орындарын алады;
- жүргізушілер қатысушыларға маршруттық парақтарды тапсырады;
- жеңімпаздарға жүлделер табысталғаны туралы хабарлайды.

Командалар (Экипаждар) ойын бағытына 5 минуттық айырмашылықпен шығады. Әр станцияда тапсырмаларды орындауға 5 минуттан аспайды, 2-3

минут — басқа станцияға ауысуға беріледі. Ойынның уақыт шеңберінің сақталуын төрешілер бақылайды, олар командаларға сұрақтар, шығармашылық тапсырмалар жүйесін ұсынады, олардың орындалуын қабылданған критерийлерге сәйкес бағалайды және маршрут парағына «кодталған» ұпай қояды.

Үшінші кезең-қорытындылау, оның барысында ойынға талдау жасалады, команда жинаған ұпайлар есептеледі, жеңімпаздар анықталады. Жалпы жиналыста ойын нәтижелері жарияланады, жеңімпаздар аталады, сыйлықтар беріледі. Ойынға қатысушылардың тапсырмаларды орындауын бағалау критерийлерінің арасында мыналар болуы мүмкін: білімнің толықтығы мен тереңдігі; ақылдылық, тапқырлық; білімнің жүйелілігі; білімді практикада қолдана білу; топ мүшелері арасындағы байланысты ұйымдастыра білу; қиялдың, байқаудың дамуы; команданың барлық мүшелерінің белсенділігі және т. б.

Кәсіптік бағдар беру квесті. Қазіргі уақытта квест оқытудың, бос уақыттың, компаниялардың өз тауарлары мен қызметтерін жылжытудың танымал түріне айналууда. Квест-бұл алдын-ала жарияланған аңыз бойынша командалар немесе жеке ойыншылар кезеңдерден өтіп, тапсырмаларды дәйекті түрде орындайтын, ұйымдастырушылар жасырған немесе шифрлаған кілттерді (кодтар, сұрақтарға жауаптар) табатын ойын (компьютерлік немесе жергілікті). Барлық тапсырмаларды бірінші болып орындаған және түпкі мақсатқа жеткен ойыншы (немесе команда) жеңеді.

«Жүз жол-бір менікі» ұзақ мерзімді кәсіптік бағдарлау жобасы аясында 1-сынып оқушыларына арналған «Мектепте кім жұмыс істейді?». Квест құрылымы негізінен саяхат ойынының құрылымына сәйкес келеді, бірақ оның өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін, мысалы, веб-квест. Компьютерлік квесттердің артықшылығы-олар ойын әрекетін бірнеше сыныптардан, мектептерден, аймақтардан қатысушыларға таратуға мүмкіндік береді.

Оқушылар жаңа ақпаратты өз бетінше өндіріп, жүйелеген кезде білімді жақсы меңгереді. МЖМБС бастауыш сынып оқушыларын әртүрлі іздеу әдістеріне (анықтамалық көздерде және Интернет желісінің ашық оқу ақпараттық кеңістігінде) оқыту, оқу пәнінің коммуникативтік және танымдық міндеттері мен технологияларына сәйкес ақпаратты жинау, өңдеу, талдау, ұйымдастыру, беру және түсіндіру қажеттілігі атап өтіледі. Ақпараттық технологиялар білім алушыларды кәсіптік бағдарлауда белсенді қолданылады, бұған мысал ретінде постиндустриалды қоғамның (ақпараттық) талаптарына жауап беретін жеке қасиеттерді тәрбиелеуге ықпал ететін веб-квест болып табылады. Веб-квест-бұл рөлдік ойын элементтері бар проблемалық тапсырма, оны орындау үшін интернеттің ақпараттық ресурстары қолданылады. Веб-квест құрылымы:

- Басты бет;
- кіріспе;
- проблемалық жағдай мен рөлдердің сипаттамасы;
- рөлдер бойынша әртүрлі тапсырмалар;

- интернет-ресурстарға сілтемелер;
- бағалау.

Веб-квесттің басты бетінде оның атауы мен жас санаты, сыныбы жазылады. Веб-квест атауы қызықты сұрақтан немесе қызметтің негізгі бағытынан тұруы мүмкін.

Эстафета - әр түрлі іс-шараларды өткізу нысаны, оның ішінде кәсіптік бағдар беру, спорттан алынған және оқушылар арасында өте танымал. Кәсіптік бағдар беру эстафетасы бірнеше тапсырмалардан (кезеңдерден) тұрады, олардың әрқайсысы ережелерге сәйкес алдыңғы тапсырма аяқталғаннан кейін ғана орындалады, әр түрлі тапсырмаларды әр түрлі топ мүшелері орындай алады.

Эстафета жеңімпазын анықтау кезінде:

- 1) тапсырмаларды орындаудың дәлдігі (сапасы),
- 2) тапсырмаларды орындау жылдамдығы ескеріледі.

Іс-қимыл тәсіліне байланысты эстафета қатысушылары кезектесіп бөлінеді (тапсырмаларды топ мүшелері немесе жеке қатысушылар кезекпен орындаған кезде) және бірлескен (топ мүшелері әр тапсырманы бірге орындайды). Эстафетаға тапсырмаларды таңдау кезінде білім алушылардың жеке жас ерекшеліктерін, олардың кәсіптік бағдар бойынша теориялық білім деңгейін, дене шынықтыруды (егер спорттық сипаттағы тапсырмалар: жүгіру, секіру, құлату және т.б. көзделсе) ескеру қажет. Эстафетаны өткізу үшін кеңістікті ұйымдастыру кезінде қауіпсіздік ережелеріне ерекше назар аударылады. «Маман» ұзақ мерзімді кәсіптік бағдарлау жобасы шеңберінде 2-3-сынып оқушыларына арналған дене шынықтыру-кәсіптік бағдарлау эстафетасы әзірленді (8-қосымша).

Кәсіби бағдар беруде болашақ маманның кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру үшін мұғалімдер зейіннің, қабылдаудың, ойлаудың, қиялдың («Сикырлы дақтар») және т. б. ерік-жігерін дамытуға бағытталған психологиялық ойындардың модификацияларын қолданады. дамыту ойындарының көмегімен сіз бастауыш сынып оқушысын ғылыми білімнің қай саласы көбірек қызықтыратынын біле аласыз: қоршаған әлем, табиғаттану, оқу, спорт, математика және т. б. Мысалы, «Сикырлы дорба» сезімі мен қабылдауын дамытуға арналған ойын: әр түрлі мамандықтарға байланысты заттар дорбаға салынады, оқушылар заттарды жанасу арқылы болжап, оларды кейбір мамандықтармен байланыстыруы керек.

Зейінді, есте сақтауды дамыту үшін психолог «өткенді айтыңыз» ойынын өткізеді: кешегі күн туралы, кешке, түскі асқа, таңертең не істегендеріңіз туралы айту (өткен мамандық, зейнеткер мамандықтар немесе болашақ, кәсіби күн және т.б.). Зерттелетін кәсіптің жекелеген элементтерін түсіну үшін «кәсіпті тап», «мамандық әрпімен», «жұмыста кім қолданады?» (берілген құралды немесе материалды, мысалы, айна немесе инені қолданатын мамандықтарды атаңыз), «қауымдастық» (ассоциативті сұрақтар арқылы ойластырылған мамандықты болжау: «кәсіптің иісі (түсі) қандай?», «Жұмыс адамдармен қарым-қатынасқа байланысты ма?») [15].

Рөлдік ойындар сабақтан тыс уақытта да, сабақта да қолданылады, мысалы, «Дүкен» (математика сабағында), «кітапхана» (оқу сабағы), «Экскурсовод» (қоршаған әлем сабағы). Ойындарда сабақтың дидактикалық міндеті кәсіби бағдармен біріктірілген. Мысалы, «Дүкен» ойынында оқушыларға кассир, әртүрлі бөлімдердің сатушылары, әкімші рөлдерін орындау ұсынылады, бірақ сонымен бірге ойын барысында дидактикалық міндет (ауызша санау дағдыларын бекіту) және тәрбиелік (қарым-қатынас мәдениеті) шешіледі. Рөлдік кәсіптік бағдарлау ойындарында оқушылар өздері мамандық таңдайды, жауапкершілікті, мақсат қоюды және оларға жету үшін ресурстарды анықтауды үйренеді.

Топтық ойындар маңызды, онда оқушылар бір-бірімен қарым-қатынас жасайды, болашақ туралы армандарымен, сүйікті кітаптарымен бөліседі, ойында неге осы немесе басқа рөлді таңдағанын айтады, бұл мамандыққа тартады. Оларда коммуникативті дағдылар қалыптасады—бұл командада жұмыс істеу, тыңдау, келісу, топтық шешімдер қабылдау, өзін-өзі таныстыру қабілеті. Бұл дағдылар (оларды жақында жұмсақ дағдылар деп атайды — жұмсақ, икемді дағдылар) болашақ кәсіби қызметтің ерекшелігіне қарамастан табысты болуға мүмкіндік береді. Қазіргі заманғы маман мен болашақ маман тар іс-әрекеттер жиынтығының жақсы орындаушысы ғана емес, сонымен бірге өзінің мақсатты белсенділігінің ұйымдастырушысы болуы керек, қызметті жоспарлау мен бақылауды жүзеге асыруы, әріптестерімен өзара әрекеттесуі, шығармашылық ізденіске дайын болуы, өзін-өзі реттеу дағдыларын игеруі, эмоцияларды басқаруы керек. Ол үшін кәсіби бағдар беруде мұғалімдер мінез — құлық нормаларын қалыптастыруға ықпал ететін ережелері бар ойындарды, коммуникативті-сөйлеуді дамытуға (тіл бұраландары, өлеңдер және еңбек туралы әңгімелерді қайталау, «сөз» ойындары және т.б.) пайдаланады.

Кәсіптік бағдарлауда кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдарына, кәсіпорындарға экскурсиялар сияқты нысан белсенді қолданылады. Кәсіптік бағдар беру сабағының негізгі кезеңі аясында экскурсия мектеп қызметкерлерінің, ата — аналардың кәсіптерімен танысу болып табылатын әдіс ретінде әрекет етеді. Кәсіпорында, ұйымда экскурсия жүргізу кезінде қатысушылардың назарын бір мамандыққа немесе өзара байланысты кәсіптер тобына аудару, олардың маңызды сипаттамаларын көрсету маңызды. Кәсіптік және жоғары білім беру ұйымдарына кәсіптік бағдарлау экскурсиялары кәсіптер мен мамандықтар туралы түсініктерін кеңейтеді, кабинеттермен және зертханалармен жабдықталған оқытудың сипаты мен мазмұнымен, мұнда оқып, жұмыс істейтіндермен таныстырады.

Экскурсияның мақсаты—білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына ықпал ету. Міндеті—білім алушыларды сұранысқа ие мамандықтар, салалар, кәсіпорындар, заманауи технологиялар туралы ақпараттандыру. Нәтижелілікті арттыру үшін экскурсиялар мамандардың мастер-кластарымен, практикалық тапсырмалармен, конкурстармен толықтырылады.

Экскурсияны ұйымдастыру кезінде келесі типология ескеріледі:

- шолу-кәсіпорынмен жалпы танысу, белгілі бір маршрут бойынша өткізіледі, қысқа әңгімелер мен сұрақтарға жауаптармен бірге жүреді, бастауыш сынып оқушыларына ұсынылады;

— тақырыптық-кәсіпорынмен, саламен, саламен жан-жақты танысуға арналған экскурсиялар сериясы: тарих, бөлімшелер, технологиялық процесс, еңбек құралдары, өнімдер, жетекші мамандықтар, еңбек жағдайлары.

Кез-келген кәсіптік бағдарлау экскурсиясының құрылымында үш кезеңді бөлуге болады: дайындық, негізгі және қорытынды.

Кәсіптік бағдарлау экскурсиясын өткізудің дайындық кезеңі мыналарды қамтиды:

1. Білім алушылардың қызығушылықтары мен бейімділігін анықтау.
2. Білім алушылардың мүдделеріне барынша жауап беретін кәсіпорынды, білім беру ұйымын таңдау.
3. Бастауыш сынып оқушыларымен кездесу үшін кәсіптік немесе жоғары білім беру ұйымының кәсіпорын қызметкерлерін, педагогикалық ұжымын даярлау. Экскурсияны сәтті өткізудің шарттарының бірі-қабылдаушы Тараппен білім беру ұйымына немесе кәсіпорынға барудың барлық нюанстарын келісу. Экскурсияны ұйымдастыратын мұғалім қабылдаушы Тараппен экскурсияның күнін, уақытын, бағытын және барлық құжаттаманы талқылайды.
4. Оқытушылармен немесе мамандармен кездесуге оқушылар тобын дайындау.
5. Білім беру ұйымында немесе кәсіпорында нұсқаулық дайындау.
6. Білім беру ұйымының және серіктес кәсіпорынның өкілдерімен бірге экскурсия өткізу.
7. Білім беру ұйымында немесе кәсіпорында экскурсия жүргізуге жауапты адам мектептің мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне, экскурсия мақсаттарына сүйене отырып, іс-шара жоспарын жасайды; еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы талаптарына сәйкес экскурсиялардың әртүрлі түрлері үшін маршруттар жасайды; олармен әдістемелік оқу жүргізе отырып, экскурсоводтарды дайындайды.
8. Пән мұғалімі немесе сынып жетекшісі атынан жалпы білім беретін ұйым экскурсия жоспарын әзірлейді және келіседі; экскурсияның мақсатын нақтылайды; білім алушылардың тізімін ұсынады; экскурсия бойынша есеп нысанын, бақылау сұрақтарын, экскурсия барысында немесе одан кейін экскурсанттар орындауы тиіс қандай да бір тапсырмаларды әзірлейді; экскурсия жұмысын жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізеді.

Кәсіптік бағдарлау экскурсиясының соңғы кезеңі қорытындылардан, кері байланыстан, үй тапсырмасынан және одан әрі жұмыс перспективасын құрудан тұруы керек. Шығармашылық тапсырма ретінде қатысушылардан осы жұмысты орындайтын адамды қалай бейнелейтінін салуды немесе ата-анасынан сұхбат алуды, егер олар осы кәсіптің өкілдері болса, эссе жазуды, газеттерден, журналдардан үзінділер дайындауды, фоторепортаж жасауды және т. б.

Жүргізілген кәсіптік бағдар беру жұмысының нәтижесінде жас оқушылар еңбек қызметінің адам өміріндегі рөлін біледі және жақсы түсінеді; әртүрлі машиналардың, техникалық құрылғылар мен құралдардың мақсаты мен қолдану аясы; әртүрлі кәсіптер мазмұнының ерекшеліктерін салыстыруға және ажыратуға үйренеді; қойылған міндетке сәйкес өз қызметінің нәтижелерін бағалау; өз қызметін жоспарлау және оны бақылау; жеке гигиена ережелерін сақтау материалдармен, құралдармен жұмыс істеу кезіндегі қауіпсіздік.

Осылайша, бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі мақсаты ересектермен қарым-қатынас процесінде білім алушылардың кәсіптер туралы ой-өрісі мен хабардарлығын кеңейту болып табылады. Бұл ретте ерте кәсіптік бағдарлау технологиялары бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуге, оқытуға және кәсіптік бағдарлауға жеке бағдарланған тәсілге негізделуге, оларда еңбек әрекеттерінің кең спектрін қалыптастыру үшін практикаға бағдарланған бағытқа ие болуға тиіс.

Ерте кәсіптік бағдарлаудың өңірлік жүйесін дамыту перспективасы ретінде өңірлік оқу-өндірістік комбинатының (ҚІЖК) базасында өңірлік балалар технопаркін құру ұсынылады, оның шеңберінде әртүрлі кәсіптік бағдарлау нысандарын іске асыруға болады:

- экскурсия-балалар технопаркiнiң ресурстарымен және онда ұсынылған кәсіптік бағдарлау мүмкіндіктерімен алғашқы танысу (шолу немесе жекелеген технологиялық бағыттар бойынша);

- экспедиция (квест) - алдын ала қойылған сұрақтарға жауап табу, белгілі бір міндеттерді шешу мақсатында өтетін іздестіру сипатындағы маршрут;

- мастер-класстар-ересектердің (кәсіпқойлардың немесе жоғары сынып оқушыларының, студенттердің) қандай да бір жабдықпен жұмыс істеудің сапалы үлгілерін көрсетуі;

- кәсіптік немесе еңбек сынамалары-оқушылардың кәсіби қызметтің қандай да бір түрінің (қандай да бір технологияның) элементтерін еліктейтін нәтижелі тапсырмаларды өз бетінше немесе ересектердің көмегімен, кейіннен алынған өнімнің сапасын және өзінің қанағаттанушылығын өзін-өзі бағалай отырып орындауы;

- кәсіптік бағдарлау жобалары-оқушылардың өз жоспары бойынша зерттеу, шығармашылық немесе тәжірибеге бағдарланған жұмыстарды орындауы, технопарк ресурстарын пайдалана отырып, өз ойлары мен идеяларын сынау [17].

Балалар технопаркiнiң инфрақұрылым элементтерiн пайдалану жоғары технологиялық деңгейде бастауыш мектеп жасындағы балалармен кәсіптік бағдарлау маңызды білім беру қызметін ұйымдастыруға, оларда кәсіби өзін-өзі анықтау үшін маңызды құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, 1-сыныптан бастап кәсіптік бағдар беру жұмысы барысында білім алушылар кез-келген мамандық үшін маңызды жеке қасиеттерді қалыптастырады: еңбексүйгіштік, барлық кәсіптердің өкілдеріне құрмет, қоғам үшін еңбек қызметінің қажеттілігін түсіну, сондай-ақ дәлдік,

табандылық, жұмыс орнын ұйымдастыра білу, тапсырманы орындаудың ең ұтымды әдісін таңдау және т. б. бұл жұмыс ол ата-аналарды белсенді түрде тарта отырып, оқу процесінде де, сабақтан тыс уақытта да жүзеге асырылады. Бастауыш сынып оқушыларын кәсіптер әлемімен таныстырудың негізгі формалары-бұл кәсіптік бағдар беру сабағы, әңгіме, әңгіме, кәсіп өкілдерімен кездесулер, экскурсиялар, ойындар және т.б. сонымен қатар, мектеп оқушыларын әртүрлі танымдық, ойын, әлеуметтік пайдалы, еңбек және бос уақытты өткізуге практикалық қосу қажет, оның барысында сынақтар мен қателіктерден құнды тәжірибе жинақталады.

Бастауыш сыныптарда кәсіптік бағдарлау жұмысын тиімді жүзеге асыру тек оқушылардың жеке басын зерттеу, олардың кәсіптік бағдарлау маңызды мүдделерін, бейімділіктерін, бейімділіктерін, ерекшеліктерін анықтау негізінде мүмкін болады. Оқушыларды зерттеудің ең кең тараған әдісі-белгілі бір мақсаты бар бақылау жоспар бойынша жүзеге асырылады және нәтижелер жазылады. Диагностикалық әңгімелер, сауалнамалар, тестілеу және т. б. қолданылады.

Анықталған ерекшеліктерді ескере отырып жоспарланатын және іске асырылатын кәсіптік бағдар беру жұмысының нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларында жеке тұлғаның осындай білімі мен қасиеттері қалыптастырылатын болады, олар болашақта олардың кәсіби табыстылығының негізіне айналады.

«Баланың болашағын жоспарлаймыз» атты кәсіптік бағдар беру бағытындағы ата-аналар жиналысын әдістемелік нұсқаулығын әзірлеу

Іс-шара нысаны: ата-аналар жиналысы.

Қатысушылар санаты: 1-сынып оқушыларының ата-аналары.

Мақсаты: баланың кәсіби болашағы туралы ата-аналардың идеяларын қалыптастыру.

Тапсырмалар:

- ата-аналарды әртүрлі кәсіптерге, білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне қызығушылықтары туралы хабардар ету;
- ата-аналардың баламен кәсіби бағдар беру жұмысына деген қызығушылығын дамытуға жәрдемдесу.

Жабдық: мультимедиялық проектор, компьютер, «міне, біз!», жиналыс тақырыбы бойынша педагогикалық әдебиеттер көрмесі.

Тақтаны безендіру: «жаман кәсіптер жоқ, бірақ біз басқалардан кем түсетіндер бар» (Мигель Замакоис), «біз әрқашан өз жұмысын жасағаннан кейін адамдарды көбірек жинай бастаймыз» (Уильям Федер).

Кезеңдердің құрылымы мен мазмұны

1. Жұмысқа мотивациялық көңіл-күй

Құрметті әкелер мен аналар! Уақыт өте аз болады, ал біздің ұлдар мен қыздар болашақ мамандықты таңдайды. Баланың қателіктерден аулақ болуын, отбасының әсерінен емес, оның қабілеттеріне, мүдделеріне, мүмкіндіктеріне қарай мамандық таңдауын қалай жасауға болады? Баласының болашағын дұрыс анықтау үшін ата-аналар оның бүгінін жақсы білуі керек. Оның қандай мүмкіндіктері бар, оның қабілеттері көп уақытты өткізетін ұжымда қалай көрінеді, баланың қабілеттері мен мүдделерін дамыту кезінде не нәрсеге назар аудару керек. Бұл біздің бүгінгі кездесуіміздің тақырыбы.

2. Негізгі бөлігі көрме «міне, біз!»

Көрмеде:

- білім алушылардың жеке жетістіктері мен хоббилерін бір рет тіркеуге болатын сыныптық рекордтар кітабы;
- сынып оқушыларының спорттық жетістіктері;
- оқушылардың әдеби жетістіктері: шығармалар, әңгімелер және т. б.;
- суреттер мен суреттер;
- әр түрлі модельдеу;
- балалардың хоббиі: икебана, флористика, коллекция;
- отбасылардың хоббиі.

Педагог-кәсіби бағдар берушінің (бар болса), мектеп кітапханашысы мен психологтың сөз сөйлеуі.

Педагог-кәсіптік бағдар беруші кәсіптер әлемі туралы, қала мен өңірдің оқу орындары туралы ақпарат береді; кәсіптің денсаулығына (кәсіптік жарамдылығына) қойылатын талаптарға және т. б. назар аударып,

олардың балаларының мүмкіндіктеріне сауалнама нәтижелерін бірлесіп қарауды ұсынады.

Кітапханашы ата-аналарды бастауыш сыныптарға арналған мектеп кітапханасында бар әдебиеттермен таныстырады және білім алушыларға өзін-өзі дамыту, шығармашылық және зерттеу, еңбек дағдыларын қалыптастыру үшін пайдалы болады.

Мектеп психологы ата-аналарды бастауыш мектеп жасындағы балалардың даму ерекшеліктерімен, оқушылардың зияткерлік қабілеттерін зерттеу нәтижелерімен таныстырады, ата-аналарға баланың қабілеттерін дамыту бойынша ұсыныстар ұсынады, балалардың үйірмелерге, секцияларға және басқа бірлестіктерге қатысуы, олимпиадалардағы, зияткерлік марафондардағы, спорттық жарыстардағы, көрмелердегі және т. б. жеңістері туралы хабарлайды.

Сынып жетекшісінің сөзі.

Сұрақ «кім болу керек?» өмірлік маңызды. Оған жауап баланың кейінгі өміріне әсер етеді. Мектепте сауатты құрылған кәсіптік бағдар беру жұмысы көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Ұсынылатын кәсіптердің ауқымы үлкен болғандықтан, шатастырмау, кәсіптер әлемінде өз орнын табу, өз мүмкіндіктерін іске асыру маңызды. Білім алушылар өздерін түсінуді, әртүрлі қызмет түрлеріндегі жетістіктерін бағалауды үйрену үшін бұл жұмысты бастауыш мектеп жасынан бастау керек.

Мектептегі кәсіби бағдар-бұл жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына, өзіне және қоғамға өзінің бейімділігі мен қабілеттерін қолдана алатын болашақ маманды қалыптастыруға ықпал ететін шаралар жүйесі.

Мектепте оқу оқушының әртүрлі оқу пәндеріне тандаулы көзқарасын анықтайды. Кейбір балаларда олардың кейбіреулеріне қызығушылық, белгілі бір қызмет түріне бейімділік өте ерте кездеседі. Сондықтан ерте кәсіптік бағдар беру негізінен балалардың қызығушылық саласын анықтаумен және осы саланы мамандықтар туралы біліммен байытумен, қызығушылықтар бойынша қосымша сабақтарды таңдаумен сипатталады.

Бастауыш мектепте білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша жұмысты ұйымдастыру қажеттілігі неде? Бастауыш сыныптардағы кәсіптік бағдар беру сабақтарының өзектілігі туралы сұраққа жауап беру үшін осы жаста кәсіби өзін-өзі танудың қалыптасу ерекшеліктері туралы айту керек.

Кәсіптер әлемі туралы нақты-көрнекі идеялар кезеңі 2,5-тен 3 жасқа дейінгі кезеңді қамтиды және жасөспірімдік кезеңнің басына дейін (10-12 жас) жалғасады. Даму барысында бала өзінің санасын мамандықтар әлемі туралы әртүрлі идеялармен толтырады. Ол ересектердің бақылауларына сүйене отырып, жүргізушінің, дәрігердің, тәрбиешінің, мұғалімнің әрекетін жоғалтуға тырысады. Бастауыш мектепте танымдық іс-әрекет жетекші болады, оқушылардың әртүрлі мамандықтар туралы түсініктерін кеңейту маңызды. Оқушыға кәсіби қызметтің кейбір ерекшеліктерін түсіну қиын, бірақ әр мамандықта көрнекі бейнелер, нақты өмірлік жағдайлар, әңгімелер, қызықты жағдайлар арқылы ұсынылатын сала бар.

Бұл кезеңде кәсіби жоспарды одан әрі дамытудың бастапқы нүктесі болатын белгілі бір көрнекі негіз жасалады. Сондықтан, осы әсер негізінде білім алушы кәсіби саланы талдай алатындай мамандықтар әлемі туралы әсерлердің барынша алуан түрлі палитрасын жасау маңызды.

Білім алушының кәсіптер әлемі туралы түсінігі неғұрлым кең болса, ол болашақта кәсіби жоспарды қалыптастыру және таңдауды жүзеге асыру процесінде аз қателіктер жібереді. Бастауыш мектептегі кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты-мамандықтар әлемі туралы білімді кеңейту және білім алушылардың еңбекке деген қызығушылығын қалыптастыру.

Бастауыш мектептегі сабақтарда орындалған жұмыс, орындалған тапсырма үшін жауапкершілік сезімі тәрбиеленеді. Барлық сабақтарда білім алушылар әртүрлі мамандықтармен танысады, ал мұғалім олардың маңыздылығы мен маңыздылығын атап көрсетеді.

Пәндерді оқу кезінде мұғалімдер ойын, дизайн, зерттеу әдістерін және проблемалық оқытуды қолданады. Мұның бәрі жеке тұлғаның дамуына және оқушылардың профильдеуге дайындығына жағымды әсер етеді.

Сонымен, орыс тілі сабақтарында біз сөздік, орфографиялық жұмыс, диктант және есептен шығару үшін қандай да бір мамандыққа байланысты сөйлемдерді, мәтіндерді қолданамыз. Математика сабақтарында есептерді шешеміз. Сөйлеуді дамыту сабақтарында білім алушылар журналист ретінде әрекет етеді. Қоршаған әлем сабақтарында өндірістің, тамақ өнеркәсібінің, ауыл шаруашылығының әртүрлі салаларындағы мамандықтармен танысу бар. Сабақты әртараптандыруға жұмбақтар, жұмбақтар, кроссвордтар, мамандықтар туралы өлеңдер, «қимылмен тап» ойындары, «кім көп?», «Құрал-мамандық» және т.б. Оқу сабағының жаңа нысаны жобалық тапсырманы шешу болып табылады. Балалар өздерін белгілі бір рөлде сынап көруге, «тәуелсіздік, шығармашылық танытуға мүмкіндік алады. Көбінесе кәсіптік бағдар беру жұмысы сабақтан тыс болады.

Бастауыш сынып оқушыларының сабақтан тыс әр түрлі іс-әрекеттері әртүрлі іс-әрекеттерге деген ынта мен қызығушылықты қалыптастыруға толық ықпал етеді, олардың интеллектуалды, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Сабақтан тыс іс-шаралар білім алушылардың жеке қабілеттерін жан-жақты ашуға, жеке қызмет түрлеріне қызығушылықты дамытуға, өнімді, қоғамға пайда әкелетін іс-шараларға белсенді қатысуға деген ұмтылысқа, бос уақытын өз бетінше ұйымдастыра білуге ықпал етеді.

Білім алушыларды кәсіптік бағдарлау бойынша сыныптан тыс жұмыс бірінші сыныптан басталады және келесі сыныптарда жалғасады. Осы тақырып бойынша біз әртүрлі формаларды қолдана отырып сабақтар өткіземіз: әңгімелер, ойын сабақтары, экскурсиялар, викториналар, конкурстар, мамандық өкілдерімен кездесулер, суреттер, фотосуреттер, эсселер конкурстары, отбасылық мерекелер, жобаларды қорғау және т. б.

Бала қай жаста кім болғысы келетінін шеше алады? Оның қандай пәндерге немесе қандай қызмет түрлеріне үлкен қабілеттері, ішкі бейімділігі бар екенін қалай түсінуге болады?

Әдетте болашақ мамандық туралы мәселе тек жоғары сынып оқушыларында одан әрі білім алу қажеттілігіне байланысты туындай бастайды. Балаларыңызды, олардың қызығушылықтары мен тілектерін түсіну ата — аналар үшін ең маңызды міндет болып табылады. Бұл мәселені шешу көбінесе Әкелер мен аналарға көптеген сұрақтар туғызады.

Балаңызға болашақ мамандықты таңдау туралы ойлана отырып, сіз келесі сұрақтарды қойдыңыз ба?

1. Балаңызда қандай қызығушылықтар мен бейімділіктерді атап өтесіз?
2. Ол таңдаған мамандық оның темпераментінің ерекшеліктеріне сәйкес келе ме?
3. Балада кәсіби қызығушылықты дамыту үшін не істейсіз?
4. Сіз оған мектепті бітіргеннен кейін не істеуге кеңес бересіз?
5. Балаңыз армандаған мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігін қалай бағалайсыз?

Осы сұрақтардың жауаптарын талдай отырып, сіз балаңызды жақсы түсініп, оған ұнайтын мамандықты таңдауға, қазіргі әлемдегі кәсіби болашағын жоспарлауға көмектесе аласыз.

Ата — аналардың сөйлеген сөзі сөйлеу тақырыбы – «біз баламыздың қабілеттерін қалай дамытамыз».

Ата-аналар баласының немен айналысатыны, оған өз қабілеттерін ашуға қалай көмектесетіні туралы айтады.

3. Қорытындылау.

Құрметті ата-аналар! Мамандық таңдау-маңызды және жауапты іс! Баланың мүдделерін, оның бейімділігін, қабілеттерін, тілектерін, содан кейін ғана отбасылық дәстүрлер мен мүдделерді ескеру қажет. Баланың білім беру және кәсіби бағытын таңдағанда, ұсыныстарды орындаңыз:

1. Балаңызға болашақ мамандығын таңдауға құқық беріңіз.
2. Онымен бірге таңдаған мамандығының оң және теріс жақтарын талқылаңыз.
3. Мамандық таңдауды тек материалдық тұрғыдан ғана емес, моральдық қанағаттану тұрғысынан да қарастырыңыз.
4. Болашақ мамандықты таңдау кезінде баланың осы мамандық бойынша жұмыс істеу кезінде қажет болатын қасиеттерін ескеріңіз.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық саласының қалыптасу деңгейін анықтауға арналған диагностикалық құралдар

Тест «Сіз мамандықтарды білесіз бе?», «Еңбек пәндері» тесті (Е. А. Доренбуш)

Мақсаты: жақын ортадағы мамандықтар туралы идеялардың қалыптасу деңгейін анықтау.

Материалдар: тест, кілт, нәтижелерді толтыру кестесі, қалам немесе қарындаш.

Өткізу рәсімі: тестте ұсынылған үш жауап нұсқасы бар 12 сұрақ бар. Білім алушы сұрақты оқып, дұрыс жауапты таңдап, баса көрсетуі керек. Тестілеуді педагог-психолог, бастауыш сынып мұғалімі жүргізе алады. Жұмыс білім алушыларға жеке орындалады. Тестілеу сабақтан тыс уақытта, апта арасында, 11:00-ден 14:00-ге дейін жүргізіледі.

Деректерді өңдеу келесідей жүргізіледі: ұпайлар саны есептеледі (дұрыс жауап — 1 ұпай, қате жауап — 0 ұпай). Әр ұпай өзінің сұрақ нөмірі бойынша кестеге енгізіледі (кесте-1).

Кесте 1. Тестілеу нәтижелері «Сіз мамандықтарды білесіз бе?»

Білім алушының аты-жөні	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9	№10	№11	№12	Деңгейі

Нәтижелерді түсіндіру:

10 балл және одан жоғары-жақын ортадағы кәсіптер әлемі туралы білімнің жоғары деңгейі;

7-9 ұпай - жақын маңдағы кәсіптер туралы білімнің орташа деңгейі;

7 ұпайдан төмен-жеке кәсіптер туралы білімнің төмен деңгейі (мысалы, ата-аналар).

Когнитивті саланың қалыптасу деңгейін анықтаудың кілті

									0	1	2

Тест формасы «Сіз мамандықтарды білесіз бе?»

Нұсқаулық: «Сізде 12 сұрақтан тұратын парақ бар. Сіздің міндетіңіз-ұсынылған үш нұсқаның ішінен дұрыс жауапты таңдау арқылы әр сұраққа жауап беру. Бірінші сұрақты мұқият оқып шығыңыз, содан кейін жауаптар және дұрыс жауапты таңдаңыз, астын сызыңыз. Содан кейін қалған сұрақтармен де солай жасаңыз».

1. Қандай кәсіптің өкілі жануарларды емдейді?
 - а) дәрігер
 - б) мал өсіруші
 - в) ветеринар
2. Өкілі көмір өндіретін кәсіп қалай аталады?
 - а) машинист
 - б) шахтер
 - в) жүргізуші
3. Оқушыларға әртүрлі ғылымдардың негіздерін кім үйретеді?
 - а) мұғалім
 - б) тәрбиеші
 - в) кітапханашы
4. Қай мамандықтың өкілі Отанды қорғайды және шекараны қорғайды?
 - а) өрт сөндіруші
 - б) әскери
 - в) полиция қызметкері
5. Қай кәсіптің өкілі көлікті басқарады, адамдар мен жүктерді тасымалдайды?
 - а) машинист
 - б) шахтер
 - в) жүргізуші
6. Дүкен қызметкерлерінің қайсысы есептегіштің артында тұр?
 - а) сатушы
 - б) шахтер
 - в) жүргізуші
7. Кім дәмді түскі ас дайындайды?
 - а) наубайшы
 - б) сатушы
 - в) аспаз
8. Бұл кәсіптің өкілі балалар мен ересектерді емдейді:
 - а) ветеринар
 - б) дәрігер
 - в) мұғалім
9. Саууға маманданған мал шаруашылығы қызметкері:
 - а) қойшы
 - б) мал өсіруші
 - в) сауыншы
10. Бұл кәсіптің өкілі пәтерлердегі, өндірістердегі крандарды, батареялар мен құбырларды жөндейді:
 - а) слесарь
 - б) құрылысшы
 - в) өрт сөндіруші
11. Қандай кәсіптің өкілі ғимараттар мен құрылыстарды салады?
 - а) технолог

б) құрылысшы

в) инженер

12. Жануарларды өсірумен және өсірумен айналысатын маман:

а) мал өсіруші

б) дәрігер

в) ветеринар.

"Еңбек пәндері" тестілеу

Мақсаты: жақын ортадағы мамандықтар туралы идеялардың қалыптасу деңгейін анықтау.

Материалдар: тест, кілт, нәтижелерді толтыру кестесі, қалам немесе қарындаш.

Өткізу процедурасы: тест үш кестеден тұрады (А, Б, В) кәсіптердің атаулары және осы кәсіптерге қатысты еңбек пәндері. Білім алушы еңбек заттарын және олар жататын кәсіптің атауын көрсеткілермен байланыстыруы керек. Тестілеуді педагог-кәсіби бағдар беруші/педагог-психолог, бастауыш сынып мұғалімі жүргізе алады. Тестті шешу уақыты реттелмейді, дегенмен процедураны кешіктіру ұсынылмайды. Жұмыс білім алушыларға жеке орындалады. Тестілеу сабақтан тыс уақытта, апта арасында, 11:00-ден 14:00-ге дейін жүргізіледі.

Деректерді өңдеу келесідей жүргізіледі: ұпайлар саны есептеледі (дұрыс жауап — 1 балл, қате жауап — 0 балл). Әр балл өзінің сұрақ нөмірі бойынша кестеге енгізіледі (кесте. 2).

Кесте 2. "Еңбек пәндері" тестілеу нәтижелері

	Білім алушының аты-жөні	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7	№8	№9	№1	№1	№1	Денгейі
1														
2														
3														

Нәтижелерді түсіндіру:

10 ұпай және одан жоғары — еңбек пәндері туралы білімнің жоғары деңгейі;

7-9 ұпай -білімнің орташа деңгейі;

7 ұпайдан төмен-жеке кәсіптердің (мысалы, ата-аналардың) еңбек пәндері туралы білімінің төмен деңгейі.

«Еңбек пәндері» тесті

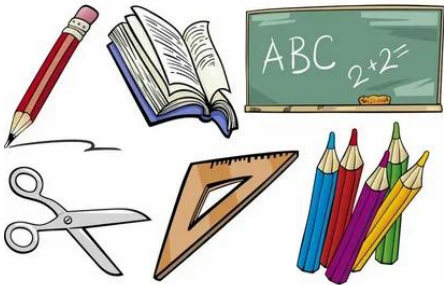
Нұсқаулық: «Сізде еңбек заттарының суреттері мен кәсіптердің атаулары бар үш парақ болады. Сіздің міндетіңіз - еңбек заттары мен олар жататын

кәсіптің атауын көрсеткілермен байланыстыру (мысалы төменде келтірілген*)».

*Мысалы:

Тігінші	
---------	--

А

Аспаз	 VectorStock® VectorStock.com/1555683
Мұғалім	
Дәрігер	
Әскери	

Б

Сантехник	
Жүргізуші	
Құрылысшы	
Сатушы	

В

Шахтер	
Механизатор	

Ветеринар	
Сауыншы	 dreamstime.com ID 61741294 © Vostok

Ключ

А

Аспаз	
Мұғалім	 VectorStock
Дәрігер	
Әскери	 VectorStock

Б

Сантехник	
Жүргізуші	

Құрылысшы	
Сатушы	

В

Шахтер	
Механизатор	
Ветеринар	
Сауыншы	

dreamstime.com

ID 61741294 © Vvostok

Бастауыш сынып оқушыларының мотивациялық саласының қалыптасу деңгейін анықтауға арналған диагностикалық құралдар

«Үш тілек» әдістемесі (А.М.Приходшы, Н.Н.Толстой)

Әр оқушы қағаз парағын алады, оған үш тілек жазу керек, оны бірінші кезекте орындауды армандайды.

Нұсқаулық: «Елестетіп көріңізші, бұл сиқырлы таяқша (кішкентай көрсеткіш немесе қарындаш көрсетілген). Сіз оны сермеп, оның көмегімен ең қымбат үш тілегіңізді орындай аласыз. Бұл қандай тілектер екенін жазыңыз».

Нәтижелерді өңдеу келесі схема бойынша жүзеге асырылады: қайталанатын немесе мағынасына жақын тілектерді жазу; топтастыру: материалдық (заттарға, ойыншықтарға және т. б. ие болу), моральдық (жануарларға ие болу және оларға қамқорлық жасау және т. б.), танымдық (бір нәрсені үйрену, біреу болу); деструктивті (бұзу, тастаңыз және т.б.).

Бастауыш сынып оқушыларындағы оқу мотивациясын зерттеу

(М. Р. Гинсбург)

Әдістеме оқу мотивтерінің ауырлық дәрежесін өлшейді. Оқу мотиві оқу іс-әрекетімен айналысуға итермелейтін сыртқы немесе ішкі себеп ретінде түсініледі.

Әдістеменің сипаттамасы. Балаларға сурет көрсетіледі. Әр сурет бойынша әңгіме айтылады. Әңгімені оқығаннан кейін сұрақтар қойылады: сіздің ойыңызша, олардың қайсысы дұрыс? Неліктен? олардың қайсысымен бірге ойнағыңыз келеді? Неліктен? олардың қайсысымен бірге оқығың келеді? Неліктен?

Балалар үш таңдауды дәйекті түрде орындайды.

Ынталандыру материалы: суреттер.

Нұсқаулық. Балалардың әңгімелерін тыңдап, сұрақтарыма жауап беріңіз. «Ұлдар (қыздар) мектеп туралы әңгімелесті. Бірінші бала: «мен мектепке барамын, өйткені анам мені мәжбүрлейді. Егер анам болмаса, мен мектепке бармас едім «(а-сурет). Екінші ұл (қыз): «мен мектепке барамын, өйткені маған сабақ ұнайды. Мектеп болмаса да, мен әлі де оқитын едім» (б-сурет). Үшінші бала: «мен мектепке барамын, өйткені ол жерде көңілді және ойнауға болатын жігіттер көп», - деді (в-сурет). Төртінші ұл (қыз): «мен мектепке барамын, өйткені оқу керек. Ілімсіз сіз ешнәрсе жасай алмайсыз, бірақ үйренесіз — және сіз өзіңіз қалаған адам бола аласыз» (г-сурет). Бесінші ұл (қыз): «мен мектепке барамын, өйткені мен үлкен болғым келеді. Мен мектепте жүргенде өзімді ересек сезінемін, ал мектепке дейін кішкентай едім» (д-сурет). Алтыншы бала: «мен мектепке барамын, өйткені мен ондағы бестікті аламын», - деді (е-сурет).

Оқиганы оқығаннан кейін сұрақтар қойылады:

1. Сіздің ойыңызша, олардың қайсысы дұрыс? Неліктен? — 1-таңдау.
2. Олардың қайсысымен бірге ойнағыңыз келеді? Неліктен? — 2-таңдау.
3. Олардың қайсысымен бірге оқығың келеді? Неліктен? — 3-таңдау.

Балалар үш таңдауды дәйекті түрде орындайды. Егер баланың жауабында мазмұн жеткіліксіз болса, бақылау сұрағын қойыңыз: «бұл бала не деді?». Баланың алты суреттің бірін кездейсоқ көрсетпей, әңгіменің мазмұнына сүйене отырып, өз таңдауын жасағанына сенімді болу үшін. Бастапқы деректер ауызша жауаптар түрінде беріледі.

Нәтижелерді өңдеу. Жауаптарды (белгілі бір суретті таңдау) эксперименттік кестеге енгізеді, содан кейін бағалайды.

Таңдау	Мотив					
	Сыртқы а)	Оқу б)	Ойын в)	Әлеуметтік г)	Позициялық д)	Бағалау е)
I таңдау						
II таңдау						
III таңдау						
Бақылау таңдауы						

Сыртқы - 0 ұпай;

Оқу - 5 ұпай;

Әлеуметтік - 3 ұпай;

Позициялық - 4 ұпай;

Бағалау - 2 ұпай;

Ойын - 1 ұпай.

Әр мотив бойынша жеке қанша ұпай жинағанын есептеу керек. Бақылау таңдауы тиісті таңдау ұпайларының санын көбейтеді. Оқытудың басым мотивациясы ең көп ұпай санымен диагноз қойылады. Сонымен қатар, бала басқа мотивтерді басшылыққа ала алады. Оқу мотивациясының қалыптаспауы артықшылықтардың жоқтығымен, яғни барлық жағдайларда әртүрлі әсілдермен дәлелденеді.

Бастауыш сынып оқушыларының қызмет саласының қалыптасу деңгейін анықтауға арналған диагностикалық құралдар

Педагогтерге арналған бақылау парағы

(Н.Т. Рылова)

Бақылау парағын педагог оқу жылы ішінде толтырады. Формула негізінде білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығын анықтау жыл соңында жүргізіледі. Негізгі кәсіптік бағдарлау іс-шараларын (10-нан аспайтын), оның ішінде кәсіптік бағдарлау жұмысының өңірлік және муниципалдық жоспарларына кіретін іс-шараларды ескеру қажет.

Әр бағанда іс-шаралар саны жазылады, оқушылардың пассивтілігі немесе белсенділігі нақтыланады.

Білім беру ұйымдарының кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысушыларды байқау парағы

	Аты-жөні	Кәсіптік бағдар беру іс-шараларының нысандары (мысалдар)									
		Экскурсиялар	Сынып сағаты	Фотокерме	Байқау	Ойын	Диагностика	Жоба	Викторина	Жеке кеңес беру	Ұпайлар саны
1											
2											

* Егер білім алушы кем дегенде бір жеке консультацияға қатысса, оған 1 ұпай беріледі.

Білім алушының кәсіби өзін өзі анықтауға дайындық деңгейі келесі формулалар бойынша есептеледі:

$$N = O + M + P,$$

где N - өткізілген кәсіптік бағдарлау іс-шараларының жалпы саны;

O — білім алушы болмаған іс-шаралар саны;

M — білім алушы пассивті қатысқан іс-шаралар саны;

P — білім алушы белсенді болған іс-шаралар саны;

K – дайындық деңгейінің коэффициенті.

2. $2 \times N$ — білім алушы жинай алатын ең жоғары ұпай саны.

3. Білім алушының белсенділігі формула бойынша есептеледі:

$$K = \frac{1 \times M + 2 \times P}{2 \times N} = 100\%$$

Егер:

$75 \% \leq K \leq 100 \%$ - білім алушының кәсіби өзін өзі анықтауға дайындығының жоғары деңгейі;

$40 \% \leq K < 75 \%$ - білім алушының кәсіби өзін өзі анықтауға дайындығының орташа деңгейі;

$0 \% \leq K < 40 \%$ - білім алушының кәсіби өзін өзі анықтауға дайындығының төмен деңгейі.

Ата-аналарға арналған бақылау парағы
((Н. В. Осипова, Е. А. Дорнбуш))

Бақылау парағын үй шаруашылығы бойынша тапсырмаларды орындау барысында балаларды бақылау қорытындылары бойынша ата-аналар толтырады. Бағандарда еңбек қызметінің нысандары келтірілген, егер бала тапсырманы өз бетінше орындаса, 3 ұпай, ата — анасының көмегімен — 2 балл, орындау қиынға соғады (орындамайды) - 1 ұпай.

Жыл соңында мұғалім ата-анасынан осы парақты толтыруды сұрайды, содан кейін ол санауды жүргізеді. Бастауыш сынып оқушыларының жұмысына деген көзқарас барлық бағандар бойынша ұпайларды қосу арқылы анықталады.

Бастауыш сынып оқушыларының еңбегіне қатынасын анықтау бойынша ата-аналарға арналған бақылау парағы

	Аты-жөні	Өзіне-өзі қызмет көрсету (өзіне қызмет көрсету бойынша еңбек - тамақтану, санитарлық-гигиеналық рәсімдер, киіну және шешіну)	Шаруашылық-тұрмыстық еңбек (үй-жайларды жинау, ыдыс жуу)	Табиғаттағы еңбек (ағаштарға, өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау, көкөніс бақшасында көкөніс өсіру, сайтты көгалдандыру және т. б.)	Қол және көркем еңбек (табиғи материалдан, қағаздан, картоннан, матадан, ағаштан және т.б. қолөнер жасау)
1					
2					

Еңбекке деген қарым-қатынас деңгейлері: төмен (4-тен 6-ға дейін) - жұмысты тек сырттан көмекпен орындау, пассивті бақылаушының немесе ұйымдастырушының рөліне қанағаттану; орташа (7-ден 9-ға дейін) - ересек логотиптің қолдауымен еңбек дағдыларын көрсетеді, еңбекте бастамашылықтың көрінісі; жоғары (10-нан 12-ге дейін) - еңбекке қабілетті іскерліктер мен дағдылар, жұмыста белсенділік пен бастама көрсетеді.

Диагностика нәтижелерін критерийлер бойынша жалпы өңдеу

Әр әдіс бойынша нәтижелерді өңдеу нұсқаулықта сипатталған. Бір критерий бойынша деңгей анықтамасы 1-кестеде келтірілген. Мысалы, егер респондентте «Сіз мамандықтарды білесіз бе?» және тест бойынша «Еңбек пәндері», мамандықтар туралы түсінік деңгейі жоғары (танымдық критерий).

Кесте 1. Жеке критерий бойынша бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейін анықтау

Бір әдістеме бойынша анықталған деңгей	Екінші әдістеме бойынша анықталған деңгей	Критерий бойынша деңгей
Жоғары	Жоғары	Жоғары
Жоғары	Орташа	Орташа
Орташа	Орташа	Орташа
Средний	Төмен	Төмен
Төмен	Төмен	Төмен
Жоғары	Төмен	Орташа

Әрбір критерий бойынша деректерді қорыту үшін кесте жасалады (әр критерий бойынша деңгей, бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының жалпы деңгейі). Егер екі критерий бойынша жоғары деңгей, ал біреуі бойынша орташа деңгей анықталса, онда кәсіби өзін-өзі анықтаудың қалыптасу деңгейі жоғары, критерийлер бойынша деңгейді анықтаудың нұсқалары 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2. Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының қалыптасу деңгейін анықтаудағы вариациялар

Бір критерий бойынша деңгей	Екінші критерий бойынша деңгей	Үшінші критерий бойынша деңгей	Кәсіби өзін-өзі анықтаудың қалыптасу деңгейі
Жоғары	Жоғары	Жоғары	Жоғары
Жоғары	Жоғары	Орташа	Жоғары
Жоғары	Орташа	Орташа	Орташа
Орташа	Орташа	Орташа	Орташа
Орташа	Орташа	Төмен	Орташа
Орташа	Низкий	Төмен	Төмен
Төмен	Төмен	Төмен	Төмен
Жоғары	Жоғары	Төмен	Орташа
Жоғары	Низкий	Төмен	Орташа
Жоғары	Орташа	Төмен	Орташа

Кәсіптік бағдар беру сабағын әдістемелік әзірлеу

«Менің мамандық туралы армандарым»

Іс-шара нысаны: кәсіптік бағдар беру сабағы.

Аудитория: 1-сынып оқушылары.

Мақсаты: білім алушылардың Мамандықтар әлеміне деген қызығушылығын қалыптастыру.

Тапсырмалар:

1. Білім алушыларды ауылда/қалада/өңірде талап етілетін кәсіптер туралы хабардар ету.

2. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қызметін жандандыру.

3. Оқушылардың еңбекке деген оң көзқарасын тәрбиелеу.

Жабдық: А4 форматты қағаз, маркерлер, киізден жасалған қаламдар, қарындаштар, компьютер.

Ұзақтығы: 30-35 минут.

Кезеңдердің құрылымы мен мазмұны:

1. Жұмысқа мотивациялық көңіл-күй. Бастамас бұрын, Мен сізге оқу күнінен кейін демалуды ұсынамын.

«Жәйлі жылу» психогимнастикасы

Нұсқаулық: шеңберге тұрып, қол ұстасыңыз. Мен оң жақтағы көршіммен, ол келесі және т. б. шеңберде қол алысамын. Осылайша біз бір-бірімізге беретін жылу мен жақсылық толқынын жасаймыз. Енді біз көзімізді жұмып, бірақ керісінше жасаймыз. Мен бастаймын және сол жақтағы көршіммен қол алысамын. Топ тату-тәтті жұмыс істеп, бір-біріне ұқыпты қарауы керек.

1. Негізгі бөлігі.

Менде жылдар өсіп келеді,
он жеті болады.

Онда Мен қайда жұмыс істеймін,
Мен не істеймін?

Балалар, түрлі сабақтарда, экскурсияларда сіздер бірқатар мамандықтармен таныстыңыздар. Сіз еңбек сабақтарына қатысасыз, онда еңбекке құрметпен қарауды үйренесіз, әртүрлі еңбек дағдыларын игересіз. Сіз қандай мамандықтарды білетінін еске түсірейік.

«Мамандықты жіберіп алмаңыз» жаттығуы

Нұсқаулық: шеңберде тұрып, мен тізімдейтін сөздерді мұқият тыңдаңыз. Сөздердің арасында кәсіптің атауы пайда болған кезде, сіз сол жерде секіруіңіз керек. Мысалы, үстел, дәрігер, қар. Дұрыс. Тапсырма бәріне түсінікті ме? Содан кейін біз бастаймыз. Сөз опциялары: шам, жүргізуші, қайшы, механик, токарь, алма, сөйлесуші, сәулетші, қарындаш, құрылысшы, найзағай, құрсау, ағаш ұстасы, диірменші, тоқушы, попу гай, наубайшы, шахтер, жапырақ, экскурсовод, мұғалім, пішен, көзілдірік, кондитер. (Қосымша сөздер: өзен, сатушы, дәптер, заң, шаштараз, қиял, тракторшы, ветеринар, қасық, құс, от,

шәйнек, фотограф, көбелек, музыкант, пирог, суретші, шам, газет, бақылаушы, әзіл, күн, геолог, пальто, әнші, балерина, сүңгуір, вальс, коньки, суретші, сэндвич, судья, ар-ұждан, күлімсіреу, инженер, аяз, саз, мүсінші, ұшқыш, компас, сәңгер, милиционер, тергеуші, өтірікші, қыңыр, электромонтер, мал өсіруші). *Рефлексия*: сіз бұл сөздің мамандық атауымен байланысты екенін қандай негізде анықтадыңыз? Біздің Индер ауданында осы мамандықтардың қайсысы қажет, ал Құлсары қаласында қайсысы қажет және неге?

«Ең көп» жаттығуы

Нұсқаулық: енді сізге мамандықтардың ерекше сипаттамалары ұсынылады. Сіз осы сипаттамаға сәйкес келетін мамандықтарды атауыңыз керек. Мысалы, ең мамандықтар қандай? Қатысушыларға келесі сипаттамалар ұсынылады: ең жасыл мамандық, ең тәтті мамандық, ең ақшалай мамандық, ең түкті мамандық, ең балалық мамандық, ең күлкілі мамандық, ең көпшіл мамандық, ең маңызды мамандық. Қатысушылар өздерінің жауап нұсқаларын береді. *Рефлексия*: мамандық сипаттамасының сәйкестігін қалай анықтадыңыз?

«Мені түсін» жаттығуы

Нұсқаулық: тапсырманы орындау кезінде сіз көркемдік қабілеттеріңізді көрсетуіңіз керек. Қатысушылар 5-6 адамнан тұратын командаларға бөлінеді, Капитанды анықтайды. Команда капитандары мамандық атауы бар ұсынылған карталардың бірін таңдайды (тіс дәрігері, сатушы, жүргізуші және т.б.). Қатысушылар осы кәсіптің өкілімен жағдайды ойнауы керек. Қалғандары команданың қандай мамандық көрсеткенін анықтайды.

Рефлексия: сіз жағдайды ойлап тапқан кезде қандай мамандық сипаттамаларын ескердіңіз? Командалар таңдаған мамандығын қаншалықты дәл, түсінікті көрсете алды?

«Жұлдызға жету» психогимнастикасы

Нұсқаулық: шеңберге отырыңыз және көзіңізді жұмыңыз. Үш терең дем алып, дем шығарыңыз (музыка естіледі). Енді жұлдызды аспанды елестетіп көріңіз. Жұлдыздарға мұқият қарап, ең әдемі жұлдызды таңдаңыз. Мүмкін ол сіздің арманыңыз сияқты шығар, немесе ол сізге қуаныш пен шабыт сәттерін еске түсірген шығар. Бұл жұлдызды тағы бір рет тамашалаңыз және оған жетуге тырысыңыз. Бар күшіңізді салыңыз! Сіз өз жұлдызыңызды міндетті түрде шығарасыз. Оны аспаннан алып тастап, алдыңызға ақырын қойыңыз. Ол қандай? Оның қандай жарық шығаратынын есте сақтаңыз. Енді тыныс алуыңызды тыңдаңыз, сіздің қасыңызда кім бар екенін есіңізде сақтаңыз және бізге шеңберге оралыңыз.

3. Қорытындылау

Қатысушылардан кері байланыс алу:

1. Бүгін сіз үшін қызықты, маңызды не болды? 2. Мамандықтар туралы не білді?

Шығармашылық тапсырма.

Үйде ата-анаңызбен жаңа ақпаратпен, әсерлеріңізбен бөлісіңіз. «Менің болашақ мамандығым» суретін дайындаңыз және ол туралы келесі кәсіптік бағдар беру сабағында айтыңыз.

Кәсіптік бағдар беру квестін әдістемелік әзірлеу**«Мектепте кім жұмыс істейді?»***Іс-шара нысаны:* квест.*Аудитория:* 1-сынып оқушылары.*Мақсаты:* білім алушылардың мектепте жұмыс істейтін мамандардың мамандықтары мен лауазымдары туралы түсініктерін қалыптастыру.*Тапсырмалар:*

- білім алушыларды мектепте жұмыс істейтін мамандардың кәсіптер әлемі туралы хабардар ету;

- еңбекке, түрлі мамандықтағы адамдарға құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Жабдық: көрнекі плакаттар, үлестірмелі материалдар.*Ұзақтығы:* 35-40 минут.*Кезеңдердің құрылымы мен мазмұны**Жұмысқа мотивациялық көңіл-күй*

Мұғалім: құрметті балалар! Сіз мамандықтың не екенін білесіз бе? Мамандық-бұл адам өз өмірін арнайтын жұмыс. Қандай мамандықтар бар екенін бірге еске түсірейік. Мамандықтар өте көп! Күн сайын таңертең сіздің отбасыңыздың ересек мүшелері жұмысқа кетеді, ал сіз мектепке барасыз. Сіз мектепте әр түрлі кәсіпте қанша адам жұмыс істейтінін ойладыңыз ба? Әрине, мектептің негізгі кәсібі-мұғалім-сіз білесіз. Маңызды басқа мамандықтарды атаңыз. Бүгін мен сізге осы адамдар өздері туралы айтатын саяхатқа шығуды ұсынамын. Кәсіп өкілдерінің әрқайсысы сізге тапсырмалар дайындады, онда сіз өз біліміңіз бен дағдыларыңызды көрсетесіз.

Негізгі бөлігі*1-ші «Директор» станциясы*

- Директордың аты кім?

- Директор болу үшін қандай мамандық алу керек?

- Мектеп директоры үшін ең бастысы не?

2-ші «Хатшы» станциясы

Мұғалім: хатшы-басшының оң қолы, оның таптырмас көмекшісі. Хатшы орыс тілі, әдебиеті, эстетика саласында жақсы білімі болуы тиіс; іс қағаздарын жүргізуді, іскерлік қарым-қатынас және психология принциптерін білуі тиіс; кеңсе техникасымен жұмыс істей білуі, офистік компьютерлік бағдарламаларды және басып шығарудың жоғары жылдамдығын меңгеруі тиіс.

Қатысушыларға сөйлемдердің басы мен соңын белгілеу тапсырылады: «Біздің мектеп үлкен және жарқын мектеп директорларының аты _____ (мектеп директорының аты-жөні айтылады) біздің мектепте әдемі спорт залы бар сабақтарда біз біз сауатты жазуды, тез оқуды және санауды үйренеміз біз өз мектебімізді жақсы көреміз және сақтаймыз».

3-ші «Аспаз» станциясы

Мұғалім: аспаз және шын мәнінде дәмді пісіруді біледі, кез-келген тағамды тәбетті, әдемі етіп жасай алады: салат пен торт. Оның қиын жұмысы

бар деп ойлайсыз ба? Заманауи аспаз арнайы жабдықталған ас үйде жұмыс істейді. Онда не жоқ! Электр пештері де, тоңазытқыш қондырғылары да, қамыр дайындайтын машиналар да, әртүрлі араластырғыштар да, көкөністерді тазалауға және кесуге арналған автоматты пышақтар да бар. Бірақ аспаздың қол құралдары да бар-етке арналған екі тістері бар ұзын шанышқылар, сорпаларға арналған үлкен құю қасық, қайық қалақшасына ұқсайтын ағаш Көңілді. Оларға аспаз ботқаны араластырады. Ал жарма, сорпа, қырыққабат сорпасы мен борщ кәстрөлдерде емес, үлкен қазандықтарда қайнатылады! Аспаздың керемет жады болуы керек! Ол белгілі бір тағамдарды қалай дайындау керектігін, қанша және қандай тағамдарды қою керектігін, котлеттерге, балыққа, етке гарнирлер (яғни көкөністер, жарма) беруді біледі.

Қатысушыларға тапсырма беріледі: ұсынылған өнімдер жиынтығынан борщты дайындау үшін қажет заттарды ғана таңдаңыз: қырыққабат, бұршақ, картоп, қияр, тары, сәбіз, пияз, аскөк, макарон, қызылша, томат пастасы, цуккини. Оларды жасыл қарындашпен бояңыз.

4-ші «Кітапхана» станциясы

Мұғалім: кітапханашы-маңызды және қажетті мамандық. Бұл сөз грек тілінен шыққан «библио», «кітап» дегенді білдіреді. Сіздің ойыңызша кітапханашы қандай қасиеттерге ие болуы керек? Дұрыс! Оның жанының ең маңызды қасиеті-кітапқа деген жанқиярлық және шексіз сүйіспеншілік! Сондай-ақ керемет жад қажет, өйткені кітапханашы сол немесе басқа кітаптың қай жерде екенін жақсы есте сақтауы керек. Көпшілдік, әдеби шығармаларды, олардың авторларын білу. Сонымен қатар, кітапханашының шыдамдылығы, тыңдау қабілеті, әдептілігі және оқырманға ұқыптылығы болуы керек.

Қатысушыларға тапсырма беріледі: сөзжұмбақты шешіп, сіз ұлы қазақ / орыс жазушысының тегін оқи аласыз.

* Алдын ала шағын кроссворд жасаңыз

5-ші «Дәрігер» станциясы

Жақсы дәрігер-бұл бақылаушы, есте сақтау қабілеті, шыдамдылығы, шыдамдылығы, жауапкершілігі бар адам.

Қатысушыларға тапсырма беріледі: сөздерді тап-дәрігер қолданатын заттар және олар не үшін қажет екенін айтыңыз: — мотерметр — — рицпш — — нибт — — леттабки — - цетпин —

6-шы «Электрик» станциясы

Мұғалім: электриктің жұмысы өмірге қауіп төндіреді. Ол маманнан ұқыптылық пен өте сақтықты талап етеді. Бұл саладағы мамандар іс жүзінде ешбір зауытта, компанияда немесе фабрикада, әсіресе мектепте жасай алмайды. Яғни, электр және электр құрылғылары бар жерде білікті электрик қажет.

Қатысушыларға тапсырма беріледі: құралдардың аттарын жазыңыз.

Қорытындылау мұғалім: біз бүгін әртүрлі мамандықтар туралы еске түсірдік. Балалар, біздің жанымызда қандай мамандықтағы адамдар жұмыс істейтінін білу неге маңызды? Біз олардың жұмысын бақылап отырамыз және өзімізді осы рөлде елестете аламыз. Адам мамандықты қалай таңдайды? Олар қай адам туралы өз орнында екенін немесе алтын қолдары бар екенін айтады? Сүйікті ісімен айналысатын адам бақытты.

Дәрігер айтқан кезде не болатынын

ойлаңыз:

«Мен тістерімді жұлғым келмейді, мен жыламаймын, бірақ сен жылайсың!»

Науқастарға медициналық көмек болған жоқ.

Ал сіз ауырып отырдыңыз және бетіңізді байлап қиналдығыз,- деді мектептегі мұғалім:

«Биыл мен балаларға сабақ бергім келмейді, мен мектепке келмеймін!»

Дәптерлер мен оқулықтар шаңға айналады,

Ал сіз қартайғанға дейін білімсіз болып өсер едіңіз.

Кенеттен қандай апат болатынын ойлаңыз!

Бірақ мұны ешкім жасамайды және ешқашан жасамайды,

Адамдар қажетті еңбектен бас тартпайды:

Мұғалім міндетті түрде таңертең сыныпқа келеді,

Ал аспаздар сізге түскі асты Мұқият дайындайды.

Олар кез-келген істі орындайды, оларға тапсырма берілмейді,

Хатшылар, электриктер, аспаздар және дәрігерлер.

Біз бәріміз бір елде тату отбасымыз өмір сүріп жатырмыз,

Әркім өз орнында адал жұмыс істейді.

Шығармашылық тапсырма: үйде ата-аналармен бірге мектептегі мамандықтар туралы суреттерді орындаңыз және оларды портфолиоға салыңыз.

Әдістемелік әзірлеу, дене шынықтыру-кәсіптік бағдар беру эстафетасы

Іс-шара нысаны: эстафета.

Аудитория: 2-сынып оқушылары.

Мақсаты: білім алушылардың кәсіптер әлемі туралы білімдерін кеңейту және жүйелеу.

Тапсырмалар:

1. Мамандықтар туралы идеяларды қалыптастыруды қамтамасыз ету.
2. Дене шынықтыру турларының мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алушылардың қозғалыс дағдыларын, дағдыларын игеруіне жәрдемдесу.
3. Білім алушыларда еңбекке, түрлі кәсіп өкілдеріне құрметпен қарауға тәрбиелеу.

Жарысқа қатысушылар: өткізуді ұйымдастырушылар-мектеп волонтерлік бригадасының мүшелері қатысушылар командасы - әр сыныптан 6-8 адам.

Өтетін орны: спорт залы.

Жабдық: кәсіптік бағдар бойынша тапсырмалар жиынтығы, шарикті қаламдар. Баскетбол доптары-6 дана, волейбол доптары-2 дана, 8 жалауша, 4 құрсау, 2 басылған доп, 2 теннис ракеткасы, 2 теннис добы, 8 теннис добы, бор, секундомер, 2 орындық.

Төрешілік: мектеп волонтерлік мүшелерінің ішінен судьялар желіде дайындалады (әр командаға 2 адамнан), олар кәсіптік бағдар беру бойынша тапсырмалардың орындалуын бақылайды (бір қатысушы — бір тапсырма). Байқауда жеңіске жеткені үшін-3 ұпай, ұтылғаны үшін — 1 ұпай. Кәсіптік бағдар бойынша әрбір дұрыс жауап үшін 1 ұпай қосылады.

Ұйымдастырушылық сәт: дене шынықтыру мұғалімдері мен мектептің еріктілер тобының мүшелері оқушыларға эстафетаны өткізудің жалпы ережелерін түсіндіреді. 6-8 адамнан тұратын командалар құрылады, команданың атауы мен капитаны таңдалады. Спорттық конкурстар кәсіптік бағдар беру бойынша тапсырмалармен кезектесіп отырады. Дене жаттығуларының анықтығы, кәсіби бағдар беру және дене шынықтыру тапсырмаларының жылдамдығы мен дұрыстығы бағаланады. Барлық байқауларға команданың әрбір мүшесі бір-бірден қатысады. Эстафетаны берудің дұрыстығы ескеріледі. Кәсіптік бағдарлау жөніндегі тапсырмалар старт сызығының қарама-қарсы жағында орналасады.

Іс-шара барысы

Жетекші: құрметті балалар, бүгін біз мамандықтар бойынша эстафета өткіземіз.

*Мамандық-*бұл кәсіп, сүйікті іс, өмір бойы жұмыс. Сондықтан сүйікті іс бір рет және өмір бойы таңдалады. Бірақ таңдау қаншалықты қиын! Өйткені, Мен дәрігер болғым келеді, мен жүргізуші, ғарышкер және сүнгүйр, мұғалім және суретші болғым келеді.

Планетада көптеген мамандықтар бар,

Бірақ сіз тек біреуін таңдауыңыз керек,

Сізге бәрінен қымбат не бар,
Өзіңізді еңбекке арнау үшін.
«Сөзді жалғастырып айтыңыз» ойыны
Жүргізуші сөйлемнің басталуын оқиды, оқушылар рифмада аяқтайды,
сөз қосады-кәсіптің атауы.

Мектепте бізге ... (мұғалім) үйретеді,
Ал сарай ... тұрғызды (құрылысшы),
Сізге дәрі береді... (дәрігер),
Оқы ... (кітапханашы),
Сізгеорама пісіреді (наубайшы),
Сізгедәрі-дәрмек дайындайды (дәрігер),
Үйге әкеледі (жүргізуші),
Мектепте (вахтер) есігінің жанында,
Сізге инъекцияны... (дәрігер) тағайындайды,
Скрипканы (скрипкашы) қолына алды,
Суретті түсіреді (фотограф),
Және сізге қолтаңба қалдырады,
Ғарышқа асығады (ғарышкер)
Ұшақты ... (ұшқыш) басқарады,
Тракторды жүргізеді (тракторшы),
Электр пойызы... (машинист),
Қабырғалар боялған (суретші),
Тақтаны ... (ағаш ұстасы) кесіп тастады,
Шахтада ... (шахтер) жұмыс істейді,
Үйде жарық ... (монтер) өткізді,
Ыстық темір ұстасында ... (темір ұстасы),
Кім бәрін біледі-жарайсың!

Конкурс 1.

Баскетбол добын жүргізу баскетбол добын орындыққа дейін сол қолыңызбен, артқа оң қолыңызбен жүргізу. Допты қолдан қолға беру.

«Суретті жина» кәсіптік бағдарлау бойынша тапсырма

Команда мүшелері кезек-кезек орындыққа қарай жүгіре отырып, нәтижесінде кез-келген кәсіптің адамы бейнеленген 6-8 бөлікке кесілген суретті жинауы керек (бұл тапсырмада топ мүшелерінің санына сәйкес бөліктерге бөлінген кез-келген кәсіп өкілінің бейнесі бар кез-келген сурет қолданылады).

Байқау 2. Кенгуру

Волейболды тізеңізбен қысыңыз және екі аяғыңызбен орындыққа секіріңіз, егер доп құлап кетсе, оны көтеріп, доп жоғалған жерден қозғалуды жалғастыру керек. Кәсіби бағдар бойынша тапсырманы орындағаннан кейін қолында доппен жүгіру арқылы оралыңыз. Допты қолдан қолға беру.

«Кәсіптер тізбегі» кәсіптік бағдарлау жөніндегі тапсырма

Команда мамандықты алфавиттің ұсынылған әріптерімен атауы керек, мысалы А — актер Б — банкир, г — жүк тиеуші, Д — дегустатор, Е — қорықшы, Ж — қаңылтыр және т.б. мамандық аталған әріптер неғұрлым көп

болса, команда соғұрлым көп ұпай алады. Әр қатысушыға ең көп дегенде үш мамандық жазуға болады.

Байқау 3.

Теннис добын теннис добын теннис ракеткасымен соғып, орындыққа жетіп, артқа жүгіріңіз. Ракетка мен теннис добын қолыңызда ұстаңыз.

«Артық табу» кәсіптік бағдарлау бойынша тапсырма

Картада үлкен әріптермен сөздер жазылған. Осы технологиялық процеске қатысы жоқ артық сөзді сызып тастау керек.

Мысалы: ине, жіп, тырнақ, сантиметрлік таспа, үшбұрыш («тырнақ» сөзі артық, өйткені ол матамен жұмыс істегенде қолданылмайды).

1) щетка — желім — сызғыш — инелер — қайшылар;

2) иірілген жіп — пышақ — инелер — қайшылар;

3) кастрюль — қасық — үккіш — Ілмек.

Байқау 4. Құрсаудағы өткел

Құрсауды еденге қойыңыз, оған екі аяғыңызбен тұрып, екінші құрсауды қатар қойыңыз. Құрсаулар жанасуы керек. «Өткелді» орындыққа дейін орындау, кері — қолында (қолында) құрсаумен жүгіру, келесі қатысушыға беру.

«Түйінді сөздер» кәсіптік бағдарлау жөніндегі тапсырма

Бірінші бағанда жазылған сөздер топтары қандай мамандықтарға жататынын анықтау ұсынылады. Сіз бұл сөздерді қай мамандыққа жатқызуға болатынын көрсеткі арқылы көрсетуіңіз керек:

1. Сурет, жоба, жоспар, қала, үйлесімділік, сурет, құрылыстар, құрылыс, ғимараттар, ескерткіштер (сәулетші).

2. Мата, кесу, өрнек, костюм, қайшы, ателье (тігінші).

3. Ақ халат, науқас, емхана, диагноз (дәрігер).

4. Жұмыс үстелі, ұшақ, машина, ағаш, жиһаз, шеберхана (ағаш ұстасы).

5. Газет, жаңалықтар, қазіргі заман, адамдар, тиімділік, редакция, фактілер (журналист).

6. Жер, табиғат, егістік, жылыжай, бақ, сорттар, өсімдіктер, күтім, жемістер, дәндер, тыңайтқыштар, егін (агроном).

Байқау 5. Құрсауға кіріңіз

Командалар бір-бірден бағандарға салынған. Бағыттаушы дриблингпен соңғы белгілеуге дейін жүгіреді және допты шеңберге лақтырады. Соққыдан кейін қатысушы кәсіптік бағдар беру тапсырмасын орындайды, дриблингпен оралады және оны өз командасының екінші қатысушысына береді, ал өзі бағанның соңында тұрады.

Кәсіптік бағдар беру бойынша тапсырма

Орындықта бірнеше рет жеке мамандықтарға қатысты әртүрлі заттар жиынтығы бар. Тапсырма: мұғалімді (бірінші команда), дәрігерді (екінші команда), ағаш ұстасын (үшінші команда) жұмысқа жинау. Қатысушы орындыққа жүгіріп, қажетті затты тауып, орындықтың жанында тұрған адамға қолына беруі керек. Барлық қатысушылар кезекпен жұмысқа жиналуға көмектеседі.

Байқау 6. Мақсатқа жету

Нысанаға теннис добын лақтыру.

Кәсіптік бағдар беру тапсырмасы «өз құралын кім жоғалтты?»

Мақсат-қабырғаға бекітілген құралдар, олардың артқы жағында ұпай саны жазылған. Мақсатқа жету керек, осы заттардың иесінің кәсібін атаңыз: қайшы, шпатель, шам, кастрюль, термометр, Елек, щетка, шайнек, көрсеткіш.

Қорытындылау: жарыстың бас төрешісі мен қазылар алқасы қорытындылайды. Еріктілер бригадасы жанкүйерлермен ойындар өткізеді (А, Б қосымшалары).

Марапаттау: жеңімпаз командалар мен жүлдегерлер сыйлықтармен және грамоталармен марапатталады. Командалар спортзалдан ұйымдасқан түрде кетеді.

А қосымшасы

Жанкүйерлермен ойындар

1. Музыкалық кіріспе

Мамандықтар, әр түрлі мамандықтағы адамдар туралы айтылатын әндерді немесе әндердің үзінділерін орындау (әр орындалған ән немесе үзінді үшін өкілі дұрыс жауап берген топ жетон алады).

2. Ертегілер

Сұрақтар қойылады, ал жанкүйерлер иә немесе жоқ деп жауап береді.

Маған тез жауап беріңіз — бұл рас па, жоқ па?

- Балта сорпасын қайнатуға болатыны рас па, жоқ па?

Жауап жоқ!

- Бұл рас па, жоқ па, ұшақты не басқарады: оны ДДҰ - ға көтереді, дұрыс бағытқа жетелейді, аэродромға қонады-дәрігер?

Жауап жоқ! (ұшқыш)

- Бұл үй жануарларының денсаулығын сақтауға көмектесетін шындық па, жоқ па ветеринар?

Жауап иә!

- Балалар мен ересектерге арналған киім тігетін ұшқыш рас па, жоқ па?

Жауап жоқ! (тігінші)

- С. В. Михалковтың аспаз өлеңіндегі Степа ағайдың кәсібі рас па, жоқ па?

Жауап жоқ! (Степа ағай-полиция қызметкері)

- Африканың ауру тұрғындарына көмекке келген ертегі кейіпкері Корней Чуковскийдің мамандығы рас па, жоқ па, доктор?

Жауап: иә! (доктор Айболит)

- Федор ағай туралы кітаптағы Печкиннің пошташы болып жұмыс істегені рас па, жоқ па?

Жауап иә!

3. Жұмбақтар

— Ол союға түседі,

Оның жер астындағыжұмысы (шахтер)

- Қатты қоңырау соғылды,

Сыныпта сабақ басталды.

Оқушы мен ата-ана біледі
 - (мұғалім)сабағын өткізеді
 - Ненің дәмді екенін айтыңыз
 Қырыққабат сорпасын дайындайды,
 Салаттар, винегреттер,
 Барлық таңғы ас, түскі ас? (аспаз)
 - Ол ұшқыш емес, ұшқыш емес,
 Ол ұшақты басқармайды,
 Ал үлкен зымыран,
 Балалар, кім, айтыңызшы? (ғарышкер)
 - Қозғалыс ережелері
 Ол сөзсіз біледі.
 Ол қозғалтқышты бірден іске қосады,
 Автомобілікпен ... асығыңыз (жүргізуші)
 - Қараңғы түн, ашық күн
 Ол отпен күреседі.
 Каскада, жауынгер даңқты сияқты,
 ... (өрт сөндіруші) өртке асығады
 - Витринада барлық өнімдер бар:
 Көкөністер, жаңғақтар, жемістер.
 Қызанақ және қияр
 (сатушы)ұсынады
 - Ол аралардан мүлдем қорықпайды,
 Ол аралармен дос,
 Бал бөлісе алады
 - Бізге бал өте қажет.
 Балды бал ұясынан алады
 Бұл кім? ... (омарташы)

В қосымшасы

Сөздердің тобы	Мамандықтар
Мата, кесу, өрнек, костюм, қайшы, ателье	
Жер, табиғат, егістік, жылыжай, бақ, сорттар, өсімдіктер, күтім, жемістер, дәндер, тыңайтқыштар, егін жинау	

Ақ халат, науқас, емхана, диагноз	
Жұмыс үстелі, станок, ағаш, жиһаз, шеберхана	
Газет, жаңалықтар, қазіргі заман, адамдар, тиімділік, редакция, фактілер	
Сурет, жоба, жоспар, қала, үйлесімділік, сурет, құрылыстар, құрылыс, ғимараттар, ескерткіштер	

2. 5-7 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу

5-7 сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлаудың өзектілігі

Мектеп мұғалімдері-кәсіптік бағдар берушілер, пән мұғалімдері және сынып жетекшілері негізгі орта мектеп оқушылары арасында кеңес беру, тәлімгерлік, оқыту, жұмысқа орналасуға көмектесу және білім беру ортасында коучинг сияқты әртүрлі әдістерді қолдана отырып, мүмкін болатын мансаптық баламаларды түсінуге көмектесетін кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізуі керек. Сонымен қатар, кәсіптік бағдар беру іс-шаралары процесінде жасөспірімдерге еңбек жағдайлары мен кәсіби қызметте қолданылатын материалдар туралы ақпарат бере отырып, жұмыс ортасын зерттеуге жәрдемдесу қажет.

Негізгі орта мектепте кәсіптік бағдар беру және мансаптық кеңес беру қажеттілігі үнемі артып келеді. Осы қажеттілікке жауап ретінде кәсіптік бағдар беру іс-шаралары ҚР бастауыш және орта мектептерінде жиі енгізілуде.

Кәсіптік бағдарлаудың тиімді жүйесі білім алушыларға өздерінің қабілеттерін, қызығушылықтарын, құндылықтары мен жеке ерекшеліктерін жақсы түсінуге көмектеседі, оларды еңбек нарығы туралы өзекті ақпаратпен таныстырады, сондай-ақ мансаптық дамуды саналы түрде құра алатындай және кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде туындайтын проблемаларды жеңе алатындай шешім қабылдау әдістерін үйретеді.

Балалар мен жасөспірімдер көбінесе мамандық таңдаудағы гендерлік стереотиптер, болашақ мансап туралы шешім қабылдаудағы белгісіздік, мектептен келесі білім деңгейіне немесе кәсіби қызметке ауысу сияқты ерекше қиындықтарға тап болады. Педагогтердің кәсіптік бағдар беру көмегі білім алушылардың кәсіптер туралы хабардар болуын қалыптастыруға ықпал етеді, олардың кәсіби дамуын қолдайды және олардың мүдделері мен мүмкіндіктерін қанағаттандыратын мансап жолын таңдауға көмектеседі.

Оқушылар қандай білім алуы керек? Олар қандай дағдыларды дамытуы керек? Кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысу нәтижесінде олардың қандай көзқарастары қалыптасуы керек? Бұл сұрақтар маңызды, өйткені олар кәсіптік бағдар шеңберінде нақты оқу нәтижелерінің болуын болжайды. Оларға жауаптар жас жасөспірімдердің қажеттіліктеріне сәйкес кәсіптік бағдар беру жұмысының мазмұнын анықтау үшін қажет.

Мұғалім ретіндегі міндет-жас жасөспірімдерді саналы кәсіби таңдауға ынталандыру, оларды осы мақсаттарға жету үшін қажетті сабақтарға қатысуға бағыттау; мектеп оқушыларына болашақ табысты кәсіби таңдау үшін берік негіз құру үшін қажетті көзқарастарды, білім мен дағдыларды қамтамасыз ету. Өкінішке орай, әр оқушының мектептегі кәсіби кеңесшісінің оларды дұрыс жолға бағыттау үшін қолдауы бола бермейді. Сондықтан тәрбиешілер мен ата-аналардың кәсіби өзін-өзі анықтау шараларын оқу процесіне, сондай-ақ отбасылық және қоғамдық іс-шараларға қосуы маңызды.

Өзін-өзі кәсіби тиімді анықтау 5-7 сынып оқушыларына білім беру мақсаттарын өздерінің кәсіби ниеттерімен байланыстыруға көмектеседі және мектептегі іс-шаралар мен нақты өмірлік тәжірибе арқылы болашақ мамандықты зерттеуге мүмкіндіктер ұсынады. Болашақ мансапты жоспарлау академиялық жетістіктерге жетелейді және орта мектеп оқушыларына өз мақсаттарына жету үшін қажетті стратегиялар мен міндеттерді анықтауға көмектеседі. Ол сондай-ақ академиялық дайындық туралы шешім қабылдауда, кейінгі кәсіби қызметке қажетті білім беру траекториясын құруда басшылық ретінде қызмет етеді.

5-7 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаттары мен міндеттері

5-7 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты:

- оқушылардың танымдық тәжірибе мен кәсіби қызметке деген қызығушылығын дамытуда жеке мағынасын дамыту;
- өз мүдделері мен мүмкіндіктері туралы түсінік қалыптастыру («мен» бейнесін қалыптастыру);
- әлеуметтік-кәсіптік практиканың әртүрлі салаларында: техника, өнер, медицина, ауыл шаруашылығы, экономика және мәдениет және т. б. бастапқы

тәжірибе жинақтау.. Бұған студенттердің кәсіби сынамаларды орындауы ықпал етеді, бұл олардың жеке мүмкіндіктерін адамға кәсіби қызметке қойылатын талаптармен байланыстыруға мүмкіндік береді

Мұғалімдердің міндеті-жас жасөспірімдерді саналы кәсіби таңдауға ынталандыру, оларды осы мақсаттарға жету үшін қажетті сабақтарға қатысуға бағыттау; оқушыларға болашақ табысты кәсіби таңдау үшін берік негіз құру үшін қажетті көзқарастарды, білім мен дағдыларды қамтамасыз ету. Өкінішке орай, әр оқушының мектептегі кәсіби кеңесшісінің оларды дұрыс жолға бағыттау үшін қолдауы бола бермейді. Сондықтан тәрбиешілер мен ата-аналардың кәсіби өзін-өзі анықтау шараларын оқу процесіне, сондай-ақ отбасылық және қоғамдық іс-шараларға қосуы маңызды.

Кәсіби өзін-өзі анықтау негізгі орта мектеп оқушыларының табысты әлеуметтенуіне және олардың болашақ мамандықты саналы түрде таңдауға дайындығын қалыптастыруға ықпал ететін білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл жұмыстың білім беру жүйесіндегі маңыздылығын түсіндіретін бірнеше негізгі себептер бар:

1. Кәсіби дамудың стратегиялық жоспарын қалыптастыру

Мамандық таңдау мәселесі осы жастағы студенттерді алаңдатуы мүмкін, өйткені бұл маңызды шешімдер қабылдауды және олардың ұзақ мерзімді салдарын түсінуді қамтиды. Жасөспірім кезінде студенттер мүмкін болатын мансаптық траекториялардың ауқымын енді ғана түсіне бастады және болашақ кәсіби жолды анықтау оларға қиын міндет болып көрінуі мүмкін.

Мақсатты кәсіптік бағдарлау жұмысын жүргізу білім алушыларға мансаптың мүмкін нұсқаларын зерттеуге мүмкіндік береді, бұл олардың ертеңгі күнге деген сенімділік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл тәсіл оларға кәсіби таңдау түпкілікті емес екенін және мансаптық қалаудағы өзгерістер табиғи процесс екенін түсінуге көмектеседі.

2. Кәсіби мүмкіндіктер туралы хабардарлықты арттыру

Оқушылардың кәсіби ұмтылыстарын шектейтін факторлардың бірі-қазіргі заманғы мамандықтардың кең ауқымы туралы ақпараттың болмауы. Көбінесе мансапты таңдау отбасылық дәстүрлерге немесе дәрігер, мұғалім, инженер сияқты ең танымал мамандықтарға негізделген. Сонымен қатар, студенттер білмейтін жоғары мамандандырылған және перспективалы қызмет салалары бар.

Мақсатты кәсіптік бағдарлау жұмысы білім алушылардың көкжиегін кеңейтуге мүмкіндік береді, оларға жаңа мамандықтармен, оларға қойылатын талаптармен және кәсіби өсу перспективаларымен танысуға көмектеседі. Осылайша, мектеп оқушылары өздерінің қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес келетін мансаптық бағыттардың кең спектрін қарастыруға мүмкіндік алады.

3. Кәсіби қызметтің ерекшелігін түсіну

Мамандықты таңдау оның ерекшеліктерін, нақты талаптары мен еңбек жағдайларын түсінуді талап етеді. Мысалы:

- Мейірбике жаңа туған нәрестелерге де, хоспистегі пациенттерге де көмек көрсетуге мамандануы мүмкін.

- Инженер автомобильдердегі электр жүйелерін жобалаумен немесе тамақ өнімдерін өндіру технологиясын жасаумен айналыса алады.

- Мұғалім бастауыш мектепте де, мамандандырылған оқу орындарында да сабақ бере алады.

Сонымен қатар, студенттердің жеке ерекшеліктерін ескеру қажет: мысалы, қан көргенде естен тану үрдісі, егер студент жануарларды жақсы көрсе де, ветеринарияда жұмыс істеуге үлкен кедергі болуы мүмкін. Осылайша, кәсіптік бағдар кәсіптің тартымдылығын талдауды ғана емес, сонымен қатар оның ерекшелігін және оқушының жеке сипаттамаларына сәйкестігін ескеруді қамтуы керек.

4. Кәсіби таңдау үшін қажетті алғышарттарды анықтау.

Мамандық таңдау мектеп кезеңінде белгілі бір білім мен дағдыларды игеруді қамтиды. Мысалы:

- Медициналық жоғары оқу орнына түсу үшін биология мен химияны тереңдетіп оқу қажет.

- Бизнес саласындағы мансап үшін экономика және менеджмент негіздерін меңгеру маңызды.

- Болашақ әскери қызметкерлерге кадет бағдарламалары мен спорт секцияларына қатысу ұсынылады.

Осы алғышарттарды білу жасөспірімдерге кәсіби болашаққа алдын-ала дайындалуға, сондай-ақ артықшылықтар өзгерген жағдайда жоспарларын түзетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мектептегі білім мен болашақ мансап арасындағы байланысты білу оқуға деген ынтаны арттырады және білім беру процесіне жауапкершілікпен қарауды қалыптастырады.

5. Әлеуметтік бірегейлік пен тиесілілікті қалыптастыру

Көптеген студенттер үшін, әсіресе әлеуметтік осал топтардан, кәсіби таңдау мәселесі мансаптық перспективалар мәселесі ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік интеграция факторы болып табылады. Қоршаған ортада табысты кәсіби іс-әрекеттің мысалдары жоқ жасөспірімдер өздерінің мүмкіндіктерін білуде қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Мақсатты кәсіптік бағдар беру студенттерге өздерін қоғамның бір бөлігі ретінде көруге, олардың маңыздылығын сезінуге және әлеуметтік-экономикалық саланың дамуына қосқан үлестерін түсінуге көмектеседі. Тиесілілік пен маңыздылық сезімін қалыптастыру оқушылардың оқу мотивациясын, әлеуметтік белсенділігін және білім беруде де, кәсіби ортада да табыстылығын арттыруға ықпал етеді.

Осылайша, мақсатты кәсіби өзін-өзі анықтау білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол оқу бағытын таңдауға мағыналы көзқарасты, заманауи мамандықтар туралы білімді кеңейтуді, оқуға деген ынтаны дамытуды және әлеуметтік сәйкестікті қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Негізгі орта мектептегі кәсіптік бағдар беру қызметінің принциптері

Әлем үнемі дамып, күрделене түсетіндіктен, жаңалары пайда болады

мамандықтар мен кәсіптер жаңа құзыреттіліктерге сұранысқа ие болады, ал бұрын алынған білім мен дағдылар тез ескіреді және өзектілігін жоғалтады,

қазіргі заманғы білім берудің маңыздыларының бірі әмбебап оқу әрекеттерін (әмбебап құзыреттіліктерді) қалыптастыру болып табылады. Нақты, тар бағытталған ақпаратты беруден білім алушылардың осы ақпаратты өз бетінше іздеуге және әрі қарай олардың алдында тұрған оқу, кәсіби және өмірлік міндеттерге сәйкес қолдануға дайындығы мен қабілетін дамытуға, сондай-ақ бұл ақпаратты сыни тұрғыдан түсіну, шығармашылықпен өңдеу және толықтыру, жаңа білімді өндіруге қатысу қабілетіне баса назар аударылады. Шын мәнінде, бұл студенттердің өзіндік дағдыларын қалыптастыру⁴-өзін-өзі күрделендіруге дайындық пен қабілет (болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, өмір бойы даму), өзін-өзі кешіру тенденциясына қарсы, қарапайым түсіндірулерге назар аудару, басқа адамдардың сценарийлерін бейсаналық түрде жаңғырту, мифтерді сыни тұрғыдан қабылдамау, оның ішінде кәсіптік бағдар беру саласында.

Жауапкершілікті өз мойнына алмай және өзіне, білім беру процесіне, жалпы өмірге қатысты белсенді, субъективті позицияның пайда болуынсыз өзін-өзі күрделендіру мүмкін емес. Осы қасиеттерді қалыптастыру және қолдау үшін білім алушылар объектілерден білім беру процесінің субъектілеріне айналатын, прогрессивті білім беру тәсілдерінің көпшілігіне негізделген арнайы жеке даму ортасы қажет. Осы тәсілдер арасындағы бірқатар маңызды айырмашылықтарға қарамастан, оларды қазіргі білім берудің өзекті міндеттері туралы жалпы түсінік біріктіреді: адамды оны қамтамасыз ету құралдарымен қамтамасыз ету:

- белгісіздік жағдайында әрекет етуге дайын болды және өзгерістерге бейімделе алды;
- баламалы мүмкіндіктерді көріп, саналы таңдау жасауға қабілетті болды;
- пайда болған жаңа міндеттердің стандартты емес шешімдерін іздеуде шығармашылықтың көрінісіне назар аударды;
- алға қойылған мақсаттарға жету үшін ақпараттық ағымды бағдарлай білді;
- өзіне қатысты зейін мен рефлексивтілікті сақтап, дамытты
- жеке және кәсіби даму;
- өзінің, жеке құндылықтары мен қажеттіліктерін де, айналасындағылардың құндылықтарын, қажеттіліктері мен ерекшеліктерін де ескеруге қабілетті болды, сондай-ақ әлеуметтік әртүрлілікті және айырмашылықтарға төзімділіктің маңыздылығын мойындады.

Осылайша, заманауи және тиімді кәсіби бағдарлау бағдарламасы озық, бейімделу және болжау функцияларын орындауы керек, бұл білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындығын дамытуға ықпал етеді. Кәсіби өзін-өзі анықтау тұжырымдамасы кездейсоқ емес, өйткені ол белгілі бір салада (өмір бойы) адам жасаған жеке сайлаудың барлық жиынтығын қамтиды. Кәсіби таңдаудан айырмашылығы, кәсіби өзін-өзі анықтау жеке тұлғаның үлкен өмірлік перспективасына әсер етеді, алыстағы өмірлік мақсаттармен делдал болады.

Кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық семантикалық, мазмұнды және аспаптық жақтары бар кешенді сипаттама болып табылады.

Оқушылардың дайындығының семантикалық жағына мамандық таңдаудың мотивациялық-жеке және психофизиологиялық алғышарттары жатады: субъектінің қызығушылықтары, мотивтері, қабілеттері, оның танымдық қасиеттері, жүйке жүйесінің ерекшеліктері және т. б., сонымен қатар сөздің тар мағынасында мамандық таңдауға дайындық – яғни. кәсіптік бағдарлау міндеттерін түсіну және қабылдау, ішкі мотивацияның болуы (қызығушылық) оны шешу үшін.

Аспаптық жағына мыналар туралы хабардар болу деңгейі жатады қазіргі заманғы кәсіптер әлемінде, кәсіптік білім беру жүйесінде, мансаптық сауаттылық ұғымына кіретін басқа да арнайы білім мен дағдыларды пайдалану мүмкіндігі.

Кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындықтың семантикалық және аспаптық аспектілерінің қалыптасуы білім алушының жеке білім беру және кәсіби траекториясын өз бетінше құра отырып, өзін-өзі анықтау процесіне белсенді түрде инвестициялауға дайын болуына әкеледі.

2. Бастауыш сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Жас жасөспірімдердің жас ерекшеліктері

Жасөспірім-танымдық процестердің қарқынды және жемісті даму уақыты. 11-14 жас аралығындағы кезең селективтіліктің, қабылдаудың фокусының, тұрақты, ерікті зейіннің және логикалық есте сақтаудың қалыптасуымен сипатталады. Осы уақытта нақты идеялармен байланысты емес ұғымдарға негізделген дерексіз, теориялық ойлау белсенді түрде қалыптасады, гипотеза жасау және оларды тексеру қабілеті дамиды, күрделі тұжырымдар жасауға мүмкіндік бар. Бұл рефлексияның дамуына әкелетін ойлаудың қалыптасуы - өз ойының тақырыбын ойға айналдыру қабілеті-жасөспірім өзі туралы ойлана алатын құрал береді, яғни.өзін-өзі тануды дамытуға мүмкіндік береді.

Бұл тұрғыда ең маңыздысы-11-12 жас аралығындағы кезең – нақты идеялармен жұмыс істеуге негізделген ойлаудан теориялық ойлауға, тікелей жадтан логикалық ойлауға көшу уақыты. Бұл ретте жаңа деңгейге өту бірқатар дәйекті өзгерістер арқылы жүзеге асырылады. 11 жастағы балалар үшін ойлаудың белгілі бір түрі басым болып қала береді, оның қайта құрылуы біртіндеп жүреді және шамамен 12 жастан бастап оқушылар теориялық ойлау әлемін игере бастайды. Кезеңнің күрделілігі дәл осы өзгерістердің жасалуында, ал әр түрлі балаларда олар әр түрлі мерзімде және әр түрлі жолмен жүзеге асырылады. Сонымен бірге, бұл өзгерістерге оқушының оқу іс-әрекетінің ерекшеліктері шешуші әсер етеді, сонымен қатар оны ересек адам қалай ұйымдастырады, сонымен қатар жасөспірімнің өзінде қаншалықты қалыптасады.

Сонымен қатар, жасөспірімнің әлеуметтік жетілмегендігі, оның шектеулі өмірлік тәжірибесі қандай-да бір теорияны құрып, қорытынды жасай отырып, оларды көбінесе ол үшін қажетті нәтижелерге әкелуі мүмкін және әкелуі керек деп санайтын шындық ретінде қабылдайды. Атақты швейцариялық психолог Дж. Пиаже бұл мәселеде жасөспірімнің ойлауында

тек мүмкін және нақты нәрсе өзгеретінін атап өтеді: өз идеялары, тұжырымдары жасөспірім үшін шындыққа қарағанда шынайы болады.

Мұның бәрі жасөспірімнің оқу іс-әрекетінде де, оның өмірінің басқа жақтарында да көрінетін бірқатар ерекшеліктерді тудырады.

Моральдық дамуда, мысалы, осы кезеңде пайда болатын әртүрлі құндылықтарды салыстыру, әртүрлі моральдық нормалар арасында таңдау жасау мүмкіндігі осыған байланысты. Мұның салдары-топтық моральдық нормаларды сыни емес игеру мен қарапайым, кейде өте құнды ережелерді, талаптардың белгілі бір максимализмін, жеке әрекетті тұтастай алғанда бағалаудың өзгеруін талқылауға деген ұмтылыс арасындағы қайшылық.

Орта сыныптарда оқу және еңбек қызметін ұйымдастыру – бағдарламалар, материалды беру және оны игеру мен иемденуді бақылау жүйесі-теориялық, дискурсивті (пайымдау) ойлаудың дамуын ғана емес, сонымен қатар теория мен практиканы байланыстыра білуді, қорытындыларды практикалық әрекеттермен тексеруді қамтамасыз етуі керек.

Осы кезеңнің орталық тұлғалық ісігі-өзін-өзі танудың жаңа деңгейінің қалыптасуы, «мен-тұжырымдамалар». Бұл деңгей өзін, оның мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін, басқа адамдармен ұқсастығын және оның айырмашылығын – бірегейлігі мен бірегейлігін түсінуге деген ұмтылыспен сипатталады.

Жасөспірім, ең алдымен, «Өзіндік Тұжырымдаманың», өзін-өзі бейнелеу жүйесінің маңыздылығының жоғарылауымен, интроспекцияның алғашқы әрекеттері негізінде Өзін-өзі бағалаудың күрделі жүйесін қалыптастырумен, өзін басқалармен салыстырумен сипатталады.

Жасөспірім өзіне «сырттан» қарайды, өзін басқалармен – ересектермен және құрдастарымен салыстырады, осындай салыстыру критерийлерін іздейді. Бұл оған өзін-өзі бағалаудың кейбір критерийлерін біртіндеп жасауға және «сырттан» өз көзқарасына – «іштен» өтуге мүмкіндік береді. Айналасындағыларды бағалауға бағдарланудан өзін-өзі бағалауға бағдарлануға көшу бар, «мен идеалмын» идеясы қалыптасады. Жасөспірім кезінен бастап, өзі туралы нақты және идеалды идеяларды салыстыру оқушының «мен-тұжырымдамасының» шынайы негізіне айналады.

Жасөспірім-танымдық белсенділік, қызығушылық сияқты жеке тұлғаның көптеген аспектілерін дамыту үшін қолайлы кезең. Бұл тұрғыда 10-12 жас та маңызды. Бұл уақытта балалар негізінен теңдестірілген, сабырлы, ересектерге сенеді, олардың беделін мойындайды, мұғалімдерден, ата-аналардан, басқа ересектерден көмек пен қолдау күтеді. Бұл тәрбиелік әсер тұрғысынан үлкен мүмкіндіктер ашады.

Осы кезеңдегі дамудың негізгі міндеттері:

- орта мектепте оқу қабілетін қалыптастыру;
- үлкен даму мүмкіндіктері бар шебер адам ретінде өзін-өзі бейнелеуді қалыптастыру;
- оқу мотивациясын, қызығушылықтарын дамыту;

- құрдастарымен ынтымақтастық дағдыларын, басқалармен бәсекелесу, өз нәтижелерін басқалардың жетістіктерімен дұрыс және жан-жақты салыстыру қабілеттерін дамыту;

- табысқа жету және жетістіктер мен сәтсіздіктерге дұрыс қарау қабілетін қалыптастыру, өзіне деген сенімділікті дамыту.

Алайда, алғашқы алты айда 5-сыныпта балалар өз міндеттерін шешеді:

- жаңа талаптар жүйесін түсіну; үлкен мектепте, құрдастар тобында өз орнын табу;

- әр түрлі мұғалімдермен жұмыс істеудің жаңа формаларын түсіну.

5-сынып оқушыларының мектеп өмірінің ағымы орта мектепте жұмыс істеуге дағдыланған мұғалімдер жасөспірімдерге қоя бастайтын негізсіз талаптармен күрделене түседі.

Оқу іс-әрекетіндегі табыстылық, оқу-танымдық іс-әрекетке жалпы оң бағытты сақтауға ықпал ете отырып, жасөспірімнің өзін-өзі бағалау қабілетіне (оқу іс-әрекетіндегі сәтсіздікті жас жасөспірімдер өздерінің жеке кемшіліктерінің салдары ретінде таниды) және бастауыш мектепте оқудың соңына қарай оқу мотивациясының жалпы төмендеу тенденциясына байланысты бастауыш мектептен негізгі мектепке ауысу кезінде ерекше мәнге ие болады.

Балалардың бастауыш мектеп жасынан жасөспірімге ауысуы кезінде қарым – қатынастың нормалары мен әдістерін игеру өте маңызды: баланың тек оқу іс-әрекетінің субъектісі болу қажеттілігі туындайды-ол өзін-өзі растауға тырысады. Жасөспірімдерде ересек болу, өзін басқа адамдардан өзгеше тұлға ретінде тану қажеттілігі қалыптасады. Демек, өзін-өзі растауға, өзін-өзі жүзеге асыруға, өзін-өзі анықтауға деген ұмтылыс, бұл жеткіліксіз реакцияларды тудыруы мүмкін.

Тек оқу іс-әрекетіне, оның формаларына қатысу жасөспірімдік кезеңге енетін балаларды қанағаттандырмайды, Оқу олардың санасында екінші орынға ауысады, жасөспірімдердің бағыты өзгереді, оқу өмірдің басты мәселесі ретінде қабылданбайды. Балалар мектепке қатысты сыни бола бастайды, мектептегі міндеттерге тартыла бастайды, сабақты өткізіп жіберуге, демалысты көбейтуге және т. б.

Осы кезеңде 5-7 сынып оқушыларының өзіндік бейнесі өзгереді-олар өздерін балалар деп санамайды және ересектер әлеміне енуге тырысады. Ұмтылыстардың әлеуметтік бағыты дамиды: жасөспірімдер ұжымда, жолдастарымен қарым-қатынаста өз орнын тапқысы келеді. Сонымен, жас жасөспірімдердегі оқытуға деген басқа көзқарас білім мазмұнына деген көзқарастың өзгеруімен емес, ең алдымен сыныптағы жағдайына қанағаттанбауымен байланысты, яғни.бұл позициялық ұмтылыспен – ұжымда басқа, қанағаттанарлық позицияны иеленуге байланысты.

Оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы реттелетін нормаларда айтарлықтай өзгерістер орын алады. Егер бастауыш мектеп жасында бұл қатынастар негізінен «ересек» моральдық нормалармен (оқудағы жетістіктер, ересектердің талаптарын орындау) реттелсе, онда осы жастың аяғында және

әсіресе келесі кезеңнің басында «нағыз дос» қасиеттерімен байланысты «стихиялық балалар нормалары» деп аталады.

«Жақсы оқушы» мен «жақсы дос» сипаттайтын нормалардың, адамгершілік қасиеттердің мазмұны, әрине, толығымен сәйкес келмеуі мүмкін және болмауы керек, өйткені олар мектеп оқушыларының өмірінің әртүрлі салаларын көрсетеді. Алайда, осы екі талап жүйесі арасындағы ықтимал алшақтық оппозиция сипатына ие болмауы керек. Сонымен бірге, бала кейде «жақсы оқушы» позициясы мен «жақсы жолдас» позициясы арасындағы таңдау жағдайына тап болады. Мысалы, «жақсы оқушы» есептен шығармайды, барлық тапсырмаларды өздігінен орындайды және бұл оның бір уақытта жақсы дос болуына кедергі болмайды. Көбінесе мұндай жағдайларда мұғалімнің пікірі, яғни «ересек адамгершілік» деп аталатын нәрсе балалардың оқушының қалай әрекет ететіні туралы идеяларымен сәйкес келмейді.

Оқу іс – әрекетінің мотивтерін эксперименттік зерттеу көрсеткендей, бастауыш жасқа тән оқу іс - әрекетінің негізгі мотиві – оқушының әлеуметтік жағдайын иелену-жасөспірім кезінде тағы бір маңызды мотив-мектеп ұжымында белгілі бір позицияға ие болу. Кіші жасөспірімнің ілімге деген көзқарасы оның ұжымдағы жағдайын жақсартуға ықпал еткен жағдайда ғана оң болады. Қарым-қатынаста жаңа ұстанымға ие болу қажеттілігі осы уақыт ішінде өзіне деген көзқарастың өзгеруімен байланысты. Осы өтпелі кезеңде өзін-өзі бағалау дағдарысы орын алады. Бастауыш сынып оқушысына тән жағымды және жағымсыз өзін-өзі бағалау арасындағы тепе-теңдік бұзылады, негізінен оқу іс-әрекеті мен басқалармен қарым-қатынас саласына таралатын өзіне деген шектен тыс наразылық пайда болады [18].

Басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетінің қалыптаспауы, қажетті қарым-қатынас дағдыларын меңгеру, басқалармен қарым-қатынаста оңтайлы позицияны анықтау қабілеті бала белсенді, көбінесе агрессиямен, сыныптастары қабылдамайтын немесе жай ғана елемейтін типтік қарым-қатынас проблемаларын тудырады. Екі жағдайда да жасөспірім психологиялық ыңғайсыздықты терең сезінеді, бұл анық бейімделмейтін мәнге ие. Қауіпті емес, сонымен қатар баланың қалыпты қажеттілігі болмаған немесе тіпті басқа балалармен байланыста болмайтын өзін-өзі оқшаулау жағдайы жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынаста елеулі қиындықтар өзін-өзі бағалау мен талап деңгейі жеткіліксіз мектеп оқушыларында туындайды. Мұндай мектеп оқушылары, әдетте, көшбасшылыққа негізсіз ұмтылады, кез-келген қиындықтарға теріс және агрессивті жауап береді, ересектердің талаптарын тыңдамайды немесе өздерінің дәрменсіздігін анықтай алатын әрекеттерден бас тартады. Оларда пайда болатын күрт жағымсыз эмоциялардың негізінде шағымдар мен өзіне деген сенімсіздік арасындағы ішкі қақтығыс жатыр. Бұл тек оқу үлгерімінің төмендеуіне ғана емес, жалпы әлеуметтік-психологиялық дезадаптацияның айқын белгілері аясында денсаулық жағдайының нашарлауына әкелуі мүмкін.

Өзін-өзі бағалауы төмендеген балаларда бірдей күрделі проблемалар туындайды: олар шешілмейді, өз күштеріне өте сенімсіз және бұл тәуелділік

сезімін қалыптастырады, іс-әрекеттер мен пайымдаулардағы бастамашылық пен тәуелсіздіктің дамуына кедергі келтіреді [19].

Осылайша, бірқатар авторлардың пікірінше, орталық және маңызды психологиялық неоплазма-бұл «ересек сезіну» деп аталады, өйткені оның өзгеруін сезіну, өзін-өзі тану саласындағы рефлексияны дамыту. Бұл неоплазма келесіде көрінеді:

- оқу қызметіне қатысты жаңа жеке ұстаным;
- Мектепке және мұғалімдерге қатысты жаңа жеке ұстаным;
- құрдастарына қатысты жаңа жеке ұстаным.

Сонымен, 5-7 сынып оқушыларының маңызды психологиялық ерекшеліктері, ең алдымен, жыныстық жетілу кезеңінің басталуымен байланысты; когнитивті салада өзгерістер орын алады: белсенділік қарқыны баяулайды, енді оқушыға белгілі бір жұмысты орындау үшін көп уақыт қажет. Балалар жиі алаңдайды, ескертулерге жеткіліксіз жауап береді, кейде өздерін қатал ұстайды, ашуланшақ, көңіл-күйі өзгереді, бұл ескертулердің, жазалардың себебі болып табылады, оқу үлгерімінің төмендеуіне және қарым-қатынастардағы қақтығыстарға әкеледі. Ересек адам бұл ерекшеліктердің барлығы объективті екенін білуі керек, егер олар өзара әрекеттесудің жұмсақ әдістері мен формаларын орынды деп тапса, олар тез өтіп, баланың оқу және оқудан тыс жетістіктеріне кері әсерін тигізбейді [20].

Баланың мінез-құлқы көбінесе ересектердің мақұлдауына және мақұлдамауына байланысты. Балалар «жақсы–жаман» бағаларын басшылыққа ала отырып және белгілі бір талаптардың артында не тұрғаны туралы ойланбастан мінез-құлық схемаларын жасайды. Бұл көбінесе ересектердің өздері әрқашан өз талаптарының қажеттілігін, олардың маңыздылығы мен болашағын түсіндіре алмайтындығына байланысты. Қарапайым мысал: балаға кішкентай кезінен бастап таңертең және кешке тістерін тазалауға нұсқау беріледі. Сұраққа: «Бұл не үшін қажет?» әдетте, тістерді үнемі тазалау оларды сау және әдемі етеді деп жауап береді. Біздің көпшілігіміз бұл талапты рационализациялаудың осы нұсқасына үйреніп қалғанымыз соншалық, біздің түсініктеме тек жақын болашаққа негізделеді деп ойламаймыз: «Сау тістер – оларды емдеудің қажеті жоқ». Сұрақ қою керек: «неліктен сау тістер қажет?»- ересектердің көпшілігі қиын жағдайға тап болады. Тек ойлана отырып, олар балаға және өздеріне, шын мәнінде, сау тістердің мақсаты емес екенін, ауру тістері бар адамның әртүрлі аурулардың құрбаны болу қаупі бар екенін және ақыр соңында сау тістері бар адамдар ұзақ өмір сүретінін түсіндіре алады. Мұның бәрі ересектердің өздері өздерінің іс-әрекеттерінің алыс мақсаттарын білуге үйретілмегендіктен болады.

Бұл мотивацияның ерекшеліктерімен байланысты объективті психологиялық құбылыс. Мақсат неғұрлым жақын және түсінікті болса, оған жету мотиві соғұрлым күшті болады. Ересектердің өздері алыстағы мақсаттарды жақсы білмейді және, әрине, балаларға үйрете алмайды. Бала үшін оның әлеуметтік мінез – құлқындағы басты мақсат-үлкендердің мақұлдауын алу. Белгілі бір уақыт аралығында әлеуметтік мінез-құлық мотивтерін қалыптастырудың бұл схемасы негізгі болып табылады және

ерекше қолайсыздықтар туғызбайды. Бұл баланың жасына жеткенге дейін, табиғи жас реакциялары пайда бола бастағанға дейін жалғасады.

Жасөспірімдердің негізгі реакцияларының бірі-эмансипация реакциясы (әсерден босату). Бала үлкендердің мақұлдауына немесе мақұлдамауына алаңдамайды. Осы кезеңдегі мінез – құлықтың негізгі мотиві-іс-әрекеттің тәуелсіздігі және тең құқықтар үшін күрес. Көптеген балалар үшін олардың іс-әрекеттерінің қаншалықты ұтымды екендігі емес, олардың қаншалықты тәуелсіз екендігі маңызды болады. Көбінесе бұл әрекеттер өздігінен жүреді. Олар қашықтағы нәтижеге ғана емес, сонымен қатар бала бұл әрекеттердің ең жақын салдарын есептей алмайды.

Әрекеттің теріс салдары болған жағдайда, ересектердің рөлі баланың жасаған ісіне өкіну сезімін тудыру үшін ғана азаяды. Ересектер оған іс-әрекеттерді жоспарлауға және оның салдарын болжауға мүмкіндік беретін қорғаныс схемасын беретін сияқты. Бұл түбегейлі дұрыс емес. Бір жағынан, шынында да, өкініш белгілі бір дәрежеде баланы өзін-өзі бұзатын өзін-өзі айыптаудан қорғауға қабілетті, бірақ екінші жағынан, бұл өткенді тек бақытсыз сәттерді көруге үйрететін бопсалау. Өкініштен аулақ болу үшін бала іс-әрекеттерді қателіктер деп санай бастайды, бастамасын жоғалтады және іс-әрекетке қабілетсіз болады.

Ересектердің балаға қауіптен қорғаудың қандай да бір механизмін беруге деген ұмтылысы түсінікті, бірақ ересектердің өздері алыс мақсаттар қою арқылы өз іс-әрекеттерін жоспарлай алмайтындықтан, олар балада бір негізгі ережені қалыптастыратынын түсінбейді: «жасамаңыз!».

Негізінде басқа тәсіл мүмкін. Бұл баланың бүгінгі іс-әрекеттің ұзақ мерзімді салдары туралы идеясы бар, бірақ ол тым интрузивті емес, жақын перспектива құбылысын қолдана отырып жасалады.

Бұл жұмысты бастамас бұрын, бала өзін-өзі түсінуді, өзінің күшті жақтарын түсінуді, өзінің нақты мүмкіндіктерін түсінуді үйренуі керек. Сонымен қатар, бала өзінің әлсіз жақтарын білуі керек, оларда пайдаланылмаған резервті, жетілдіруге және кез-келген мақсатқа жетуге мүмкіндік бар.

Егер «қалаудан» «түтінге» дейінгі бұл жұмыс аяқталса, бала жақын және алыс мақсаттарды көруді, өз қызметін жоспарлауды, жоспарларды жүзеге асыруды және жоспарлаудың тиімділігін бағалауды үйренеді. Әрине, бұл баладан алыс мысалдарда емес, эмоционалды түрде қызығушылық танытатын тақырыпта - өзі туралы жасалады.

Схема өте қарапайым: артықшылықтар туралы хабардар болу – пайдаланылмаған резерв туралы хабардар болу – резервті толтыруды жоспарлау – қызмет – нәтиже мен мақсаттың арақатынасы – жоспарларды түзету – қызмет. Осылайша біз баланы Ережеге үйретеміз: «жаса! Бірақ мұны саналы түрде жасаңыз, іс-әрекет барысында көрген және естіген нәрселерден үнемі сабақ алыңыз».

5-7 сыныптарда кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру

Жас жасөспірімдермен кәсіптік бағдар беру жұмысының нысандары мен әдістері

Кәсіптік бағдар беру жұмысын келесі форматтарда жүзеге асыру ұсынылады:

Сабақ қызметі.

Қамтиды:

- кәсіптік қызметтегі оқу пәнінің маңыздылығы қарастырылатын жалпы білім беру циклі пәндері (физика, химия, математика және т.б.) бойынша сабақтардың кәсіптік бағдарлау мазмұны. Қосымша сабақтар өткізуді көздемейді, оқу жоспары шеңберінде өткізіледі.

Кәсіптік бағдар беру сабақтары 5-тен 7-сыныпқа дейінгі білім алушылардың әртүрлі жас топтарына бағдарланған, әр сынып үшін жас нормалары мен білім алушылардың алдында тұрған кәсіптік бағдар беру міндеттерінің өзектілігі ескеріле отырып құрылады. Сонымен, кәсіби таңдаудың кең контекстін ұсыну, адам өміріндегі еңбектің маңыздылығы, кәсіби таңдау әдістері, Оқытудың бейін алдындағы бағыттарын, қосымша білім беру мүмкіндіктерін, жобалау жұмыстарының тақырыптарын қарастыру өзекті болып табылады.

Сабақтың ұзақтығы кемінде 45 мин. әр сабаққа интерактивті элементтер – сабақ тақырыбы бойынша сұрақтар, педагог-навигатордың білім алушылармен өзара іс-қимылын ұйымдастыру мақсатында тестілеу/сауалнама енгізіледі. Сабақ барысында оқушылар сыныпта және/немесе үй тапсырмасы ретінде кәсіптік бағдар беру жаттығуларын шешуге мүмкіндік алады. №1 қосымшадағы кәсіптік бағдар беру сабақтарының мысалдары.

Жоспарланған нәтижелерді және кәсіптік бағдар беру жұмысының тиісті мазмұнын бөлетін 5-7 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру қызметінің шамамен мазмұны ұсынылады (кестені қараңыз.3). Айта кету керек, мұндай бөлу білім берудің барлық сатысында да, бір сынып шегінде де жүзеге асырылатын кәсіптік бағдар беру қызметіне қатысты жүзеге асырылады.

3 кесте білім алушыларды тәрбиелеу мен әлеуметтендірудің негізгі мазмұны мен жоспарланған нәтижелері

Жоспарланған нәтиже	Мазмұны	Қызмет түрлері	Сабақ нысаны; оқу пәні, курс; сабақтан тыс жұмыстар	Жауапты орындаушылар
Еңбекқорлықты, білімге, еңбекке және өмірге саналы, шығармашылық қатынасты тәрбиелеу, мамандықты саналы түрде таңдауға дайындық				
5 сынып				
Әр түрлі мамандықтар	Мәдениет мекемелеріне	Қосымша білім беру сабақтарында оқиды.	Сынып, кітапхана сағаттары	Сынып жетекшісі, педагог-кәсіби

туралы білім мәдениет және өнер саласындағы әртүрлі мамандықтармен танысу.	экскурсияларға қатысады		шеңберіндегі экскурсиялар ; халық қолөнерімен айналысу, Шығармашылық шеберханаларда жұмыс істеу	бағдар беруші кітапханашы, ата – аналар-мекеме қызметкерлері. Қосымша білім беру педагогтары
Өз отбасының еңбек дәстүрлерін білу және құрметтеу	Ата-анасының кәсіби қызметімен және өмірлік жолымен танысу	"Біздің отбасымыздың еңбегі"презентацияларын өткізуге қатысады	Сынып сағаттары, ата-аналар мен балалардың бірлескен жиналыстары	Сынып жетекшісі, педагог-кәсіби бағдар беруші ата-аналар
Адам өміріндегі, еңбектегі және шығармашылықтағы білімнің рөлін түсіну	Адам өміріндегі, еңбектегі және шығармашылықтағы білімнің рөлі	Пән бойынша сабақтан тыс жұмыстарға қатысады	Сабақтар; сынып сағаттары; мектеп деңгейіндегі пәндік олимпиадалар, қашықтықтан, сырттай оқу; шешілмеген құпиялар кештері және т. б.	Пән мұғалімдері, сынып жетекшілері
Уақытты ұтымды пайдалану, жұмыс орнындағы тәртіпті сақтау қабілеті	Жұмысты кесте бойынша және мерзімінде орындау, Жұмыс орнында тазалық пен тәртіпті сақтау	Үй тапсырмаларын, қоғамдық тапсырмаларды орындайды. Жұмыс орнын тазалаңыз.	Балаларды оқу (сабақтан тыс, сабақтан тыс) және сабақтан тыс жұмыспен қамту аясындағы барлық нысандар.	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші қосымша білім беру педагогтары, сынып жетекшілері, ата-аналар.
Жобалық топтарда құрдастарымен жұмыс істей білу	Топтық жобаны орындау	Құрдастарымен рөлдік өзара әрекеттесу дағдылары мен дағдыларын игереді	Сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстар шеңберінде	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші, қосымша білім беру педагогтары, сынып жетекшілері

Білімді қолданудың және қоғамдық маңызы бар істерге қатысудың бастапқы тәжірибесі	Сынып пен мектепте тазалық пен тәртіпті сақтау. Қоғамдық пайдалы қызмет	Мектеп базасында қоғамдық пайдалы қызметтің әртүрлі түрлеріне қатысады (оқу және демалыс уақытында)	Кезекшілік, еңбек акциялары, сенбіліктер, десанттар; жасөспірімдер мектебінің еңбек және шығармашылық қоғамдық бірлестіктерінің қызметі	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші қосымша білім беру педагогтары, сынып жетекшілері, ата-аналар
6 сынып				
Әр түрлі мамандықтар туралы білім	Әр түрлі мамандықтармен танысу	Ұйымға экскурсияларға қатысады. Шығармашылық, қолөнер үйірмелері мен спорт секцияларына қатысады.	Сынып сағаттары шеңберіндегі экскурсиялар ; шығармашылық, қолөнер үйірмелері мен спорт секцияларын дағы сабақтар	Педагог-кәсіби бағдар беруші, сынып жетекшісі, ата-аналар-ТЖКБ қызметкерлері. Қосымша білім беру жаттықтырушылары мен педагогтары
Өз отбасының аға буындарының еңбековіктерін білу және құрметтеу	Ата-бабаларының кәсіби қызметімен және өмірлік жолымен танысу	"Біздің отбасымыздың еңбегі"презентацияларын ұйымдастыруға және өткізуге қатысады	Сынып сағаттары, құрмет, ата-аналар мен балалардың бірлескен жиналыстары	Сынып жетекшісі, педагог-кәсіби бағдар беруші, ата-аналар
Адам өміріндегі, еңбектегі, шығармашылықтағы ғылыми білімнің рөлін түсіну	Адам өміріндегі, еңбектегі және шығармашылықтағы ғылыми білімнің рөлі	Пән бойынша сабақтан тыс жұмыстарға қатысады	Сабақтар; сынып сағаттары; мектеп деңгейіндегі пәндік олимпиадалар, қашықтықта н, сырттай оқу; шешілмеген құпиялар кештері және т. б.	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші, сынып жетекшілері
Еңбектің адамгершілік табиғатын түсіну	Өз еңбегінің, басқа адамдардың еңбегінің	Қоғамдық тапсырмаларды орындайды. Жұмыстардың	Технология сабақтары, халық қолөнерімен	Технология мұғалімі, педагог-кәсіби бағдар беруші,

	нәтижелеріне, мектеп мүлкіне, оқулықтарға, жеке заттарға ұқыпты қарау	көрмелерін рәсімдейді, жәрмеңкелерді ұйымдастыруға қатысады және т. б.	айналысу, Шығармашылық шеберханаларда жұмыс істеу, сынып сағаттары, әңгімелер	қосымша білім беру педагогтары, сынып жетекшілері, ата-аналар
Ұжымдық жұмысты жүзеге асыра білу	Ұжымдық жұмысты орындау	Құрдастарымен ынтымақтастық дағдылары мен дағдыларын игереді	Әр түрлі мамандықтар бойынша ойын жағдайлары	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші, сынып жетекшілері
Қоғамдық өмірде, тұрмыста білімді қолданудың және қоғамдық маңызы бар істерге қатысудың бастапқы тәжірибесі	Қоғамдық пайдалы қызмет	Мектеп базасында және онымен өзара іс қимыл жасайтын қосымша білім беру мекемелерінде қоғамдық пайдалы қызметтің әртүрлі түрлеріне қатысады	Табиғатты қорғау қызметі, Еңбек акциялары, кезекшілік, сенбіліктер, десанттар, мектеп, жасөспірімдер және әртүрлі жастағы, Еңбек және шығармашылық қоғамдық бірлестіктердің қызметі	Пән мұғалімдері, педагог-кәсіби бағдар беруші, қосымша білім беру педагогтары, сынып жетекшілері, ата-аналар
7 сынып				
Туыстық немесе сабақтас кәсіптер тобымен танысу	"Мен бейнесін", еңбек әлемін және мамандықтарды зерттеу	Диагностикадан өтеді	Диагностикалық және дамытушылық әдістемелік рәсімдер	Педагог-кәсіптік бағдар беруші, сынып жетекшілері
Халық шаруашылығының әртүрлі салаларындағы жұмысшылардың (инженерлердің) мазмұнын, сипаты мен еңбек жағдайларын білу	Еңбек мазмұнымен, сипатымен және шарттарымен танысу	Әңгімеге қатысады, жұпта жұмыс істейді, топта жұмыс істейді, практикалық жұмыс	Семинарлар, даулар, конкурс, кроссвордтар құрастыру және шешу, жекелеген кәсіптердің өкілдерімен кездесу	Педагог-кәсіби бағдар беруші, сынып жетекшілері, әртүрлі кәсіптердің шақырылған өкілдері

Нақты кәсіби қызметте кәсіби білімін, іскерлігін, дағдыларын, практикалық жұмыс тәжірибесін қалыптастыру	Практикалық жұмысты орындау.	Кәсіби қызметтің барлық салалары бойынша кәсіби сынамаларға қатысады	Кәсіби сынақтар, виртуалды тренажерлер .	Педагог-кәсіби бағдар беруші, сынып жетекшілері, ҚІЖК мамандары
Олардың бейімділігі мен мүмкіндіктерін белгілі бір мамандықтағы адамға қойылатын талаптармен байланыстыру тәжірибесі.	Олардың бейімділігі мен мүмкіндіктерін, дағдыларын анықтау	Мектептің кәсіптік бағдарлау іс-шараларына, психологиялық сипаттамалары бойынша кәсіптерді зерделеу схемасымен жұмыс істеу	Аралас сабақ, конференция , "дөңгелек үстел", Жеке және топтық әңгімелер,	Педагог-кәсіптік бағдар беруші ойындары, сынып жетекшілері, психолог қатысады
Кәсіби ниеттерді іске асыру жоспарларын құру.	Әрі қарай оқыту траекториясын анықтау, Оқыту бейінін таңдау	ТиППО білім жәрмеңкелеріне қатысады.	Жеке және топтық кеңес беру.	Педагог-кәсіптік бағдар беруші, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері
Білім алушылардың қазіргі әлеуметтік экономикалық жағдайларда кәсіби бейімделу қабілетін дамыту.	Кәсіби қызметтің ерекшелігі және нарықтық қатынастар мен кадрлар бәсекелестігі жағдайында еңбекті ұйымдастырудың жаңа формалары	Өңір кәсіпорындарына экскурсияларға, түрлі мамандықтар мамандарымен кездесулерге қатысады	Конференциялар, пікірталастар , ашық сабақ, әңгіме	Педагог-кәсіптік бағдар беруші, сынып жетекшілері, пән мұғалімдері

Кәсіптік бағдар беру диагностикасы

Кәсіптік бағдар беру диагностикасы білім алушының мүдделерін бағалауға мүмкіндік беретін әдістеме бойынша жүргізіледі және осы негізде оқыту бейіні мен кәсіптік топтарды ұсыну қажет. Диагностика нәтижелерін алғаннан кейін топтық консультация жүргізу қажет (бейне консультациялар форматтарын пайдалануға жол беріледі). Жасына және білім алушылардың алдында тұрған кәсіптік бағдарлау міндеттеріне байланысты әдістемелер тестілеу қорытындылары бойынша есепте берілген ұсынымдарға қатысты ерекшеленеді. 2-қосымшадағы диагностика әдістері.

Диагностика нәтижелері бойынша топтық кеңес беру

Кәсіптік бағдар беру жұмысына жауапты маман сабақ өткізеді, оның шеңберінде онлайн-диагностика (тестілеу) нәтижелерін талқылауды ұйымдастырады: нәтижелерді интерпретациялау қағидаттары (бұл жоғары, орташа және төмен нәтижелерді білдіреді), алынған нәтижелерді одан әрі қалай қолдану керектігі туралы хабарлайды.

Сабақтан тыс жұмыстар

Қамтиды:

- кәсіптік бағдар беру онлайн-диагностикасы (бейімділік диагностикасы, кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық диагностикасы);
- кәсіптік бағдар беру диагностикасының нәтижелерін топтық талдау (бейнематериалдарды пайдалана отырып), рефлексивті сабақ;
- білім алушылар мен олардың ата-аналарын ақпараттық сүйемелдеу;
- кәсіптік бағдар беру сабақтары; жобалық қызмет;
- кәсіптік бағдар беру бағдарламалары; сынып сағаттары (оның ішінде "кәсіптер шоуы" ашық онлайн-сабақтарының шығарылымдарын көрсету), әңгімелер, пікірталастар, шеберлік сыныптары, коммуникативтік және іскерлік ойындар, педагог пен психологтың консультациялары, онлайн-форматта кәсіби сынамаларды модельдеу және басқа да пайдаланылатын материалдар:

1. Сабақтан тыс курстың шамамен жұмыс бағдарламасы

2. Онлайн сабақтар

Тәрбие жұмысы

Қамтиды:

1. Орта және жоғары кәсіптік білім беру ұйымдарында өндіріске экскурсиялар, экскурсиялар және дәрістерге қатысу, кәсіптік сынамаларға, көрмелерге, кәсіптер жәрмеңкелеріне бару, орта және жоғары кәсіптік білім беру ұйымдарында Ашық есік күндері, колледждер базасында Ашық технологиялар сабақтары, түрлі кәсіптер өкілдерімен кездесулер және т. б.

2. Кәсіптік бағдарланған конкурстар (оның ішінде «Жұмысшы кәсіптер жылы» жобасын, «Абилимпикс» чемпионаттарын, ЖАО әлеуметтік жобаларын және т.б. іске асыру шеңберінде) сабақтан тыс қызметке енгізу арқылы іске асырылуы мүмкін және орта білім беру ұйымының тәрбие жұмысының инвариативтік модулі болып табылады.

Қолданылатын материалдар:

«Бір тұтас тәрбие» бағдарламасы негізінде әзірленген жалпы білім беретін ұйымдарға арналған тәрбие берудің үлгілі жұмыс бағдарламасы

Қосымша білім

Білім алушылардың бейімділігі мен білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, қосымша білім беру шеңберінде сабақтарды таңдау және оларға қатысу.

Ата-аналармен (заңды өкілдермен) өзара іс-қимыл жасау

Ата-аналармен (заңды өкілдермен) өзара іс-қимыл шеңберінде білім алушылардың ата-аналарына ақпараттық сүйемелдеу, тақырыптық ата-аналар жиналыстарын өткізу, электрондық пошта арқылы және мессенджерлердің көмегімен тақырыптық таратулар, оның ішінде баланың кәсіби өзін-өзі

анықтау процесі туралы, сондай-ақ ата-аналар қауымдастығының әртүрлі кәсіп өкілдерімен кездесулерге қатысуы жүргізіледі.

5-7 сыныптарда кәсіптік бағдарлау бағдарламасын іске асыру үшін ұйымдастырушылық және әдістемелік жағдайлар жасау қажет, атап айтқанда:

1. Кәсіптік бағдар беру бойынша мектепте жауапты адам тағайындалсын (тәрбие жұмысы жөніндегі директордың орынбасары).

2. Педагог қызметкерлер арасынан кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру бойынша жауапты мамандарды анықтау (педагог-кәсіптік бағдар беруші, педагог-пәнші, сынып жетекшісі, педагог-психолог және т.б.). Бұл маман білім беру ұйымында кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру және жүргізу бойынша нұсқаулықтан өтуі қажет (кемінде 6 ақ. сағат).

3. Маман 5-7 сынып оқушылары арасынан кәсіптік бағдарлау іс-шараларына қатысушылардың санын анықтайды (оқу топтарын қалыптастырады).

4. Маман оқу топтарына кіретін білім алушылардың жас ерекшеліктерін және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасайды.

Негізгі мектептегі педагог-кәсіби бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы.

Кәсіби таңдау тақырыбын өзектендіру (5-7 сыныптар)

Бірінші кезеңнің негізгі мақсаты-жасты ескере отырып, кәсіби таңдауға бағытталған процестерді бастау. Мұндағы негізгі міндеттер-кәсіптермен танысу, кәсіби салаларды білу, қолданыстағы кәсіби бағыттарды түсіну, еңбекке құндылық қатынасты қалыптастыру және болашақ мамандықтың бор саласына деген оң көзқарас. Демек, таңдау тақырыбын өзектендіру студенттің танымдық іс-әрекетінің бастапқы процесін бастайды. Орта мектепте бірінші кезең әртүрлі кәсіби бағыттарға қызығушылық танытуға бағытталған.

5-7 сыныптар - кәсіптік бағдар беру қызметін ұйымдастыруда және өткізуде сынып жетекшілеріне, пән мұғалімдеріне консультациялық көмек:

- кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау;
- портфолио құру;
- кәсіптік бағдар беру элементтерін әртүрлі оқу пәндері бойынша сабақтарға интеграциялау;
- кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
- кәсіпке дейінгі әңгімелесулерді ұйымдастыру;
- диагностикалық тестілеу жүргізу;
- әр түрлі мамандықтағы адамдармен кездесулер ұйымдастыру;
- экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу;
- сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.

Орта мектеп жасындағы оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі бағыттары:

1. Ақпарат (оқу орындары туралы, кәсіптер Банкі, кәсіптерді дамыту перспективалары, білім беруді дамыту сатылары, Мамандық таңдау формулалары).

2. Кәсіптік білім беру (еңбекқорлыққа тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеуге деген ұмтылысты қалыптастыру).

3. Кәсіби диагностика (адамның жеке психологиялық қасиеттерін, оның денсаулық жағдайын, қажеттілікті ынталандыру саласы мен дағдыларын ғылыми зерттеу).

4. Кәсіптік кеңес беру (жүргізілген кәсіптік диагностика негізінде балаларға кеңес беру).

5. Кәсіби іріктеу (оқу орнын таңдау немесе жұмыс орнын таңдау);

5-7 сыныптардағы кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаты болашақта баланың кім болатынын анықтау емес, тек кәсіби қызметті саналы, тәуелсіз таңдауға жетелеу, кәсіби өзін-өзі анықтауға психологиялық дайындықты қалыптастыру [21].

Оқушылардың психологиялық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, келесі кезеңдерді, орта мектеп жасындағы оқушылармен кәсіптік бағдар беру жұмысының мазмұнын ажыратуға болады:

- оқушыларда танымдық тәжірибе мен кәсіби қызметке деген қызығушылықты игерудегі жеке мағынаны дамыту; өз мүдделері мен мүмкіндіктері туралы идеялар ("мен" бейнесін қалыптастыру);

- әлеуметтік-кәсіптік практиканың әртүрлі салаларында: техника, өнер, медицина, ауыл шаруашылығы, экономика және мәдениет салаларында бастапқы тәжірибе жинақтау;

- таңдау бойынша факультативтік сабақтар мен басқа курстар барысында білім беру сұранысын нақтылау; оқыту бейінін таңдау туралы барабар шешім қабылдауды анықтау және қалыптастыру мақсатында топтық және жеке кеңес беру; мүдделері мен қабілеттеріне, құндылық бағдарларына сәйкес келетін білім беру сұранысын қалыптастыру.

Кәсіптік бағдарлау мәселелері бойынша негізгі буын үшін педагог-кәсіптік бағдарлаушы жұмысының мазмұнына мынадай бағыттарды қосу қажет:

1. Тақырыптар бойынша әңгімелер: «Дұрыс мамандық таңдау нені білдіреді?», «Өзіңізді болашақ кәсіби қызметке қалай дайындауға болады?», «Білім деңгейі және мамандық таңдау», «Нарық жағдайында мамандық таңдау» және т. б.

2. Әр түрлі кәсіптердің өкілдерімен кездесулер, өндіріске, өнеркәсіптік кәсіпорындарға, акционерлік қоғамдарға, фирмаларға және кәсіби білім беру ұйымдарына экскурсиялар.

3. Оқушылардың «Мамандық туралы кім көбірек біледі?» байқауына қатысуы, мамандықтар туралы эссе жазу және қорғау, «Мамандықтарды қорғау» ұжымдық шығармашылық іс.

4. Әр оқушыны қызығушылық пен бейімділіктің дамуына ықпал ететін салаға қосу: үйірме және факультативтік сабақтар, қоғамдық қызмет.

5. Болашақ мамандықты таңдау үшін күш сынағы ретінде оқушының әлеуметтік пайдалы жұмысын ұйымдастыру.

6. Оқушылардың оқу қызығушылықтарын зерттеу. Кітапханамен бірлесіп жеке оқу жоспарларын құру, кәсіби бағдар беретін маңызы бар кітаптарды талқылау.

7. Әрбір білім алушыға мамандық таңдау туралы оның шығармалары, өзі толтырған сауалнамалар, қызығушылықтары мен бейімділігін анықтайтын сауалнамалар, білім алушыны бақылау нәтижелерін көрсететін құжаттар, «Кәсіби кеңес беру парағы» жиналатын портфолио ресімдеу.

8. Оқу профилін таңдауға көмек көрсету.

9. Оқушылардың еңбек бірлестіктерінің жұмысына қатысу.

10. Ата-аналар жиналыстарында «Дұрыс мамандық таңдау нені білдіреді», «Оқушыларды мамандық таңдауға дайындаудағы отбасының рөлі» тақырыптарында әңгімелесу.

Егер педагог-кәсіптік бағдар беруші мен педагог-психолог бірлесіп әрекет етсе және пән мұғалімдері мен сынып жетекшілерінің, мүдделі мамандар мен отбасының мамандықты саналы түрде таңдауға дайын жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға күш-жігерін үйлестірсе, кәсіптік бағдар беру жұмысы нәтижелі болады.

Нақты өзара әрекеттесудің маңызды шарты жұмысты сауатты жоспарлау болып табылады, мұнда кәсіптік бағдар берудің жалпы мақсаты бірқатар жеке міндеттерге бөлінеді және осы міндеттердің әрқайсысын оны сапалы және жауапкершілікпен орындауға дайын адам шешеді. Бұл маңызды міндеттерді өз мойнына алатын және оларды жоғары жауапкершілікпен орындайтын жасөспірімдердің ата-аналары болуы мүмкін. Сонымен қатар, жасөспірімдердің өздері де тапсырмалардың бір бөлігін өз мойнына ала алады, өйткені олар бір-біріне кеңес береді, тіпті мамандық таңдауда нақты әрекеттер жасайды.

Кәсіптік бағдар беру процесінің барлық қатысушыларының өзара іс-қимылы ресми болып шықпауы маңызды. Ол үшін кәсіптік бағдар беру жұмысы әртүрлі, бірін-бірі толықтыратын нысандар мен әдістерді қамтуы керек, тек кәсіби психодиагностикамен және қандай мамандыққа «сәйкес келетін» ұсыныстар берумен шектелмеуі керек.

Осы кәсіптік бағдар кәсіби және өмірлік перспективаларды жоспарлауға арналған курстарды қамтуы тиіс; кәсіби өзін-өзі анықтаудың нақты мәселелерін талқылау бойынша кіші топтармен және микро топтармен (2-4 адамнан) жұмыс істеу; ерекше көзқарас пен назар аударуды талап ететін жасөспірімдермен жеке жұмыс істеу.

Жұмыс әдістері кезектесіп, бірін-бірі толықтыруы керек. Психологиялық-педагогикалық практикада тесттер мен сауалнамаларды, кәсіптік бағдар беру ойындарын, жеке және топтық жұмыстың әртүрлі белсенді процедураларын (ең өткір мәселелер бойынша арнайы ұйымдастырылған пікірталастар, карточкалық кеңес беру әдістері, бланкілік технологиялар, өзін-өзі анықтау жағдайларын талдау мен интроспекциялаудың әртүрлі схемалары және т.б.) пайдаланудың бай тәжірибесі жинақталған.

Тапсырмалардың бұл деңгейлері тәрбиелік нәтижелердің үш деңгейіне сәйкес келеді [22].

Нәтижелердің бірінші деңгейі-білім алушылардың еңбек және кәсіптер туралы білім алуы (өз отбасының еңбек дәстүрлерін білу және құрметтеу, әртүрлі кәсіптер және олардың денсаулыққа, моральдық-психологиялық қасиеттерге, адамның білімі мен іскерлігіне және т.б. талаптары туралы білім). Нәтижелердің осы деңгейіне қол жеткізу үшін білім алушының өзінің мұғалімдерімен және ата-аналарымен (сабақтан тыс, сабақтан тыс жұмыстарда) ол үшін кәсіби білім мен күнделікті оң тәжірибенің маңызды тасымалдаушысы ретінде өзара іс-қимылы ерекше маңызға ие.

Нәтижелердің екінші деңгейі-білім алушылардың қоғамның базалық құндылығы, жалпы кәсіби және әлеуметтік маңызды қызметке құндылық қатынасы ретінде тәжірибеге және еңбекке оң көзқарасқа ие болуы. Нәтижелердің осы деңгейіне жету үшін білім алушылардың бір-бірімен сынып деңгейінде, білім беру ұйымы деңгейінде, яғни бала алған білімінің алғашқы практикалық растауын алатын (немесе алмайтын) қорғалған, Достық әлеуметтік ортада өзара әрекеттесуі ерекше маңызға ие, оларды бағалай бастайды (немесе қабылдамайды).

Нәтижелердің үшінші деңгейі-білім алушылардың өзіндік әлеуметтік пайдалы іс-әрекеттің бастапқы тәжірибесін алуы, жас жасөспірімде әлеуметтік қолайлы мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру. Тек тәуелсіз әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте адам шынымен азамат, әлеуметтік қайраткер, еркін адам болады (және қалай болу керектігін білмейді). Нәтижелердің осы деңгейіне қол жеткізу үшін білім алушының білім беру ұйымынан тыс, ашық қоғамдық ортада әртүрлі кәсіптік және әлеуметтік субъектілердің өкілдерімен өзара іс-қимылы ерекше маңызға ие.

Нәтижелердің бір деңгейінен екіншісіне ауысқан кезде кәсіптік бағдарлаудың әсері айтарлықтай артады:

- бірінші деңгейде кәсіптік бағдарлау оқытуға жақын, ал кәсіптік бағдарлау пәні оқыту ретінде теориялық білім емес, құндылықтар туралы білім болып табылады;

- екінші деңгейде кәсіптік бағдар мектеп оқушыларының өмірі аясында жүзеге асырылады және құндылықтарды олар жеке кәсіптік бағдарланған іс-әрекеттер түрінде игере алады;

- үшінші деңгейде білім алушылардың кәсіби бағдарланған, әлеуметтік маңызы бар қызметке қатысуы және олардың еңбек шығармашылық ынтымақтастығы мен қоғамдық пайдалы еңбек тәжірибесінің элементтерін игеруі үшін қажетті жағдайлар жасалады.

Осылайша, еңбек туралы білім құндылық ретінде еңбек мінез-құлқының нақты, саналы мотивтеріне аударылады, оның мағынасын студенттер тағайындайды және олардың жеке мағынасына айналады. Кәсіптік бағдарлау нәтижелерінің бір деңгейінен екіншісіне ауысу дәйекті, біртіндеп болуы керек.

Нәтижелердің үш деңгейіне қол жеткізу білім алушылардың жеке және кәсіби дамуының маңызды әсерлерінің пайда болуын қамтамасыз етеді-еңбекқорлық, білімге, еңбекке және өмірге саналы, шығармашылық көзқарас,

мамандықты саналы түрде таңдауға дайындық (құндылықтар: ғылыми білім, білім мен шындыққа ұмтылу, әлемнің ғылыми бейнесі, ілім мен өзін-өзі тәрбиелеудің адамгершілік мәні, тұлғаның интеллектуалды дамуы; еңбекке және еңбек адамдарына; еңбектің адамгершілік мәні, Шығармашылық және жасампаздық; табандылық пен табандылық, үнемділік, Мамандық таңдау.

Жоспарланған нәтижелерге қол жеткізу үшін негізгі білім берудің екінші сатысындағы кәсіптік бағдар беру қызметі мынадай бағыттар бойынша жүзеге асырылуы тиіс [23]:

ақпараттандыру (оқушыларды еңбек түрлерімен, кәсіптер әлемімен, кәсіби қызметімен таныстыру);

диагностика (ең дұрысы, жасөспірімге өзін-өзі тануға көмектесу, мұнда оның жеке ерекшеліктері мен кәсіби мақсаттарға жету үшін қолдануға болатын нақты мүмкіндіктерін анықтау маңызды);

болашақ кәсіби қызметке дайындық тұрғысынан жеке дамуды түзету (әрине, мұндай жұмыс пән мұғалімдерімен бірге жүзеге асырылады);

өзін-өзі анықтайтын жасөспірімдерге моральдық-эмоционалды қолдау, олардың санасында олардың кәсіби болашағына деген сенімділік пен оптимизмді қалыптастыру маңызды (нағыз оптимизм-бұл адамның ең жаман жағдайда да өзінің қадір-қасиетін жоғалтпайтындығына сенімділігі);

кәсіби қызметке және білім беру перспективаларын жоспарлауға көмектесу.

Қосымша 1

5 сынып. Мамандықтар туралы не білемін

Мақсаты: еңбек және кәсіптер туралы бастапқы түсінік; еңбекке және кәсіп иелеріне құрмет көрсетуді дамыту.

Материалдар: «Мақал жина» тапсырмасына арналған карточкалар жиынтығы.

Әлемде қырық мыңға жуық кәсіп бар, жыл сайын ондаған жаңа кәсіптер жоғалады және пайда болады, дәл сол сияқты ескі тұрмыстық заттар жаңаларын алмастырады. Кейбір мамандықтар заманауи болып көрініп, атауларын өзгертеді. Сіз барменнің буфетшісі, ал менеджердің менеджер екенін бірден түсінбейсіз. Кір жуу кәсібі кір жуғыш тақтамен бірге жоғалып кетті-бұл жұмысты қазір кір жуғыш машина жасайды.

Қазір жазу машинкасы сирек кездеседі. Оның орнына пернетақтасы бар компьютер келді. Сондықтан машинист мамандығы өзгерді (оқиғаны суреттермен, слайдтармен немесе фотосуреттермен суреттеген жөн).

Мамандық дегеніміз не? Ожеговтың түсіндірме сөздігінде «Мамандық – негізгі Кәсіп, Еңбек қызметі» деген анықтама берілген. Сіз қандай мамандықтарды білесіз? Тарих сабақтарында қандай мамандықтар туралы айтылды? (тарихшы, сәулетші, реставратор, археолог, еме жасаушы, өнертапқыш, баспагер және т. б.)

«Аукцион»

Қатысушылар кезек-кезек мамандықтарды атайды. Кім үш секунд ішінде мамандықты есіне түсіре алмады немесе қазірдің өзінде аталған мамандықты қайталай алмады, ойыннан шығады. Егер балалар кәсіпті емес,

лауазымды (бастық, директор, президент) атайтын болса, мұндай жауаптар «олигарх», «билік» және т.б. сияқты қабылданбайды.

Бұл жаттығудың тағы бір нұсқасы болуы мүмкін. Бірінші оқушы кез – келген мамандықты, екіншісі-алдыңғы мамандықтың соңғы әрпінен басталатын мамандықты және т.б. егер оқушы мамандықты атауға қиналса, мұғалім үшке дейін санайды, содан кейін оқушы ойыннан шығады, ал қозғалыс құқығы келесіге өтеді. Соңғысы жеңеді. Ойынның атрибуттары ретінде сіз импровизацияланған гонг пен балғаны, жеңімпазға сыйлықты пайдалана аласыз.

«Еңбек» дегеніміз не? (балалардың жауаптарын тақтаға жазуға болады).

«Еңбек-материалдық және рухани құндылықтарды өндіру құралдарының көмегімен жасауға бағытталған адамның мақсатқа сай қызметі».

Еңбек туралы қандай мақал-мәтелдерді білесіз? Мақал-мәтелдердің мысалдары:

Адамдар шеберлікпен туылмайды, бірақ өндірілген қолөнермен мақтанады.

Ақымақ адамдар аулақ жүреді, жалқау мен мал айналып өтеді.

Дені сау сияқты жейді, науқас сияқты жұмыс істейді.

Сіз оңай жұмысты таңдайсыз, қиын болады.

Жігіт үшін жұмыс-демалыс, жалқау мереке-демалыс.

Кішкентай балта үлкен ағашты кесіп тастауы мүмкін (Албан мақалы).

Сіз жанды саласыз – сіз бәрін жасай аласыз (орыс мақалы).

Картопты сорпаға, ал махаббатты іске салыңыз (орыс мақалы).

«Мақал жина» (4-6 адамнан тұратын микротоптағы жұмыс) әр топқа карточкалар жиынтығы беріледі, олардың ішінен 9 мақал жинау керек. Мұны тезірек және дұрысырақ ететін команда жеңеді.

Шеберлік және еңбек	ал бірінде ерекшелен
Жазда шана дайындаңыз	піседі - өзі құлайды
Көп нәрсені қолға алмаңыз,	ал не істегенінді айт
Не істегенінді айтпа,	ал арба-қыста
Асығыңыз	сіз тоғаннан балықты да ала алмайсыз
Қиындықсыз	әзірге ыстық
Жасыл болған кезде алманы шайқамаңыз:	сіз адамдарды мазақ етесіз
Кім ерте тұрса, барлық саңырауқұлақтар жиналады,	ал бастаушылар-жаса
Темірді құй,	ал ұйқышыл қалақайға барады

Жауаптар:

Шеберлік пен еңбек бәрін жояды.

Көп нәрсені қабылдамаңыз, бірақ бір жағынан ерекшеленіңіз.

Жазда шананы, ал қыста арбаны дайындаңыз.

Не істегенінді айтпа, не істегенінді айт.

Асығыңыз-сіз адамдарды мазақ етесіз.

Жасыл болған кезде алманы шайқамаңыз: ол піседі - ол өзі түседі.

Кім ерте тұрса, ол саңырауқұлақтарды жинайды, ал ұйқышыл қалақайға барады.

Темірді ыстық күйінде ұстаңыз.

Бастамаңыз-ойланыңыз, бірақ бастаңыз-жасаңыз.

Соңында мұғалім немесе дайындалған оқушы Р.Сефтің "оғаш іс" өлеңін оқиды.

Біртүрлі нәрсе, мүмкін емес.

Бір кездері әлемде етікші болған.

Ол 45 жыл етікші болды,

Бірақ олар ол туралы айтты: суретші!

Біртүрлі нәрсе, мүмкін емес.

Бір кездері суретші өмір сүрген.

Ол 70 жыл суретші болды,

Бірақ олар ол туралы айтты: етікші.

Біртүрлі нәрсе, мүмкін емес.

Мұнда «суретші» және «етікші» сөздері қандай мағынада қолданылады? Өлеңнің кейіпкерлерінің қайсысын шебер, кәсіпқой деп атауға болады? Сыйластықты кім тудырады?

5 сынып. Дұрыс таңдау негіздері

Мақсаты: мамандық таңдаудың дұрыс стратегиясы туралы бастапқы түсінік; шынайы өзін-өзі бағалау дағдыларын дамыту.

Материалдар: әр оқушыға үш жапырақ.

Дұрыс мамандықты таңдау оңай: ол үшін үш шарт сәйкес келуі керек.

Біріншіден, болашақ жұмыс Ауыртпалықта емес, қуанышта болуы керек (Мен қалаймын).

Екіншіден, сізде бұл жұмыс үшін кәсіби маңызды қасиеттер жиынтығы болуы керек: интеллектуалды, физикалық, психологиялық (мүмкін).

Үшіншіден, бұл мамандық еңбек нарығында сұранысқа ие болуы керек (қажет).

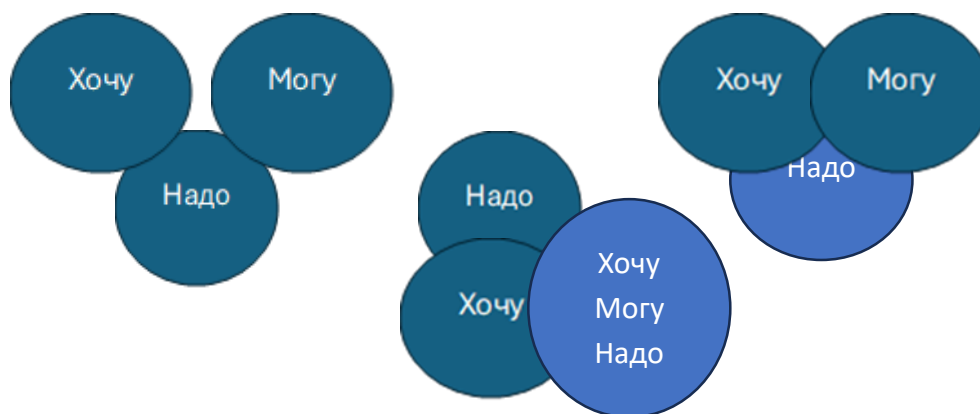
Өмірде бәрі әлдеқайда күрделі: мен біреуін қалаймын, екіншісін «мүмкін», ал үшіншісін қалаймын (суретті қараңыз.1).

1 нұсқа. Егер еңбек нарығының талаптары, адамның мүмкіндіктері мен тілектері мен еңбек нарығының талаптары тіпті сәйкес келмесе, бұл оның ешкімге қажет емес жағдайда жасай алмайтын нәрсені жасағысы келетінін білдіреді. Айтпақшы, мұндай эксцентриктер көп — барлық түлектердің жартысынан көбі. Тек олар бұл туралы әлі білмейді.

2 нұсқа. Нарық талаптары, адамның мүмкіндіктері мен тілектері бір-біріне сәйкес келуі мүмкін. Бұл жағдай біріншісі сияқты үмітсіз емес, өйткені кәсіби табыстың үш шарты арасында компаға келу нақты. Кәсіпті игерген сайын оған деген қызығушылық артуы мүмкін. Кәсібилік неғұрлым жоғары болса, еңбек нарығында мүмкіндік соғұрлым жоғары болады.

3 нұсқа. Нарық талаптарының, адамның мүмкіндіктері мен тілектерінің бақытты сәйкестігі — бұл рахат әкелетін жұмыс үшін лайықты сыйақы алуға мүмкіндік беретін сирек нұсқа.

Сурет 1

Балаларға үш қағаз, жақсырақ үш түсті таратыңыз. Біріншісіне «мен қалаймын» сөзін жазуды және болашақ мамандыққа қойылатын талаптарды тізімдеу арқылы сөйлемді жалғастыруды сұраңыз (мысалы, Мен көп саяхаттағым келеді, жақсы ақша тапқым келеді, қызықты адамдармен кездескім келеді, көп жұмыс істеймін, толқуды сезінемін). Екінші параққа балалар «мен істей аламын» сөзін жазып, не істей алатынын тізімдеуі керек. Үшінші параққа (қажет) қазіргі уақытта басқаларға (тауарлар, қызметтер, идеялар және т. б.) не қажет екенін жазу керек

Үш жапырақ-бұл мамандықты дұрыс тандаудың үш шарты. Бүгін сіздің «Мен аламын», «қалаймын», «керек» қаншалықты жақын? Сізге әсер ету оңай деп ойлайсыз ба: «мен аламын», «қалаймын» немесе «керек» Ойланыңыз, бұл схеманы қалай толықтыруға болады?

«Бар» - бұл сізде бар дағдылар, дағдылар, қасиеттер. Бұл сіздің бастапқы капиталыңыз. Бүгін 5-10 жылдан кейін не істейтіндігіңіз туралы ойлану үшін бүгін өзіңізді дұрыс бағалау маңызды. Келесі жаттығуда өзіңізді бағалай отырып, объективті болуға тырысыңыз.

«Бар!»

Кестеде келтірілген дағдылар қаншалықты қалыптасқан?

Пайдалы дағдылар	әрқашан	үнемі	сирек	ешқашан
Мен істі соңына дейін жеткіземін				
Мен өзіме талапшылмын				
Мен қиындықтарды жеңе аламын				
Уақытты қалай бөлу керектігін білу				
Мен басқалардың пікірін ескеремін				
Мен сөз адамымын				

Сізде бұл дағдылар қаншалықты қалыптасқан?

Үстелдегі көршіңізбен парақшаларды ауыстырыңыз. Бір – біріңізді оның бағалауының жанына қою арқылы бағалаңыз (тек «сен – маған, Мен-саған» қағидасы бойынша емес). Бағаларыңызды көршіңіз қойған бағалармен салыстырыңыз. Сіз бұл бағалауларға ризасыз ба? Сіз өзіңіздің жолдасыңызды қаншалықты адал бағаладыңыз? Мүмкін сіз оны ренжітуден қорқатын шығарсыз? Немесе керісінше? Сізді кім қатаң бағалады: көршіңіз бе, әлде өзіңіз бе?

Сіз бағалаған қасиеттер адамның кәсіби жетістігін анықтайды. Егер ұпайлар сіз қалағаннан төмен болса, ренжімеңіз: бүгін бір нәрсені түзетуге кеш болғаннан гөрі, олардан құтылуға уақыт пен тілек болған кезде әлсіз жақтарыңызды білген дұрыс.

Мамандықты дұрыс таңдау сіздің әлеуетіңізді жүзеге асыруға, көңілсіздіктен аулақ болуға, өзіңізді және отбасыңызды кедейлік пен ертеңгі күннің белгісіздігінен қорғауға мүмкіндік береді. Бүгін Сіз дұрыс мамандық таңдаудың құпиясын білдіңіз. Бұл қарапайым.

Неліктен бұл қарапайым және әдемі шешімді бәрі бірдей пайдалана алмайды деп ойлайсыз? Бұл туралы ата-анаңызбен сөйлесіңіз. «Мен қалаймын», «аламын» және «керек» қаншалықты сәйкес келеді? Олар өздерінің кәсіби мансабының қалай қалыптасқанына риза ма?

Ескерту. Бұл жаттығу туралы өз ойларымен бөліскісі келетіндерге мүмкіндік беріңіз. Жапырақтарды жинаңыз. Барлық өлшемдер бойынша төмен бағалары бар адамдарға қалай қолдау көрсету керектігін қарастырыңыз.

5 сынып кәсіби қызығушылықтар

Материалдар: сауалнаманың мәтіндері және «немесе-немесе» жаттығуға арналған бланкілер (сіз бірнеше мәлімдемелерді дауыстап оқи аласыз).

«Немесе-немесе». Екі сөзді де оқып, өзіңізге ұнайтын әрекетті таңдаңыз. Оның нөмірін бланктен тауып, оны белгілеңіз.

Ч	Т	П	З	И
2а	1б	1а	2б	3а
4б	4а	3б	5а	5б
6б	7б	6а	9б	7а
8а	9а	10а	10б	8б
12а	11б	11а	12б	13а
14б	14а	13б	15а	15б
16б	17б	16а	19б	17а
18а	19а	20а	20б	18б

Жануарларға күтім жасау (1а) немесе машиналарды жөндеу (1б).

Сыныптастарына оқу материалын түсіндіріңіз (2а) немесе сызбаларды, кестелерді (2б) сызыңыз.

Кітаптарды иллюстрациялау (3а) немесе өсімдіктердің дамуын бақылау (3б) үйде кішігірім жөндеу жұмыстарын жүргізу (4а) немесе тауарларды жарнамалау (4б) мәтіндердегі қателерді түзету (5а) немесе фильм, концерт

туралы пікір жазу (5б) жануарларды үйрету (6а)немесе балаларды тәрбиелеу (6б).

Музыкалық аспаптарда ойнау (7а) немесе көлікті басқару (7б) тұтынушыларға қызмет көрсету (8а) немесе дүкен сөрелерін безендіру (8б).

Әр түрлі механизмдердің құрылымын зерттеу (9а) немесе шет тілін үйрену (9б).

Жануарларды емдеңіз (10а) немесе адамдарды емдеңіз (10б).

Өсімдіктердің жаңа сорттарын шығару (11а) немесе машиналар жасау (11б) адамдар арасындағы қақтығыстарды шешу (12а) немесе құжаттаманы ретке келтіру (12б).

Театрларға, мұражайларға (13а) немесе техникалық көрмелерге (13б)барыңыз.

Медициналық техниканы жолға қою (14а) немесе адамдарға медициналық көмек көрсету (14б).

Есептер шығару (15а) немесе әңгімелер жазу (15б).

Зертханалық зерттеулер жүргізу (16а) немесе науқастарды қабылдау (16б) Қабырғаларды бояу (17а) немесе ғимараттар салу (17Б).

Іс-шараларды ұйымдастырумен айналысу (18а) немесе сахнада өнер көрсету (18б) бұйымдардың сызбаларын жасау (19а) немесе оларды көшіру (19б).

Табиғи құбылыстарды зерттеу (20а) немесе компьютерде жұмыс істеу (20б).

Өңдеу бес бағанның әрқайсысында дөңгелектелген сандарды санаудан тұрады.

Бірінші бағанда кім көп ұпай жинайды?

Ол үшін ең қызықты мамандықты кім атай алады?

Бұл мамандықтарды не біріктіреді деп ойлайсыз? (оларда бастысы – басқа адам).

«Жұп тап». Көптеген мамандықтар «адам» тобына жатады. Сол жақ бағанның әр кәсібін оң жақтағы жұбын сызықтармен жалғау арқылы табыңыз. Егер бұл тізімде сіз таңдаған мамандық болмаса, оның атын және оның «жұбын»төменгі жағына жазыңыз:

Дәрігер	Сатып алушы
Мұғалім	Клиент
Шаштараз	Науқас
Экскурсовод	Оқырман
Кітапханашы	Тыңдаушы
Сатушы	Оқушы
Тәрбиеші	Тәрбиеленуші
Сатушы	Турист

Сол сияқты, оқушылар қалған әріптер «Техника», «табиғат», «белгі», «өнер» сөздерінің бастапқы әріптері екенін анықтайды және осы кәсіптердің мысалдарын мүмкіндігінше тақырып немесе еңбек объектісі деп атайды. Жігіттер сіз олардың кім болатынына мән бермейтіндігіңізді сезінуі керек. Сондықтан әркімді тыңдап, барлығына сөйлеуге мүмкіндік беру маңызды.

5 сынып мамандықтар туралы не білемін

Әлемде қырық мыңға жуық кәсіп бар, жыл сайын ондаған ескілері жоғалып, жүздеген жаңалары пайда болады, сол сияқты ескі тұрмыстық заттар жаңаларын алмастырады. Кейбір мамандықтар заманауи болып көрініп, атауларын өзгертеді. Сіз барменнің буфетші, ал менеджер менеджер екенін бірден түсінбейсіз. Кір жуу кәсібі кір жуғыш тақтамен бірге жоғалып кетті. Қазір ауыр жұмысты кір жуғыш машина жасайды.

Қазір жазу машинкасы сирек кездеседі. Оның орнына пернетақтасы бар компьютер келді. Сондықтан машинист мамандығы өзгерді (оқиғаны суреттермен, слайдтармен немесе фотосуреттермен суреттеген жөн). Оқушыларға сұрақ: мамандық дегеніміз не? (мұғалім балалардың жауаптарын тақтаға жаза алады)

«Мамандық – негізгі кәсіп, Еңбек қызметі» (Ожеговтың түсіндірме сөздігі)

Сіз қандай мамандықтарды білесіз?

Тарих сабақтарында қандай мамандықтар туралы айтылды? (Тарихшы, сәулетші, реставратор, археолог, Кеме жасаушы, өнертапқыш, баспагер және т.б.).

Орыс тілі сабақтарында қандай мамандықтар туралы айтылды?

Жаратылыстану сабақтарында сіз адам денсаулығына байланысты мамандықтар туралы айттыңыз. Бұл мамандықтарды атаңыз.

Жұмбақтар. Мұғалім жұмбақтарды оқиды, ал оқушылар оларды хормен болжайды:

Ол қасқыр да, Аяз ата да

Және балаларды көз жасына дейін күлдіреді,

Соңғы рет мұғалім болған,

Ертеңнен кейін-машинист,

Ол көп нәрсені білуі керек,

Себебі ол (суретші)

Трактор жүргізуші (тракторшы),

Электр пойызы (машинист), қабырғалар боялған шырша (суретші),

Тақтаны шырша (ағаш ұстасы) кесіп тастады,

Үйде жарық өтті..(монтер),

Шахтада ҰБТ(шахтер)жұмыс істейді,

Ыстық темір ұстасында шырша (темір ұстасы),

Кім бәрін біледі (жарайсың)!

6 сынып кәсіби бейімділік

Бейімділік-бұл кез-келген кәсіпке деген қызығушылық. Кәсіби бейімділіктеріңізді анықтау үшін үш нұсқаның бірін таңдап, оны бланкіге белгілеңіз.

1	А			Б		В
2		А		Б	В	
3	А	Б		В		
4			А		Б	В

5	A	Б	В			
6	A	Б				В
7		A	Б	В		
8	A				Б	В
9		A		Б	В	
10				A	Б	В
11	A	Б	В			
12			A	Б	В	
13	A				Б	В
14		A		Б	В	
15	A		Б		В	
16	A		Б			В
17				A	Б	В
18	A	Б	В			
19			A		Б	В
20	A		Б			В
21		A	Б	В		
22		A	Б	В		
23		A		Б		В
24	A				Б	В
Барлығы	I	II	III	IV	V	VI

1. Мен өзімнің кәсіби қызметімде болғым келеді
 - а) әртүрлі адамдармен сөйлесу;
 - б) фильмдер түсіру, кітап жазу, сурет салу, сахнада өнер көрсету және т. б.
 - в) есептеулермен айналысу; құжаттаманы жүргізу.
2. Кітапта немесе кинофильмде мені қатты қызықтырады
 - а) автордың ойларының барысын бақылау мүмкіндігі;
 - б) жазушының немесе режиссердің көркемдік формасы, шеберлігі;
 - в) сюжет, кейіпкерлердің әрекеттері.
3. Мені Нобель сыйлығы көбірек қуантады
 - а) қоғамдық қызмет үшін;
 - б) ғылым саласында;
 - в) өнер саласында.
4. Мен болуға келісемін
 - а) бас механик;
 - б) экспедиция бастығы;
 - в) бас бухгалтер.
5. Адамдардың болашағы
 - а) адамдар арасындағы өзара түсіністік;
 - б) ғылыми жаңалықтар;
 - в) өндірісті дамыту.
6. Егер мен көшбасшы болсам, онда мен бірінші кезекте айналысамын
 - а) тату, ұйымшыл ұжым құру;
 - б) оқытудың жаңа технологияларын әзірлеу;
 - в) құжаттармен жұмыс істеу.
7. Техникалық көрмеде мені көбірек қызықтырады

- а) экспонаттардың ішкі құрылымы;
 - б) олардың практикалық қолданылуы.
 - в) экспонаттардың сыртқы түрі (түсі, пішіні);
8. Адамдарда мен бәрінен бұрын бағалаймын
- а) достық пен жауаптылық
 - б) батылдық пен төзімділік;
 - в) міндеттеме және дәлдік.
9. Бос уақытымда мен қалаймын
- а) әртүрлі тәжірибелер, эксперименттер қою;
 - б) өлең жазу, музыка жазу немесе сурет салу;
 - в) жаттығу.
10. Шетелдік сапарларда мені қызықтырады
- а) басқа елдің тарихы мен мәдениетімен танысу мүмкіндігі;
 - б) экстремалды туризм (альпинизм, виндсерфинг, тау шаңғысы) ;
 - в) іскерлік қарым-қатынас;
11. Мен туралы әңгімелесу қызықтырақ
- а) адами қатынастар;
 - б) жаңа ғылыми гипотеза;
 - в) машинаның, компьютердің жаңа моделінің техникалық сипаттамалары.
12. Егер менің мектебімде тек үш үйірме болса, мен таңдар едім
- А) техникалық;
 - б) музыкалық;
 - в) спорттық.
13. Мектепте ерекше назар аудару керек
- а) мұғалімдер мен оқушылар арасындағы түсіністікті жақсарту;
 - б) оқушылардың денсаулығын сақтау, спортпен шұғылдану;
 - в) тәртіпті нығайту.
14. Мен үлкен қуанышпен қараймын
- а) көркем емес Фильмдер;
 - б) мәдениет және өнер туралы бағдарламалар;
 - в) спорттық бағдарламалар.
15. Мен жұмыс істегім келеді
- а) балалармен немесе құрдастарымен;
 - б) машиналармен, механизмдермен;
 - в) табиғат объектілерімен.
16. Мектеп бірінші кезекте
- а) басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйрету;
 - б) білім беру;
 - в) жұмыс дағдыларын үйрету.
17. Өмірдегі ең бастысы
- а) шығармашылықпен айналыса білу;
 - б) салауатты өмір салтын ұстану;
 - в) өз істеріңізді мұқият жоспарлаңыз.
18. Мемлекет ең алдымен қамқорлық жасауы керек
- а) азаматтардың мүдделері мен құқықтарын қорғау;

- б) ғылым және техника саласындағы жетістіктер;
- в) азаматтардың материалдық әл-ауқаты.

19. Маған бәрінен бұрын сабақтар ұнайды

А) Еңбек;

- б) дене шынықтыру;
- в) математика.

20. Маған қызықтырақ болар еді

- а) тауарларды өткізумен айналысу;
- б) бұйымдар жасау;
- в) тауарлар өндірісін жоспарлау.

21. Мен мақалаларды оқығанды жөн көремін

- а) көрнекті ғалымдар мен олардың жаңалықтары;
- б) қызықты өнертабыстар;
- в) жазушылардың, суретшілердің, музыканттардың өмірі мен шығармашылығы.

22. Мен бос уақытымды жақсы көремін

- а) оқу, ойлау, пайымдау;
- б) бірдеңе жасау, тігу, жануарларға, өсімдіктерге күтім жасау;
- в) көрмелерге, концерттерге, мұражайларға бару.

23. Менің қызығушылығым туралы хабарлама

- а) ғылыми жаңалық;
- б) көркемөнер көрмесі;
- в) экономикалық жағдай.

24. Мен жұмыс істегенді жөн көремін

- а) адамдар көп болатын бөлмеде;
- б) ерекше жағдайларда;
- в) кәдімгі кабинетте.

Алты бағанның әрқайсысында дөңгелектелген әріптер санын санап, осы алты санды төменгі жолдың бос ұяшықтарына жазыңыз.

10-12 ұпай-айқын кәсіби бейімділік.

7-9 балл-белгілі бір қызмет түріне бейімділік.

4-6 ұпай-әлсіз кәсіби бейімділік.

0-3 ұпай-кәсіби бейімділік көрінбейді.

Алты баған-бұл алты әрекет. Көп ұпай жинағандарға назар аударыңыз. Сіздің мамандық таңдауыңыз алынған нәтижелерге сәйкес келе ме?

1-адамдармен жұмыс істеуге бейімділік. Басқаруға, оқытуға, тәрбиелеуге, қызмет көрсетуге (тұрмыстық, медициналық, анықтамалық-ақпараттық) байланысты кәсіптер. Осы топтың мамандықтарында табысты адамдар әртүрлі адамдармен ортақ тіл табу, олардың жағдайын түсіну, олардың ерекшеліктерін білу және есте сақтау қабілетімен ерекшеленеді.

2-зерттеу қызметіне бейімділік. Ғылыми жұмысқа байланысты мамандықтар. Мұндай адамдар ұтымдылығымен, тәуелсіздігімен және өзіндік пікірлерімен, аналитикалық ақыл-ойымен ерекшеленеді. Әдетте, олар проблеманы жүзеге асырудан гөрі, оны ойластырғанды ұнатады.

3-практикалық қызметке бейімділік. Бұл кәсіптердің ауқымы өте кең: электронды және механикалық жабдықтарды монтаждау, жөндеу, баптау, қызмет көрсету; құрылыс; материалдарды өңдеу; көлікті басқару; бұйымдар жасау.

4 - эстетикалық қызметке бейімділік. Бейнелеу, музыкалық, әдеби-көркем, актерлік-сахналық қызметпен байланысты шығармашылық сипаттағы мамандықтар. Шығармашылық мамандықтағы адамдар өзіндік ерекшелігімен және тәуелсіздігімен ерекшеленеді.

5 - экстремалды әрекеттерге бейімділік. Спортпен, экспедициялық жұмыспен, күзет және жедел-іздістіру қызметімен, әскердегі қызметпен байланысты мамандықтар. Олардың барлығы дене шынықтыру мен денсаулыққа ерекше талаптар қояды.

6-жоспарлы-экономикалық қызметке бейімділік. Есептеулермен және жоспарлаумен байланысты кәсіптер; іс қағаздарын жүргізу, мәтіндерді талдау және оларды түрлендіру; объектілерді схемалық бейнелеу. Бұл мамандықтар адамнан жинақылық пен дәлдікті талап етеді.

Қызығушылықтар мен бейімділіктер арасында көптеген ұқсастықтар бар, бірақ айырмашылық бар. Қызығушылықтар «білгім келеді» формуласымен, ал бейімділік «жасағым келеді» формуласымен көрінеді. Сіз фильмдерді көруге, кино өнері туралы кітаптар оқуға, суретшілердің өмірбаяндарын зерттеуге және олардың қолтаңбаларын жинауға қуанышты бола аласыз, бірақ сонымен бірге кино саласындағы кәсіби қызметке ұмтылмайсыз. Сіз футбол командасының жанкүйері бола аласыз, оның қатысуымен барлық ойындарға қатыса аласыз, бірақ таңертеңгілік жаттығулар жасамаңыз. Мамандықты өз қызығушылықтары мен бейімділіктеріне сәйкес таңдау керек. Ал қызығушылық нақты бизнесте қалыптасады-сіз оны сынап көрмейінше, сіздікі ме, жоқ па, соны түсінбейінше. Сондықтан әр түрлі іс – шараларда – спорт, әдебиет, өнер, ғылымда-мектеп үйірмелері мен секцияларында, музыкалық мектептерде және т. б. мүмкін болатын көлемде және деңгейде өз күшіңізді сынап көріңіз.

6 сынып ойшыл немесе суретші ме?

Ғалымдар экспериментті екі жарты шарды кезек-кезек өшіріп, сол жақ жарты шарда белсенді болған адамның күлкілі, қозғыш және әңгімелесетінін анықтады. Ақыл-ой сақталады, ал шығармашылық қабілеттер, егер олар, әрине, бір жерде жоғалып кетсе. Егер сол жақ жарты шар өшірілсе, шығармашылық қалады, бірақ жақсы көңіл-күй жоғалады.

Суретшілердің, мүсіншілердің, музыканттардың, актерлердің көпшілігінде оң жарты шар басым. Осының арқасында олар бізге өнер туындылары ретінде жеткізетін жарқын визуалды немесе есту бейнелерін дамытады.

«Ойшыл немесе суретші». Мәлімдеме деректерін оқып шығыңыз және олардың 1 – ден он балдық шкала бойынша Сіздің мінез – құлқыңызды қаншалықты дәл көрсететінін бағалаңыз-мүлдем сәйкес келмейді-10-ға дейін-толық сәйкес келеді, қажетті санды сызыңыз.

1. Әуенді тыңдағаннан кейін мен оны дәл ойнай аламын.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Бірнеше жыл бұрын маған не үйретілгені есімде.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Мен біреудің әңгімесін естігенде, мен оның қалай болып жатқанын көргендей боламын.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. Менің ойымша, эмоциялар тек әңгімеге кедергі келтіреді.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. Маған алгебра беру қиын.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6. Маған бірінші болып әңгіме бастау оңай.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. Мен бейтаныс келбеттерді оңай есте сақтаймын.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. Егер біреу идеяларды ұсынса, мен дәлелдерді талап етемін.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9. Мен қуаныштың нақты себептерін көрмеймін.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. Менің көңіл-күйім нашар	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Нәтиже: жұп және тақ ұпайлардың қосындысын бөлек есептеңіз

Жолдар бойынша ұпай сомасын есептеңіз 1, 2, 5, 8, 9 (сол жақ жарты шар) және 3, 4, 6, 7, 10 (оң жарты шар) егер бірінші қосынды (Л) екіншісінен 5-тен үлкен болса (N), сіз логикалық типке жатасыз. Сіз эмоциялар емес, ақыл-ойдың әсерінен әрекет етуге бейімсіз. Шешім қабылдау кезінде сіз интуициядан гөрі есептеуге көбірек сенесіз. Ішкі әсерлерден гөрі сыртқы ақпаратқа көбірек сеніңіз. Сіздің күшіңіз-логика. Сіз оптимистік, көңілді және көпшілсіз. Сіз математик, оқытушы, бағдарламашы, дизайнер, инженер бола аласыз.

Егер екінші сома (N) біріншісінен 5-тен көп болса (I), сіз көркемдік типтегі адамсыз. Мүмкін сіз интуитивті деңгейде шешім қабылдайсыз, ақыл-ойдан гөрі эмоцияларға көбірек сүйенесіз, сыртқы ақпараттан гөрі өз сезімдеріңізге көбірек сенесіз. Сіз осал және әсерлісіз, сондықтан сіз кең ауқымды қарым-қатынас қажеттілігін сезінбейсіз, тәуелсіздікті бағалайсыз. Егер арнайы қабілеттер болса, сіз эстетикалық іс-шараларда сәтті бола аласыз.

Екі қосынды арасындағы айырмашылық неғұрлым көп болса, сәйкес жарты шар соғұрлым басым болады. Егер айырмашылық аз болса, онда сіз «ойшыл» мен «суретшінің» сипаттамаларын бірдей үйлестіресіз. Бейнелі және логикалық ойлау, ақпаратты талдау және синтездеу, шешім қабылдау кезінде ақыл-ойды ғана емес, жүректі де басшылыққа алу мүмкіндігі сіздің алдыңызда кең қызмет саласын ашады.

Сіз қарапайым тест арқылы «ойшылдарға» немесе «суретшілерге» қатыстылығыңызды нақтылай аласыз.

1. Саусақтарыңызды байлап, қолдарыңызды құлыпқа бекітіңіз. Сол немесе оң қолдың бас бармағы жоғарғы жағында болды ма?

2. Қағаз парағында монета өлшеміндегі тесік жасаңыз және ол арқылы екі көзбен қандай да бір затқа қараңыз. Сол және оң көзді кезекпен жабыңыз. Егер сіз оған сол немесе оң көзбен қарасаңыз, зат көзден ғайып бола ма?

3. Қолдарыңызды кеудеге айқастырып, Наполеон позасында тұрыңыз. Қай қол жоғарыдан шықты – солға немесе оңға?

4. Қолдарыңызды шапалақтаңыз. Қай қол жоғарыдан шықты – солға немесе оңға?

Оң жарты шар дененің сол жағын, ал сол жарты шар оң жағын басқарады. Сондықтан оң қол мен оң көздің белсенділігі сол жақ жарты шардың белсенділігін білдіреді, ал керісінше – сол қолдың белсенділігі оң жарты шардың үстемдігімен байланысты.

Сіз жетекші жарты шарды анықтай аласыз, бірақ тесттер арқылы шығармашылық қабілеттеріңізді «есептей» алмайсыз – сізде музыка, кескіндеме, әдебиет, ғылымға қабілеттеріңіз бар – музыкалық шығармалар, суреттер, Өлеңдер, эсселер, есептердің түпнұсқа шешімдері арқылы анықтауға болады.

Жеті жасар Моцарт Майндағы Франкфуртта концерттер бергенде, оған он төрт жасар бала келді. - Сіз қандай керемет ойнайсыз! Мен ешқашан осылай үйренбеймін. - Неге? Сіз өте үлкенсіз. Байқап көріңіз, егер ол жұмыс істемесе, ноталар жаза бастаңыз. - Ия, мен... өлеңдерін жазамын-бұл да қызықты. Жақсы өлең жазу музыка жазудан да қиын болуы мүмкін. - Неге, өте оңай. Моцарттың әңгімелесушісі Гете болды.

Сіз «талантты жерге көму» деген сөзді естіген шығарсыз. Сіз оны қалай түсінесіз? Сіз бұл өрнектің қайдан шыққанын білесіз бе?

Моцарт сияқты музыка немесе Гете сияқты өлең жазу бәріне бірдей берілмейді. Бірақ әр адамның өз таланты бар. Сіздің жаныңызда сіздің талантыңызға – ата-анаңызға, мұғалімдеріңізге, достарыңызға сенуге көмектесетін адамдар болуы өте маңызды.

6 сынып мамандық формуласы

Сіз кітапханашының оқырманға қажетті кітапты қаншалықты тез және қатесіз тапқанына назар аударған боларсыз. Кітапты табуға классификация көмектеседі-кітаптарды орналастыру ережелері. Биология сабақтарында сіз жануарлар мен өсімдіктердің жіктелуін, химия сабақтарында химиялық элементтердің жіктелуін үйренесіз. Жіктеу-бұл заттардың мағыналы тәртібі. Кәсіптердің жіктелуі өз заңдарына сәйкес құрылады. Әр түрлі елдерде

мамандықтарды әр түрлі белгілерге сәйкес біріктіретін жіктемелер бар: жұмыс орны, Тәуелсіздік дәрежесі, алға жылжу жылдамдығы және т. б. Қазақстанда Е. А. Климов мамандықтарының жіктемесі жиі қолданылады:

1. *Техника.* Бұл топқа ғарыштық зымырандар мен компьютерлерден бастап анвил мен темір ұстасының балғасына дейін кез келген техниканы жобалауға, өндіруге және қызмет көрсетуге қатысты мамандықтар кіреді. Бұл мамандықтар адамнан практикалық дағдыларды, техникалық қабілеттерді, дәлдікті, денсаулықты талап етеді. Осы топтың мамандықтарын атаңыз (инженер, конструктор, ұшқыш, машинист, жүргізуші, электрик, құрылысшы, автослесарь, сантехник, қозғалтқыш сынаушысы және т.б.).

2. *Адам.* Бұл топқа адамдарды басқару, оқыту, тәрбиелеу, қызмет көрсету, емдеу, қорғаумен байланысты мамандықтар жатады. Бұл мамандықтардың ерекше әлеуметтік маңызы бар. Олар адамнан шыдамдылық пен талапшылдықты, жауапкершілікті өз мойнына алуды, эмоцияларын басқаруды талап етеді. Бұл мамандықтардағы негізгі еңбек мазмұны-адамдар арасындағы тиімді өзара іс-қимыл. Осы топтың мамандықтарын атаңыз (дәрігер, медбике, мұғалім, тәрбиеші, даяшы, заңгер, сатушы, шаштараз, экскурсовод).

3. *Табиғат.* Бұл топқа тірі және жансыз табиғатпен байланысты барлық мамандықтар кіреді. Табиғи ресурстарды зерттеу, зерттеу және пайдалану, жануарлар мен өсімдіктерге күтім жасау, оларды емдеу — бұл мүмкін әрекеттер. Бұл мамандықтардың адамдарын табиғатқа деген сүйіспеншілік біріктіреді. Бірақ бұл махаббат ойластырылған емес, белсенді. Үй жануарларымен ойнау және Гүлдерді тамашалау бір нәрсе. Күн сайын оларға күтім жасау, бақылау, емдеу, серуендеу, жеке уақыт пен жоспарларды ескермеу — бұл мүлдем басқа нәрсе. Осы топтың мамандықтарын атаңыз (агроном, селекционер, зоотехник, ветеринар, ит өңдеуші, өсімдік өсіруші, геолог, аңшы, эколог, мелиоратор).

4. *Белгі.* Бұл топқа ауызша және жазбаша тілді қолдануға, құжаттармен және сандармен жұмыс істеуге байланысты барлық мамандықтар кіреді. Бұл мамандықтар үшін еңбек тақырыбы-мәтіндер, формулалар, белгілер, кодтар, графиктер, диаграммалар және сызбалар түрінде ұсынылатын ақпарат. Осы топтың мамандықтарын атаңыз (экономист, бухгалтер, лингвист, математик, бағдарламашы, құжаттанушы).

5. *Өнер.* Бұл топқа бейнелеу, музыкалық, әдеби, көркемдік, сахналық қызметпен байланысты мамандықтар жатады. Өнер туындыларын жасау-бұл ерекше процесс. Шығармашылық мамандықтарды игеру үшін бір ғана тілек жоқ — шығармашылық, талант, еңбекқорлық қажет. Осы топтың мамандықтарын атаңыз (суретші, жазушы, актер, режиссер, музыкант) сізге қай еңбек пәні ең тартымды болып көрінеді? Көптеген мамандықтарды бір еңбек пәніне жатқызу қиын. Мысалы, хатшы тек маңызды ақпарат (құжаттармен жұмыс) саласындағы маман ғана емес, сонымен қатар компьютер мен кеңсе техникасын қолдана білуі, адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауы керек.

Жақсы мұғалім кәсіби білім мен қарым-қатынас жасау қабілетінен басқа, шеберлікке ие болуы керек.

«Өз ойын»

Сынып раунд кестесіне сәйкес кезек-кезек білім саласын және сұрақтың бағасын таңдайтын командаларға бөлінеді. Жүргізуші сұрақты оқиды. Ойланғаннан кейін 5-10 команда жауап береді. Дұрыс жауап үшін команда сұрақтың бағасына сәйкес ұпай алады, қате жауап бергенде бірдей ұпай алынады. Егер сұрақты таңдаған командаға жауап беру қиын болса, онда бірінші болып қолын көтерген команда жауап береді. Егер жауап болмаса, оны жүргізуші береді. Ойынның соңында музыкалық кідіріс естіледі, қорытындылар шығарылады.

Білім саласы	Ұпайлар			
	5	10	15	20
Адам				
Табиғат				
Техника				
Белгі				
Еңбек құралдары				

1. Адам

5 ұпай. Мамандығы бойынша А. П. Чехов кім болды? (дәрігер, жазушы)

10 ұпай. Бұл күндері кім жұмыс істей алар еді:

Қасқыр «қасқыр және жеті бала» ертегісінен (пародист).

Қызыл телпек (әлеуметтік қызметкер).

Мысық Матроскин «Простоквашинодағы демалыс» мультфильмінен (кәсіпкер, малшы, фермер).

15 ұпай. Балаларды оқуға және жазуға, табиғатты сүйуге, қарттарды құрметтеуге кім үйретеді? (Мұғалім)

20 ұпай. Ауру күндері кім бәріне пайдалы және бізді барлық аурулардан емдейді? (Доктор) азаматтар мен ұйымдарға заң көмегін көрсететін маман (адвокат)

2. Табиғат

5 ұпай. Анаграммаларды ашыңыз: Қызғалдақ, Түймедақ, Раушан, жүгері гүлі.

10 ұпай. Ол себпейді немесе жыртпайды, бірақ егін жинауға жауапты. Ол кім? (агроном)

15 ұпай. Түтіннен кім тамақтанады? (мұржаны тазарту)

20 ұпай. Бала раушан гүлін көрді, таза далада раушан гүлін көрді, хош иісі оны сіңірді, қатты таң қалды.

Бұл жолдар ұлы неміс ақыны Гетеге тиесілі. Адам қызметінің тағы қандай саласында оның есімі белгілі? (Гете-өсімдіктер туралы «өсімдіктердің Метаморфозы туралы тәжірибе» еңбегінің авторы. Бұл өлеңдер-кеңес).

3. Техника

5 ұпай. Сиыр мен компьютерде қандай ортақ нәрсе бар? (оларға қызмет көрсететін адамның кәсібі оператор деп аталады).

10 ұпай. Нведет шыны көз, бір рет шертеді-сізді еске түсіріңіз (фотограф).

15 ұпай. Аяқталуы оның мақсатын толығымен өзгертетін мамандықты атаңыз (машинист-машинист).

20 ұпай. Мүк пен сынасыз кім өмір сүре алмайды? (ағаш ұстасы)

4. Белгі

5 ұпай. Музыкалық ноталардың атауынан басталатын мамандықтарды тізімдеңіз (доктор, режиссер, милиционер, фармацевт, солист, суретші, синоптик).

10 ұпай. «Бүкіл ұжымның жұмысы маған байланысты. Бұл мамандық үнемі қозғалысты және күшті нервтерді қажет етеді. Олар мені әрқашан бетімнен біле бермейді, өйткені олар менің арқаммен жиі кездеседі. Менің мамандығымды атаңыз»(дирижер).

15 ұпай. Провизор не істейді? (дәрі дайындайды)

20 ұпай. Қапшықтағы мысық (балға қағу-қағу – ұрғашы иттердің қабырғасына жабысып қалады, тағы да ұру – көрінбейді (тырнақ).

5. Өнер

5 ұпай. Біз күн батқан кезде даладан оралдық,

Содан кейін ядросы бар ауаның иісі бар.

Әр адам ауа райында тербелді

Иықтың артында тырмаланған көйлек бар.

Осы жолдарды жазған адамның кәсібін атаңыз? (ақын)

10 ұпай. Мамандығы адамдарға әдемі шаш үлгісін жасауға көмектесетін адам (шаштараз).

15 ұпай. Соңғы рет мұғалім, ертеңнен кейін машинист болған. Ол көп нәрсені білуі керек, өйткені ол ... (суретші)

20 ұпай. Кім кәсіби болды:

әдебиет пен медицинада (А.П. Чехов);

музыка мен химияда (А.П. Бородин);

әдебиет пен дипломатияда (А.С. Грибоедов).

6. Еңбек құралдары

5 ұпай. Бірінші кім – ерлер немесе әйелдер-токуды бастады? (Ерлер)

10 ұпай. Музыканттың, Болат жасаушының, дәрігердің жұмысында қолданылатын құрал (қасық-музыкант-қасық; үйдегі дәрігер науқастың жұтқыншағын кәдімгі қасықпен тексереді; Болат жасаушылар арнайы қасықпен сынама алады). 15 ұпай. Патшалардың қайсысы 14 қолөнерді білген? Патшаны және оған тиесілі кем дегенде 6 қолөнерді атаңыз (Петр I – ағаш ұстасы, Кеме жасаушы, темір ұстасы, токарь, қару ұстасы, теңізші және т. б.)

20 ұпай. Шебер кім? (қолғап) көп ұпай жинаған Команда символдық сыйлықтармен марапатталады.

6 сынып мамандық таңдаудағы қателіктер

«Қате» сөзінің мағынасын нақтылайық. Егер сіз шұжықтың бір бөлігін біркелкі кесіп тастасаңыз, оны ешкім қате деп санамайды. Егер шаштараз жарылыстарды қисық түрде кесіп тастаса, онда олар клиентпен қиындықтарға тап болуы мүмкін. Мұндай қатенің салдары кескіштің жұмысында одан да қиын болады. Егер хирург артық нәрсені кесіп тастаса, бұл туралы ойлану қорқынышты.

Мамандық таңдаудағы қателік дегеніміз не, ол не себеп болды және оның бағасы қандай? Қате ақпараттың болмауына, жетіспеуіне немесе бұрмалануына байланысты болуы мүмкін. Мысалы, адам өзінің қабілеттері туралы түсініксіз түсінікке ие. Кейде төмен, көбінесе жоғары. Сондай-ақ, Жастар болашақ мамандықтың мазмұны туралы аз біледі: "мен ғарышкерлерді не күтіп тұрғанын білер едім, жұмысшыларға барғаным жақсы болар еді!"

Мамандық таңдаудағы ең көп кездесетін қателіктердің бірі – «беделге» байланысты таңдау. Бірақ «бедел» салыстырмалы ұғым. Жүз жыл бұрын жүргізуші мамандығы актер мамандығынан гөрі беделді болып саналды. Мамандықтың сәніне келетін болсақ, Станиславский айтқандай, сән тек өзін киіндіре алмайтындар үшін ғана бар.

Көбінесе жастар табын инстинктіне мойынсұнып, «компания үшін» мамандығын таңдайды, екі бірдей адам жоқ екенін ұмытып, пикниктік компания емес, ұзақ өмір салты таңдалады.

Сіздің әрқайсыңызда өз пәнін жақсы көретін және білетін сүйікті мұғалімдер бар. Мұндай адамдар білімді ғана емес, тақырыпқа деген көзқарасын да жеткізеді. Бір қызығы, бұл жағдайда сіз мұғалімге және оның пәніне деген қызығушылықты болашақ мамандығыңызбен анықтасаңыз, мамандық таңдауда қателесу қаупі бар. Мектеп жылдары өтеді, жақын жерде сүйікті мұғалім болмайды, ал соншалықты тартымды болып көрінген іс біреудің иығынан киім сияқты бөтен және ыңғайсыз болуы мүмкін.

Көбінесе мамандыққа деген қызығушылық оқылған кітаптың немесе көрген фильмнің әсерінен пайда болады. Бүкіл ұрпақтың мамандық таңдауына қалай әсер еткенін көру үшін кино тарихына қысқаша экскурсия жасайық.

Өткен ғасырда, 1940 жылы «Жарқын жол» фильмі шығады. Басты рөлде — Любовь Орлова, сол жылдары ең танымал актриса. Образға ене отырып, актриса үш ай бойы Глуховский комбинатында тоқу ісінің даналығын игеруге мәжбүр болды. Мыңдаған қыздар сүйікті актрисасына еліктеп, жеңіл өнеркәсіпке бет бұрды. Олардың көңілі қалды-цехтағы жұмыс кино ертегісіне мүлдем ұқсамайтыны белгілі болды. Бірақ жеңіл өнеркәсіп көптеген жылдар бойы жұмыс күшімен қамтамасыз етілді.

Сондықтан құрылысшылар, физиктер, офицерлер туралы фильмдер болады — құрылыс алаңдары, зертханалар мен казармалар фильмді көргеннен кейін мамандықты таңдаған жас және сенімді адамдармен толықтырылады. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері туралы баяндайтын заманауи фильмдерді атаңыз («Менттер соғысы», «Сынған шамдар көшелері», «Сою күші», «Каменская» және т. б.); дәрігерлер («Жедел жәрдем» және т. б.); жүргізушілер («Жүк көліктері») және т. б.

Біреудің ықпалына ұшыраған, өз көзқарасы жоқ адамдар басқалардың кеңесіне құлақ асады. Оларға бәрі әсер етеді: телехикаялар, кездейсоқ адамдардың кеңестері, сән. Әрине, мамандық таңдаудағы қателік өлімге әкелмейді. Көптеген танымал адамдар жағдайдың өмір жолын таңдаудағы рөлін және басқа нұсқалардың ықтималдығын атап өтті. Көрнекті ақын Олжас Сүлейменов тарихшы болғысы келді. Раиса Кузденбаева, медицина ғылымдарының докторы, профессор Раиса Кузденбаева Қазақстанда

фармакологиялық ғылымның дамуына үлкен үлес қосты, бала кезінен музыкант болғысы келді, ал дәрігер мамандығын таңдады, өйткені ол адамдарға қажет болып көрінді. Денис Тен де музыкант болғысы келді, бала кезінде фортепианода ойнады, хорда пл ойнады, еңбек сіңірген спорт шебері болды және Қазақстанда мәнерлеп сырғанаудың дамуына үлкен үлес қосты. Ол олимпиада және Азия ойындарында марапаттарға ие болған жалғыз спортшы болды. «Егер менің жүз өмірім болса, олар мені өртеп жіберетін білімге деген құштарлықты толтырмас еді», — деп жазды ғалым және ақын В.Я. Брюсов.

Маргарет есімді жас ағылшын әйел химик болуға шешім қабылдады, Оксфорд университетін бітірді, тіпті пластмасса зауытына жұмысқа орналасты. Бірақ көп ұзамай ол мамандық таңдауда қателескенін түсінді және өмірін түбегейлі өзгертті. Ұлы химик болмай, Маргарет Тэтчер ұлы саясаткер болды. Оның кеңесін қолдану орынды: «Қай күн Сізге үлкен қанағат әкелгенін есіңізде сақтаңыз. Сіз бос және бос уақытты өткізгеніңіз емес, бірақ сізге көп нәрсе түскен кезде-және сіз олармен жұмыс жасадыңыз».

А.П. Чехов өзінің кейіпкерлері туралы былай деп жазады: «Талантсыз ғалым, ақымақ, 24 жыл бойы жақсы жұмыс істемей, әлемге өзі сияқты ондаған талантсыз ғалымдарды берді. Түнде жасырын түрде ол кітаптарды біріктіреді-бұл оның шынайы шақыруы. Оған кітап түптеушісі, стипендияны сүйетін адам келеді. Түнде жасырын түрде ғылыммен айналысады».

Бұл адамдар туралы не айта аласыз? Олар өздерінің кәсіби қызметінде бақытты ма? Олар қазіргі жағдайдан қандай жол тапты? Сіз сол адамдар сияқты болғыңыз келе ме? Ата-анаңызға сұрақ қойыңыз, олар өз кәсібіне риза ма? Адам өз өмірінде мамандықты бірнеше рет өзгерте алады, өйткені ол өзі өзгереді, еңбек нарығы өзгереді – кейбір мамандықтар кетеді, жаңалары пайда болады. Ең бастысы - не істеп жатқаныңызды жақсы көру.

7 сынып кәсіби бағдар беру ойыны

Мақсаттар:

- жасөспірімдердің бейінді және кәсіби өзін-өзі анықтауына жәрдемдесу.
- кәсіби қызығушылықтарды, белгілі бір қызмет түрлеріне бейімділікті қалыптастыру.

Тапсырмалар:

- Мамандықтар әлемі мен еңбек адамдары туралы балалардың түсініктерін кеңейту.

- қарым-қатынас қабілеттерін және топта жұмыс істеу қабілетін дамыту.

Құрметті достар! Бір мейірімді және дана адам: «Бақыт – таңертең жұмысқа барғың келсе, кешке үйге барғың келсе» - деді. Қарапайым, солай ма? Бірақ тек бір қарағанда...

1. «Анаграммалар» ойыны.

Тапсырма: ұсынылған сөздердегі әріптерді кәсіптің атауы болатындай етіп қайта реттеңіз.

- рвач-кеңес(медицина қызметкері)
- терка - (театр және кино мамандығы)
- кулон-кеңес (Көңілді цирк мамандығы)

- дәке-кеңес (түрлі-түсті жұмысшы)
- авдотка-кеңес (заң мамандығы)
- қызанақ + дауыс-кеңес (тіс дәрігері)
- несие беруші-кеңес (кәсіпорын басшысы)

2. «Мамандықты тап» ойыны

(Біз қандай мамандықтар туралы айтып отырмыз)

Темірді ыстық күйінде ұстаңыз. (Темір ұстасы).

Балықты жеу үшін суға түсу керек. (Балықшы).

Ине тігпейді, бірақ қолдар. (Тігінші).

Сіз балтаны ұстамай, саятшылықты кесіп тастай алмайсыз. (Ағаш ұстасы).

Кім жер жыртуға жалқау емес, ол нан жейді. (Жер жыртушы).

Ойын барысында біз көптеген түрлі мамандықтар мен мамандықтарды еске түсірдік.

Мамандықтың не екенін еске түсірейік.

Мамандық-адамның негізгі кәсібі, оның еңбек қызметі.

Мамандық дегеніміз-белгілі бір дайындықты қажет ететін және өмір сүру көзі болып табылатын еңбек қызметі.

Кәсіптер сізге бұрыннан таныс бес түрге бөлінеді: Адам-Табиғат, адам-көркем образ, адам-техника, адам-адам, адам-белгі жүйесі.

Бұл нені білдіретінін есіңізде сақтаңыз .

«Адам-адам»

Медициналық қызметке байланысты мамандықтар (дәрігер, медбике, санитар); оқыту және тәрбиелеу (мұғалім, күтуші, мұғалім, оқытушы, жаттықтырушы); тұрмыстық қызмет көрсету (сатушы, жолсерік, даяшы); құқықтық қорғау (заңгер, тергеуші, учаскелік инспектор). Бұл типтегі мамандықтар қызметкердің іскерлік байланыстарды орнату және қолдау, адамдардың жағдайын түсіну, басқаларға әсер ету, шыдамдылық, тыныштық пен ізгі ниет сияқты қасиеттеріне жоғары талаптар қояды.

3. «Мақал-мәтелді баста» ойыны.

Тапсырма: мақал-мәтелдің басталуын атаңыз.

«Али зеріктіруді білмейді» (жауап: Шебер қолдар)

«Мұндай жемістерді жеді» (қандай еңбектер)

«.. ал жалқаулық бұзады» (адамның еңбегі тамақтандырады)

«..адамдар оны құрметтейді» (еңбекті кім жақсы көреді)

«..пеште отырмаңыз (Калачи жегіңіз келеді)

«.. ол тамақ ішпейді» (кім жұмыс істемейді)

«.. ұйықтауға құлықсыздық» (егер жұмыс болса)

«Адам-техника»

Техникалық құрылғыларды (тас қалаушы, монтаждаушы, дәнекерлеуші, инженер-конструктор) жасауға, монтаждауға, құрастыруға және баптауға; техникалық құралдарды пайдалануға (жүргізуші, от жағушы, кран беруші, токарь, тігінші-моторист); техниканы жөндеуге (слесарь-жөндеуші, механик, жабдықты жөндеу жөніндегі электромонтер) байланысты кәсіптерді қамтиды. Кәсіптің бұл түрі қызметкерден визуалды-бейнелі ойлауды, кеңістіктік

түсініктерді, техникалық хабардарлық пен тапқырлықты, жақсы моториканы, ептілікті дамытудың жоғары деңгейін талап етеді.

4. «Мандықтар – синонимдер» ойыны

Тапсырма: төменде ұсынылған мамандықтардың өкілдерін басқаша атаңыз.

- педагог - (жауап: мұғалім, оқытушы).
 - дәрігер - (дәрігер, дәрігер).
 - стоматолог – (тіс дәрігері, тіс дәрігері).
 - тігінші – (Швеция, тігінші).
 - күзетші – (күзетші).
 - Мұғалім - (тәлімгер) .
 - ұшқыш – (ұшқыш).
 - жүргізуші – (жүргізуші).
 - қақпашы - (қақпашы).
 - сарбаз – (жауынгер, жауынгер).
 - саудагер – (сатушы).
 - сиқыршы – (факир, иллюзионист).
 - экскурсовод – (гид).
 - адвокат – (қорғаушы).
- «Адам-белгі жүйесі».

Мәтіндермен байланысты мамандықтарды біріктіреді (корректор, машинист, аудармашы, кітапханашы, сандармен, формулалармен және кестелермен (бағдарламашы, экономист, бухгалтер, кассир, сызбалармен, карталармен, схемалармен (штурман, сызбашы, дыбыстық сигналдармен (радио оператор, телефонист). Бұл типтегі мамандықтар адамнан абстрактілі ойлау, сандармен жұмыс жасау, ұзақ және тұрақты назар аудару, табандылық қабілеттерін талап етеді.

5. «Кім, не күшті» ойыны.

Үстелдерде сізде кәсіп атаулары бар карталар бар. Ақыл– ой еңбегімен байланысты мамандықтарды қызыл пастамен, жасыл пастамен-физикалық еңбек мамандықтарын белгілеңіз (токарь, жазушы, құрылысшы, есепші, мұғалім, экскурсовод, фермер, актер, кітапханашы, жүргізуші, тігінші, етікші, құтқарушы, дәрігер).

«Адам-көркем образ»

Көркем шығармаларды (суретші, журналист, сәнгер, композитор) жасауға, жобалауға, модельдеуге байланысты мамандықтарды жатқызуға болады; эскиз, үлгі бойынша әр түрлі бұйымдарды (зергер, актер, кескіш, реставратор, ағаш ұстасы-шкаф жасаушы, гүл өсіруші-декоратор) шығарумен, өндірумен. Осы типтегі мамандықтардағы адам дамыған көркемдік талғамды, жоғары эстетикалық сезімталдықты, бай және жарқын қиялды қажет етеді.

6. «Кім?»

(Ойын жаттығуларының мәні-қатысушыларға дене шынықтыру жаттығуларын орындау кезінде оқушылардың бір-бірі туралы білімі негізінде өз бейнесін әртүрлі кәсіптермен байланыстыруға мүмкіндік беру).

«Мен қазір мамандықтарды атаймын, әркім бірнеше секунд ішінде жолдастарына қарап, бұл мамандықтың кімге сәйкес келетінін анықтауы керек. Әрі қарай, Мен қолымды шапалақтаймын және командадағы барлық адамдар бір уақытта таңдалған адамға қолымен (немесе қаламымен) көрсетуі керек (бұл мамандыққа ең қолайлы, әр қатысушы үштен көп болса, оған қанша қол қарайтынын есептейді), ол орнынан тұрады».

Мамандықтар: жүргізуші, аспаз, электрик, тігінші, слесарь, әнші, мұғалім, жаттықтырушы, суретші, мұғалім, машинист, ұшқыш, әскери, стюардесса, дәрігер, бағдарламашы, директор, ғалым, кәсіпкер.

«Адам-табиғат»

Тірі және жансыз табиғатты зерттеуге байланысты мамандықтарды жатқызуға болады (микробиолог, агрохимик, геолог); өсімдіктер мен жануарларды күтумен (ағаш өсіруші, көкөніс өсіруші, зоотехник); өсімдіктер мен жануарлар ауруларының алдын алу және емдеумен (ветеринар). Кәсіптің бұл түрі адамның жақсы байқағыштығын, болжау мүмкін істігі мен нәтижелердің кешіктірілуі жағдайында шарлау қабілетінің болуын, жағдайларға, төзімділікке және жайлылықтың болмауына шыдамдылыққа байланысты мақсаттарды Өзгертуді болжайды.

7. «Ол» ойыны

Тапсырма: кәсіптің атын оқып, сәйкесінше еркек немесе әйел түрінде жазыңыз.

- Ол балерина, ол (жауап: биші)
- Ол стюардесса, ол (стюард)
- Ол медбике, ол (медбике)
- Ол дәрігер, ол (дәрігер)
- Ол сүңгуір, ол (сүңгуір)
- Ол гимнаст, ол-рок (гимнаст)
- Ол-ақын, ол-ата (ақын)
- Ол сылақшы, ол (сылақшы)
- Ол аспаз, ол-ах (аспаз)
- Ол тігінші, ол (тігінші)

8. «Қауымдастық» ойыны.

Ойынның шарттары: «Үш адам тақтаға шығып, мамандық сұрайды, ал қалған үй-жайлар үш ассоциативті сұрақ қояды, сонда оларға жауап алғаннан кейін, олар үйден шыққан сыныптастарының қандай мамандық ойлап тапқанын оңай болжай алады». Мысалы: «бұл мамандық қандай түсті? Қандай иіс еске түсіреді? Бұл мамандық қандай формамен байланысты?». Сыныпта қалғандардың әрқайсысы тек бір сұрақ қоя алады. Сұрақ қоятын нақты ойыншыға жүгіну керек.

9. «Пантомима» ойыны

Мен Сізге мамандық деп атаймын, ал сіз осы мамандықтың өкілін дыбыссыз бейнелеуге тырысасыз.

Мамандықтар:

аспаз

Бекет

музыкант
балерина
суретші
жүргізуші
күзетші
журналист
құрылысшы

10. «Кәсіби викторина» ойыны

- Барлық адамдар шляпаларын кімнің алдында шешеді? (шаштараз)
- Бірінші әйел ұшқыштың аты кім еді? (Баба Яга)
- Опера әншісінің құралын атаңыз? (дауыс)
- Қай жүргізуші төмен қарайды? (ұшқыш, ұшқыш)
- С. Михалковтың өлеңінде Әскери-теңіз күштерінде қызмет еткеннен кейін кім болды? (милиционер)
- Математиктер, аңшылар мен барабаншылар онсыз не істей алмайды? (бөлшек жоқ)
- Атасы отырады, жүз пальто киген – оның жанынан кім жүгіреді, ол пальто алады (гардеробшы)
- Сиыр мен компьютерге кім қызмет көрсетеді? (оператор)
- Өз жұмысында тонометрді кім пайдаланады? (дәрігер)

11. «Ең көп» ойыны

Сұрақтарға әзіл элементтерімен жауап беруге тырысыңыз.

мамандықты атаңыз:

Ең тәтті (кондитер, кондитерлік бөлімдегі сатушы) ;

Ең ақша (банкир, модель....);

Ең түкті (шаштараз,);

Ең күлкілі (клоун, пародист, юморист);

Ең жасыл (бағбан, орманшы, гүл өсіруші);

Ең балалар (мұғалім, педиатр, мұғалім) ;

Ең маңыздысы (сапер, хирург, психолог).

Тағдыр мыңдаған жолдарды дайындайды,

Қорда жүздеген жұмбақтар сақталады

Ол қандай болады-сіздің жолыңыз

сіз болжауыңыз керек.

Сіз Кемелерді басқарасыз ба,

Немесе ғасырлар құпиялары тану,

Айдан жерге көпір саласың ба?

Мүмкін сен боласың Темір соғу

Сіз клоун болып өсесіз-ең күлкілі,

Ал күлімсіреу арқылы әлем гүлдейді.

Сайқымазақтар да әлемде қажет.

Өзіңізге қандай жолды таңдаңыз.

Есік ашылғанша білмейсіз.

Адам өз жолымен, өз күшімен, жеңіске жетуге тырысады.

Сіздің үстелдеріңізде түрлі-түсті жапырақтар бар. Біздің сабақтан қандай көңіл-күймен кететіндігіңізді көрсететін жапырақтардың түсін таңдаңыз.

Сізден «Болашақта кім болғыңыз келеді» деген арманыңызды жазуыңызды сұраймын. Мен сіздің армандарыңыздың орындалғанын қалаймын, сондықтан Мен сізге және менің парақшаларыма әуе шарына жақындауға ұнтақ беремін. Сіз бен біз оны аспанға шығарамыз, сонда сіздің армандарыңыз орындалады! Барлығына рахмет!

7 сынып мамандықтың белгілері

Біздің елімізде кең таралған Е.Климов типологиясы («Адам», «Техника», «табиғат», «белгі», «өнер») бойынша мамандықтар қандай топтарға бөлінетінін есіңізде сақтаңыз. Бір қызығы, XVIII ғасырда белгілі тарихшы және мемлекет қайраткері В. Н. Татищев кәсіби қызмет түрлерінің жіктелуін ұсынды:

- қажетті және пайдалы ғылымдар (білім, денсаулық сақтау, экономика, құқық, ауыл шаруашылығы, физика, биология, математика);
- алтын немесе көңілді ғылымдар (әдебиет, өнер) ,
- пайдасыз және зиянды ғылымдар (алхимия, астрология, бақсылық).

Өкінішке орай, қазіргі уақытта аңғал және білімі төмен адамдар психика мен астрологтардың қызметтерін пайдаланады, осылайша олардың денсаулығы мен жақындарының денсаулығына орны толмас зиян келтіреді және қазіргі заманғы шарлатандар мен зиянкестерді қолдайды.

Зиян келтіретін тағы қандай әрекеттер бар? Неліктен адамдар пайдасыз іспен айналысуға келіседі?

Ескерту. Бұл тақырып өте маңызды, өйткені ол кез-келген іс-әрекеттің этикалық аспектісін қозғайды. "Не жақсы және не жаман" деген идеяларды таңдамай, балаларды ашық әңгімеге шақыруға тырысыңыз.

Сынып сұрақтары: Татищев бірінші топқа жатқызған мамандықтарды атаңыз. Оларды не біріктіреді? Татищев қандай заманауи мамандықтарды «алтын немесе көңілді» деп атайды? 200 жыл ішінде олар көп немесе аз болды деп ойлайсыз ба? Неліктен?

Еңбек қызметінің кез-келген түрі мамандық деп аталмайды. Мамандық-бұл:

- 1) қоғамның пайдасына бағытталған қызмет,
- 2) кәсіптік оқытуды талап ететін қызмет,
- 3) белгілі бір сыйақы (жалақы) үшін орындалатын қызмет.

«Мамандықтарды табыңыз».

Тақтада немесе плакатта сөздер жазылған. Жігіттер мамандықтарды білдіретін сөздерді тауып, баса көрсетуі керек.

Инженер, конструктор, директор, аула сыпырушы, заңгер, паралагал, кассир, бас мұғалім, дене шынықтыру мұғалімі, жаттықтырушы, бөлім бастығы, мұғалім, бастауыш сынып мұғалімі, дәрігер, терапевт, бас дизайнер, слесарь, курьер, хирург.

Ескерту. Инженер, конструктор, заңгер, кассир, жаттықтырушы, мамандық дәрігері.

Директор, заңгердің көмекшісі, бөлім бастығының меңгерушісі, бас дизайнер мамандықтарды емес, лауазымдарды белгілейді. Бастауыш сынып мұғалімі және дене шынықтыру мұғалімі — бір мамандықтың әртүрлі мамандықтары-мұғалім. Терапевт және хирург-дәрігер мамандығы.

Неліктен «сыпырушы» мен «курьер» мамандық емес? (оқытуды қажет етпейді) мамандықты атаңыз.

Студенттер кезек-кезек мамандықтарды атайды. Кім үш секунд ішінде мамандықты есіне түсіре алмады немесе қазірдің өзінде аталған мамандықты қайталай алмады, ойыннан шығады. Егер балалар кәсіпті емес, лауазымды (бастық, директор, президент) атайтын болса, мұндай жауаптар қабылданбайды, «олигарх», «билік» және т.б. ойын бір жеңімпаз қалғанға дейін өтеді.

Мамандықты дұрыс таңдау үшін Сіз бұл туралы мүмкіндігінше білуіңіз керек. Жаңа пәндер мен құбылыстармен бірге жаңа мамандықтар пайда болады. Міне, олардың ішіндегі ең танымалдары. Бұл қандай мамандықтар? Дұрыс жауапты табыңыз.

1. Логистика-бұл
 - а) логиканы үйренетін адам;
 - б) өнімді тасымалдауды ұйымдастыру жөніндегі маман (дұрыс жауап);
 - в) конференциялар мен симпозиумдарды ұйымдастырушы.
2. Веб-дизайнер-бұл
 - а) компьютерде жұмыс істейтін адам;
 - б) компьютерлік бағдарламаларды әзірлеуші;
 - в) Сайт жобаларын жасаушы (дұрыс жауап).
3. Фандрайзер-бұл
 - а) ұйым үшін ақша мен мүмкіндіктерді іздейтін адам (дұрыс жауап);
 - б) шоу-бизнес жұлдыздарына ыстық қабылдауды ұйымдастыратын жанкүйерлердің көшбасшысы;
 - в) ұйымның даму жолдарын зерттейтін маман.
4. PR агенті-бұл
 - а) саясатпен байланысты адам;
 - б) жарнама және қоғаммен байланыс жөніндегі маман (дұрыс жауап);
 - в) ұйымдар мен адамдар арасындағы делдал.
5. Мәдениеттанушы – бұл
 - а) мәдениет жаттықтырушысы;
 - б) адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты зерттеуші (дұрыс жауап);
 - в) болашақты болжаушы.

Сіз бұл мамандықтарды Климов пен Татищев классификациясы бойынша қандай топтарға жатқызар едіңіз? Ата-анаңыздың кім екенін анықтаңыз. Олардың мамандықтарының мазмұны туралы сұраңыз.

7 сабақ кәсіби болашақты жоспарлау

Ақылды адам өзінің әрбір тілегі үшін орынды анықтайды, содан кейін оларды ретімен орындайды. Біздің ашкөздігіміз бұл тәртіпті жиі бұзады және

бір уақытта көптеген мақсаттарды көздеуге мәжбүр етеді, сондықтан ұсақ-түйекке ұмтылу кезінде біз басты нәрсені жіберіп аламыз.

Мамандық таңдау, кез-келген іс сияқты, мақсат қоюдан немесе мақсат қоюдан басталады: көңіл-күй мен бұлыңғыр «мен қалаймын» мүсіндік формаларға ие болуы керек.

Мақсаттар болуы керек:

- позитивті, яғни адамдардың игілігіне немесе кем дегенде «зиян келтірме» қағидатын сақтауға бағытталған;

- нақты (әдебиет саласындағы Нобель сыйлығын алғым келеді, Есіл жағалауындағы ауылдан үй сатып алғым келеді (атауы аймаққа байланысты), біздің қаладағы/аймақтағы/ауылдағы ең керемет кәсіпкер болу және т. б.);

- нақты, яғни өз мүмкіндіктерімен байланысты: физикалық, интеллектуалды, қаржылық, жас және т. б.;

- позитивті (бір нәрседен емес – «мен кедейлік пен түсініксіздікті сезінгім келмейді», бірақ бір нәрсеге – «мен ақша мен Даңқ алғым келеді»);

- уақыт шектеулі (мақсат — бұл белгіленген мерзімге дейін орындалуы керек Арман).

Мақсаттар ішкі ресурстармен қамтамасыз етілуі керек: сыртқы емес, жеке ерекшеліктері, бейімділігі, қабілеттері, кәсіби маңызды қасиеттері: ақша, байланыс, жағдай. Кәсіби мансапты жоспарлау кезінде сіз келесі тапсырмадан білетін бірқатар тармақтарды бөліп көрсетуіңіз керек.

Кестені толтырыңыз

Басты мақсат (Кім болғым келеді, не істегім келеді, қандай болғым келеді).		
Жақын және алыс нақты мақсаттар тізбегі (үйірмелердегі, секциялардағы сабақтар, болашақ мамандықпен, мүмкін оқу немесе жұмыс орнымен танысу).		
Мақсаттарға жетудің жолдары мен құралдары (біреу үшін-білім мен дағды, біреу үшін — байланыс және ақша). Мақсаттарға жетудің сыртқы шарттары (оқу немесе жұмыс орнын таңдау, мүмкін болатын кедергілер және оларды жеңу жолдары).		
Мақсаттарға жетудің ішкі шарттары (қабілеттер, ерік-жігер, Денсаулық).		
Қосалқы опциялар және оларға жету жолдары (бұл қосалқы парашют сияқты – Егер сіз бірден негізгі мақсатқа жете алмасаңыз).		

Егер сіздің мақсатыңыз сіздің мүмкіндіктеріңіз бен қажеттіліктеріңізге сәйкес мамандық таңдау болса, өзіңізге келесі сұрақтарды қойыңыз:

-мектептегі үлгерімім мен интеллектуалдық мүмкіндіктерімді ескере отырып, қандай білім деңгейіне (жоғары, арнайы орта, курстар немесе басқа) сене аламын;

- маған жұмыс істеуге қызығушылық таныту үшін кәсіптің мазмұны қандай болуы керек; менің жұмысым үшін қандай материалдық сыйақы алғым келеді-нақты ең төменгі жалақы;

- мен қандай өмір салтын ұстанғым келеді: жұмысқа тек жұмыс уақытын ғана емес, жеке уақытты да, отбасыма, достарыма және сүйікті ісіме көп уақыт бөлуге мүмкіндік беретін бос уақытты бөлу керек; мен үйдің жанында жұмыс істегім келеді немесе Мен оған мән бермеймін.

«Уақыт машинасы».

Өзіңізді бірнеше жыл алға жылжытқаныңызды елестетіп көріңіз. Сіз өзіңіздің кәсіби болашағыңызды қалай елестетесіз? Сіз қайда және кіммен жұмыс істейсіз? Жұмыс күніңізді сипаттаңыз. Әріптестермен қандай қарым-қатынас дамыды? Сізге бәрі жақсы ма? Сізге қандай кедергілерді жеңуге тура келді (мамандық алу, жұмыс іздеу) және қандай жолмен? Сіздің жоспарларыңызды жүзеге асыруға кім және қалай көмектесті? Кәсіби жоспарларыңызды жүзеге асыруға қандай жеке қасиеттер мен дағдылар көмектесті?

Егер сіз кем дегенде осы сұрақтарға ақылмен жауап бере алсаңыз, ойланыңыз:

1. Болашақтың бұл бейнесі мүмкін бе?
2. Оны жүзеге асыруға уақыт пен күш жұмсау керек пе?
3. Мен оны шынымен жүзеге асырғым келеді ме?

Кәсіби болашағыңызды қалай көргіңіз келетінін жазыңыз-нақты, шынайы, позитивті және белгілі бір мерзімге (алты айдан бес жылға дейін).

2 қосымша

Диагностикалық материал

5 сынып Мен кімін? («Мен» бейнесі және өзін-өзі бағалау)

Мен шыбындардың балға қалай отыратынын білемін,
Мен өлімді білемін, ол бәрін бұзады,
Мен кітаптарды, шындықтар мен қауесеттерді білемін,
Мен бәрін білемін, бірақ өзімді емес.

Франсуа Вийон

Біздің кәсіптің эпиграфындағы сөздер ортағасырлық француз ақыны мен философына жатады. Сіз оларды қалай түсінесіз?

Әр сабақта сіз өзіңізге жаңа нәрсе табасыз. Сіз өзіңіздің ойлауыңыз бен жүйке жүйеңіздің ерекшеліктерін, қызығушылықтарыңыз бен бейімділіктеріңізді білесіз, қасиеттеріңізді мінездеріңізді нақтылайсыз. Бұл

ақпарат тек сіздікі, сондықтан біз құпиялылықты, яғни бұл ақпараттың құпиялылығын сақтауымыз керек. Ақпарат сенімді болған жағдайда ғана пайдалы болуы мүмкін. Сондықтан барлық тапсырмаларды адал орындау сіздің мүдденізге сай.

Тапсырмалардың көпшілігі өзін-өзі бағалауға негізделген, яғни адамның өзін-өзі бағалау қабілеті. Және ол әркім үшін әр түрлі. Біреуі қарапайым қабілеттерге ие, өзіне өте риза. Екіншісі, жоғары жетістіктерге қарамастан, өзінің жетілмегендігінен зардап шегеді. Ежелгі адамдар адам барлық нәрсенің өлшемі деп сенген. Сонымен, қанша адам – сонша өлшеу құралдары?

«Сіз өзіңізді білесіз бе?»

Мен физикалық деректерімді білемін	5	4	3	2	1	білмеймін
Мен өз мінезімді білемін	5	4	3	2	1	білмеймін
Мен өзімнің сезім мүшелерімнің ерекшеліктерін білемін	5	4	3	2	1	білмеймін
Мен өз қабілеттерімді білемін (Мен не істей аламын)	5	4	3	2	1	білмеймін
Мен өз қажеттіліктерімді білемін (маған не керек)	5	4	3	2	1	білмеймін

Оқушылар бұл тапсырманы орындаған кезде, кім өзін бестікке, төртке және т.б. кім біледі деп ойлайтынын сұрауға болады.

«Мен кіммін?» 5 минут ішінде «Мен кіммін?» Жауаптарды олар сіздің ойыңызға келгендей жазыңыз.

Ескерту. Бұл жаттығу барлық сыртқы қарапайымдылығымен, тіпті ересектер үшін де өте терең және күрделі. Алайда, бұл өзін жеке тұлға ретінде тану үшін қажет. Сіз өзіңіздің жазбаларыңызды талап етпестен дауыстап оқығысы келетіндерге ұсына аласыз, өйткені сабақтың басында сіз құпиялылық туралы айттыңыз. Егер сыныпта қызығушылық пен қауіпсіздік атмосферасы болса, сіз балаларға «Мен кіммін?», бұл жағдайда сіз жапырақтарды жинап, жауаптарды оқисыз. Бұл опция балаларға өз бағаларын басқалардың бағасымен байланыстыруға мүмкіндік береді, бұл шынайы өзін-өзі қабылдауды қалыптастыру үшін маңызды.

Жауаптар сіздің құмарлықтарыңызды (музыкант, спортшы, жанкүйер, ойыншы...) немесе адами қасиеттерді (жауапты, жалқау, мейірімді, көңілді...) көрсете алады. Олардың қайсысын оңға, қайсысын теріс деп жіктеуге болады? Қандай сипаттамалар көбірек? Балаларға назар аударыңыз, бұл жаттығу адамға өзін, өмірдегі орнын жақсы түсінуге көмектеседі.

- «Құпиялылық" дегеніміз не?»
- Неліктен Франсуа Виллон: «мен бәрін білемін, бірақ өзімді емес», - деді?
- Өзін-өзі бағалау қабілеті қалай аталады?

5 сынып мен стрессті басқарамын

*Мазасыздық-бұл ойдағы мазасыздық
болашақ қиындықтар туралы,
бұл көбінесе болмайды.*

Д. Локк

Әр адам кем дегенде бір рет мазасыздық сезімін бастан кешірді. Бұл белгісіздік жағдайында пайда болады және шиеленіс, мазасыздық, жағымсыз сезімдермен бірге жүреді. Мазасыздық жағымсыз эмоционалды күй болғанымен, кейде адамды жұмылдыратын мазасыздық. Орыс тілінде бұл сөздің тағы бір мағынасы бар — шайқасқа шақыру. Адам ағзасы бұл шақыруға адреналинді қанға құю арқылы жауап береді. Оның әсерінен жүрек соғу күші артады, қан қысымы көтеріледі, тыныс алу тереңдей түседі. Бұл жағдай стресс деп аталады. Ол адамға қиын жағдайда көмектесуге арналған: күші тең жаумен күресу немесе күштіден қашу. Стресс жағдайында адамның мүмкіндіктері артады: ер адам бұқадан қашып, үлкен шұңқырдан секіреді, әйел балалары тұрған көлікті көтереді.

Кеңінен танымал «стресс» терминін стресс туралы ілімнің авторы, 1936 жылы Канадалық психолог Ганс селе енгізді. Ол стресстің екі түрін сипаттады: эустресс-конструктивті, жұмылдыратын стресс және ауруға әкелетін деструктивті, созылмалы стресс. Кез-келген тұлғааралық қақтығысты стресс деп санауға болады және оның қатысушылары ғана оның сындарлы немесе деструктивті болуына байланысты.

Қақтығыстарды тудыратын кейіпкерлердің сапа кестесінің оң жағына, ал оң жағына қақтығыстардың пайда болуына жол бермейтін кейіпкерлердің қасиеттерін жазыңыз. Сізде барлардың астын сызыңыз.

ЖАНЖАЛ ТУДЫРАДЫ	ЖАНЖАЛҒА ЖОЛ БЕРМЕҢІЗ
Тітіркену	Ізгі ниет
Жанашырлық	Кешіре білу
Ашуланшақтық	Өзін-өзі бақылау
Күдік	Сенімділік
Мақтану	Қарапайымдылық
Менмендік	Өзін-өзі сынау
Шыдамсыздық	Шыдамдылық
Батылдық	Тәрбие

Стресске реакция, мазасыздық сияқты, адамның темпераментімен, оның жеке қасиеттерімен, өзін-өзі бағалауымен, талап деңгейімен, әл-ауқатымен байланысты. Келесі тапсырма сіздің мазасыздық деңгейіңізді білуге көмектеседі.

Мазасыздық деңгейін анықтау.

Бірқатар мәлімдемелерді тыңдаңыз. Егер сіз мәлімдемемен келіссеңіз, бланкке оның " + " нөмірінің жанына қойыңыз, егер жоқ болса — "—".

1. Менде ауыр жұмыстан кейін бас ауруы бар.
2. Маңызды сабақтардың алдында мен мазасыз армандарды армандаймын.
3. Мектепте Мен өзімді жайсыз сезінемін.

4. Мұғалімді түсіндіруге назар аудару маған қиын.
5. Егер мұғалім сабақ тақырыбынан бас тартса, бұл мені құлатады.
6. Алдағы сынақ немесе емтихан туралы ойлар мені алаңдатады.
7. Кейде Мен тақырып туралы ештеңе білмейтін сияқтымын.
8. Егер мен сәтсіздікке ұшырасам, мен қолымды төмен түсіремін.
9. Мен көбінесе сабақта оқу материалын игере алмаймын.
10. Мен сынға ауыр жауап беремін.
11. Күтпеген сұрақ мені шатастырады.
12. Маған қандай да бір тапсырмаға немесе тақырыпқа назар аудару қиын.
13. Мен тақырыпты жақсы білсем де жауап беруден қорқамын.
14. Кейде Мен барлық оқу материалдарын меңгере алмайтын сияқтымын.
15. Маған тақтадағы ауызша жауаптардан гөрі жазбаша жауаптар ұнайды.
16. Оқудағы мүмкін сәтсіздіктер мені алаңдатады.
17. Мен уайымдаған кезде қызарып, кекештенемін.
18. Мен достарыммен ұсақ-түйек нәрселер үшін жиі ұрысамын, содан кейін өкінемін.
19. Сыныптағы психологиялық климат менің жағдайыма әсер етеді.
20. Достарыммен ұрысқаннан немесе ұрысқаннан кейін мен ұзақ уақыт тыныштала алмаймын.

Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру оң жауаптардың санын есептеңіз:

0-6-мазасыздықтың төмен деңгейі

7-13-мазасыздықтың орташа деңгейі

14-20-мазасыздықтың жоғары деңгейі.

Оң жауаптар неғұрлым аз болса, оқиғаларға соғұрлым тыныш жауап бересіз. Сіз адамдармен қарым-қатынасыңыз бен мектептегі жетістіктеріңіз туралы көп алаңдамайсыз. Бұл бірнеше түсініктеме болуы мүмкін.

Мүмкін сіздің өміріңіздегі барлық нәрсе соншалықты жақсы, сіз бұл сұрақтарға алаңдамайсыз.

Екінші нұсқа-табиғат сізді тағдырдың шағуы мен соққыларын мызғымас қабылдауға мүмкіндік беретін темпераментпен марапаттады. Сіз қызғанышпен қарауыңыз мүмкін. Ең бастысы, сіздің эмоционалды сауытыңыз адамдармен қарым-қатынас жасауға кедергі жасамайды.

Үшінші нұсқа-проблемалар бар, бірақ сіз олар жоқ сияқты көрінуге тырысасыз.

Егер сіз сұрақтардың жартысынан көбіне «иә» деп жауап берсеңіз, жақсы оқу сізге үлкен жүйке кернеуіне байланысты болуы мүмкін. Күн режиміне назар аударыңыз, спортпен шұғылданыңыз, әдеттеріңізді қайта қарастырыңыз. Қазір сіз үшін ең маңызды нәрсені анықтаңыз және кішігірім нәрселерді біраз уақытқа жақындатыңыз. Өзіңізді басқалармен салыстырмаңыз! Сізде басқа адамдарға қарағанда жұқа, сезімтал жүйке жүйесі болуы мүмкін. Жұмысты жоспарлау кезінде осыны ескеріңіз.

Байланыстарыңызды сізді түсінетін бірнеше жақын адамдармен уақытша шектеңіз.

«Мектеп жағдайларын бағалау» тесті

Ұсынылған жағдайларды ұпайлармен бағалаңыз, олар сізді қаншалықты қызықтырады:

0-алаңдамайды, 1-аз алаңдатады, 2-алаңдатады, 3-өте алаңдатады, бланктегі тиісті нөмірдің жанына ұпай қояды.

1. Жауап тақтада.
2. Мектеп директорымен сөйлесу.
3. Мұғалім кімнен сұрау керектігін шешеді.
4. Сіз сынға ұшырайсыз, бірдеңе үшін сөгіс аласыз.
5. Бақылау жұмысын орындау, сынақ немесе емтихан.
6. Мұғалім тест жұмысына баға береді.
7. Ата-аналар жиналысынан ата-аналарды күту.
8. Маңызды шешім қабылдау.
9. Жарыстарға, конкурстарға қатысу.
10. Мұғалімнің күтпеген сұрағы.

Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру

10 ұпай-мазасыздықтың төмен деңгейі;

11-20 ұпай-мазасыздықтың орташа деңгейі;

21-30 ұпай-мазасыздықтың жоғары деңгейі.

Мазасыздардың арасында көптеген жауапты адамдар бар. Бірақ олар маңызды оқиғалардың алдында ең көп зардап шегеді. Кейбір студенттер емтихан алдында ұйқысы мен тәбетін жоғалтады. Олардың қозғалыс белсенділігі, жүрек соғу жиілігі артады. Мазасыздығы жоғары адамдар алдағы оқиғаларға себепсіз алаңдайды. Оларға міндетті түрде жаман нәрсе болатын сияқты. Толқу мен сенімсіздік олардың жетістікке жетуіне кедергі келтіреді. Мазасыздығы жоғары адамдар өздерінің психикалық жағдайларын басқаруды үйренудің пайдасын көреді.

Бір қызығы, төтенше жағдайларда мазасыздығы төмен адамдар да жақсы көрінбейді. Тым сабырлы және өзіне сенімді, олар дайын емес, жиналмаған, босаңсыған болып шығады. Әдетте олардың жетістікке деген ынтасы төмен. Сондай-ақ, олар өздерінің психикалық күйлерін басқаруды үйренуі керек, осылайша емтихан немесе жарыс жағдайлары барлығына стресстік болып табылады, олар қолдарынан келгеннің бәрін көрсете алады.

«Өмірге деген оң көзқарас (оптимизм, белсенділік және өзіне деген сенімділік) — жеңімпазды, бақытты адамды жеңілген адамнан ерекшелендіретін нәрсе. Сонымен қатар, сәттілік пен сәттілік, әрине, осындай оң көзқарасқа ықпал етеді, бірақ оның өзі де жағдай жасайды —сәттілік пен сәттілікке жетелейді. Мұндай оң көзқарасты тағдырдың сыйлықтарын, аспаннан раушан гүлдерін, тіпті тікенектерсіз ойланбастан күтумен шатастырмау өте маңызды. Мұндай оң көзқарастың негізі-өзіне сену, өз мүмкіндіктерін сезіну».

Оптимист айналасында махаббат атмосферасын жасайды. Ол өзінің құндылығы мен маңыздылығын сезінеді. Ол өзіне сенеді, бірақ басқалардан

көмек сұрай алады. Мұндай адам сенім мен үмітті шабыттандырады. Ол өз сезімдерін тыңдайды. Ол шешім қабылдауға және олар үшін жауап беруге қабілетті.

5 сынып Зейін және есте сақтау

Зейін - бұл біздің санамыздың белгілі бір объектіге бағытталуы. Зейіннің бірқатар қасиеттері бар: тұрақтылық, көлем, ауысу, таралу, концентрация. Көптеген мамандықтар назар аударуға ерекше талаптар қояды. Мысалы, жүргізуші бәрін байқау үшін назар аудара білуі керек: бағдаршам сигналдары, жолдағы жағдай, көліктің өзі. Мұғалім сыныптағы жағдайды бақылап, оқу материалын ұсынудың логикасын бақылауы керек. Бухгалтер немесе ғалым мүмкін болатын кедергілерді байқамау үшін өз жұмысына назар аударуы керек. Юлий Цезарь бір уақытта бірнеше тапсырманы орындай алады дейді. Бір уақытта кем дегенде екі қарапайым әрекетті орындап көріңіз.

«Қос ұнай».

Дауыстап санау кезінде 1-ден 20-ға дейінгі сандарды жазыңыз. Мысалы, «1»деп жазып, дауыстап сөйлеңіз «20», «2» — «19» және т. б.

Сіз қашан көп қателіктер жібердіңіз: тапсырманың басында немесе соңында? Әдетте, жұмыстың соңында қателіктер мен қиындықтар басындағыдан аз болады: назар, кез-келген функция сияқты, егер ол жасалса, дамиды және қолданылмаса жоғалады. Бұл жаттығу зейінді бөлу қабілетімізді жаттықтырады.

Баланың назары еріксіз: ол жарқын ойыншыққа, жаңа адамға көзқарасын тоқтатуға күш салмайды. Егер біз өз еркімізге қайшы келетін қызықты, ерекше нәрсені көрсек, еріксіз назар аударылады. Балада ерікті зейіннің бұзылуы мидың бұзылуының, эмоционалды және психикалық проблемалардың, ата-ананың қатал стилінің салдары болуы мүмкін. Ересектерде еріксіздіктің болмауы қатты стресс (күйзеліс) жағдайында, созылмалы шаршау және бірқатар ауруларда байқалуы мүмкін және көбінесе жұмыста қателіктерге әкеледі. Сондықтан ұшқыштар, авиадиспетчерлер, жүргізушілер, жауапкершілігі жоғары өндірістердің операторлары жұмыс орнына шықпас бұрын медициналық сараптамадан өтуі тиіс.

Егер зейіні бұзылған адамдар уақытында жұмыстан шығарылса, көптеген қиындықтардан аулақ болар еді.

«Шыбын» ойыны

Тақтада тоғыз жасушалы ойын алаңы бар (3 x 3). Ойдан шығарылған шыбын өрістің ортасында орналасқан. Оқушылар кезек-кезек (тәртіпті мұғалім анықтай алады) «шыбынға» төрт команданың бірін береді (жоғары, төмен, оңға, солға). Барлық оқушылар қиялдағы шыбынның қозғалысын мұқият қадағалап отыруы керек: «шыбыннан» айырылып, ойыннан шығу үшін бір секундқа алаңдау жеткілікті. Кім қалса, сол жеңеді.

Жад-бұл біз көрген, естіген, айтқан және істеген нәрсені есте сақтау, бәрін сақтау және дұрыс уақытта ойнату мүмкіндігі. Есте сақтау, сақтау, тану, ойнату — жадтың негізгі функциялары.

Жадтың өнімділігі ақпаратты сақтау көлемі мен жылдамдығымен, оны сақтау ұзақтығымен және ойнату дәлдігімен сипатталады. Игерілген

ақпараттың сипаты бойынша есту, көру, мотор, эмоционалды, логикалық жады ажыратылады.

Күнделікті өмірде және жұмыста кейде бір нәрсені еске түсіру үшін күш салу керек. Мүмкін, әркім өзін жаңа таныстырған адамның атын бірден ұмытып кеткен ыңғайсыз жағдайға тап болған шығар. Бұл жағдайда Ассоциация әдісі көмектеседі. Мысалы, сізді Николай Васильевич есімді адам таныстырды. Гоголь сияқты. Егер сіз Гогольдің кім екенін және оның аты кім екенін білсеңіз, есте сақтау оңай. Сіз ата-аналардың, достардың, мектеп мұғалімдерінің, суретшілердің, музыканттардың есімдерімен бірлестіктер таба аласыз.

«Назарсыз ештеңеге қол жеткізу мүмкін емес: назардың жетіспеушілігі – ойдың жетіспеушілігі, басқаша айтқанда — ақымақтық немесе ақылсыздық. Мазасыздық адамды ақымақ немесе жынды сияқты етеді, сондықтан мен үшеуінің арасында көп айырмашылықты көрмеймін. Ақымақтың ешқашан ойлау қабілеті болған емес, есі ауысқан адам оны мәңгілікке жоғалтты, ал адам біраз уақытқа шашыраңқы болды. Сэр Ньютон, Д. Локк мырза, мүмкін, әлемнің жаратылысынан бастап тағы бес алты адам өздерінің кәсібі талап еткен ойдың қатты шиеленісуінен туындайтын алаңдаушылық құқығына ие болған шығар. Бірақ егер жас жігіт қоғамда осындай байсалдылықты көрсетіп, өзін осылай жасауға құқылы деп санаса, онда оның ойдан шығарылған байсалдылық құқығы оған айналады, мүмкін ол жай ғана қоғамнан шығарылады».

(19 ғасырдағы әйгілі ағылшын саясаткері және дипломаты Лорд Честерфилдтің ұлына жазған хатынан үзінді).

Сіз оның пікірімен келісесіз бе? Жауабыңызды негіздеңіз.

Осы сұрақтарға жауап беру арқылы еріксіз жад пен зейінді тексеріңіз:

- Бағдаршамның жоғарғы жағында қандай шам бар: қызыл немесе жасыл?

- Ресей туының түстері қандай тәртіпте орналасқан?

Телефондағы түймелер қалай орналасқанын есте сақтаңыз.

Сыныптағы есік қайда ашылады: сыртқа немесе ішке?

Жадты қалай жаттықтыруға болады

Нашар есте сақтау көбінесе нашар назардың салдары болып табылады. Тапсырмаға назар аудару үшін бұл туралы ойлау жеткіліксіз. Жағдайды көзбен елестету немесе жоғалту, жаңа бөлшектерді анықтау, тапсырманы әр түрлі жағынан қарастыру, өзіңізді басқа адамдардың орнына қою қажет.

Ұйықтар алдында күндізгі оқиғаларды мүмкіндігінше жарқын етіп көрсетуге тырысып, визуалды жадты жаттықтырыңыз. Бөлшектерді көруге тырысып, бет пен заттарға мұқият қараңыз.

Есту жадын жаттықтырыңыз. Синхронды аудармашы сияқты диктордың айтқанын бірнеше секундтық интервалмен қайталап көріңіз. Өзіңізге ұнайтын қызықты афоризмдер мен дәйексөздерді жазыңыз. Күн сайын олардың кем дегенде біреуін есте сақтау арқылы сіз есте сақтау қабілетін жақсартып қана қоймай, сөйлеуіңізді байытасыз.

6 сынып мен Мен қандаймын? (Өзін-өзі бағалау және талап деңгейі)

Мен әдемімін, күштімін, ақылдымын, мейірімдімін.

Мұның бәрін мен аштым.

Станислав Ежи Лец

Голливудтың әйгілі актері Чак Норристен бір кездері: Егер сіз қолыңызда пышақ ұстаған зұлымдар сізді тоқтатып, әмиянды талап етсе, не істейсіз деп сұрады. «Әрине, мен әмиянды беремін, – деп жауап берді Чак, - ақша табуға болады, ал екінші өмірді ешқандай ақшаға сатып алмайсың». Мұндай көріністі кинода елестету қиын болса да. Мүмкін, әйгілі супермен өзінің мүмкіндіктерін шынымен бағалаған шығар.

Өзін-өзі бағалауды айнамен салыстыруға болады. Егер айна қисық болса, онда ол шағылысты бұрмалайды. Сонымен, өзін-өзі бағалауға тек дұрыс болған кезде ғана сенуге болады, төмен және жоғары емес. Қисық айна сияқты өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы немесе төмендеуі нашар кеңесші болып табылады.

Төмен өзін-өзі бағалау қаншалықты қауіпті екендігі туралы бізге данышпан физик Эренфесттің оқиғасы ескертеді. Көптеген ғалымдар оның кеңесін сұрады. Оның көмегі баға жетпес болды. Оның жаңалықтарын басқалар пайдаланды. Эренфесттің трагедиясы өзін-өзі бағалаудың төмендігі болды. Ол әрқашан өзінің дұрыстығына күмәнданды. Бірде ол өзін мүлдем қабілетсіз деп санап, өзін-өзі өлтірді. Сондықтан ол туралы аз адамдар біледі.

Даңқ өзін-өзі бағалауы төмен ұлы актриса Грета Гарбоны бақытты ете алмады. Оның миллиондаған жанкүйерлері болды, бірақ достары аз болды. Ол соншалықты ұялшақ және өзіне сенімсіз болғандықтан, ол адамдардың көзінше түсіре алмады. Ерекшелік тек сахна серіктестері мен оператор үшін жасалды. Ол мерекелерді өзінің үлкен сарайында жалғыз атап өтті.

Бұл әртүрлі адамдар талантты және кәсіби қызметте табысты болды. Олардың бақытсыздығының себебі өзін-өзі бағалаудың төмендігі, яғни өзін-өзі қабылдай алмау және өзін жақсы көре алмау, мүмкін кемшіліктерін мойындау болды.

Неліктен адамға өзін бағалау мүмкіндігі беріледі? «Мен қандаймын?» Өз қасиеттеріңізді он балдық шкала бойынша бағалаңыз:

1 2 3 4 5	АҚЫЛ	6 7 8 9 10
1 2 3 4 5	МЕЙІРІМДІЛІК	6 7 8 9 10
1 2 3 4 5	ӘДІЛДІК	6 7 8 9 10

Ескерту. Бұл жаттығуда берілген қасиеттерді балалар көбінесе ең маңыздысы деп атайды. Сіз оларды оқушыларыңыз атайтын адамдармен алмастыра аласыз. Бұл жаттығу төмендегілермен бірге шынайы өзін-өзі бағалауды қалыптастырады. Сирек жағдайларда, бұл өзін-өзі бағалауы жеткіліксіз студенттер үшін ауыр болуы мүмкін. Бірақ мұндай балалар үшін бұл қажет. Егер сыныпта осындай оқушылар болса, оларға қатысты мінез-құлық стратегиясын қарастырыңыз.

«Ең-ең».

Ең ақылды, ең мейірімді және ең әділ деп санайтын үш қыз бен үш ұлдың фамилияларын жазыңыз.

Бұл тапсырманы балалар жеке парақшаларда орындай алады, содан кейін мұғалім жазбаның авторын көрсетпестен есімдерді дауыстап оқу үшін жинайды. Ең жиі кездесетін үш-төрт фамилия тақтаға жазылады. Жеңімпаздарға символдық сыйлықтар, грамоталар, айырым белгілері табысталуы мүмкін. Өзін-өзі бағалау сыныптың жоғары бағасына сәйкес келе ме, жоқ па, балалар өздерінің фамилияларын естігенде не сезінді деп сұрай аласыз.

Есімдері айтылмаған жігіттер, әсіресе олардың өзін-өзі бағалауы шамадан тыс болса, көңілдері қалуы мүмкін. Мұғалім сауалнама нәтижелеріне түсініктеме бермеуі керек. Қорытындылай келе, бұл қасиеттерді кез-келген адам көтере алатындығын атап өткен жөн: егер тұғырға шыққан спортшы жаттығуды тоқтатса, ертең оның орнын басқа адам алады. Өзін-өзі бағалау мен сыныптастарының бағасын салыстыру интроспекция үшін бай ақпарат береді, өз бағасының басқа адамдардың бағалауымен қаншалықты сәйкес келетіндігі туралы ойландырады.

«Армандау зиянды емес».

Балабақшаға барған кезде не армандағаныңызды есіңізде сақтаңыз. Армандарыңызды қағазға жазыңыз. Бірінші сыныпта не армандағаныңызды есіңізде сақтаңыз және армандарыңызды жазыңыз. Қазірдің өзінде орындалған армандарға баса назар аударыңыз және армандауды тоқтатқан нәрсені сызып тастаңыз. Бүгінгі балалық армандарыңыз сізге қаншалықты шынайы болып көрінеді? Қазір не туралы армандайтыныңызды ойлаңыз. Қаласаңыз, жазыңыз.

Американдық психолог Уильям Джеймс кейде бақыт формуласы деп аталатын өзін-өзі бағалау формуласын шығарды:

ТАБЫС: ТАЛАП ДЕҢГЕЙІ = ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ

Бұл формуланы қалай түсінесіз?

Өзін-өзі бағалауға сәттілік пен талап деңгейіне қалай әсер етеді?

Бұл формуладағы ең бастысы – өзін-өзі бағалау. Ол оған көп нәрсеге байланысты. Өзін – өзі бағалау жоғары, ал сұраныстар ақылға қонымды-адам оңай және тыныш өмір сүреді, өзін және басқаларды құрметтейді, ашық және мейірімді, ешкімге қол тигізбейді және ештеңеден қорықпайды. Оның жетістіктері оның сұраныстарынан асып түседі, ол өзінің бағасын біледі және ешкімге қызғанбайды.

Жеңіліс-бұл аз нәрсе бар адам емес, азап шегетін адам, өйткені оған көбірек қажет. Шағым деңгейі мүмкіндіктер деңгейіне сәйкес келуі керек.

Егер жетістіктер қарапайым болса және сұраныстар өте үлкен болса (Мен тек скутер сатып ала аламын, бірақ мен джип алғым келеді), адам мүмкін емес нәрсеге қол жеткізе алмай, біреуіне қызғанышпен қарайды, басқаларын кем дегенде қандай да бір жолмен жоғарылату үшін қорлайды. Оған бәрі бір нәрсе керек сияқты-ата – аналар, достар. Өзін-өзі бағалауы төмен адам өз өмірін және жақындарын улайды. Өзін-өзі бағалауды арттырудың жолдары ғана бар. Оларды Джеймс формуласын қолдана отырып табуға тырысыңыз (қандай да бір іс-әрекетте сәттілікке жету немесе талап деңгейін төмендету – екеуіне де бір уақытта тек ұлы адамдар ғана қол жеткізе алады).

6 сынып мен сезінемін, сондықтан мен бармын

*Кез келген адам ашулануы мүмкін — бұл оңай.
Қажетті мөлшерде және дұрыс жерде ашулану қиын,
әділ мақсат үшін және дұрыс жолмен.*

Аристотель

Шөлді жолда көліктің жанында доңғалақ жарылды. Өзімен бірге домкрат болған жоқ. Бірақ жүргізуші техникалық қызмет көрсету станциясының жанынан өтіп бара жатқанын есіне алып, сол жерге баруға шешім қабылдады. Жолда ол: «жақын жерде ешкім жоқ. Сондықтан мен иесіне толықтай тәуелді боламын. Ол қарғыс атқан ұясы үшін менің үш терімді жұлып алуы мүмкін! Біреудің қиыншылығынан пайда табу қаншалықты ұят емес!» Ашуланған жүргізуші станцияға жақындап, иесінің сәлемдесуіне жауап ретінде: «Иә, сен өз ұясың!».

Ақыл адамзатқа көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Алайда, басқа адамдармен қарым-қатынаста Біз эмоцияны ақылға қарағанда жиі тыңдаймыз. Біздің сезімдеріміз бен эмоцияларымыз-адамдарға, оқиғаларға, құбылыстарға деген көзқарасымыздың көрінісі. Адамның сезіну қабілетімен қатар, табиғат оған осы сезімдерді білдіру қабілетін берді. Сөз-өзін-өзі көрсетудің әмбебап тәсілі. Оны қалай пайдалану керектігін бәрі бірдей біле бермейді. Сезімдер мен эмоцияларды білдірудің тағы бір тәсілі — мимика.

«Эмоцияны сызыңыз» (тақтада орындалады).

Шеңберлерге қуаныш, реніш, ашу, қорқыныш, танданыс білдіретін беттерді салыңыз. Адамдар өздерінің эмоцияларын мимика арқылы білдіріп қана қоймайды.

Цирктегі жаттықтырушыларға аюларға қарағанда арыстандармен жұмыс істеу оңайырақ. Неліктен? (арыстандар мақтанышпен өмір сүреді, яғни отбасылар. Олар үнемі туыстарымен сөйлеседі. Сондықтан олардың эмоциялары олардың бетінде жазылған. Аю жалғыз тұрады. Онымен сөйлесетін ешкім жоқ. Сондықтан аюлардың бет-әлпеті іс жүзінде жоқ, ал жаттықтырушыға аюдың ойында не бар екенін түсіну қиын).

«Эмоцияны тап». Тақтаға бес бала шақырылады. Оларға «қуаныш», «реніш», «ашу», «қорқыныш», «тандану» сөздері жазылған парақшалар таратылады. Жігіттер бұл эмоцияларды бейнелеуі керек, ал қалғандары не қойылғанын болжауы керек.

«Эмоцияны атаңыз» (тақтада орындалады).

Сол жақ бағанға адамның өмір сүруіне кедергі келтіретін, оны бақытсыз ететін сезімдер мен эмоцияларды, ал оң бағанға өзімен және басқа адамдармен үйлесімді өмір сүруге көмектесетін сезімдерді жазыңыз.

БҰЛ БАҚЫТСЫЗ ЕТЕДІ	БАҚЫТТЫ ЕТЕТІН НЕ
Жек көру	Махаббат
Ашу	Мейірімділік
Қызғаныш	Жомарттық
Ашкөздік	Жомарттық
Жанашырлық	Кешіру қабілеті
Күдік	Сенімділік
Бос әурешілік	Қарапайымдылық

Адамдарға деген сезімдер мен эмоцияларға баса назар аударыңыз. Адамдармен қарым-қатынас жасауға кедергі болатын сезімдер мен эмоцияларды сызып тастаңыз.

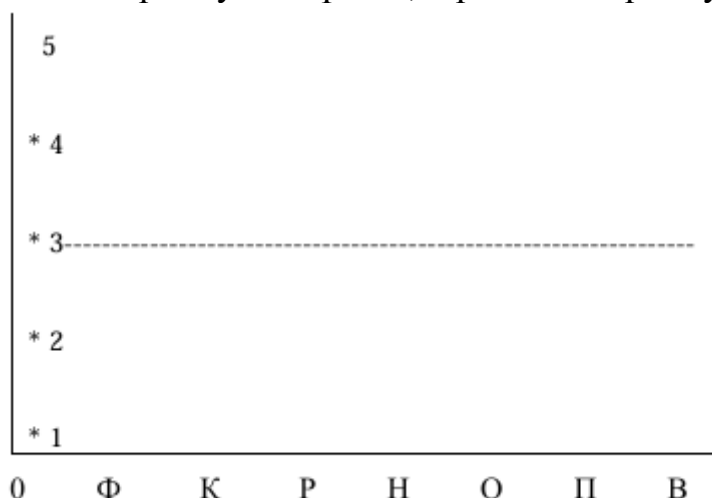
«Эмоциялар сынағы» (Басс-Дарки тестінің авторлық модификациясы).

Әркім өз эмоцияларын ұстау қиын болатын жағдайға тап болды. Келесі мәлімдемелерді тыңдаңыз. Егер сіз осылай әрекет етсеңіз, формадағы сұрақ нөмірін қадағалаңыз.

1	8	15	22	29	Ф -
2	9	16	23	30	К -
3	10	17	24	31	Р -
4	11	18	25	32	Н -
5	12	19	26	33	О -
6	14	20	27	34	П -
7	15	21	28	35	В -

1. Егер мен ашулансам, Мен біреуді ұра аламын.
2. Кейде Мен тітіркендіретінім сонша, мен затты лақтырамын
3. Мен оңай ашуланамын, бірақ тез тынышталамын.
4. Жақсы сұралғанша, мен өтінішті орындамаймын.
5. Менің ойымша, тағдыр маған әділетсіз.
6. Мен адамдардың Мен туралы не айтатынын білемін.
7. Егер менімен келіспесем, мен дауға қарсы тұра алмаймын.
8. Мен бірнеше рет күресуге тура келді.
9. Мен ашуланған кезде есіктерді тарсылдатамын.
10. Кейде адамдар мені олардың қатысуымен тітіркендіреді.
11. Мен өзіме ұнамайтын заңдар мен ережелерді бұзамын.
12. Кейде қызғаныш мені жалмап кетеді, бірақ мен оны көрсетпеймін.
13. Менің ойымша, көптеген адамдар мені ұнатпайды.
14. Мен адамдардан менің құқықтарымды құрметтеуді талап етемін.
15. Мені төбелеске апаратын адамдарды білемін.
16. Кейде Мен үстелді қағып ашуланғанымды білдіремін.
17. Мен көбінесе ұнтақ бөшкесі сияқты жарылып кететінімді сеземін.
18. Егер біреу маған бұйрық беруге тырысса, мен оған қарсы әрекет етемін.
19. Мені ренжіту оңай.
20. Көптеген адамдар мені қызғанады.
21. Егер мен ашулансам, мен қарғыс айта аламын.
22. Егер олар сөздерді түсінбесе, мен күш қолданамын.
23. Кейде Мен қолыма түскен бірінші затты алып, оны сындырамын.
24. Мен өзіме ұнамайтын адамдарға дөрекі бола аламын.
25. Менімен төмен сөйлескенде, мен ештеңе істегім келмейді.
26. Мен әдетте адамдарға деген жаман көзқарасты жасыруға тырысамын.
27. Кейде маған күлетін сияқты.
28. Егер біреу мені ренжітсе, мен олар туралы ойлағанның бәрін айтамын. 2
9. Мен соққыға жауап беремін.
30. Дауда мен жиі дауысымды көтеремін.

31. Мен ұсақ-түйекке ашуланамын.
32. Мен бұйрық беруді ұнататын адамды орнына қоюға тырысамын.
33. Мен алғаннан гөрі көбірек мақтауға және назар аударуға лайықпын.
34. Маған зиян тигізгісі келетін жауларым бар.
35. Мен қорқытуым мүмкін, бірақ мен қорқытуды орындамаймын.

Әр жолдағы дөңгелектелген сандардың санын санаңыз. Әр жолдағы Сан сіздің жағымсыз эмоцияларыңыздың деңгейін білдіреді. Осы жеті санды графикке белгілеп, оларды сызықпен қосыңыз. Егер сіздің диаграммадағы нүктелеріңіз ортаңғы сызықтан жоғары болса, агрессияның келесі түрлерінің ауырлығы туралы айтуға болады.

Физикалық агрессия (F): Сіз агрессияның ең қарабайыр түріне бейімсіз. Сізге күш тұрғысынан мәселелерді шешу тән. Өзара әрекеттесудің тиімді әдістері бар екендігі туралы ойланыңыз.

Жанама агрессия (K): қайта бағдарланған агрессия (ыдыс-аяқты ұру, есіктерді қағу, Үй жануарларына тебу) эмоцияларын басқара алмайтындарға тән, бірақ оларды ыңғайлы адамдарға (ата-аналар, достар, мұғалімдер) бағыттау абайсызда екенін түсінеді.

Тітіркену (P): жасырын агрессия басқа адаммен қарым-қатынасты бірден бұзбайды, бірақ ол сізді күкірт қышқылы сияқты іштен жейді. Бұзылған кезде – «физикалық және жанама агрессияны» қараңыз.

Негативизм (H): наразылық сезімінен мағынасыз және тіпті жойқын әрекеттер жасайтын жасөспірімге тән реакция. Оның мәні «көзіңді сындыр, қайын енеңнің қисық күйеу баласы болсын» деген мақал-мәтелде.

Реніш (туралы): басқа адамдардың сөздері мен іс-әрекеттерін келеке-мазақ, немқұрайлылық, қорлауға деген ұмтылыс ретінде көруге дайын болу. Өмірді керемет уландырады.

Күдік (P): басқалардың сөздері мен іс-әрекеттерінде сізге қарсы бағытталған жасырын ниетті көруге дайын болу. Оның экстремалды көріністерінде бұл денсаулықтың симптомы болуы мүмкін.

Ауызша агрессия (ішінде): сөз үшін қалтаңызға кірмейсіз. Ал бекер. Ойланбаған сөздің салдары төбелеске қарағанда әлдеқайда жойқын болуы мүмкін. Алайда, біреуі екіншісіне кедергі жасамайды.

Тест өзін-өзі бағалауға негізделген. Оның дәлдігі сіздің ашықтығыңызға байланысты. Егер сізде агрессия деңгейі жоғары болса, ең алдымен бұл туралы білуіңіз керек. Агрессивті мінез-құлық адамдар арасындағы қарым-қатынасты бұзады және қақтығыстар тудырады. Агрессия деңгейі жоғары адамдар эмоцияларын басқаруды үйренуі керек. Оларды бейбіт бағытқа — спортқа, шығармашылыққа бағыттауға тырысыңыз. Эмоцияларын басқара алмайтын адамдар қарым-қатынасқа, қызмет көрсетуге, тәрбиелеуге, оқуға байланысты мамандықтарды таңдамауы керек. Жануарлармен жұмыс істеу сонымен қатар өзін-өзі басқаруды, ашуланшақтық пен тітіркенуді бақылауды қажет етеді. Бұл сынақтың төмен мәндері (нүктелер нүктелі сызықтан төмен орналасқан) сіздің сәйкестігіңіз бен жанжалсыздығыңызды көрсетеді. Дегенмен, сіз өз мақсаттарыңызға жетуде және өз ұстанымыңызды қорғауда табандылық танытпауыңыз мүмкін.

Эмоционалдылық деңгейі жеке: эмоционалды суықтылықтан жоғары сезімталдыққа дейін, онда әңгімелесушінің эмоциялары оңай беріледі. Полисмен көпірден секірмек болған адамды көрді. «Ақша проблемалары?», - деп сұрады полиция қызметкері. «Жоқ». «Отбасындағы проблемалар?», «Жоқ». «Онда бұл не туралы?» Мені әлемдегі мәселелер қызықтырады, — деп жауап берді суицид. «Қараңызшы, бәрі жаман емес, көпірде серуендеп, бәрін талқылайық», — деді полисмен. Олар әлемдік мәселелерді талқылай отырып, бір сағаттай алға-артқа жүрді. Содан кейін екеуі де секірді.

Эмоциялар, кез-келген инфекция сияқты, адамдар көп жиналған кезде оңай таралады. Наразы, ашуланшақ, агрессивті адам жұқпалы аурумен ауыратын адамға қарағанда көп зиян келтіруі мүмкін. Көбіне төбелес басталып, төбелеске ұласады. Себеп кездейсоқ итеру, дөрекі ескерту, тіпті мақұлдамайтын көзқарас болуы мүмкін. Себебі, айналасындағылар мазасыздықпен бірдей Толқынға «бейімделген», сондықтан олар жартылай айналымнан басталып, бақылаушыларды серіктес етеді.

Эпиграфты сабаққа қалай түсінесіз?

6 сынып ойлау түрі

Белгілі суретші Сэмюэль Морзе 1832 жылы Америкаға Еуропадан оралды. Теңіз жолы бір айдан астам уақытты алды. Морзенің серіктері физиктер болды. Олардың әңгімелерін тыңдағаннан кейін, тіпті физиканың негіздерін білмейтін Морзе ақпарат беру жүйесінің негізі ретімен берілетін сигналдардың әртүрлі комбинациялары болуы мүмкін деп ойлады. Кескіндемеден бас тартып, кездейсоқ табыстарға кедергі келтіре отырып, Морзе өзінің өнертабысын табандылықпен жалғастыруда. Морзе телеграфының алғашқы демонстрациясы 1837 жылы қыркүйекте Нью-Йорк университетінде өтті. Ал 1843 жылы ол үкіметтен субсидия алып, 40 мильдік Балтимор-Вашингтон телеграф желісін салуға кіріседі. Алдымен сымды терең траншеяға салу туралы шешім қабылданды, бірақ бұл қиын және қымбат болды. Сондықтан Морзе жер асты кабелін үнемді және сенімді әуе желісімен ауыстыру туралы шешім қабылдады. Оқшаулағыштардың орнына тіректерде бөтелкелер жарқырап тұрды. Қазір жер беті миллиондаған шақырымдық әуе телеграф желілерін қамтиды. Морзенің ашылуына қандай қасиеттер

көмектесті? Егер адам әлемді тек көру, есту, жанасу, иіс сезу арқылы білсе, ол оны жануарлар әлемінен жоғары көтерген жаңалықтарды ешқашан жасамас еді.

Сезім мүшелерімен қатар бізде білімнің ерекше құралы бар-ойлау. Ойлау түрі-ақпаратты түрлендірудің жеке тәсілі. Сіздің ойлау түріңізді біле отырып, кәсіби қызметтің белгілі бір түрлерінде сәттілікті болжауға болады. Ойлау түрін анықтау. Нұсқаулық. Әр адамда белгілі бір ойлау түрі басым болады. Бұл сауалнама сіздің ойлау түріңізді анықтауға көмектеседі. Егер сіз мәлімдемемен келіссеңіз, бланкке плюс, егер жоқ болса, минус қойыңыз.

П-Д	А-С	С-Л	Н-О	К
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40

1. Маған басқаларға түсіндіруден гөрі өзім жасау оңайырақ.
2. Маған компьютерлік бағдарламалар жасау қызықты болар еді.
3. Мен кітап оқығанды жақсы көремін.
4. Маған кескіндеме, мүсін, сәулет ұнайды.
5. Тіпті жақсы жұмыс істеген кезде де мен бір нәрсені жақсартуға тырысамын.
6. Егер маған заттармен немесе суреттермен түсіндірілсе, мен жақсы түсінемін.
7. Мен шахмат ойнағанды жақсы көремін.
8. Мен өз ойымды ауызша да, жазбаша да оңай айтамын.
9. Мен кітапты оқығанда оның кейіпкерлерін көзбен елестетемін.
10. Мен өз жұмысымды өзім жоспарлағанды жөн көремін.
11. Мен бәрін өз қолыммен жасағанды ұнатамын.
12. Бала кезімде мен достарыммен хат алмасу үшін шифрымды жасадым.
13. Мен айтылған сөзге үлкен мән беремін.
14. Таныс әуендер мені жиі еске түсіреді.
15. Әр түрлі хобби адамның өмірін бай және жарқын етеді.
16. Мәселені шешкен кезде маған сынақ пен қателік арқылы өту оңайырақ.
17. Мен физикалық құбылыстардың табиғатын түсінуге қызығамын.
18. Мені телерадио бағдарламаларының жүргізушісі, журналистің жұмысы қызықтырады.
19. Маған табиғатта жоқ затты немесе жануарды елестету оңай.
20. Маған нәтиженің өзінен гөрі іс-әрекет процесі ұнайды.
21. Маған бала кезімде бөлшектерден конструктор жинау ұнады.
22. Мен нақты ғылымдарды (математика, физика) жақсы көремін.

23. Кейбір өлеңдердің дәлдігі мен тереңдігі мені таң қалдырады.
24. Таныс иіс менің есімде өткен оқиғаларды тудырады.
25. Менің өмірімді белгілі бір жүйеге бағындыру қиын.
26. Музыканы естігенде мен билегім келеді.
27. Мен математикалық формулалардың сұлулығын түсінемін.
28. Маған кез-келген аудитория алдында сөйлеу оңай.
29. Мен көрмелерге, спектакльдерге, концерттерге барғанды ұнатамын.
30. Мен басқаларға не анық екеніне күмәнданамын.
31. Мен қолөнермен айналысқанды, бірдеңе жасағанды ұнатамын.
32. Мен ежелгі рәміздердің мағынасын ашқым келеді.
33. Мен тілдің грамматикалық құрылымдарын оңай игеремін.
34. Мен табиғат пен өнердің сұлулығын түсінемін.
35. Мен бір жолмен жүргенді ұнатпаймын.
36. Маған физикалық белсенділікті қажет ететін жұмыс ұнайды.
37. Мен формулаларды, таңбаларды, шартты белгілерді оңай есте сақтаймын.
38. Достар мен оларға бірдеңе айтқан кезде тыңдағанды ұнатады.
39. Маған сюжеттің немесе фильмнің мазмұнын суреттерде елестету оңай.
40. Мен өз жұмысымды жетілдірмейінше тыныштала алмаймын.

Нәтижелерді өңдеу

Бес бағанның әрқайсысындағы артықшылықтар санын есептеп, алынған санды бос төменгі ұяшыққа жазыңыз. Әр баған ойлаудың белгілі бір түріне сәйкес келеді. Бағандағы ұпайлар саны ойлаудың осы түрінің даму деңгейін көрсетеді (0-2 – төмен, 3-5 – орташа, 6-8 – жоғары).

1. *Пәндік-тиімді ойлау іс адамдарына тән.* Олар Ақпаратты қозғалыс арқылы игереді. Олар әдетте жақсы қозғалыс координациясына ие. Олардың қолымен бізді қоршаған бүкіл пәндік әлем құрылды. Олар көлік жүргізеді, машиналардың жанында тұрады, компьютерлер жинайды. Оларсыз ең керемет идеяны жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл ойлау спортшылар, бишілер, суретшілер үшін маңызды.

2. *Көптеген ғалымдар-физиктер теоретиктер, математиктер, экономистер, бағдарламашылар, аналитиктер абстрактілі – символдық ойлауға ие.* Олар ақпаратты математикалық кодтар, формулалар және қол тигізбейтін немесе ұсынылмайтын амалдар арқылы игере алады. Осындай ойлаудың ерекшеліктеріне байланысты ғылымның барлық салаларында гипотезалар негізінде көптеген жаңалықтар ашылды.

3. *Ауызша-логикалық ойлау ауызша интеллектісі бар адамдарды ажыратады (лат. вербалис-ауызша).* Дамыған ауызша-логикалық ойлаудың арқасында ғалым, оқытушы, аудармашы, жазушы, филолог, журналист өз ойларын тұжырымдап, адамдарға жеткізе алады. Бұл дағды басшыларға, саясаткерлерге және қоғам қайраткерлеріне қажет.

4. *Көрнекі – бейнелі ойлауды көркемдік ақыл-ойы бар адамдар иеленеді,* олар не болғанын, не болатынын және ешқашан болмаған және болмайтын нәрсені-суретшілерді, ақындарды, жазушыларды, режиссерлерді елестете

алады. Сәулетші, дизайнер, дизайнер, суретші, режиссер көрнекі-бейнелі ойлауды дамытуы керек.

5. *Шығармашылық*-бұл шығармашылықпен ойлау, мәселенің стандартты емес шешімдерін табу қабілеті. Бұл кез-келген қызмет саласында талантты адамдарды ерекшелейтін сирек кездесетін және алмастырылмайтын қасиет.

Таза түрінде ойлаудың бұл түрлері сирек кездеседі. Көптеген адамдарда ойлаудың бір немесе екі түрі басым. Көптеген кәсіптер үшін психолог сияқты әртүрлі ойлау түрлерінің үйлесімі қажет. Бұл ойлау синтетикалық деп аталады.

Ескерту. Ойлау түрі-ақпаратты түрлендірудің жеке тәсілі. Сіздің ойлау түріңізді біле отырып, кәсіби қызметтің нақты түрлерінде сәттілікті болжауға болады. Алайда, ойлау түріне қарамастан, адам белгілі бір шығармашылық деңгейімен (шығармашылық қабілеттерімен) сипатталуы мүмкін.

Ойлау түрі іс-әрекет стиліне, бейімділікке, қызығушылыққа және кәсіби фокусқа әсер етеді. Ойлаудың төрт негізгі түрі бар, олардың әрқайсысы белгілі бір сипаттамаларға ие: объективті, бейнелі, символдық және символдық ойлау.

Сауалнаманың осы нұсқасында ойлау түрлері қолданыстағы классификацияларға сәйкес нақтыланған (пәндік-тиімді, дерексіз-символдық, ауызша логикалық, визуалды-бейнелі). Әдіс ойлаудың кейбір ерекшеліктерін анықтағанымен, белгілі бір тұжырымдарды психолог жүргізетін жеке психологиялық диагностика кезінде ғана алуға болады.

7 сынып

Табыс және талап деңгейі

*Өз талаптарыңызды нөлге теңестіріңіз –
ал бүкіл әлем сенің аяғыңда болады.*

Т. Карлайл

Кейде бақыт формуласы деп аталатын өзін-өзі бағалау формуласын еске түсіріңіз:

ТАБЫС: ТАЛАП ДЕҢГЕЙІ = ӨЗІН – ӨЗІ БАҒАЛАУ, мұнда өзін – өзі бағалау-адамның өзін-өзі бағалау қабілеті, талап деңгейі-адамның өзіне қоятын мақсаттары. Талаптардың деңгейі шынайы болуы мүмкін, яғни адамның қабілеттеріне сәйкес келеді немесе шындыққа жанаспайды (төмен немесе жоғары).

Осы формуладан сәттіліктің мәнін шығарыңыз.

Бұл формула бойынша Өзін-өзі бағалау мен талап деңгейі неғұрлым жоғары болса, сәттілік соғұрлым жоғары болады. Егер бәрі бірдей сәтті түсінсе, бәрі оңай болар еді. Сіз үшін сәттілік деген не?

3 минут ішінде «сәттілік — бұл ...» деген сұраққа басқаша жауап беріңіз: «сәттілік дегеніміз не?». Жауаптарды олар сіздің ойыңызға келгендей жазыңыз.

1. _____
2. _____

Адам өзімен және әлеммен үйлесімді өмір сүреді, егер оның талаптарының деңгейі оның жетістіктеріне, жетістіктеріне сәйкес келсе. Мәселе мынада, сәттілік әркім өзінше түсінеді.

Ата-анаңыздан сәттілік олар үшін нені білдіретінін сұраңыз?

«Талап деңгейі».

Осы мәлімдемелерді оқыңыз. Егер сіз келіссеңіз, оған плюс қойыңыз, егер келіспесеңіз-минус қойыңыз.

1. Сіз табандысыз және қиындықтарды тоқтатпай, шешімдерді қабылдаудан тартынбайсыз.

2. Сіз бұйрық беру, басшылық ету мойынсұнудан оңай деп ойлайсыз.

3. Көптеген адамдармен салыстырғанда сіз жеткілікті қабілетті және тез ойлайсыз.

4. Сізге қандай да бір тапсырма берілсе, сіз оны әрқашан өз қалауыңыз бойынша жасауға тырысасыз.

5. Сіз әрқашан және барлық жерде бірінші болуға ұмтыласыз.

6. Егер сіз ғылыммен айналыссаңыз, ерте ме, кеш пе профессор болар едіңіз.

7. Сіз өмірде құрдастарыңыздан әлдеқайда көп нәрсеге қол жеткізесіз деп ойлайсыз.

8. Сіздің өміріңізде сіз басқаларға қарағанда көп нәрсені жасай аласыз.

9. Өзіңізге айту өте қиын-сіздің тілегіңіз орындалмаса да, жоқ.

10. Егер сізге өмір сүруді қайта бастау керек болса, сіз одан да көп нәрсеге қол жеткізер едіңіз.

Сізде оң жауаптар неғұрлым көп болса, талап деңгейі соғұрлым жоғары болады. Сіз үшін не сәттілік екенін анықтау және оған жету жолдарын анықтау қалады.

Жеке тұлғаның талаптарының деңгейі-бұл адам өзін қабілетті деп санайтын күрделілік дәрежесіне жетуге деген ұмтылыс. Талаптардың нақты деңгейіне ие адамдар өз мақсаттарына жетуде сенімділікпен, табандылықпен, талаптарының деңгейі олардың қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін адамдармен салыстырғанда үлкен өнімділікпен ерекшеленеді.

7 сынып Бостандық және жауапкершілік

Мен еркін болу дегеннің не екенін түсіндім.

Мен бұл қиын сезімді түсіндім,

Әлемдегі ең Жеке сезімдердің бірі.

Еркін болу нені білдіретінін білесіз бе?

Өйткені, бұл бәріне жауап беру дегенді білдіреді!

Л. Мартынов

...Авиациялық компаниялардың бірі өз қызметкерлері арасында эксперимент жүргізді. Эмоционалды қозу мен психикалық шиеленіс стереотиптік реакцияға ықпал ететін нашар көріну жағдайында ұшуды имитациялауды ұйымдастырды. Капитандардан апатқа әкелетін қателіктер жіберіп, қиын сәтте жағдайды жеңе алмауды имитациялауды сұрады.

Команданың бірде-бір мүшесі капитанның қате әрекеттеріне қарсы шыққан жоқ!

Эпиграфты сабаққа қалай түсінесіз?

Жүйке жүйесінің, ойлаудың, есте сақтаудың және зейіннің ерекшеліктері адам өмірінде маңызды, бірақ анықтаушы емес рөл атқарады. Неғұрлым маңызды факторлар бар. Олардың бірі-сіздің өміріңізде болып жатқан оқиғалар үшін жауапкершілікті өз мойнына алу мүмкіндігі. Келесі әдіс сізге осы сапаның қалыптасуын анықтауға көмектеседі.

«Ішкі еркіндік деңгейін анықтау»

Мәлімдемелерді тыңдап, жауап формасына сәйкес, егер сіз келіссеңіз «+» нөмірінің жанына қойыңыз, келіспесеңіз « - » .

П-Д	А-С	С-Л	Н-О	К
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30
31	32	33	34	35
36	37	38	39	40

1. Табысты мансап адамның қабілеттері мен күш-жігерінен гөрі жағдайға байланысты.

2. Ажырасулардың көпшілігі адамдар бір-біріне бейімделгісі келмейтіндіктен болады.

3. Ауру-бұл жағдай: егер сіз ауырып қалсаңыз, сіз ауырып қаласыз.

4. Адамдар өздерін жалғыз сезінеді, өйткені олар айналасындағыларға қызығушылық пен достық танытпайды.

5. Менің тілектерімнің орындалуы көбінесе кездейсоқ жағдайларға байланысты.

6. Басқа адамдардың жанашырлығына ие болу үшін күш салудың пайдасы жоқ.

7. Адамдар арасындағы қарым-қатынас олардың байланыстарына, әл-ауқатына, өмір сүру жағдайларына байланысты.

8. Мен өзіме не болып жатқанына аз әсер ететінімді жиі сезінемін.

9. Әдетте, бастық бағыныштылардың әрекеттерін бақылаған кезде басшылық тиімдірек болады.

10. Менің белгілерім менің күш-жігерімнен гөрі мұғалімнің көңіл-күйіне байланысты болды.

11. Мен жоспар құрған кезде олардың орындалуына сенемін.

12. Көптеген адамдар сәттілік немесе сәттілік деп санайтын нәрсе — бұл қажырлы еңбектің нәтижесі.

13. Егер адамдар бір-біріне сәйкес келмесе, онда олар қарым-қатынас орнатуға қанша тырыспаса да, бәрі де нәтиже бермейді.

14. Менің барлық жақсы істерім, басқалары әдетте байқайды және бағалайды.

15. Балалар ата-аналарының тәрбиесінде өседі.

16. Менің ойымша, оқиға немесе тағдыр менің өмірімде маңызды рөл атқармайды.

17. Мен алысқа жоспарламауға тырысамын, өйткені көп нәрсе жағдайдың қалай болатынына байланысты.

18. Менің мектептегі белгілерім менің біліміме байланысты болды.

19. Отбасылық қақтығыстарда мен өзімді жиі кінәлі сезінемін.

20. Көптеген адамдардың өмірі жағдайлардың жиынтығына байланысты.

21. Мен не істеу керектігін және қалай жасау керектігін өз бетімше анықтауға болатын нұсқаулықты қалаймын.

22. Әдетте, жағдайлардың сәтсіз үйлесуі адамдардың табысқа жетуіне жол бермейді.

23. Ұйымның нашар жұмысына оның қызметкерлері кінәлі.

24. Мен қазіргі қарым-қатынаста ештеңені өзгерте алмайтынымды жиі сезінемін.

25. Егер мен қаласам, мен кез-келген адамды орналастыра аламын.

26. Жастарға көптеген жағдайлар әсер етеді, сондықтан ата-аналардың оларды тәрбиелеудегі күш-жігері көбінесе бекер болады.

27. Маған не болатыны өзіме байланысты.

28. Неліктен ересектер мұны басқаша емес, дәл осылай жасайтынын түсіну қиын.

29. Өз жұмысында жетістікке жете алмаған адам жеткілікті күш жұмсамаған болуы мүмкін.

30. Көбінесе мен отбасы мүшелерінен қажет нәрсеге қол жеткізе аламын.

31. Менің сәтсіздіктеріме көбінесе басқалар кінәлі болды.

32. Егер сіз оны қадағалап, дұрыс киінсеңіз, баланы әрқашан суықтан қорғауға болады.

33. Қиын жағдайларда мен проблемалардың өздігінен шешілуін күтемін.

34. Табыс-бұл қажырлы еңбектің нәтижесі және сәттілікке аз тәуелді.

35. Маған неге біреуді ұнататынымды, екіншісін ұнатпайтынымды түсіну қиын.

36. Мен әдетте басқа адамдардың кеңестеріне үміттенбестен өзім шешім қабылдаймын.

37. Өкінішке орай, адамның еңбегі жиі танылмайды.

38. Өз мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмаған қабілетті адамдар бұл үшін тек өздерін кінәлауы керек.

39. Менің көптеген жетістіктерім басқалардың көмегінің арқасында ғана мүмкін болды.

40. Менің өмірімдегі сәтсіздіктердің көпшілігі менің қабілетсіздігімнен немесе жалқаулығымнан болды. Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру.

Кілтпен сәйкес келетін жауаптар санын есептеңіз:

«+»: 2, 4, 11,12, 14, 15, 16, 18,19, 21, 23, 25, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 38, 40.

«—»: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 17, 20, 22, 24, 26, 28, 31, 33, 35, 37, 39.

Егер сіздің сұрағыңызға жауап кілтпен сәйкес келсе, оны сызып тастаңыз. Барлық сызылған сандардың санын есептеп, сол санды жазыңыз.

15 ұпайдан төмен. Ұпайлар неғұрлым аз болса, соғұрлым адам сыртқы жағдайларға және басқалардың пікіріне байланысты болады. Мұндай адамдар өздерінің іс-әрекеттері мен өміріндегі маңызды оқиғалар арасындағы байланысты көрмейді, өздерін басқара алмайды деп санайды, олармен болып жатқан барлық нәрселер үшін жауапкершілікті басқа адамдарға, жағдайға, тағдырға жатқызуға бейім. Олар жалпы қабылданған нормалар мен дәстүрлерді оңай қабылдайды, мінсіз тұтынушы, сән мен жарнамаға мойынсұнғыш. Шығармашылық қабілеттерге «бәрі сияқты» болу қажеттілігі кедергі келтіреді.

15-25 ұпай. Қоршаған ортада қабылданған сән мен үлгілерді ұстану қажет. Бұл адам жағдайлар мен биліктің қысымымен шешім қабылдай алады. Өзінің даралығы мен ішкі тәуелсіздігін сақтауға деген ұмтылыс «ақ қарға» бола отырып, ол үшін маңызды адамдардың расположыласын жоғалту қорқынышына қайшы келеді, ішкі жанжал тудыруы мүмкін. Қалыптасқан қатынастар мен олардың өміріндегі жағдайлар үшін жауапкершілік толығымен қалыптаспаған.

25 ұпайдан жоғары. Мұндай адамдар басқаларға қарағанда басқалардың пікіріне тәуелді емес, өйткені олар өздерінің ішкі заңдары бойынша өмір сүреді. Олар өз өмірінде болып жатқан барлық нәрселер үшін жауапкершілікті өз мойнына алады, мұны сыртқы жағдайларға емес, өздерінің мінездері мен әрекеттеріне жатқызады. Олар ішкі еркіндік сезімімен ерекшеленеді. Мұндай адамдар басқа адамдардың қысымына мойынсұнуға бейім емес, жеке бас бостандығына қол сұғушылыққа шамадан тыс әрекет етеді, белсенді және өзіне сенімді. Олар жалпы қабылданған құндылықтарды олардың құндылықтарымен сәйкес келген жағдайда ғана қабылдайды. Егер ойын ережелері оларға сәйкес келмесе, олар өздерін ұсынады немесе ойыннан шығады. Олардың психикалық тепе-теңдігі олардың алдындағы әрекеттердің ақталу сезіміне байланысты. Жоғары жауапкершілік сезімі әр түрлі қызмет салаларында табысты маманды ажыратады.

7 сынып қақтығыстардағы мінез-құлық

«Байланыстар мен қақтығыстар» рөлдік ойыны

Егер адамдар келіссөздер жүргізуді, өздерінің ғана емес, басқалардың да мүдделерін ескеруді үйренбесе, адамзат жер бетінен әлдеқашан жоғалып кетер еді. Қақтығыстар-мүдделер қақтығысы. Жанжалдардағы адамның мінез – құлқын зерттейтін психологияның бүкіл бөлімі бар-конфликтология.

Келесі тест жанжалды жағдайларда сіздің мінез-құлқыңыздың кейбір ерекшеліктерін көруге көмектеседі. Нұсқаулық. Егер мәлімдеме сіздің басқа адамдармен қарым – қатынасыңыздағы әдеттегі мінез-құлқыңызды көрсетсе, торға оның плюс нөмірін қойыңыз, егер ол көрсетілмесе-минус. Әріптердің жанындағы соңғы бағанға плюс санын жазыңыз.

1	5	9	П
2	6	10	И
3	7	11	С
4	8	12	К

1. Мен әріптестерімнің үмітін ақтауға тырысамын.
2. Мен қиындыққа бой алдырудан аулақ болуға тырысамын, қажетсіз қарым-қатынасты шиеленістірмеймін.
3. Мен мәселені барлық жағынан зерттеп, барлығына қолайлы шешім табуға тырысамын.
4. Дау-дамайда мен өз ұстанымымның дұрыстығын көрсетуге тырысамын.
5. Мен басқалардың талаптары мен тілектеріне бейімделемін.
6. Мен даулы мәселелер бойынша ашық пікірталастардан аулақ боламын.
7. Мен проблемаларды шешуде басқалармен сенімді және толық ақпарат алмасамын.
8. Мен өз ұстанымымды табандылықпен қолдаймын.
9. Мен әдетте басқалардың ұсыныстарымен келісемін.
10. Мен эмоциялардың күшті көрінісін болдырмау үшін әріптестеріммен келіспеушілікті сақтауға тырысамын.
11. Мен өз көзқарастарымызды ашық етуге тырысамын, осылайша біз бірге дұрыс шешімге келеміз.
12. Мен мәселені шешуде өз сызығымды берік ұстанамын.

Әр жолға плюс санын жазыңыз

1-жол-бейімделу, яғни өз мүдделерін екіншісінің мүдделері үшін құрбан ету. Бұл стратегия қарым-қатынасты сақтау үшін адам өз пайдасын құрбан етуге дайын болған кезде орынды болады. Бұл жағдайда концессияға баратын Тарап екінші Тарапқа ұтылады. Бұл жағдайда шынайы серіктестікті сақтау проблемалы болып табылады. Бұл стратегия бейбіт, мойынсұнғыш адамды сипаттайды.

2 - жол-аулақ болу немесе кету – шешім қабылдаудан жалтару. Бұл стратегия сұрақтың бағасы үлкен болмаған кезде немесе шешім қабылдау үшін үзіліс қажет болғанда қолданылады. Бұл жағдайда қарым-қатынас сақталса да, Тараптардың ешқайсысы артықшылық алмайды, жанжал шешілмейді, тек үнсіз. Көбінесе «болдырмау» стратегиясын өзіне сенімсіз адамдар қолданады.

3-жол-ынтымақтастық– екі тарапқа да сәйкес келетін шешімді іздеу. Бұл стратегия ең тиімді болып табылады, өйткені бұл жағдайда екі тарап та жеңіске жетеді. Бұл стратегияны әдетте күшті, жетілген, өзіне сенімді адамдар ұстанады. Стратегия қарым-қатынасты нығайтады және өзара пайда әкеледі.

4-жол-бәсекелестік– басқаның есебінен өз жолына түсуге ұмтылу. Бұл стратегия өмірлік мәселелер шешілетін сыни жағдайларда, сондай-ақ сіз өз пайдаңызға пайдаланылған жағдайда негізделген. Мықты адам жеңеді.

Жеңістің бағасы-қарым-қатынастың үзілуі, жеңілгеннің азабы. Көбінесе бұл стратегияны өзіне сенімді, агрессивті, өршіл адамдар қолданады.

Сіз алынған нәтижелермен келісесіз бе?

Жанжал жағдайында мінез-құлқыңызды өзгерткіңіз келе ме?

Болдырмау кезінде Тараптардың ешқайсысы жетістікке жете алмайды. Бәсекелестік пен бейімделу кезінде бір тарап жеңіске жетеді, ал екінші Тарап ұтылады. Тек ынтымақтастық кезінде екі тарап та жеңіске жетеді.

«Байланыстар мен қақтығыстар» рөлдік ойыны.

Жағдайларды қарастырыңыз және олардың қатысушыларының мінез-құлқын бағалаңыз. Әр оқиғаның салдарын болжауға тырысыңыз.

1. «Сауатты болаттар»

Сатып алушы: «неліктен сіз жүз грамм майонез пакеттерін екі жүз грамм бағамен сатасыз?»

Сатушы: «сіз неден алдыңыз?»

Сатып алушы: «міне, баға белгісі - салмағы-200 г, бағасы-10 тенге. Ал қаптамалар жүз грамм. Мен кеше сатып алдым, Сіз қателестіңіз деп ойладым. Енді мен Сіздің баға белгілерін шатастырғаныңызды көремін».

Сатушы: «біз ештеңені шатастырмадық. Қанша қажет болса, сонша сатамыз. Сізге ұнамайды-басқа дүкенге барыңыз, арзанырақ іздеңіз. Сауатты болаттар».

2. «Тек бізді қорқытудың қажеті жоқ»

Мұғалім: «мен сізді ұлыңыздың әдебиет сабағын неге өткізіп жібергенін білуге шақырдым».

Оқушының анасы: «ал ол сіздің сабақтарыңызда не істеуі керек? Толстой мен Достоевский оқи ма? Сіз білесіз бе, ол менің бимен кәсіби түрде айналысады, оны көркемдік мансап күтеді. Оған қосымша сағат ұйықтауға немесе серуендеуге рұқсат етіңіз».

Мұғалім: «бірақ сіз сертификаттағы әдебиетті бағалау оның би жетістіктері үшін емес екенін түсінесіз. Ол өзіне лайық нәрсені алады». Оқушының анасы: «Ой, бізді қорқытудың қажеті жоқ. Сізді басқару мүмкін емес деп ойлайсыз ба?»

3. «Сізді мұнда ешкім ұстамайды»

Жұмысшылардың өкілі: ««ен сізге үшінші айда неге жалақы төленбейтінімізді білу үшін еңбек ұжымының атынан келдім?»

Бастық: «кешіріңіз, бірақ ақша жоқ – біз өз өнімдерімізді жеткізетін кәсіпорын банкротқа ұшырады».

Жұмысшылардың өкілі: «бірақ кәсіпорын әкімшілігі үнемі жалақы алады, сіз жақында кеңседегі жиһазды ауыстырып, жаңа шетелдік көлік сатып алдыңыз».

Бастық: «бұл қаражат жалақы қорынан алынбайды».

Жұмысшылардың өкілі: «бізге қандай қаражаттан төлейтініңіз маңызды емес – ақшамызды қайтарыңыз. Егер мектептегі таңғы ас болмаса, біздің балалар аш естен танып қалар еді».

Бастық: «мен саған әлі ақша жоқ екенін айттым және бұл мүлдем болмайтыны белгісіз. Сіз күткіңіз келмейді-мұнда сізді ешкім ұстамайды. Сонда сіз ештеңе ала алмайсыз».

Осы жағдайларда мінез-құлық стратегияларын ұсыныңыз. Жанжалды жағдайларда мінез-құлықтың тиімді стратегияларын қолдана отырып, осы көріністерді ойнаңыз.

Жанжал жағдайындағы сіздің мінез – құлқыңыз сізге жағымсыз салдарға әкеп соқтырған жағдайды есіңізде сақтаңыз-жақындарыңызбен қарым-қатынастың үзілуі, ата-аналарды мектепке шақыру, құқық қорғау органдарымен проблемалар және т. б. егер сіз уақытты кері қайтара алсаңыз, қалай әрекет етер едіңіз? Бұл жағдай сізге не үйретті? Эпиграфты қалай түсінесіз?

Жанжал жағдайындағы мінез-құлық ережелері

1. Егер дау туындаса, жеке тұлғаға ауыспай, оның тақырыбын ғана талқылаңыз.

2. Әр адамның жеке пікірі болуы мүмкін. Серіктестің пікірін құрметтеңіз. Оның сөзін бөлмей, соңына дейін тыңдаңыз, мүмкін ол сіздікімен сәйкес келеді.

3. Күлімсіреу мен ізгі ниет – ең даулы мәселелерді шешуде ең жақсы көмекшілер.

4. «Өз» бетіңізді сақтаңыз. Ашулану, ашулану және айқайлау оны «бұзатыны» анық.

5. Өзіл сезімін көрсетіңіз- жақсы және орынды өзіл жағдайды «босатып», тіпті ең шиеленісті мәселелерді шешуге көмектеседі.

7 сынып зияткерлік әлеует

Біз әлемді көру, есту, жанасу, иіс сезу және жануарлар сияқты басқа сезімдер арқылы білеміз. Бірақ егер біздің мүмкіндіктеріміз көруге, естуге, сезінуге немесе иіскеуге болатын нәрселерді қабылдаумен аяқталса, біз молекулалар мен атомдардың, электромагниттік сәулеленудің, ультрадыбыстың және сезім мүшелерінің көмегімен қабылдауға қабілетсіз басқа құбылыстар мен ұғымдардың массасы туралы ештеңе білмес едік.

Бірақ адамның ерекше сыйы бар – ойлау қабілеті. ...

Шалғайдағы африкалық ауылда тұрғындар сынақтар арқылы тексерілді, содан кейін ауылдастарынан ең ақылдыларды атауды сұрады. Бұл адамдардың пікірлері тестілеу нәтижелерімен сәйкес келді: адамдардың көпшілігі ақыл-ойдың не екенін жақсы біледі. Олардан айырмашылығы, психологтар әлі күнге дейін «ойлау», «интеллект» ұғымдарына нақты анықтама бере алмайды. Бірақ олар талантты адамдардың ойлауына тән негізгі белгілерді анықтай алды. Бұл өнімділік, өзіндік ерекшелік, қызығушылық, батылдық.

Өнімділік-бұл адамда пайда болатын жаңа идеялардың саны, бір ойдан екінші ойға тез ауысу және алынған ақпаратты әртүрлі контексте пайдалану мүмкіндігі.

Тәжірибелі және жетілген мамандар тобы тік ұшу ұшағын жасады. Жылу алмасуда қиындықтар туындады. Содан кейін олар жаңа көзқараспен сырттан кеңесші маман шақыруды шешті. Тоңазытқыш қондырғылары бойынша жас маман пайда болды. Ол и жобасымен таныса бастады... істі қалай жақсартуға болатыны туралы 300-ден астам ой айтты.

Өзіндік ерекшелік-бұл парадоксалды, күтпеген шешімдерде, сондай-ақ алынған нәтижелерді ерекше түрде білдіруде көрінетін стандартты емес идеяларды қалыптастыру қабілеті.

Батылдық-бұл белгісіздік жағдайында шешім қабылдау, өз тұжырымдарынан қорықпау және оларды жеке табыс пен беделге қауіп төндіріп, соңына дейін жеткізу мүмкіндігі.

Белгілі физик П. Л. Капица ғалымның басты қасиеті эрудиция емес, қиял мен батылдық екенін атап өтті.

XX ғасырдың басында микробиолог Кох пен иммунолог Петтенкофер арасында дау туды. «Тырысқақ, - деді Кох, - тырысқақ вибрионынан туындаған». «Мұның бәрі иммунитеттің бұзылуына байланысты», — деп жауап берді Петтенкофер. Петтенкофер өзінің дұрыстығын дәлелдеу үшін Кох пайдалы дайындаған тырысқақ вибрионды сорпаны ішті. Және ауырған жоқ. Екеуі де дұрыс болды: ауру вибриондардан туындайды, бірақ иммунитет бұзылған жағдайда ғана (Грановская Р. М., қақтығыстар және ЕО шығармашылығы)

Ойлау-ең қиын жұмыс. Оны орындау үшін ұйымшылдық, жақсы дамыған зейін мен есте сақтау, байқау, өнімділік қажет. Біздің денеміздің 2% массасында ми өндірілген барлық энергияның 15% тұтынады.

Әр адамның миы шамамен 100 миллиард нейроннан тұрады, оның тек 20% -ы ғана қолданылады. Ми сияқты байланыстары бар Компьютер 10 қабатты үйдің биіктігі болуы керек және Франция, Бельгия және Швейцария аумағын алып жатыр! Жұмыс барысында жаңа байланыстардың шексіз саны пайда болады. Ми, кез – келген орган сияқты, негізгі биологиялық заңға бағынады – қолданылмағанның бәрі өледі. Сондықтан біз жеке қабілеттер жиынтығымен туылғанымызбен, олардың одан әрі дамуы алдымен біздің отбасымызға, ал есейген сайын өзімізге байланысты. Даму жасты емес, жалқаулық пен жалқаулықты баяулатады. Бұрыннан қалыптасқан байланыстар алкогольмен, есірткімен, аурулармен жойылады.

Интеллектуалды әлеует сынағы

Тест 7-сынып оқушыларының интеллектуалды дамуының жалпы деңгейін және интеллект құрылымын диагностикалау үшін қолданылады: жалпы хабардарлық, сөйлеуді дамыту, зейіннің ауысуы, математикалық қабілеттер, логика, кеңістіктік көріністердің қалыптасуы.

Тест кез-келген ретпен орындауға болатын 30 тапсырманы қамтиды. Шамамен орындалу уақыты-15-20 минут.

Нұсқаулық. Ұсынылған нұсқалардың біреуін тандап, сөйлемді аяқтаңыз және тапсырма нөмірінің жанындағы бланкіге жауап жазу арқылы есептерді шешіңіз

№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	Барлығы
1		7		13		19		25		
2		8		14		20		26		
3		9		15		21		27		
4		10		16		22		28		
5		11		17		23		29		
6		12		18		24		30		

1. Шығарманың басталуына дейін тұрған және автордың негізгі идеясын білдіретін сөз тіркесі деп аталады:

1) қолтаңба; 2) эпиграф; 3) параграф; 4) афоризм.

2. «Қатал» - мағынасы жағынан қарама-қарсы сөз:

1) өткір; 2) қатаң; 3) жұмсақ; 4) қатты; 5) икемді емес.

3. Жылдың он бірінші айы:

1) қазан; 2) мамыр; 3) қараша; 4) ақпан.

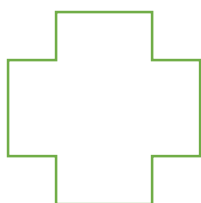
4. Екі балықшы 36 балық аулады. Біріншісі екіншісіне қарағанда 8 есе көп ұсталды. Екіншісі қанша ұстады?

5. Алғашқы екі мәлімдеме дұрыс делік. Сонда қорытынды болады:

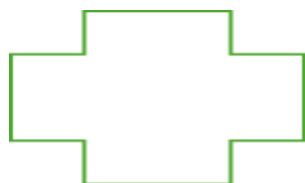
1) Дұрыс; 2) дұрыс емес; 3) Белгісіз.

Барлық озық адамдар білімді. Барлық озық адамдар үлкен лауазымдарға ие. Кейбір білімді адамдар үлкен лауазымдарға ие.

6. Осы сызбалардың қайсысы басқаларынан ерекшеленеді? Оның нөмірін көрсетіңіз.

1)

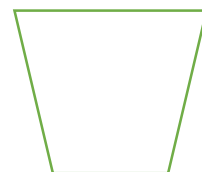
2)

3)

4)

5)

7. Адамдар арасындағы өзара әрекеттесудің оңтайлы моделі:

1) бәсекелестік; 2) бейімделу; 3) келісімге келу; 4) ынтымақтастық.

8. Берілген сөздердің қайсысы «иіс» сияқты «шайнау» «мұрын» сөзін білдіреді?

1) тәтті; 2) тіл; 3) иіс; 4) тістер.

9. Төмендегі сөз жұптарының қайсысы толығымен бірдей?

Sharp M.C. Sharp M.C.

Fielder E.H. Filder E.N.

Soppog M. C. Conner M. G.

Soderquist P.E. Soderquist B.E.

10. Осы сандық тізбектегі үлгіні тауып, оны бланкке келесі санды енгізу арқылы жалғастырыңыз: 73 66 59 52 45 38 ...

11. Алғашқы екі мәлімдеме дұрыс деп есептесек, соңғысы:

1) дұрыс; 2) дұрыс емес; 3) белгісіз.

Асқар Әсел сияқты көп жаста.

Әсел Мараттан кіші.

Асқар Мараттан кіші.

12. Осы төрт фрагментті қосқанда қандай фигура пайда болады? Оның нөмірін көрсетіңіз

13. Қазақстанның шекарасы жоқ:

1) Ресей; 2) Пәкістан; 3) Болгария; 4) Моңғолия.

14. Келесі екі сөйлемнің мағыналары:

1) ұқсас; 2) қарама-қарсы; 3) ұқсас да, қарама-қарсы да емес.

Үш дәрігер бір дәрігерден жақсы емес. Дәрігерлер неғұрлым көп болса, соғұрлым көп ауру пайда болады.

15. Қыркүйек айындағы күн мен түннің ұзақтығы бірдей

1) маусымда; 2) наурызда; 3) мамырда; 4) қарашада.

16. Үш лимон 45 теңгені құрайды. 1,5 қанша тұрады?

17. Алғашқы екі мәлімдеме дұрыс делік. Сонда соңғысы болады:

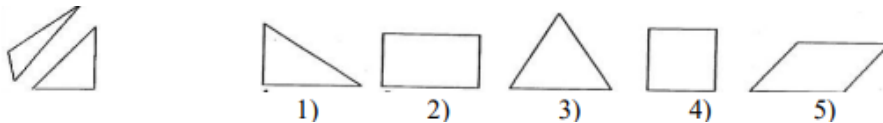
1) дұрыс; 2) дұрыс емес; 3) белгісіз.

Айбек Аружанға сәлем жолдады.

Аружан Гаухарға сәлем берді.

Айбек Гаухарға сәлем берген жоқ.

18. Егер сіз осы екі фрагментті қоссаңыз, қандай фигура пайда болады? Оның нөмірін көрсетіңіз.

19. Оқиганың кейіпкері О. Генри шошқаға осындай соққы берді, ол өзінің сықырлауынан бұрын ұшып кетті. Шошқа қандай жылдамдықпен ұшуы керек еді? 1) 60 км/сағ; 2) 100 м/с; 3) 345 м/с; 4) 120 км/сағ

20. Төмендегі сөздердің қайсысы басқалардан жақсы?

1) қоңырау шалу; 2) сөйлесу; 3) тыңдау; 4) сөйлесу.

21. 6 жұп санның Қаншасы толығымен бірдей?

5296	5296
66 986	69 686
834 426	834 426
7 354 256	7 354 256
61 197 172	61 197 172

22. Кәсіпкер бірнеше ноутбукты 35000 долларға сатып алып, оларды 55000 долларға сатты, әрқайсысынан 500 доллар тапты. Ол қанша ноутбук сатты?

23. 30 баладан тұратын сыныпта 15-і үстел теннисін, ал 19-ы футбол ойнауды біледі. 6 бала теннис те, футбол да ойнай алмайды. Қанша бала теннис пен футбол ойнай алады?

24. Бұл текшені қарап шығыңыз және оны ұқсас Бесеудің арасынан біліңіз. Оның нөмірін көрсетіңіз.

1)

2)

3)

4)

5)

25. Жануарлардың ең жақсы тұқымдары мен өсімдік сорттарын өсіру деп аталады:

1) генетика; 2) селекция; 3) бионика; 4) биохимия.

26. «Мінсіз» сөзі мағынасы жағынан қарама-қарсы сөз:

1) кірленбеген; 2) ұятсыз; 3) бұзылмайтын; 4) кінәсіз.

27. Қазақстан туындағы ақ жолақ қалай орналасқан:

1) жоғарыда; 2) ортасында; 3) ақ жолақ жоқ.

28. Ұзындығы 70 м және ені 20 м учаске қанша акр құрайды?

29. Сұраныс бойынша тоқтайтын маршруттық таксиді күтіп тұрған үш ағайынды қалай жақсы істеу керектігін даулады. Үлкені маршруттық таксиге қарай артқа қарай жүрді. Орташа алға шықты. Кіші орнында қалды. Үйге кім тезірек жетеді?

1) аға; 2) орта; 3) кіші; 4) барлығы бір уақытта.

30. Бұл текшені қарап шығыңыз және оны ұқсас бесеудің арасынан біліңіз. Оның нөмірін көрсетіңіз.

1)

2)

3)

4)

5)

Тапсырмалар әр жолда бірдей типтегі сұрақтардың нөмірлері болатындай етіп топтастырылған:

1 – жол-эрудиция (жалпы хабардарлық),

2 - жол - сөйлеуді дамыту,

3-ші жол-назар аударыңыз,

4 – ші жол-математикалық қабілеттер,

5-ші логика,

6-шы-кеңістіктік көріністер.

Сапалы өңдеу әр тапсырма тобы үшін дұрыс жауаптарды санаудан тұрады. Әрбір дұрыс жауап бір баллмен бағаланады: 4-5 балл – қабілеттің дамуының жоғары деңгейі; 2-3 балл – қабілеттің дамуының орташа деңгейі; 0-1 балл – қабілеттің дамуының төмен деңгейі.

Дұрыс жауаптар

№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	№	Жауап	Барлығы
1	2	7	4	13	1	19	3	25	2	Эрудиция
2	3	8	4	14	3	20	3	26	2	Сөйлеуді дамыту
3	3	9	1	15	2	21	1	27	1	Эрудиция Сөйлеуді дамыту Назар аударыңыз

4	4	10	31	16	27	22	40	28	14	Математикалық қабілеттері
5	1	11	1	17	3	23	10	29	4	Логика
6	4	12	3	18	1	24	2	30	4	Кеңістіктік көріністер

Сандық өңдеу барлық дұрыс жауаптарды санаудан тұрады. Сыныпты тестілеу нәтижелері бойынша бес топты бөлуге болады:

- ең табысты-субъектілердің жалпы санының 10%;
- табысқа жақын-субъектілердің жалпы санының 20%;
- табыстылығы бойынша орташа – жалпы санның 40%;
- табысы төмен-жалпы санның 20%;
- ең аз табысты-субъектілердің жалпы санының 10%.

ОЙЛАУДЫ ҚАЛАЙ ДАМУҒА БОЛАДЫ?

Ойлау туралы ақпарат денеге арналған тағам сияқты. Ақпарат көздері-адамдармен және кітаптармен байланыс, экскурсиялар, саяхаттар, Интернет. Тамақ сияқты, ақпарат сапалы болуы керек.

Стандартты шешімдер нәтиже бермеген кезде ойлау күшейеді. Сондықтан әр түрлі жағынан объектіні немесе құбылысты көру, әдеттегіден ерекше нәрсені байқау қабілетін дамыту өте маңызды.

Ойлау мен сөйлеу ажырамас. Ойлау сіз оқыған немесе көрген нәрселер туралы сөйлескенде, пікірталастарға қатысқанда, өз ойларыңызды немесе басқалардың ойларын жазбаша түрде жеткізгенде дамиды.

3. 8-9 сыныптарда кәсіби бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу

Кезең: Іздеу және анықтау (8-9 сыныптар)

8-9 сынып оқушыларын кәсіби бағдарлау өзектілігі. Жасөспірімдермен кәсіби бағдарлау жұмысының мақсаттары мен міндеттері

8-9 сыныптарда кәсіби бағдарлау жұмысының негізгі мақсаты — кәсіби білім беру нұсқаларын таңдау бойынша нақты көмек көрсету. Негізделген кәсіби таңдау — бұл өз даму перспективаларын жоспарлағанда жауапкершілікті түсінетін адамның жеке шешімі.

Мектептегі кәсіби бағдарлау жұмысының мақсаты — жеке кәсіби жоспарларды өз бетінше және саналы түрде жоспарлауға, түзетуге және жүзеге асыруға ішкі дайындықты кезең-кезеңімен қалыптастыру.

Бұл кезеңдегі кәсіби бағдарлау жұмысының ерекшелігі — оқушыларға оқу-тәрбие процесінде кәсіби бағдарлау әсерінің тәжірибеге бағытталған болуы.

Бұл түрдегі қызмет орта білім беру ұйымында оқу, сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстар, мектептің басқа құрылымдармен (отбасы, кәсіби оқу орындары, оқу-өндірістік комбинаттар, жұмыспен қамту қызметі, кәсіпорындар мен ұйымдар) өзара әрекеттестігі арқылы жүзеге асырылады.

Кәсіби бағдарлау жұмысы білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие процесінің ажырамас бөлігі болып табылады және психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік-экономикалық, медициналық-физиологиялық міндеттерді шешуге бағытталған.

Психологиялық-педагогикалық міндеттер оқушылардың қызығушылықтары, бейімділіктері, кәсіби маңызды қасиеттері анықталғанда, олардың тұрақты мотивтер жүйесін, қызығушылықтарын, қабілеттерін қалыптастыруда, кәсіби қызметте адекватты өзін-өзі бағалауды, өзін-өзі тануды, өзін-өзі көрсету және өзін-өзі бекіту дағдыларын дамытуда, кәсіби жоспарларды түзетуде шешіледі.

Әлеуметтік-экономикалық міндеттер еңбекке баулу, «Технология» оқу пәнінің білім беру саласын іске асыру арқылы шешіледі, ол қолданбалы экономика негіздерін, менеджмент пен маркетинг элементтерін, кәсіби сынақтарды ұйымдастыруды қамтиды; шығармашыл, бастамашыл, кәсіпкер тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді.

Медициналық-физиологиялық міндеттер оқушылардың денсаулық жағдайын бақылау және дамудың деңгейін бақылау арқылы шешіледі, бұл таңдаған мамандыққа медициналық қарсы көрсетілімдер мен көрсеткіштерді анықтауға бағытталған.

Орта білім беру ұйымдарында кәсіби бағдарлау жұмыстарын ұйымдастыру кезінде келесі принциптер сақталады: жүйелілік және сабақтастық (9 және 11 сынып түлектеріне ерекше назар аударылады); жоғары сынып оқушыларына қызығушылықтарының қалыптасу деңгейіне, құнды бағдарлары мен өмірлік жоспарларындағы айырмашылықтарға, үлгерім деңгейіне байланысты сараланған және жеке көзқарас; оқушылар мен ата-аналармен кәсіби бағдарлау жұмысын өткізу үшін жаппай, топтық және жеке түрлерін оңтайлы үйлестіру; мектептің, отбасының, кәсіби оқу орындарының, жұмыспен қамту қызметінің өзара байланысы. Мұндай жауапкершілікті барлық ересектер көтере алмайды, сондықтан жоғары сынып оқушылары кәсіби таңдау кезінде мұғалімдердің, психологтардың және ата-аналардың көмегіне ерекше мұқтаж.

Кәсіби бағдарлау деңгейінің жоғары деңгейі — түлектердің өз бетінше кәсіби өзін-өзі анықтауы, кәсіби мансапты жоспарлауы. Осы деңгейде оқушы өз кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру туралы саналы түрде және өз бетінше шешім қабылдауға дайын, басқа адамның көмегінсіз. Мұндай деңгейге қол жеткізу үшін білім беру ұйымында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтаушы субъект ретінде жеке тұлғасын кезең-кезеңімен қалыптастыруға бағытталған толыққанды, жүйелі кәсіби бағдарлау жұмысы қалыптасуы керек. 8-9 сынып оқушыларымен кәсіби бағдарлау жұмыстарын ұйымдастырушы педагогтың алдында келесі міндеттер тұр:

1. Белгілі бір мамандық бойынша білім мен дағдыларды қалыптастыру.
2. Болашақтағы оқыту бағытын, оқыту траекториясын анықтау.
3. Таңдалған мамандық бойынша өзін-өзі дайындау бағдарламасын түзету.

4. Орта кәсіптік білім беру ұйымдарында оқуды жоспарлау перспективаларымен қаруландыру.

Осылайша, бұл міндеттердің шешілуі негізгі мектепті аяқтауға және мамандықты таңдау мен орта кәсіптік білім беру ұйымдарын таңдауға дайындауға бағытталған.

Сонымен, жоғары сынып оқушыларының саналы кәсіби таңдау мәселесі ең өзекті әрі күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Профильді сыныптарды құрудың критерийлері оқушылардың қызығушылықтары, бейімділіктері, қабілеттері, жеткен жетістіктері және жоспарланған мамандық болуы мүмкін. Оқу бағытын таңдау ата-аналардың үміттеріне, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістерге, аймақ ерекшеліктеріне және т.б. байланысты. Оқу бағытын таңдау табыстылығы оқушының өз қызығушылықтары мен қабілеттерін өмірдің уақыттық перспективасымен салыстырып, шешімінің шынайы мотивтерін түсініп, саналы түрде қабылдай білуіне байланысты. Осы үшін оқушыларға жаңа білім беру кеңістігін игеруге бағытталған ғана емес, өз мүмкіндіктерін танып білуге және шешім қабылдау механизмін қалыптастыруға бағытталған мақсатты әрі алдын ала жүргізілетін жұмыс қажет. Тек осындай жағдайда ғана жоғары сынып оқушысы өздігінен дұрыс таңдау жасай алады.

Негізгі мектепте кәсіби бағдарлау жұмысы кәсіби бағдарлау бағыттылығын қалыптастыруға ықпал етеді, егер оның түрлері мен әдістері оқушылардың жеке-психологиялық және әлеуметтік-педагогикалық ерекшеліктеріне сәйкес таңдалса.

Бастауыш мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері

Жоғары мектеп жасына тән – адамның даму кезеңі, жасөспірім жастан тәуелсіз, ересек өмірге өту кезеңі [24]. Жоғары мектеп жасына тән ерте жастық шақ. Бұл мектеп оқушысының өмірінде өте күрделі әрі жауапты кезең. Жоғары мектеп жасы - сыни ойлау, жылдам дамитын логикалық ойлау, айналадағы дүниені тануға ұмтылу, белсенділік, бастамашылдық, батылдық, ерлік, сондай-ақ моральдық-эмоционалдық дамудың жасы. Осы жас кезеңінде жеке тұлғаның қалыптасуы, ақыл-ой және ерік-жігер қасиеттерінің әрі қарай дамуы жалғасуда. Жоғары сынып оқушысы белсенді, бұл оның абстрактілі ойлауға және шығармашылық ойлауды қалыптастыруға қабілеті жыл сайын артып жатқанын білдіреді. Кіші мектеп оқушысынан айырмашылығы, ол тек жеке ерікті әрекеттерге ғана емес, ерікті әрекетке де қабілетті. Оның сезімдері қарқынды дамып келеді. Эмоционалды сезімдер тұрақтылыққа ие болады [25].

Жоғары жасөспірімдік кезең – бұл рухани даму кезеңі, дегенмен ол психофизиологиялық процестер кешенімен байланысты. Бұл кезеңде өз жеке тұлғасын түсіну, «Мен»-нің ашылуы, өмірлік жоспардың пайда болуы, өз өмірін саналы түрде құруға деген ұмтылыс және қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында үнемі ену іске асырылады. Бұл процесс адамның ішінен ашық әлемге қарай жүреді (Э.Шпрангер). Ғалым осы жас кезеңінің (14-17 жас) негізгі мәселесін көрсетеді – бұл балалық тәуелділіктен босатылуға ұмтылыспен байланысты дағдарыс.

Жасөспірімнің әлемі – бұл бала мен ересектің күрделі әлемі. Өзіне ересекпен салыстыру арқылы жасөспірім олардың арасында ешқандай айырмашылық жоқ деп санайды. Ол үлкендермен тең құқықты қатынастарға талап етеді және өз пікірін, өз көзқарасын қорғау үшін қақтығыстарға барады. Осы кезеңде қызығушылықтар мен әуестіктер жиі өзгереді. Әрине, жасөспірімге әлі де нағыз ересектікке жету қашық әрі физикалық, психикалық және әлеуметтік тұрғыда жетілмеген. Ол объективті түрде ересек өмірге кіре алмайды, бірақ оған ұмтылады және ересектермен тең құқықтарға ие болуға талаптанады.

Жоғары мектеп жасына тән кезең – бұл жыныстық жетілу кезеңінің аяқталуы және физикалық жетілу кезеңінің алғашқы кезеңі. Жоғары сынып оқушылары үшін физикалық және ақыл-ой жүктемелеріне дайын болу тән. Физикалық даму еңбек пен спортта дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыруға ықпал етеді, мамандық таңдау үшін кең мүмкіндіктер ашады. Сонымен қатар, физикалық даму жеке тұлғаның кейбір қасиеттерінің дамуына әсер етеді. Мысалы, өзінің физикалық күші, денсаулығы мен тартымдылығын түсіну жастарда жоғары өзін-өзі бағалау, өзіне деген сенімділік, өмірге деген құштарлықты қалыптастыруға ықпал етеді, керісінше, өзінің физикалық әлсіздігін түсіну кейде оларда тұйықтық, өз күштеріне сенбеушілік, пессимизм туындатуы мүмкін [26].

Жоғары жасөспірімдік кезең биологиялық тұрғыдан ең алдымен өтпелі кезең болып табылады, себебі бұл кезеңде жыныстық жетілу мен басқа биологиялық жүйелердің жетілуі жүреді. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, жоғары сынып оқушылары алғашқы социализациядан өтеді. Бұл жастағы барлық жасөспірімдер мектеп оқушылары, ата-аналары немесе мемлекет қамқорлығында болады. Жоғары жасөспірімдік кезеңнің әлеуметтік мәртебесі дерлік балалықтан айырмашылығы жоқ. Психологиялық тұрғыдан бұл кезең өте қарама-қайшы. Оған ересектіктің сезімі тән - негізінен, жасөспірім әлі де жетпеген жағдайды алдын ала сезініп, жаңа талап деңгейіне көтеріледі. Осыдан – жасөспірімнің өзін-өзі сезінуінде жас ерекшелігіне байланысты қақтығыстар мен олардың көрінісі. Жалпы алғанда, бұл кезең балалық шақтың аяқталуы және одан «өсу» кезеңінің басталуы болып табылады [27].

Жоғары мектеп жасындағы әлеуметтік жағдай осылайша жасөспірімдер мен ересектер арасында аралық жағдайға ие болады. Ересек мәртебесінің элементтерімен қатар, жасөспірімдерде әлі де балалық кезеңге тән тәуелділік белгілері сақталады. Жоғары сынып оқушыларының ойлау қабілеті жүйелі әрі сыншыл болып келеді. Ақпаратты есте сақтау тәсілдері өзгереді, шығармашылық белсенділік қарқынды дамиды. Осы жас кезеңінің ерекшеліктерінде ересектерге (негізінен ата-аналар мен ұстаздар) деген жоғары сыни көзқарас және өз-өзіне деген жеткіліксіз сыни көзқарас, сүйікті кейіпкерлерінің батырлық істеріне қызығушылық, идеалға еліктеу (егер ол бар болса) және ерік-жігерді дамыту және шыңдау анық байқалады. Жоғары сынып оқушылары өз тұлғасына, өз бойындағы жақсы қасиеттерін дамытуға және жаман қасиеттерді жеңуге қызығушылық танытады [28].

Жоғары мектеп оқушысы тәуелсіз өмірге қадам басуға дайын. Бұл жаңа әлеуметтік даму жағдайын туындатады. Өзін-өзі анықтау міндеті, өмірлік жолын таңдау жоғары сынып оқушысының алдындағы маңызды міндетке айналады. Жоғары сынып оқушылары болашаққа қарай бағытталған. Бұл жаңа әлеуметтік позиция олардың оқу процесіне, оның міндеттері мен мазмұнына деген көзқарасын өзгертеді. Жоғары сынып оқушылары оқу процесін болашақтары үшін қандай пайдасы бар екендігінен қарастырады. Олар мектепке жасөспірімдерден өзгеше көзқараспен қарай бастайды. Жоғары сынып оқушыларының негізгі әрекеті – оқу мен кәсіби қызмет. Жеке жаңалық – бұл жалғыздық сезімі, алғашқы терең сезім, өзінің ішкі әлемін ашу. Өзін-өзі түсіну едәуір өзгеріске ұшырайды, жеке тұлғаның құндылықтарының маңызы артады, өзін-өзі бағалаудың жеке бағалаулары тұтастай өзіне деген көзқарасқа айналады. Жасөспірім өзін әлемнің бір бөлігі ретінде қабылдайды, өзінің ұқсастығын және бірегейлігін атап көрсетуге тырысады.

Жоғары мектеп жасында оқу әлі де маңызды әрекеттердің бірі болып табылады. Себебі жоғары сыныптарда білімнің ауқымы кеңейеді және бұл білімдер оқушыларға көптеген нақты фактілерді түсіндіруге қолданылады, олар оқуға саналы түрде қарай бастайды. Жоғары сынып оқушыларының оқу пәндеріне таңдамалы көзқарасы айқын байқалады. Барлық пәндерге бірдей қатынастың болуы өте сирек. Мұндай жағдай жасөспірімдерде кездеседі. Бірақ бір маңызды айырмашылық бар. Жоғары сынып оқушыларының пәндерге таңдамалы көзқарасы көбінесе олардың кәсіби бағыттылығымен байланысты қалыптасқан қызығушылықтары болып табылады. Осы негізде кейде жағымсыз құбылыс байқалады – жоғары сынып оқушылары болашақ мамандығымен байланысты бірнеше негізгі пәндерге қызығушылық танытады, қалған пәндерге немқұрайлы қарайды [29].

Айта кету керек, жоғары сынып оқушылары өздерін қызықтыратын мәселе бойынша әдебиеттермен танысады, қосымша білім беру мекемелерінде қуана-қуана сабақтар жүргізеді, курстарға қатысу мүмкіндіктерін іздейді, өздеріне қызықты адамдармен кездеседі.

Оқу мотивациясындағы айырмашылықтар олардың өмірлік жоспарларымен, болашақтағы мақсаттарымен, дүниетанымымен және өзін-өзі анықтаумен байланысты. Жоғары сынып оқушыларының мотивациясы олардың тұлғасы үшін құнды болатын қозғаушы күштермен сипатталады. Олар мектептің аяқталуы мен өмірлік жолды таңдау, әрі қарай білім алу немесе таңдаған мамандық бойынша жұмыс істеу, интеллектуалды күштердің дамуына байланысты өз қабілеттерін көрсету қажеттілігін алға тартады. Оқу ісіне деген қызығушылықты одан әрі тереңдету, өзін-өзі дамыту ұмтылысы көрініс табады. Оқушылар жүйелі түрде қосымша әдебиетпен жұмыс істей бастайды, дәрістерге қатысады, қосымша мектептерде жұмыс істейді [30].

Оқу процесінің ерекшелігі әр түрлі пәндер бойынша білімді жүйелеу және пән аралық байланыстарды орнату болып табылады. Бұл табиғат пен қоғамдық өмірдің жалпы заңдарын меңгеруге негіз қалайды, нәтижесінде ғылыми дүниетанымның қалыптасуына әкеледі. Жоғары сынып оқушысы өз оқу жұмыстарында түрлі ойлау операцияларын сенімді түрде қолданады,

логикалық тұрғыда ойлайды, мағыналы түрде есінде сақтайды. Осы уақытта жоғары сынып оқушыларының танымдық әрекеттерінде өзіне тән ерекшеліктер бар. Егер жасөспірім қандай да бір құбылыстың мәнін білгісі келсе, жоғары сынып оқушысы осы мәселе бойынша түрлі көзқарастарды талдап, өз пікірін қалыптастыруға, ақиқатты анықтауға ұмтылады.

Жоғары сынып оқушыларына ақыл-ойға арналған тапсырмалар болмаған жағдайда скучно болады. Олар зерттеу мен эксперимент жасауды, жаңаны, түбегейлі өзгеше нәрсені шығармашылықпен жасау мен құруды жақсы көреді. Жоғары сынып оқушыларын тек теориялық сұрақтар ғана емес, сондай-ақ талдау барысы, дәлелдеу әдістері де қызықтырады. Олар мұғалімнің түрлі көзқарастардың арасында шешім таңдауын талап еткенде немесе қандай да бір тұжырымдарды негіздеуді сұрағанда қуана-қуана, тіпті риясыз түрде пікірталасқа кірісіп, өз пікірлерін қорғауға дайын болады [31].

Жоғары сынып оқушыларының ең жиі және сүйікті пікірталас тақырыптары – этикалық, моральдық мәселелер. Олар нақты жағдайларды емес, олардың принципті мәнін білгісі келеді.

Жоғары сынып оқушыларының ізденісі сезімнің терең толқынысымен сипатталады, олардың ойлау үрдісі әдетте құштарлықпен өтеді. Жоғары сынып оқушылары жасөспірімдерге тән өздігінендік, сезімдерді еріксіз көрсету қасиеттерін айтарлықтай жеңеді. Олар өмірдің әр түрлі аспектілеріне, достарына, үлкендерге деген тұрақты эмоционалды қатынасты қалыптастырады, сүйікті кітаптар, жазушылар, композиторлар, әндер, суреттер, спорт түрлері пайда болады, сондай-ақ кейбір адамдарға деген қарсылық, кейбір іс-әрекеттерді ұнатпаушылық та байқалады.

Бұл жастағы көптеген оқушылар өздерінің мансаптары туралы ойлайды, өмірлік мақсаттарын анықтайды және оларды кезең-кезеңімен жүзеге асыруға тырысады. Бұл кезең болашаққа үміт артып, болашақпен байланысты барлық ойлар мен сезімдерге толы болады [32].

Жоғары сынып оқушыларының мазасыздық деңгейі жасөспірімдерге қарағанда әлдеқайда төмен. Кластағы қарым-қатынастар тұрақты әрі біркелкі болады. Сенімділік – бұл үлкендермен қарым-қатынастың негізгі сипаты, достық сезімі де таңдаулы бола түседі.

Алайда, жоғары жасөспірімдер жасына келгенде, бала үшін ересек адамның рөлі көмекші және тәлімгер бола бастайды. Оқушылар мұғалімдерінде тек жеке қасиеттерін ғана емес, сондай-ақ кәсіби біліктілікті, ақылды талап қояды да бағалай бастайды.

Жоғары сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты негізгі жаңашылдықтар: бағалаушылық пікірлер, принциптер, идеалдар, сенімдер, өзіндік сананың, өзін-өзі анықтаудың формаларына жатады [33].

Бұл жастағы оқушылардың өзіндік санасын дамыту маңызды рөл атқарады. Жеке тұлғаның дамуының басты сәті өмірдің перспективаларын құру болып табылады. Жоғары сынып оқушысының сезімдер саласындағы өзгерістер де маңызды. Жастық шақта шындықтың түрлі құбылыстарына эмоционалды сезімталдық артады.

Жоғары сынып оқушысының ойлауы жеке тұлғалық және эмоционалды сипатқа ие болады, оның интеллектуалды қызметі өзін-өзі анықтау мен дүниетанымын қалыптастыруға ұмтылған ерекше аффективті реңкке ие болады. Осы аффективті ұмтылыс жоғары сынып оқушыларының ойлауын айқындайды [34].

Жоғары сынып оқушыларында әлеуметтік белсенділік артады, олар тек үлкендер сияқты болуды ғана емес, шын мәнінде олармен тең дәрежеде өз мәселелерін шешуді немесе маңызды сұрақтарға өздігінен шешім қабылдауды қалайды. Сонымен қатар, жасөспірімдердің табандылығынан кейін, қиын кезең «жасөспірімдік максимализм» пайда болады. Бұл кезең олардың мінез-құлқында көрініс табатын шектен шығушылықтармен сипатталады. Олардың бұрынғы «қараңыз, мен қаншалықты үлкенмін!» деген ұстанымдары «мен бәрін білемін!» деген ұстанымға ауысады [35].

Жоғары сынып оқушылары басқалардың өзін түсінуін қалайды, осы жаста бұл қажеттілік айтарлықтай күшейеді. Олардың қарым-қатынасының мазмұны жасөспірімдер мен қыздардың белсенділігімен байланысты. Қарым-қатынастың мазмұндылығы, қарқындылығы, тартымдылығы және оның ұйымдастырылуы оның көлеміне және қарым-қатынастың қарқындылығына әсер етеді [36].

Жоғары сынып оқушыларының арасында сенімді қарым-қатынасқа ұмтылыс айқын көрінеді. Сенімді қарым-қатынас мәні ақпарат алу емес, өз мәселелерін түсінуге, жанашырлық көрсетуге және оларды шешуде көмек алуға мүмкіндік беру болып табылады. Алайда, жеке тақырыптар, мысалы, қарсы жыныспен қарым-қатынас мәселелері, әдетте, жоғары сынып оқушылары арасында талқыланады.

Жоғары сынып оқушылары, әсіресе, өз көзқарастары мен пікірлерін қорғайтын өмірлік позициясы бар екенін сезінеді. Бұл жас топтың өзіндік сана-сезімінің белгісі.

Жоғары сынып оқушысы өзіне сенімді әрі ересек адамдай сезінетін оқу түрлеріне дайын болады. Бұл дайындық оқу мотивациясының бірі болуы мүмкін. Жасөспірімдерге өздігінен жұмыс істеу түрлері тартымды бола бастайды.

Көптеген жоғары сынып оқушылары кәсіби өзін-өзі анықтау қажеттілігін сезінеді, бұл жас өспірімдер үшін өмірде өз орнын табуға деген жалпы ұмтылыспен байланысты. Осы себепті оқу үшін ынталандыру ретінде белгілі пәндерді білу қажеттілігі болуы мүмкін, өйткені олар басқа оқу орындарына түсу үшін қажет [37].

Оқу, еңбек және қоғамдық ұйымдастыру қызметтері қоғамдық мәні бар қызметке бірігеді, ол жасөспірімдер кезеңінде жетекші қызметке айналады. Бұл қызмет түрлеріне қатысудың әлеуметтік маңыздылығын түсінген жасөспірімдер жаңа қарым-қатынастар орнатып, бір-бірімен қарым-қатынас тәсілдерін дамытады [38].

Психологтардың пікірінше, жоғары сынып оқушыларына тұлғалық көзқарас тек олардың жеке ерекшеліктерін ескерумен шектелмейді. Бұл, ең алдымен, оқушыға тұлға ретінде, жауапты және дербес әрекет субъектісі

ретінде үнемі және әрқашан қарайтын көзқарас [39]. Жанасу өнеріне үйрену мүмкін емес, өйткені оның басты шарты – мұғалімнің сезімталдығы мен ашықтығы, жаңаны, бейтанысты түсінуге және қабылдауға дайын болуы. Оқушының шынайылығына толық шынайылықпен жауап беру керек. Оқушыға ашылып, оның «ішкі әлеміне» ене отырып, мұғалім өз «Менінің» шекараларын кеңейтіп, мазмұнын байытады [40].

Жасөспірімдер кезеңінде баланың тұлғасы сапалы өзгерістерге ұшырайды: рефлексия дамиды, өзін-өзі бағалау мазмұны өзгереді, ересектік сезімі қалыптасады.

Рефлексияның дамуы өзін-өзі бақылауға деген жоғары бейімділікпен сипатталады. Рефлексия негізінде өзіндік сана-сезім дамиды – бұл жасөспірім психологиясының басты ерекшелігі. Өзіндік сана-сезімнің бір көрінісі – ересектік сезімі. Ересектік сезімінің маңызды көрсеткіші – жасөспірімнің өзіндік мінез-құлық сызығының, белгілі бір көзқарастар мен бағалауларының болуы және оларды қорғауы [41].

Жасөспірімнің өзін-өзі бағалауының эмоционалдық компоненті ерекше назар аудартады. Өзін-өзі бағалау дамуы сыртқы және ішкі ынталандырулармен байланысты, өз ойлары, күтілімдері, көзқарастары негізінде пайда болатын сезімдерге өзіндік талдау жасаумен байланысты. Жасөспірімдер өздерінің ішкі әлемін зерттей отырып, олар қайталанбас және бірегей екендіктерін түсінеді.

Жасөспірімдер жасына тән қасиет – өзін-өзі айқындауға ұмтылыс, «бірдеңе болу», өзін күтпеген тәсілмен көрсету, кез келген бағамен назар аударту. Көптеген психологтар мен педагогтар мұны жыныстық жетілу дағдарысымен байланыстырады, ол көбінесе жан дүниесінің толқуларымен, амбициялы қалауымен, жарқын қиялдары мен сенімді мінез-құлқымен өтеді [42].

Үлкен мектеп оқушыларының дамуына құрдастар ұжымы үлкен әсер етеді. Алайда бұл жоғары сынып оқушыларының ересектермен қарым-қатынас қажеттілігін төмендетпейді. Керісінше, ересектермен қарым-қатынасқа деген ізденіс оларға басқа жас кезеңдерінен де жоғары деңгейде байқалады. Ересек досқа ие болуға ұмтылу – өзін тану мен өзін анықтау мәселелерін өз бетімен шешу қиын екенін түсіндіреді. Бұл мәселелер құрдастар арасында белсенді талқыланады, бірақ мұндай талқылаудың пайдасы салыстырмалы: өмірлік тәжірибе аз, сондықтан ересектердің тәжірибесі көмекке келеді.

Жоғары сыныпта достық, жолдастық және махаббат сезімдерінде өзгерістер болады. Жоғары сынып оқушыларының достығының тән ерекшелігі – бұл тек ортақ қызығушылықтар ғана емес, сонымен қатар көзқарастар мен сенімдердің бірлігі. Достық интимді сипатқа ие: жақсы дос – қайталанбас адам, достар өздерінің ең құпия ойларымен бөліседі. Тіпті жасөспірімдерден де жоғары талаптар қойылады: дос шыншыл, адал, сенімді болуы керек, әрдайым көмек көрсетуге дайын болу керек [44].

Бұл жаста жасөспірімдер мен қыздар арасында достық пайда болып, ол кейде махаббатқа айналады. Жасөспірімдер мен қыздар нағыз достық пен

нағыз махаббат дегеніміз не екенін білуге ұмтылады. Жоғары сынып оқушыларының эстетикалық сезімдері, қоршаған әлемдегі әдемілікті қабылдау және оны сүю қабілеті айтарлықтай өзгереді: табиғатта, өнерде, қоғамдық өмірде. Алайда жоғары сынып оқушысы терең «ересек» сезімдерге, тұрақты және мықты сезімдерге қабілетті болуы мүмкін.

Жоғары сынып оқушылары адам моральдық бейнесіне өте жоғары талаптар қояды. Бұл жоғары сынып оқушыларының өзіне және басқаларға қатысты тұтас түсінік қалыптасуымен, адамдардың әлеуметтік-психологиялық қасиеттері туралы сананың кеңеюімен байланысты, ең алдымен сыныптастары туралы.

Қоршаған адамдарға талапшылдық пен қатал өзін-өзі бағалау жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі тануының жоғары деңгейін көрсетеді, ал бұл өз кезегінде өзін тәрбиелеуге әкеледі. Жасөспірімдерден айырмашылығы, жоғары сынып оқушыларында жаңа ерекшелік – өз-өзіне сын көзбен қарау, бұл оларға мінез-құлқын қатаң әрі объективті бақылауға көмектеседі. Жігіттер мен қыздар өз мінез-құлқын, сезімдерін, іс-әрекеттері мен қылықтарын терең түсінуге, өз ерекшеліктерін дұрыс бағалауға, ең маңызды және қоғамдық көзқарас бойынша құнды адамдық қасиеттерді дамытуға ұмтылады [44].

Бұл жас педагогикалық тұрғыдан өзін-өзі тануды, өзін тәрбиелеуді ынталандыру және дамыту үшін өте қолайлы уақыт.

Жоғары сынып оқушысы – бұл ерік-жігердің одан әрі нығаюы, мақсаткерлік, табандылық, бастамашылдық сияқты ерік белсенділігінің қасиеттерін дамыту уақыты. Бұл жаста шыдамдылық пен өз-өзін ұстай білу күшейеді, қозғалыс пен ым-ишараларды бақылау артады, сондықтан жоғары сынып оқушылары сырттай да жасөспірімдерге қарағанда ұқыпты болып көрінеді.

Жоғары жасөспірімдер жасын жалғыздық сезімі, өзін-өзі анықтау ұмтылысы сипаттайды. Бұл кезең жоғары сынып оқушысының кәсіби және жеке өзін-өзі айқындаумен байланысты. Шындығында, бұл жас кезеңі – өмірдегі орнын белсенді іздеу уақыты, әсіресе мектепті аяқтаған соң болашақ мамандықты таңдау қажет болғандықтан. Бұл таңдау өте қиын, ол көптеген факторлармен – әлеуметтік, психологиялық, тұрмыстық жағдайлармен байланысты [45].

Мектепті аяқтауға жақындаған сайын мамандық таңдау мәселесі өткір түрде алға шығады. Анық, жоғары сынып оқушылары белгілі бір кәсіби таңдауларға ие болады.

Кәсіби таңдауларды анықтау бірқатар факторлардың әсерінен болады. Олардың ішінен мынадай маңызды факторларды атап өтуге болады:

- психологиялық – мұнда тұлғаның қасиеттері, қоршаған ортаның кәсіби таңдауына әсері;
- экономикалық - жұмыссыздық деңгейі, еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныс, елдегі өмір деңгейі, жалақыны мемлекеттік реттеу;
- әлеуметтік-мәдени – аймақтық және мәдени ерекшеліктер, халықтың жас құрамдас бөлігі, еңбек нарығындағы халықтың белсенділігі;
- саяси-құқықтық – саяси тұрақтылық, еңбек заңнамасы;

- демографиялық (жас, жыныс, отбасы жағдайы) [46].

Болашаққа жоспар құру, әлеуметтік жетілу дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Жасөспірімнің әлеуметтік-психологиялық жетілуінің маңызды көрсеткіші оның өз болашағына деген қарым-қатынасы болып табылады. Жоспарлардың айқындығы жасөспірімде көп нәрсені өзгерте алады: оның тұлғасында ең маңызды негіз пайда болады – нақты мақсаттар, міндеттер, мотивтер. Жасөспірімдерде кәсіби мамандыққа деген армандарды нақты өмірлік жағдайлар мен мүмкіндіктерді ескере отырып, болашаққа жоспар құруға ұмтылыс байқалады.

Алайда, кейбір жасөспірімдер тек қазіргі уақытта өмір сүреді, болашақ кәсібі туралы көп ойламайды. Белгілі бір мамандыққа деген қызығушылықты әртүрлі факторлар қоздыруы мүмкін: оқытушылар, адамдар, әдебиет, телевизия. Жасөспірімдер көп нәрсеге қызығушылық танытады, бірнеше бағытта бірден бағдар ұстанады, әртүрлі факультативтерге, секцияларға, үйірмелерге барады. Олар жиі өз мүмкіндіктерін қызықтырған мамандықта асыра бағалайды. Үйірмелерде қатысу жасөспірімге өз бейімділіктерін, мүмкіндіктері мен кемшіліктерін түсінуге көмектеседі. Өзін іс-әрекетте тексеру – армандарды жүзеге асырудың және көңілсіздіктерден сақтанудың ең жақсы әдісі.

Көптеген жасөспірімдер үшін 8-9 сыныптардағы оқу уақыты – болашақ туралы белсенді ойлану кезеңі. Бірі армандарын әрекетке айналдыруға тырысады, басқалары болашақтың әртүрлі нұсқаларына өздерін бейімдейді. Үшіншілері өз мүмкіндіктерінің мамандық талаптарына сәйкестігін ойлайды, төртіншілері – қызықтырған мамандық пен білім ордасы туралы ақпарат жинайды.

Жасөспірімдер сыныптастарының жоспарларына қызығушылық танытады, күмәндары мен сенімсіздіктерін талқылайды, бұрынғы армандарынан бас тартады. Көптеген жасөспірімдер беделді немесе үлкенірек достарының ықпалына түседі. Кейде әртүрлі мамандықтар мен оқуды жалғастыру орындары туралы пікірталастар мен келіспеушіліктер пайда болады. 9-сыныптың аяқталуы жақындаған сайын жасөспірімдер өз болашағын ойлауға бастайды, себебі олар шешім қабылдауы керек: не істеу керек, 10-сыныпқа бару немесе колледжге түсу керек пе?

Өзін-өзі айқындау – бұл өмірдің маңызды кезеңін қамтитын күрделі әрі ұзақ процесс. Оның тиімділігі, әдетте, адамның психологиялық мүмкіндіктерінің кәсіби қызметтің мазмұны мен талаптарымен сәйкестігіне және адамның әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімделу қабілетінің қалыптасуына байланысты анықталады.

Бір кезеңнен екінші кезеңге өту әлеуметтік жағдайлардың өзгеруімен, негізгі қызметтің ауысуымен басталады, бұл тұлғаның кәсіби дамуына әкеледі (кесте 4).

Кесте 4. Жеке тұлғаның кәсіби анықталған құрылымы

Құрылымы	Құрылымның әлеуметтік-психологиялық және психофизиологиялық компоненттері	Кәсіби анықталған компоненттер
Бейімділіктің әлеуметтік-кәсіби бағыты	Қызығушылықтары, көзқарастары, күтулері, көзқарастары, мотивтері	Әлеуметтік-кәсіби қабілеттер: жетістіктерге, табысқа, кәсіби өсуге, сенімділікке, жауапкершілікке бағытталу
Кәсіби құзыреттілік	Кәсіби білім, дағдылар, біліктілік.	Әлеуметтік-құқықтық, жеке, арнайы және экономикалық құзыреттілік (бір кәсіптен тыс білім мен дағдылар).
Кәсіби маңызды қасиеттер	Зейін, байқағыштық, шығармашылық, шешімділік, байланыс, өзін-өзі бақылау, Тәуелсіздік.	Кәсіби дербестік, әлеуметтік-кәсіби интеллект, технологиялық процестерді жоспарлау қабілеті, диагностикалық қабілеттер, кәсіби ұтқырлық
Кәсіби маңызды психофизиологиялық қасиеттері	Энергетика, нейротизм, экстравертация, визуалды-моторлық үйлестіру, реактивтілік	Жалпыланған кәсіби қабілеттер: үйлестіру, реакция жылдамдығы, көз өлшегіш, қолмен ептілік, төзімділік, стресске төзімділік, өнімділік

Жас ерекшеліктерін есепке ала отырып, жоғары сынып оқушысы болашақта қандай кәсіппен айналысатынын таңдауға, сол кәсіпте көмектесетін дағдыларды дамытуға бағытталған. Жоғары сынып оқушыларының қызығушылықтарын сипаттай отырып, алдымен осы жаста жасөспірімдер мен қыздар әдетте қандай да бір ғылымға, білім саласына немесе қызмет түріне тұрақты қызығушылықтарын анықтайтынын атап өту қажет. Мұндай қызығушылық жоғары сынып оқушыларының танымдық және кәсіби бағдарын қалыптастырады, мамандық таңдауды, мектеп бітірушінің өмірлік жолын айқындайды.

Жоғары сынып оқушыларының мамандық таңдау мотивациясының негізгі себептері: қызығушылық, қажеттіліктер, бейімділік, қабілеттер, әлеуметтік орта (құрдастары, отбасы). Барлық жоғары сынып оқушылары ата-аналарының немесе мемлекеттің қарауында болғандықтан, олар көбінесе болашақта өздерін қамтамасыз ете ала ма, нарықтық экономикадағы өзгерістерге бейімделе ала ма, еңбек нарығының белгілі бір кәсіби кадрларға деген қажеттіліктеріне қалай жауап бере алатынын ойламайды.

Жоғары сынып оқушылары өздерінің қызығушылықтары мен жоспарларын ескермей, жоғары оқу орындарын (және болашақ мамандықтарын) таңдайды. Көп жағдайда оқу орнының танымалдылығы, қаржылық мүмкіндіктер, оқу орнының орналасқан жері, достарының немесе

туыстарының кеңестері сияқты себептермен таңдалады, ал ішкі дауысына, қалауларына құлақ аспайды.

Осы мақсатта өз қызығушылықтарын, мүмкіндіктерін, қабілеттерін танып білу, болашаққа көзқарас қалыптастыру мақсатында уақтылы және мақсатты кәсіби бағдар жұмысы қажет. Тек осындай жағдайда ғана жоғары сынып оқушылары дұрыс әрі тәуелсіз шешім қабылдай алады.

Отбасы мен мектептің кәсіби бағдарда рөлі (8-9 сынып оқушыларының)

Мектеп, отбасы және қоғам бала тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады, оны болашақта қоғамның белсенді мүшесі ретінде қалыптастырады. Сонымен қатар, баланың жеке тұлғасы қоғамдық қатынастардың әсерінен қалыптасады, бұл қатынастар оның өмірі мен іс-әрекетінің негізін құрайды. Балалардың еңбекке дайындығына отбасының тәрбие жағдайы айтарлықтай әсер етеді.

Кейде ата-аналардың өз кәсібіне қанағаттануы балаларды осы кәсібімен танысуға, кейін оны таңдауға жеткілікті ынталандырушы фактор болуы мүмкін. Сондықтан ата-аналар балаларымен өз еңбектері мен оның қоғамдық маңызы туралы жиі сөйлесуі керек. Сонымен бірге ата-аналардың кейбір мамандықтарға қатысты субъективті қатынастарын балаларға көрсетуі дұрыс емес. Ата-аналар балалардың бейімділіктері мен мүмкіндіктерін жақсырақ түсініп, олардың кәсіби өмірлік жолын анықтауға көмектесуі тиіс.

Мектептің ата-аналармен жұмыс істеуі кәсіби бағдар жүйесінде маңызды рөл атқарады. Практика көрсеткендей, ата-аналар өз балаларының өмірлік және кәсіби жоспарларын анықтауға белсенді түрде қатысады. Сондай-ақ, мамандық таңдау мен білім алу жолдарын анықтау оқушылар үшін де, ата-аналар үшін де күрделі мәселе болып табылады. Ата-аналардың кеңестері көбінесе елдің халық шаруашылығында әртүрлі мамандарға деген қажеттіліктермен сәйкес келмейді, сондай-ақ еңбек нарығының аймақтық аспектілерін ескермейді. Ата-аналар әрдайым балалардың қызығушылықтары мен қабілеттерін объективті түрде бағаламайды. Көп жағдайда ата-аналардың тілектері мен оқушылардың кәсіби ниеттері сәйкес келмейді. Бұл балаларды еңбекке дайындау және мамандық таңдау бойынша ата-аналармен арнайы жұмыс жүргізу қажеттілігін туындатады. Кәсіби бағдар жұмысын жүргізу кезінде мамандықтардың ата-аналар арасында престижі мәселесі көтерілетінін атап өту керек, бұл көбінесе басты маңызға ие болады. Отбасының міндеті – баланың мамандықты кездейсоқ таңдауын болдырмау, яғни мамандық баланың мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін ескермей таңдалмауы тиіс. Кездейсоқ мамандық таңдау адамның кәсібі мен жұмысына қанағаттанбауына байланысты кадрлардың тұрақсыздығына әкеледі.

Осылайша, отбасы, әлеуметтік және тәрбие институты ретінде, кәсіби бағдардың екіжақты мәнін көрсетеді – бұл мәселе қоғамдық және педагогикалық тұрғыдан маңызды.

Алдымен, өзара әрекеттесу дегеніміз не екенін анықтау маңызды. Бұл жай ғана әңгіме емес, нақты міндеттерді шешу. Өзара әрекеттесу келесі элементтерді қамтиды:

1. Кәсіби бағдар мақсаттарының осы жасөспірімге қатысты жалпы түсінігі.

2. Айқын мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін нақты міндеттерді бірге анықтау.

3. Осы міндеттерді сынып жетекшісі, кәсіби бағдаршы мұғалім, психолог және ата-аналар арасында бөлу (мүмкіндіктерді ескере отырып).

4. Белгіленген міндеттердің орындалуын үнемі бақылап отыру және олардың орындаушыларын қайта қарау, егер олар міндеттерін орындауда енжарлық танытса немесе түсінбеушілік байқалса.

Осындай бірлескен жұмыс жоспары тек "сөйлесу" емес, баспа түрінде ұсынылғаны дұрыс.

Сынып жетекшілерінің жұмысы аясында отбасы мен жасөспірім арасындағы өзара әрекеттесу тәжірибесі жинақталған. Алайда, қазіргі уақытта ата-аналарды көбіне балалардың болашағы, оның ішінде мамандық таңдау және одан әрі (кәсіби) білім алу мәселесі көбірек алаңдатады. Сондықтан сынып жетекшісінің ата-аналармен кәсіби бағытталу мәселелері бойынша өзара әрекеттесуді нығайтуға негіздер жеткілікті.

Жалпы алғанда, өзін-өзі анықтайтын *жасөспірімдермен жұмыс істеудің келесі негізгі бағыттарын* бөліп көрсетуге болады (осы бағыттар ата-аналармен бірлескен жұмыс жоспарының негізі бола алады):

1. Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауының мүмкін болар болашақтарын ата-аналар жиналыстарында талқылау. Мұндай жиналыстарда мектепте мамандықты алдын ала таңдау және негізгі дайындық, колледждер мен университеттерге дайындық бойынша қосымша сабақтарды таңдау сияқты жалпы мәселелерді талқылауға болады (мектепте немесе басқа жерлерде), ата-аналарға осы мектептегі және осы сыныптағы кәсіби бағдар жұмысымен таныстыруға болады. Ата-аналармен өзара әрекеттесу ұйымын құру үшін кәсіби бағдар бойынша жоспарлар мен іс-шараларды бірлесіп әзірлеу маңызды. Осы үшін кәсіби бағдар жұмысын алдын ала жоспарлап, оны талқылап, жаңа ұсыныстармен толықтырған жөн. Ал басқа жиналыстарда жоспардың нақты тармақтарын орындау бойынша есептер тыңдалады. Есепті тек педагогтар мен психологтар ғана емес, жоспардың белгілі бір тармақтарын орындауға алған ата-аналар да тыңдауы керек.

2. Кәсіби бағдар мәселелері бойынша ата-аналар лекториясын ұйымдастыру. Ата-аналармен сабақтар тек мектеп мамандары ғана емес, сондай-ақ аймақтық жұмыспен қамту орталықтарының психологтары, психология-педагогикалық жоғары оқу орындарынан шақырылған мамандар арқылы да өткізілуі мүмкін.

3. Кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша диспуттар мен талқылаулар ұйымдастыру. Бұл шараларға оқушыларды, ата-аналарды, жоғары оқу орындары мен колледждердің оқытушыларын және мүмкіндігінше жақын маңдағы ұйымдардың өкілдерін шақыруға болады. Осы үшін кәсіби өзін-өзі анықтаумен байланысты нақты мәселені белгілеу, негізгі баяндамашыларды (мысалы, оқушылар немесе ата-аналар арасынан) дайындап, талқылауды ұйымдастыру ұсынылады.

4. Жеке әңгімелер мен кәсіби кеңес беру. Бұл ата-аналарға арналған кеңестер ғана емес, сондай-ақ ата-аналар мен олардың балаларымен бірлескен кеңес беру болуы мүмкін. Соңғы жағдайда сынып жетекшісі ата-аналар мен оқушы арасында өзара құрмет пен белгілі бір түсіністік бар екеніне сенімді болуы керек.

5. Кейде қиын жасөспірімдер туралы жедел ақпарат алу үшін отбасы мен тұрақты байланыс орнату ұсынылады. Мысалы, телефон арқылы немесе жасөспірімнің отбасын аралау арқылы, бірақ қазіргі уақытта мұндай өзара әрекеттесу тәжірибесі көбінесе жоғалған, дегенмен бұл бағыт перспективалы болып табылады.

Өзара әрекеттесудің маңыздылығын түсінгенде, ол тек ата-аналармен сөйлесумен шектелмеуі керек екенін түсіну қажет. Отбасындағы жасөспірімдер үшін маңызды адамдарға әжелер мен аталар, аға-апалар және басқа отбасы мүшелері де кіреді.

Отбасы баланың өміріндегі алғашқы әлеуметтік орта, барлық басқа әлеуметтік байланыстардың негізі мен іргетасы болып табылады.

Жасөспірім, жүйелі көзқарас тұрғысынан, отбасының бір бөлігі болып табылады және ол отбасылық мифтер, дәстүрлер мен мінез-құлық үлгілерінің әсерімен тәрбиеленеді. Алғашқы отбасылық деңгейде қалыптасқан әлеуметтік бейімделу үлгісі баланың өмірлік жолын, мамандығын, әлемде өз орнын табу жолын таңдауына әсер етеді. Отбасынсыз, оның ішіндегі процестерді түсінбей және ата-аналар қатыспай жасөспірімдермен жұмыс жасау тиімді болмайды.

Отбасы – бұл балалардың болашақ жоспарларын құратын негіз. Осы көзқарасты қабылдау жасөспірімді жақсы түсінуге мүмкіндік береді, оны тек ішкі психологиялық мәселелермен (қобалжу, ішкі дилеммалар, психосоматика, жеке мотивация мен құндылықтар және т.б.) ғана емес, сондай-ақ отбасылық күтілімдер мен ұстанымдар тұрғысынан да қарастыруға мүмкіндік береді.

Отбасылық күтілімдер мен ұстанымдармен танысу үшін ата-аналар арасында сауалнама жүргізу ұсынылады. Ата-аналар сауалнамасын ұйымдастырудың ең тиімді нұсқасы келесідей болады.

Ата-аналар жиналысында сынып жетекшісі (тәрбие жұмысы жөніндегі директордың орынбасары, кәсіби бағдар мұғалімі, психолог) кәсіби бағдарлау бағдарламасы туралы айтып, ата-аналарды оның мектеп әкімшілігімен келісілген түрде жүргізілетіндігі туралы ақпараттандырады. Ата-аналарға бағдарламаға дайындық процесіне қатысу ұсынылып, олар сынып жетекшісі арқылы сауалнамалар толтыруы керек.

Сауалнама арқылы бірнеше ұйымдастыру тапсырмалары шешіледі:

- ата-аналардың баланың кәсіби бағдарлау бағдарламасына қатысуға келісімін алу;

- сыныптың жұмысқа дайын болуын ескере отырып бағдарламаны түзету.

Сондай-ақ кеңес беру міндеттері шешіледі:

- жасөспірімнің отбасында кәсіби бағдар тақырыбын жаңарту және жалпы ақпараттық кеңістік қалыптастыру;

- ата-аналардың кәсіби бағдар бойынша педагог-профориентаторға немесе психологқа сұранысын анықтау;
- ата-аналардың мамандық таңдау және жұмыс орнын таңдауда басшылыққа алатын құндылықтар жүйесін белгілеу;
- ата-аналардың жасөспірімнің кәсіби таңдау процесіне қаншалықты қатысатындығын анықтау.

Ата-аналарға ұсынылатын сауалнамада (Қосымша 1) сұрақтар, ересектерді отбасында баланың болашақ таңдауын талқылауға ынталандыру үшін құрылған. Тәжірибе көрсеткендей, сұрақ түрінде берілген ұсыныс тікелей шақырудан аз қарсылыққа ұшырайды.

Сауалнамаларды талдай отырып келесі ақпаратты алуға болады:

- ата-аналардың кәсіби бағдарлау бойынша психологқа сұранысы;
- ата-аналардың ынтымақтастыққа дайын болуы;
- ата-аналардың баланың кәсіби болашағына қатысты жоспарлары;
- отбасының кәсіби құндылықтар профильдері;
- кәсіби бағдарлау жүргізілетін топтың әлеуметтік-экономикалық сипаттамасы.

Қалай алынған ақпаратпен жұмыс істеуге болады?

Біріншіден, сұраныспен жұмыс істеу қажет. Сұраныстарды талдау ата-аналардың кәсіби бағдарға қатысты күтілімдерін түсінуге мүмкіндік береді. Кәсіби бағдар бойынша ата-аналардың төрт негізгі сұраныс түрі бар:

1. Диагностикаға сұраныс, яғни баланың қызығушылықтарын, бейімділіктері мен қабілеттерін анықтау. Бұл ата-аналардың мамандық таңдау кезінде баланың мүмкіндіктерін ескеруге деген қажеттілігін білдіреді.

2. Ақпараттық сұраныс, бұл баланы мамандықтар әлемімен таныстыруды қамтиды. Бұл ата-аналардың болашақты жоспарлау мәселесін талқылаудан қашу әрекеті болып табылады.

3. Кеңес беру сұранысы, баланың тиісті мамандықтарды таңдау бойынша ұсыныс алу. Бұл сұраныс ең оптимистік болып саналады, өйткені ата-аналар процесті қызығушылықпен бақылап, бірақ жасөспірімге өз таңдауын жасау үшін жеткілікті еркіндік береді.

4. Сұраныстың жоқтығы. Ата-аналар баласының мамандық таңдау мәселесін психологтың көмегінсіз шешуді қалайды. («Ештеңе істемеңіз, дұрыс жолдан тайдырмаңыз»). Бұл формулировка ата-аналар арасындағы келіспеушіліктерді, баланың болашағына қатысты пікірталасты көрсететін лакмус қағазы болуы мүмкін.

Екіншіден, ата-аналардың ынтымақтастыққа дайын болуы баланың бағдарламаға қатысуға деген ықыласымен тығыз байланысты.

Үшіншіден, ата-аналардың баласының кәсіби болашағына қатысты жоспарлары жасөспірімнің мамандық таңдауына қалай әсер ететінін анықтайды.

Төртіншіден, әр отбасы үшін кәсіби құндылықтар профильдері алынады.

Ақырында, отбасылардың әлеуметтік-экономикалық сипаттамасы бағдарлама мазмұнын нақты құруға көмектеседі. Мысалы, егер сыныптағы ата-аналардың көпшілігі балалар үшін "ақ көйлекті" мамандықтарды таңдаса

(әдетте гимназиялар мен арнайы сыныптарда), онда сабақтарда ірі компаниялардағы жұмыс жағдайларын, басшылық лауазымдарына талаптарды талқылау қажет. Ал егер ата-аналар көбіне жұмысшы мамандықтарды таңдаса, онда жұмыс мамандықтарымен байланысты мысалдарды келтіру керек.

Ата-аналардан алынған ақпарат бағдарлама мазмұнын нақты, өзекті және қызықты етуге көмектеседі.

Мектептің 8-9 сыныптарында кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастыру

Мамандық таңдау – өте күрделі мәселе. Бүгінде мамандықтар саны бес таңбалы санмен өлшенеді, ал олардың әлемі қозғалмалы бейнені көрсетеді. 2024 жылы Ы.Алтынсарин атындағы республикалық кәсіптік бағдар беру орталығы жүргізген мониторингтік зерттеулерге сәйкес, түлектер орта есеппен 20-30 мамандықты ғана атап өтеді, сондықтан мамандық таңдау жиі стихиялық сипатқа ие [47].

Орта мектеп оқушыларының мамандық таңдау мотивациясын зерттеу нәтижелері көрсеткендей, 35% оқушылар өздерінің кәсіби өзін-өзі анықтауында ата-аналарын негізгі фактор ретінде атап өткен, ал оқу үлгерімі 9 сынып оқушыларының шамамен 20%-ына кәсіби таңдауға әсер етеді, тағы 8%-ы интернет пен әлеуметтік желілер арқылы мамандық таңдауда бағыт алады. 5%-ы еңбек нарығындағы жағдай, денсаулық және кәсіптік бағдар беруші педагогтің көмегі олардың таңдауына әсер етеді деп көрсетті [47].

Мамандық таңдай отырып, жоғары сынып оқушылары әдетте өз қызығушылықтары мен бейімділіктеріне баса назар аударады, бірақ олар кәсіби қызмет саласының талаптарына, яғни психофизиологиялық мүмкіндіктеріне, интеллектуалдық әлеуетіне, тұлғаның кәсіби маңызды қасиеттеріне сәйкес келуін ескермейді. Ал, мамандық таңдау шешімін қабылдаған кезде, оқушы өз бойында не бар екенін анықтауы керек [48].

Қазіргі уақытта орта жалпы білім беру жүйесінде кезекті өзгерістер жүріп жатыр. 2025 жылы бекітілген мемлекеттік білім беру стандарты жалпы тұлға мәдениетін қалыптастыруға, тұлғаны қоғамда өмір сүруге бейімдеуге, мамандық пен мамандықты саналы түрде таңдап меңгеруге негіз жасауға бағытталған талаптар жиынтығы болып табылады, бұл оқушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, орта жалпы білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда міндетті болып табылады [49].

Стандарт, өз кезегінде, кәсіби таңдау жасауға дайын тұлғалық сипаттамаларды қалыптастыруға бағытталған, кәсіби қызметтің адам мен қоғам үшін маңызын түсінетін, өмір бойы білім алуға және өзін-өзі дамытуға мотивациясы бар, қоғамдық, мемлекеттік, ұлттық мәселелерді шешуге қатысатын түлек тұлғасын дайындауды мақсат етеді.

Оның тағы бір ерекшелігі - әрбір оқушының жеке білім беру маршрутын дамытуға назар аударылуы. Жаңа мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес, білім беру ұйымдары оқушыларға міндетті оқу пәндерінен, міндетті пәндік салалардан (негізгі немесе тереңдетілген деңгейде) таңдау пәндерінен, сондай-ақ интеграцияланған оқу курстарынан тұратын жеке оқу жоспарларын қалыптастыру мүмкіндігін береді. Мысалы, «Жаратылыстану» білім беру

саласы аясындағы негізгі орта білім беру мақсаты – оқушыларға жаратылыстану ғылымдары бағытында кәсіби бағдар беру.

Жыл сайынғы әдістемелік-нұсқаулық хатта [50] көрсетілген ұсыныстарға сәйкес мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі бағыттары мыналар болып табылады:

- Кәсіби ақпарат. кәсіби ақпаратты ұсыну кәсіптік бағдар беру мен білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Кәсіби ақпараттың келесі аспектілерін ұсынуға назар аудару ұсынылады.

- Еңбек нарығының жағдайы: еңбек нарығының қазіргі жағдайы туралы мәліметтерді ұсыну, оның ішінде вакансиялар, біліктілік талаптары, әртүрлі салалар мен мамандықтардың даму перспективалары, аймақтық жаңа мамандықтар атласын ескеру.

- Мамандықтарға қойылатын талаптар: әртүрлі мамандықтарға қойылатын нақты талаптар туралы ақпарат.

- Кәсіби өсу мүмкіндіктері: әртүрлі қызмет салаларында кәсіби және мансаптық өсу мүмкіндіктерін қарастыру.

- Мамандықты меңгеру формалары мен шарттары: белгілі бір мамандыққа білім алу және дайындық алу әдістері туралы ақпарат, оның ішінде оқу орындары мен оқу курстары.

- Қазіргі өндіріс түрлері: әртүрлі өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы, қызмет көрсету және басқа салалардағы заманауи технологиялар мен жұмыс әдістерімен таныстыру. Мемлекеттік білім беру стандартында негізгі орта білім беру бағдарламасын жүзеге асырудың нәтижелері, құрылымы мен шарттары туралы өте егжей-тегжейлі талаптар көрсетілген, бірақ осы процесті ұйымдастыру тәсілдері туралы жеткіліксіз мәліметтер бар. Бұл ретте білім беру ұйымы алдында жоғары сынып оқушыларын кәсіби таңдау жасауға, кәсіби қызметтің адам мен қоғам үшін маңызын түсінетін түлектерді дайындау міндеті тұр.

Жаңа ұрпақ білім беру стандарттарын әзірлеу мен енгізу білім беру саласындағы жаңғыртудың маңызды кезеңі болды.

Қазіргі қоғамда әртүрлі кәсіби қызмет түрлеріне әртүрлі өмір салттары сәйкес келетіндіктен, мамандық таңдау, іс жүзінде, жалпы өмір салтын таңдау болып табылады. Бұл таңдауды дұрыс жасау үшін жас адамдардың өздерін дұрыс түсінуі және қай салада ең жақсы бейімделіп еңбек етуге болатынын негізделген бағалауы қажет.

Біздің елімізде жас адамдар мамандық таңдауды ерте шешуге мәжбүр, сондықтан қазіргі таңда жоғары сынып оқушыларын кәсіптік бағдар беру жұмысының кешенді шараларына тарту өте өзекті болып отыр. Бұл шаралар мамандықты дұрыс таңдау мен кәсіби өзін-өзі анықтауға бағытталған. Егер жоғары сынып оқушысы мамандықты таңдау жөнінде әлі нақты шешім қабылдаса, оны қиын таңдау мен жауапты шешім қабылдау күтіп тұр, оның болашағы осы шешімге байланысты. Бірақ бұл дұрыс ұйымдастырылған кәсіптік бағдар беру жұмысы болмаса, оны жүзеге асыру қиын. Кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыру – бұл процесс пен процестерді оңтайландыру және ретке келтіру. Бұл жұмысты ұйымдастырудың басты

міндеті – бар ресурстарды рационалды пайдалана отырып, ең жақсы нәтижеге қол жеткізу. Кәсіби бағдар беру жұмысы – күрделі процесс. Бұл процесте тұлғалардың (түлектердің) және топтардың (педагогтардың, ата-аналардың) мүдделері қиылысып жатады. Осы жұмысты ұйымдастыруда міндетті тәртіп пен еркін шығармашылық, нормативтік талаптар мен бейресми бастамалар қатар жүреді.

Кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастырудың өзектілігі мен қажеттілігі – ол кәсіби бағдар қалыптастырудың ең маңызды құралы болып табылады, оған мамандыққа деген қатынас пен оның таңдау мотивациясы кіреді, бұған қызығушылық, құндылықтар, қажеттіліктер, бейімділіктер, қабілеттер, әлеуметтік орта кіреді, бұлардың бәрі динамикалық бірлікте болып, болашақ кәсіби қызметті саналы түрде таңдау үшін дайындықты білдіреді.

8-9 сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру жұмысының түрлері мен әдістері

Сабақ түрінде кәсіби бағдар беру

Оқу пәндерін оқыту процесінде кәсіби насихаттаудың келесі түрлері ұсынылады:

- теориялық материалды баяндау барысында кәсіби насихаттау;
- практикалық тапсырмаларды орындау кезінде, лабораториялық жұмыстарда, есептерді шешу барысында мамандықтар туралы түсініктерді кеңейту;
- пән бойынша рефераттар жазу, оларда мамандықтар мен өндірістер туралы ақпаратты пайдалану;
- оқу пәні бойынша өндірістік экскурсиялар ұйымдастыру.

Сабақ — білім беру ұйымындағы оқу-тәрбие процесінің негізгі ұйымдастыру түрі. Кәсіби бағдар беру — осы процестің құрамдас бөлігі. Сондықтан сабақтың ажырамас бөлігі болып оқушыларды кәсіби насихаттау жұмысы болуы тиіс. Әрбір мұғалімнің міндеті — мамандықтар мен өндірістер туралы білімдерді сабақтың тақырыбы мен мазмұнымен байланыстырту. Сабақтарда кәсіби насихаттау өндірістік тапсырмалар арқылы, әңгімелесу, әңгіме айту, әдеби жағдайлық дереккөздер, дыбыс жазбалары, кино және диафильмдерді көрсету, плакаттар, стендтер, альбомдар және т.б. арқылы жүзеге асырылуы мүмкін. Қандай да бір құралды (немесе олардың кешенін) қолдану сабағының мақсатына, мазмұнына, оқушылардың жасына, білім деңгейіне және мұғалімнің шеберлігіне байланысты болады.

Еңбекке баулу сабағы кәсіби насихаттауда маңызды буын болып табылады. Бұл ретте негізгі әдістер ретінде конструкциялау, жоспарлау және бұйымдарды жасау бойынша практикалық жұмыстар қолданылады. Алайда практикалық жұмыстар оқушыларда еңбек мамандықтарына деген оң көзқарасты қалыптастыруға тиімді әсер етуі үшін оларды ауызша әдістермен үйлестіру қажет: мамандықтар мен қазіргі өндіріс, еңбек жағдайлары, технологиялық процестер, мамандықтың талаптары, адамның жеке қасиеттері мен біліктілік деңгейі туралы әңгімелер. Бұл ақпараттар оқушыларға кіріспе, ағымдағы немесе қорытынды нұсқаулықтар барысында беріледі. Оқушыларға мамандық туралы бір сабақта ғана айту міндетті емес. Тақырыпқа байланысты,

бір сабақта жалпы мәліметтерді беріп, екінші сабақта сол мамандық туралы ақпаратты кеңейтуге және тереңдетуге болады (сабақтың негізгі мақсатына сәйкес). Сонымен қатар, оқушылар бірдей мамандықтар туралы әртүрлі сыныптарда білуі керек. Бұл ретте оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, мамандықтар мен өндірістер туралы материалды таңдау маңызды, ол белгілі бір жас тобындағы балаларға түсінікті әрі қызықты болуы тиіс.

Мамандықтар туралы әңгімелегенде, қоршаған ортадан алынған деректерге, өз ісінің шеберлері туралы газеттер мен журналдардан алынған ақпаратқа сүйену өте маңызды. Мұндай іс-шаралар еңбекке баулу процесінің тәрбиелік рөлін күшейтеді және кәсіби насихаттаудың тиімділігін арттырады. Оқушыларды мамандықтармен таныстыру кезінде әңгіме (сұхбат) фотографиялармен, кинофильмдермен иллюстрацияланғаны жөн.

Кәсіби насихаттау кәсіби тәрбиемен тығыз байланысты болғандықтан, оқушыларға өз еңбектерінің нәтижелерін көруге мүмкіндік беру өте маңызды. Оқушылардың ең үздік жұмыстарын анықтайтын көрмелер ұйымдастыру олардың еңбек қызметіне қызығушылықтарын арттырады.

Сондықтан, ғылым негіздерін және еңбекке баулу сабағын оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін қажетті мүмкіндіктер бар.

Сынып сағаты — кәсіби бағдар беру жұмысының ең таралған түрлерінің бірі. Сынып сағатын жиі сынып жетекшісі өткізеді, бірақ жоғары сыныптарда оқушылардың өздері белсенді қатысады. Жоғары сынып оқушыларын кәсіби бағдарлау мақсатында тақырыптық класс сағаттарын өткізген тиімді, оған оқушылар алдын ала дайындалады. Класс сағатын өткізудің түрлі түрлері болуы мүмкін: әңгіме, диспут, пікірталас, қызықты адаммен кездесу, жобаларды қорғау, викторина.

Мектептің бір міндеті – адамды тәрбиелеу, ол өзіне қол жеткізуге болатын мақсаттар қойып, оларды жүзеге асырудың оңтайлы жолын таңдауға, іс-әрекетінің нәтижелерін талдауға, сәтсіздіктерден сабақ алуға және өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікті өзіне алуға қабілетті болу. Бұл міндетті «кәсіби оқыту» шешуге көмектеседі. «Кәсіби оқытудың» мәні жоғары сынып оқушыларына белгілі бір мамандыққа сәйкес оқыту түрін таңдауға құқық беру болып табылады.

Кәсіби білім беру бірнеше пәндерді тереңдете оқуға мүмкіндік береді. Мысалы, жаратылыстану-математикалық профиль физика, химия және биологияны тереңдете оқытуды қарастырады, ал қоғамдық-гуманитарлық профиль әдебиет, орыс және шетел тілдерін тереңдете оқытуды көздейді.

Кәсіби оқыту кәсіби немесе өндірістік емес, оның негізгі мақсаты – оқушылардың өзін-өзі анықтауы, өз мүмкіндіктері туралы дұрыс ұғым қалыптастыру. Яғни, кәсіби білім беру – бұл жоғары сыныптарда мамандандырылған оқытуды ұйымдастыру арқылы бұрын алынған дағдыларды жетілдіру, белгілі бір пәндер бойынша тереңдетілген білім беру. Бұл оқытудың даралануына және оқушылардың кәсіби бағдарлануына бағытталған, еңбек нарығының нақты қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асырылады.

Кәсіби оқыту жүйесін ұйымдастыру әдетте осындай болады: кәсіпке дейінгі 9-сыныптар және кәсіби жоғарғы сыныптар. Кәсібиге дейінгі сыныптарда келесі міндеттер шешіледі: оқу – «оқуды үйрету», кәсіби бағдар беру және жалпы даму міндеті. Бірақ кәсіпке дейінгі оқытудың негізгі мақсаты 9-сынып оқушыларына болашақта оқытудың қандай мамандық таңдау керек екендігіне көмектесу.

Ұсынылған тәсіл жалпы білім беретін ұйымдардағы кәсіби оқытуға бағдарланбаған (универсал) мектептер мен сыныптардың, сондай-ақ мамандандырылған мектептердің (хореографиялық, музыкалық, көркемдік, спорттық мектептер, ірі жоғары оқу орындарының интернаттары және т.б.) болуын және одан әрі дамуын жоққа шығармайды.

Элективті курстар – оқушылардың таңдауына негізделген міндетті курстар, олар мектептің негізгі білім беру жоспарына енгізілген. Элективті курстар мектептің оқу жоспарының компоненті есебінен жүзеге асырылады және екі функцияны атқарады. Олардың бір бөлігі профильді пәндерді белгіленген профиль стандарттарына сәйкес оқуды «қолдайды», ал екінші бөлігі – оқытудың ішкі профильді мамандануын жүзеге асыруға және оқушылардың жеке оқу маршруттарын құруға арналған.

Сабақтан тыс кәсіби бағдар беру

Жоғары сынып оқушыларының әртүрлі техникалық, спорттық, көркемдік, әдеби, экологиялық және басқа да үйірмелерге, факультативтерге, секцияларға, сондай-ақ сабақтан тыс уақытта өткізілетін кәсіби бағдар беру іс-шараларына қатысуы олардың кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастыруға және еңбек пен мамандықтар әлемінде өз орнын анықтауға ықпал етеді.

Негізгі формалардың бірі болып кәсіби кеңес беру де табылады. Кәсіби кеңес беру процесіне қатысу оқушының өз таңдауын саналы түрде және тәуелсіз қабылдау қабілетін дамытады.

Кәсіби кеңес беру мамандық таңдау жағдайын нақтылаудан басталады. Әдетте, жоғары сынып оқушылары бірнеше мамандық арасында таңдау жасай алмайды немесе мамандықтың олардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетіндігін анықтағысы келеді. Бұл жағдайда кәсіби кеңес беру әдісі өзгереді, ол мамандықты таңдау (оқушының жеке ерекшеліктері мен мамандық талаптарының сәйкестігін тексеру) бағытында жүргізіледі. Өзін-өзі тану, кәсіби білім деңгейін таңдау, мамандықты таңдаудағы өзін-өзі анықтау мәселелері өзекті болады.

Кәсіби бағдар таңдауындағы саналы емес шешімдер қателіктерге әкелуі мүмкін. Орта кәсіптік оқу орнында оқу басталғанда студент бұл жұмыстың оған қызықсыз екенін түсінеді, оқу қиынға соғады және оқуды тоқтатып, өзіне тартымдырақ мамандық іздеуге шешім қабылдайды.

Кәсіби кеңес беру келесі кезеңдерді қамтуы мүмкін:

- мамандықты дұрыс таңдамаудың себептерін, кәсіби таңдау мотивтерін талдау;
- өзін-өзі тану арқылы кәсіби қызметті таңдау;
- мінез-құлық, интеллектуалды қабілеттер мен қызығушылықтарды кәсіби қызмет талаптарымен салыстыру;

- мамандықпен танысу үшін осы мамандық бойынша тәжірибесі бар маманмен сұхбаттасу, мамандық сипаттамасын жасау, кәсіби сынақтар;
- еңбек нарығын талдау және таңдалған мамандық бойынша жұмысқа орналасу мүмкіндігін анықтау, әртүрлі салалардағы мамандықтармен сәйкестікті іздеу;
- кәсіби білім деңгейін және кәсіби оқу орныны таңдау.

Мотивациялық әңгіме

Бірінші кезеңдегі ең маңызды міндет – сыныппен байланыс орнату. Сенімді атмосфера орнату үшін ересек адам оқушыларды осы жұмыстың олардың өміріндегі маңызы мен құпиялылығына сендіруі тиіс. Достық тон мен қорғаныс сезімі оқушылардың ашық әрі адал болуына мүмкіндік береді. Сабақта бөгде адамдардың болмағаны жөн, оның ішінде әкімшілік өкілдері мен басқа мұғалімдер де, себебі олар «өздерін жақсы жағынан көрсетуге» қатысты пікірлер айтып, «Дұрыс жауап беру үшін не істеу керек» деген сияқты ұсыныстар жасауға бейім болуы мүмкін. Мұндай жағдайда оқушылардың өзін-өзі диагностикасын бұрмалауға себеп болатын жағымсыз мінез-құлық стереотиптері пайда болуы мүмкін.

Мотивациялық әңгіме 10 минуттан аспауы керек, оның барысында оқушылар болашақ жұмыстың мақсаттары мен өмірдегі маңызы туралы біледі. Әңгіме мәтіні төменде берілген.

Жұмыс өмірдің шамамен үштен бірін алады. Өкінішті, осы уақытты ешқандай пайда мен қуаныш әкелмейтін іске жұмсау. Дұрыс мамандық таңдау өзінді толық ашуға, күйзелістерден аулақ болуға және өзін мен отбасыңды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Әрбір жұмыс, тіпті ең қызықты және сүйікті жұмыс та күш салуды және өзін-өзі арнаулы талап етеді. Кәсіби маман болу үшін бірінші кезекте дұрыс мамандық таңдау қажет. Қандай таңдау дұрыс деп есептеледі? Бұл таңдау адамның интеллектуалды, физикалық және психологиялық мүмкіндіктерін ескере отырып жасалған таңдауды білдіреді. Бірақ бұның өзі жеткіліксіз. Сіздің мүмкіндіктеріңіз мамандықтың талаптарына толық сәйкес келуі мүмкін. Бірақ егер ол мамандық еңбек нарығында сұранысқа ие болмаса, онда сіздің тамаша қабілеттеріңіз сұранысқа ие болмайды.

Әлеуметтік зерттеулерге сәйкес, жоғары оқу орындарының түлектерінің жартысынан көбі мамандықтары бойынша жұмыс істемейді. Бұл – жоғалған жылдар мен ауаға шашылған ақша. Сонымен қатар жұмыс берушілер жоғары оқу орындарының білім сапасына аз көңіл бөліп, бұл білім сапасы төмендеп барады. Ал мамандықты таңдайтын жастар өздерінің қабілеттерін және еңбек нарығының талаптарын басшылыққа ала отырып, тезірек жетістікке жетеді.

Мамандық таңдау – бұл сіздің жеке ісіңіз. Сіз шешім қабылдайсыз және оған жауапкершілік аласыз. Ересектердің міндеті – сізге мамандық туралы қызығушылықтарыңыз бен бейімділіктеріңіз қарай шынайы ақпарат беруге, мамандықтардың ерекшеліктері мен оларды алу мүмкіндіктері және жұмыспен қамту мүмкіндіктерін түсіндіруге көмектесу. Мамандық таңдау мотивтері әртүрлі. Біреулер үшін ең бастысы – кепілдендірілген жұмысқа

орналасу, басқалар үшін – жоғары жалақы, ал кейбіреулер жұмыс барысында ләззат алуды мақсат етеді.

Сауалнама – бұл қарапайым, үнемді және жеткілікті ақпаратты әдіс, психологиялық диагностика жүргізуді бастау үшін қолайлы. Бұл әдіс оқушыларға өз әрекеттерінің мотивтерін түсінуге, таңдау аясын кеңейтуге және олардың салдарын ойластыруға көмектеседі.

Әр оқушы анкетаға өз деректерін (аты-жөні, мектебі, сыныбы) енгізеді. Барлық ақпараттың құпиялы екенін, яғни жабық екенін және басқа адамдарға (тіпті ата-аналарға да) тек жасөспіріктің келісімімен берілуі мүмкін екенін түсіндіру қажет. Оқушыларға сауалнама сұрақтарын және өз жауаптарын ешкіммен талдаудың маңыздылығын түсіндіріңіз: бұл диагностика нәтижелерін бұрмалауға және қате шешім қабылдауға әкелуі мүмкін.

Ересектер көбінесе сауалнаманы өздеріне түсініксіз мақсатта пайдаланады, ал балалар үшін бұл әсіресе түсініксіз. Сондықтан сауалнама жүргізу ерекше қызығушылық тудырмайды, тек әлдеқайда ауыр сабақтың орнына болса ғана. Себебі балалар ересектер өз мақсаттары үшін оларды пайдаланатынын сезінеді. Сондықтан сауалнама жүргізу болжаушылық құндылығы аз, әсіресе олар кәсіби түрде жүргізілмеген жағдайда қажет болмайды.

«Өзін-өзі анықтау» сауалнамасы жасөспірімнің мамандық таңдауына дайындық деңгейін және кәсіби өзін-өзі анықтауды белсендіруге арналған. Сонымен қатар, бұл ақпарат сыныппен психологиялық-кәсіби бағдар беру жұмысының бағыттарын нақтылауға көмектеседі.

Сауалнаманың негізгі сұрағы мамандық таңдау туралы.

Мамандық таңдаған респонденттер 2-сұраққа өтіп, таңдау мотивтерін анықтайды.

1. Егер сіз мамандық таңдасаңыз, қандайын таңдадыңыз?

2. Сіз таңдаған мамандыққа не әсер етті (таңдағандар үшін – 3 нұсқадан артық емес):

1. жоғары жалақы; 2) престижді; 3) маған қызықты; 4) ата-анам кеңес берді; 5) жұмысқа орналасу мүмкіндігі.

3. Егер мамандық таңдамаған болсаңыз, неге (таңдамағандар үшін):

1. мамандықтар әлемін жақсы білмеймін; 2) өз мүмкіндіктерімді жақсы білмеймін; 3) түрлі нұсқалардан таңдай алмаймын; 4) мамандық таңдауды қалай бастау керектігін білмеймін; 5) әлі ойланбадым.

4. Сіз өз болашақ мамандығыңыз туралы не білесіз (таңдағандар үшін – 3 нұсқадан артық емес):

1. пән, мазмұны, еңбек жағдайлары; 2) кәсіби маңызды қасиеттер; 3) бұл мамандықты қай жерде алуға болады; 4) еңбек нарығында мамандық сұранысы; 5) жоғарыда айтылғандардың барлығы; 6) ештеңе білмеймін.

5. Сіз өз аймағыңыздағы орташа жалақыны білесіз бе? Жұмыс істегенде қандай жалақыны жоспарлайсыз (бір нұсқа):

1. шамамен осы көлемде; 2) екі есе көп; 3) үш есе көп; 4) он есе көп; 5) бұл туралы ойламаймын.

6. Болашақта мен, мүмкін, мынадай жағдайды таңдаймын (бір нұсқа):

1) аз, бірақ тұрақты табыс; 2) көп жұмыс істеп, көп табыс табу; 3) аз жұмыс істеп, аз табыс табу; 4) үлкен пайда мүмкіндігімен, бірақ бәрін жоғалту қаупімен; 5) бұл туралы ойламаймын.

7. Кәсіби мақсаттарға жетуде мен үшін ең маңызды нәрселер (3 нұсқадан артық емес):

1) ақша; 2) байланыстар; 3) еңбекқорлық; 4) қабілеттер; 5) білім; 6) мүмкіндік.

6, 7-сұрақтардың жауаптары жеке тұлғаның мақсаттарына жетуге қажетті ресурстарды көрсетеді. Бұл көрсеткіштер «баға феноменін» сипаттайды (В.С. Магун), яғни адамның өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін төлеуге дайын бағасын. Егер өмірлік қанағаттанушылық жетістіктер мен жетістіктер үшін марапат ретінде қарастырылса, онда шаршау – олардың бағасы. Бұл көрсеткіштердің арақатынасы респонденттердің өмірлік жағдайын олардың қаншалықты қолайлы екенін көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе өмірдің ересек кезеңінде айқын көрінеді, себебі қате шешімдер, қате мақсаттар мен жоспарлар үшін тым жоғары баға төлеуге тура келеді. Бірақ жасөспірімдер де бұл феноменді түсінуге қабілетті (Е.И. Головаха).

8-сұрақ профилді таңдайтын оқушылар үшін енгізілген. Жасөспірімнің профилді сыныпта оқуға деген саналы тілегі бағалау нәтижелерімен және психологиялық диагностикамен қатар маңызды.

8. Сіз үшін қандай оқу профилі қолайлы?

9. Сіз үшін қандай мамандық алу әдісі қолайлы:

1) орта кәсіптік білім; 2) жоғары кәсіптік білім; 3) жұмыс орнында оқыту, курстар; 4) білім алу қажет емес.

8-9 сынып оқушыларының осы сауалнама бойынша сұрау салуы оқу жылының басында және соңында – бұл әлеуметтік-психологиялық мониторинг болып табылады, ол өзін-өзі анықтаудың әртүрлі факторлары арасындағы байланысты көруге мүмкіндік береді, мамандық таңдау мен тұлғалық дамуға теріс әсер ететін объективті және субъективті себептерді анықтайды.

Осындай жұмыс түрі жасөспірімдердің кәсіби және тұлғалық өзін-өзі анықтау процесін өзекті етеді, олар өз болашағын нақты жоспарлауға көмектеседі. Мектептегі кәсіби бағдар беру жұмыстармен айналысатын мамандар үшін мониторинг кәсіби таңдау бойынша психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің басым бағыттарын анықтауға көмектеседі.

Қазіргі уақытта жоғарғы сынып оқушыларымен жұмыс істеудің көптеген әдістері бар, олардың барлығы кәсіби бағдар беруге бағытталған. Олардың бірі мамандықтар туралы ақпарат береді, екіншісі кәсіби қасиеттерді дамытуға көмектеседі (іскерлік ойындар, тренингтер). Әдістердің төрт тобын бөліп көрсетуге болады:

- ақпараттық-нұсқаулық, ағартушылық әдістер (анықтамалық әдебиет, ақпараттық-іздеу жүйелері, кәсіпорындарға, оқу орындарына экскурсиялар);
- кәсіби-психологиялық (әңгімелер, сауалнамалар, бақылау әдістері, ойын жағдайларын пайдалану);

- моральдық-эмоционалды қолдау (қарым-қатынас топтары, тренингтер, кәсіби ойындар);

- нақты таңдауға немесе шешім қабылдауға көмек көрсету (негізгі кадамдардың «тізбегін» құру, бар нұсқалардан баламалы таңдау схемаларын қолдану).

Әдістерді таңдағанда әртүрлілікті пайдалану принципін қолдану өте маңызды. Сонымен қатар, оқушыларға өз нәтижелерін ата-аналарымен талқылауға мүмкіндік беретін әдістерді таңдау қажет.

8-9 сынып оқушыларының кәсіби қызығушылықтарын диагностикалау әдістері

Жеке тұлғаның кәсіби даму әлеуеті – бұл әртүрлі кәсіби қызмет салаларында табысты болуды болжауға мүмкіндік беретін жеке психологиялық көрсеткіштердің жиынтығы. 8-9 сынып оқушысының кәсіби даму әлеуеті осы немесе басқа кәсіби қызмет саласына деген қызығушылық деңгейі мен арнайы қабілеттер деңгейінің арақатынасы арқылы анықталады. Арнайы қабілеттер деңгейі мен мамандыққа деген қызығушылық деңгейі арасындағы арақатынасты келесі формула арқылы көрсетуге болады: $ППР \text{ (кәсіби даму әлеуеті)} = \text{арнайы қабілеттердің деңгейі} / \text{осы салаға деген қызығушылық деңгейі}$, сондықтан арнайы қабілеттердің деңгейі мен қызығушылықтың деңгейі неғұрлым жоғары болса, кәсіби даму әлеуеті соғұрлым жоғары болады.

5- кестеде кәсіби қызмет салалары (іріленген мамандық топтары бойынша) және олармен байланысты арнайы қабілеттердің құрамдас бөліктері көрсетілген [51].

5- кесте. Арнайы қабілеттердің бағаланатын құрамдас бөліктері

Кәсіби қызмет саласы.	Арнайы қабілеттердің бағаланатын компоненттері
Математика және компьютерлік ғылымдар	- аналитикалық ойлау, логикалық қорытынды жасау қабілеті, - математикалық қабілеттер (санада көп таңбалы сандармен есептеулер жүргізу мүмкіндігі), - ұзақ уақыт бойы маңызды ақпаратпен жұмыс істеу, есептеулермен айналысу мүмкіндігі, - компьютерлік техникамен жұмыс істеу қабілеті, компьютерді жоғары деңгейде пайдалануды меңгеру, компьютерде бағдарламалау қабілеті, - математика және информатика ғылымдарын зерттеудегі объективті жетістіктер.
Дене шынықтыру және спорт	- спорттық (физикалық) қабілеттер (төзімділіктің, күштің, ептіліктің, жылдамдықтың, үйлестірудің жоғары деңгейі, қарқынды физикалық белсенділікке қабілеттілік), - спорттық қызметтегі коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттер: құрдастарын ұйымдастыру және оларды дене шынықтыру мен спортпен байланысты сабақтарға тарту қабілеті, - дене шынықтыру және спорт саласындағы объективті жетістіктер.
Өнер және мәдениет	- өнер туындыларын қабылдау кезінде эмоционалды жауап беру және тәжірибе алу қабілеті,

	- музыкалық қабілеттер, - сахналық (көркемдік) қабілеттер, - бейнелеу қабілеті, - объективті жетістіктер-музыкалық, сахналық, бейнелеу, әдеби және басқа да шығармашылық қабілеттердің көріністері.
Білім және педагогикалық ғылымдар	- оқу материалының мазмұнын қол жетімді және түсінікті түрде жеткізу мүмкіндігі, - басқа адамның ішкі әлемін түсіну қабілеті, психологиялық байқау, - өз ойларын анық және анық жеткізе білу, пайымдау, сөздік қор, мәнерлі сөйлеу, - ұжымды ұйымдастыра білу, маңызды міндеттерді шешуге ынталандыру, - қарым-қатынас қабілеті құрдастарымен және ересектермен ортақ тіл таба білу, адамдарға дұрыс көзқарас, - өзінің және басқалардың іс-әрекеттерінің салдарын болжай білу, оқиғалардың дамуын болжай білу.
Гуманитарлық ғылымдар	- тарихи фактілерді жинау және талдау, модельдер құру және тілдік және әдеби процестердің, мәдени құбылыстардың даму тарихы туралы гипотезаларды тексеру қабілеті, - өткен оқиғалардың суретін құжаттарға, заттарға және осыған қатысты басқа да куәліктерге сүйене отырып, ойша қалпына келтіру қабілеті, - лингвистикалық қабілеттер (лингвистикалық құбылыстардың логикасын есте сақтау, талдау және түсіну), -тіл, әдебиет, тарих және діни-мәдени мәселелер саласындағы білімді талдау және пайдалану қабілеті, - гуманитарлық ғылымдарды зерттеудегі объективті жетістіктер.
Жаратылыстану ғылымдары	- физика, астрономия, химия, жер туралы ғылымдар, биология ғылымдары мәселелеріне деген құштарлық, жаратылыстану ғылымдарымен айналысу кезінде шаршаудың төмендеуі, -табиғаттағы физика-химиялық құбылыстар, географиялық ашылулар, сирек кездесетін жануарлар мен өсімдіктер, атмосфералық және ғарыштық құбылыстар туралы ақпаратты жалпылау және талдау қабілетінің жоғары дәрежесі, сәйкесінше тез және берік есте сақтау, - физикалық, химиялық және биологиялық процестер, материалдар туралы дербес ғылыми негізделген пайымдауларды қалыптастыру қабілеті - физика-химиялық тәжірибелерді жүргізу үшін қажетті дағдылар мен дағдыларды меңгерудің жеңілдігі, - жаратылыстану ғылымдарын зерттеудегі объективті жетістіктер.
Инженерлік, технологиялар және техникалық ғылымдар	-техникалық шығармашылықпен, қандай да бір механизмдерді құрастырумен және ғимараттардың, көлік құралдарының үлгілерін дайындаумен байланысты сабақтарда ынта-иылас пен шаршаудың төмендеуі, -инженерлік-техникалық білімдерді, дағдылар мен дағдыларды тез және берік меңгеру, сәулет, құрылыс, техникалық ғылымдар ұғымдарымен жұмыс істеудің жеңілдігі, - сәулет, құрылыс технологиялары, электротехнологиялар, көлік құралдарының құрылысы мен функциялары туралы пайымдаулардың қисындылығы, жүйелілігі және дербестігі,

	- кеңістіктік ойлаудың дамуының жоғары дәрежесі, механизмдердің құрылымы мен қызметі туралы ақпаратты талдау және синтездеу қабілеті, - техникалық бұйымдарды, механизмдерді, модельдерді құрастыру және дайындау кезіндегі тапқырлық пен тапқырлық, - объективті жетістіктер мен техникалық шығармашылықтың өзіндік өнімдерінің болуы.
Денсаулық сақтау және медицина ғылымдары	- анатомия мен физиология, ауруларды емдеу мәселелерін зерделеу және талқылау кезінде ынта-иылас пен шаршаудың төмендеуі, - адам анатомиясы бойынша білімді (аурулардың себептері мен леч, дәрілік өсімдіктердің қасиеттері және т. б.), медициналық көмек көрсетуге байланысты білік пен дағдыларды тез және берік меңгеру, - анатомия/ химия/биология мәселелері туралы пайымдаулардың қисындылығы, жүйелілігі, дербестігі және ғылыми негізділігі, - анатомияны, биологияны, химияны зерттеудегі объективті жетістіктер.
Ауыл шаруашылығы және ауыл шаруашылығы ғылымдары	- өсімдіктер мен жануарларды өсіру мәселелерін зерделеу және талқылау кезінде құмарлық пен шаршаудың төмендеуі, - жабайы табиғат туралы білімді (ботаника, биология, зоология), өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау үшін қажетті білік пен дағдыларды тез және берік меңгеру, - ботаника, биология, Зоология мәселелері бойынша пайымдаулардың қисындылығы, жүйелілігі, дербестігі және ғылыми негізділігі, - ботаника, биология, зоологияны зерттеудегі объективті жетістіктер (Жобалар, ғылыми жұмыстар, олимпиадалардағы жеңістер).
Қоғам туралы ғылым	- психология (әлеуметтану, саясаттану, құқықтану, экономика)мәселелерін зерделеу және талқылау кезінде қызығушылық пен шаршаудың төмендеуі, - адамдардың немесе адамдар топтарының (құқықтық, экономикалық, саяси мәселелер)мінез-құлқы мен ішкі өмірін талдауға байланысты мәселелерді талқылау (немесе шешу) кезінде қажетті білімді, іскерлікті және дағдыларды жылдам меңгеру, - коммуникативтік қасиеттерді дамыту (өзін-өзі бақылау, объективтілік, әдептілік, жанжалдарды шешу дағдылары), - адамның немесе адамдар тобының мінез-құлқы мен ішкі өмірі/ жеке адамның құқықтары мен бостандықтары/ саяси және экономикалық оқиғалар туралы пайымдаулардың қисындылығы, жүйелілігі, дербестігі және ғылыми негізділігі, - саяси және экономикалық оқиғалардың себептері/ адамның немесе адамдар тобының мінез-құлқы / олардың белгілі бір жағдайдағы құқықтары мен міндеттері туралы ақпаратты талдау қабілеті, - қоғам туралы ғылымдарды зерттеудегі объективті жетістіктер.

8-9 сынып оқушыларының кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерін диагностикалау кәсіп пен оқу бейінін таңдау алдында тұрған мотивациялық, интеллектуалдық, эмоционалды-ерікті саланы жеке және топтық диагностикалауға арналған.

Әдістемелік ұсынымның осы бөлімінің 2-қосымшасында әрі қарай оқыту бейінін нақтылау мақсатында 8-9 сыныптарда топтық психологиялық диагностика жүргізу алгоритмі ұсынылған және кәсіпті таңдау үшін маңызды кәсіби қызығушылықтар мен бейімділіктерді, интеллектуалдық, эмоционалдық-еріктік саланың ерекшеліктерін диагностикалау әдістемелері келтірілген.

Психологиялық диагностика бойынша жалпы ұсыныстар

Білім алушыларға кәсіпті және оны алу жолдарын негізделген және шынайы таңдауда көмектесуге арналған бейіндік оқыту, оның барлық өзектілігі үшін жеткілікті теориялық негіздеме мен әдістемелік қамтамасыз етілмейді. Сондықтан, кәсіби диагностиканың тиімді әдістерін іздеу ерекше маңызға ие, ол қазіргі кездегідей кейбір ерікті таңдалған параметрлердің бір мәлімдемесіне дейін азайтылмайды. 8-9 сынып оқушыларының кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерін диагностикалау оқушылардың оқу профилін және болашақ мамандығын таңдауды психологиялық-педагогикалық қолдауды әдістемелік қамтамасыз етудегі олқылықтың орнын толтырады.

Әдістемелік құралда ұсынылған психологиялық диагностика әдістерінің басты мәні-білім алушыларды өздерінің психологиялық ерекшеліктерімен таныстыру және алынған ақпаратты түсіну. Әдістерді таңдау диагностиканың мақсаттары мен міндеттерімен анықталады, бірақ таңдау өрісін жүйелеу үшін кәсіби қызығушылықтарды нақтылаудан бастаған жөн. Әдістерді таңдау кезінде келесі принциптерді сақтау қажет:

- артық ақпарат немесе қайталанатын тесттер;
- тесттердің оңтайлы саны;
- тесттерді ұсынудың оңтайлы реттілігі.

Ақпараттың артықтығы мен қабаттасуы принципі әртүрлі, бірақ мақсаттарға жақын әдістерді таңдауды талап етеді. Ойлау қабілеттерін зерттей отырып, вербалды және вербалды емес интеллектті диагностикалау әдістерін біріктірген жөн.

Әдістерді таңдаудың оңтайлылық принципі қажетті және жеткілікті ақпарат арасындағы тепе-теңдікті табу болып табылады. Оны сақтай отырып, біз оның жоғары сапасын сақтай отырып, тестілеуді өткізуге кететін уақытты азайтамыз.

Тесттерді ұсынудың оңтайлы реттілігі сауалнамалар мен сурет салу әдістерінің, бланкілік және компьютерлік формалардың кезектесуін қамтиды.

Бір техникамен жұмыс істеудің оңтайлы уақыты-10-15 минут. Бір топтық консультация барысында үштен артық әдістемені қолдану ұсынылмайды.

Тестілеу нәтижелеріне адамның психоэмоционалды жағдайы, оның әлауқаты, көңіл-күйі әсер етеді. Сондықтан педагог-кәсіби бағдар беруші немесе психолог оқушылардың шиеленісі мен мазасыздығын азайту үшін бәрін жасауы керек. Оқушылар мен олардың ата-аналарына психологиялық диагностиканың мақсаттарын түсіндіріп, қолайлы жұмыс жағдайларын қамтамасыз ету қажет: тыныштық, қалыпты температура мен жарық, сыртқы ынталандырудың болмауы.

Осы шарттарды сақтау психологиялық диагнозды сенімді және ыңғайлы етеді. Диагностика қорытындысы бойынша оқушыларға оқу бейінін таңдау бойынша ұсыныстармен анықтама дайындалады. Ата-аналарды осы жұмыстың нәтижелерімен, қабылдау шарттарымен және бейіндік сыныптарда оқудың ерекшеліктерімен таныстырған жөн. Толтырылған сауалнамалар, бланкілер және өзін-өзі диагностикалау дәптерлері үшінші тұлғалардың оларға қол жеткізуін болдырмайтын жағдайларда сақталуы қажет есепті материал болып табылады.

8-9 сыныптардағы кәсіптік диагностиканың топтық формаларының құрылымы мен мазмұны психологиялық диагностиканы оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін бір реттік өлшеу ретінде емес, психологиялық-педагогикалық диагностика негізінде Өзін-өзі шынайы бейнелеуді қалыптастыру құралы ретінде, жүйелі кәсіптік бағдар беру жұмысының құрамдас бөлігі ретінде қарастырған жөн.

Оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін зерттеу оқу профилін таңдауда қателік ықтималдығын азайтады. Сонымен қатар, мектеп жасында кәсіби қабілеттер туралы айту дұрыс емес екенін атап өткен жөн: кәсіби қабілеттерді қалыптастырудың алғышарттары ретінде жеке психологиялық қабілеттер туралы ғана айтуға болады.

Әдістемелермен жұмыс жасөспірімнің өзі және кәсібі туралы алынған ақпарат негізінде өзінің кәсіби болашағы туралы өз бетінше шешім қабылдауға деген белсенділігі мен тілегіне негізделген, сондықтан кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау қажеттілігін блоктайтын кеңес берудің директивалық әдістерінен бас тартуды көздейді.

Диагностика кезінде алынған деректерді келесідей жүйелеуге болады:

1. Мотивациялық сала. Кәсіби қызығушылықтар мен бейімділіктер, талаптардың деңгейі, жеке тұлғаның бағыты, құндылық бағдарлары, қажеттіліктер.

2. Зияткерлік сала. Интеллекттің деңгейі мен сапалық ерекшеліктері, танымдық стильдер, интеллектуалды мүмкіндіктерді іске асыру дәрежесі.

3. Эмоционалды-ерік саласы. Эмоционалды тұрақтылық, бейімделу қабілеті, өзін-өзі реттеу, жанжал жағдайындағы мінез-құлық ерекшеліктері.

Блоктарды бір-бірінен оқшаулап қарастыруға болмайды: кейбір әдістермен алынған ақпарат әдетте басқалармен сәйкестендіреді және нақтыланады.

Диагностика нәтижелері бейіндік сыныптарды жинақтау кезінде ескерілуі мүмкін.

Бірқатар әдістерді кәсіби өзін-өзі анықтау мақсатында ғана емес, сонымен қатар оқу мен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болған жасөспірімдерге психологиялық көмек көрсету кезінде де қолдануға болады. Бірнеше түрлі әдістердің үйлесімі студенттерге оқу профилін немесе кәсіби қызмет бағытын таңдауға мүмкіндік беретін жасөспірімдердің кәсіби қызығушылықтары мен бейімділіктерінің сенімді бейнесін береді.

Диагностика нәтижелері бойынша қорытынды мамандық таңдау туралы шешім қабылдау үшін маңызды сипаттамаларды көрсететін кеңейтілген

психологиялық портрет немесе кесте болуы мүмкін. Қорытынды сауатты, кәсіби және дұрыс жазылуы керек, жасөспірімнің өзіне қол жетімді бір мағыналы ұғымдарда алыпсатарлық, гипотеза және категориялық тұжырымдар болмауы керек.

8-9 сыныптардағы педагог-кәсіби бағдар берушінің кәсіптік бағдар беру жұмысы

8-9 сыныптарда неғұрлым күрделі кәсіби сынақтар қол жетімді болады, бірақ жұмсақ дағдыларды дамыту ең маңызды болып табылады. Өзін-өзі зерттеуге, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын дамытуға баса назар аударылады, кәсіби бағытқа ену кезеңі, таңдау технологияларын игеру және кейіннен кәсіби және білім беру траекториясымен өзін-өзі анықтау ерекше маңызды. 8-9 сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлау міндеттерін іске асыру кезінде жас ерекшеліктерін де ескеру қажет. Айта кету керек, бұл жас кезеңі мыналармен сипатталады: өзін-өзі дамыту мүмкіндігі ретінде оқуға деген көзқарас; өзін-өзі тану мен даралықты дамыту; кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындықты қалыптастыру; жасөспірімдік дағдарыс.

Орта мектепте, 8-9 сыныптарда педагог-кәсіби бағдар берушінің қызметі:

1. Кәсіби қызметте өз құндылықтарын, кәсіби мүдделері мен мақсаттарын іске асыру мүмкіндігі туралы бастапқы түсініктерді қалыптастыру.

2. Өзін-өзі, өзінің жеке сипаттамаларын, кәсіби қызығушылықтары мен тілектерін, қабілеттерін, құзыреттерін, мүмкіндіктерін зерттеу технологияларын игеру, оның ішінде денсаулық ерекшеліктерін түсіну.

3. Болашақтың мамандықтары мен құзыреттері туралы түсініктер мен білімдерді кеңейту.

4. Қызығушылық тудыратын кәсіби саладағы еңбек нарығының тенденцияларына бағдарлау.

5. Жұмыспен қамту және еңбек қатынастарының негіздерімен танысу.

6. Икемді дағдыларды дамыту (рефлексия, коммуникация, командалық өзара әрекеттесу, уақытты басқару, болашақтың құзыреттілігі және т.б.).

7. Таңдау жасау және таңдау технологияларын қолдану дағдыларын қалыптастыру.

8. Кәсіби сала мен бағытты анықтау, мамандықты таңдау және одан әрі білім беру траекториясы.

9. Өз өңірінің және тұтастай алғанда Қазақстанның техникалық және кәсіптік білім беру жүйесімен (ТЖКБ) танысу.

10. Жоғары оқу орындарымен алғашқы танысу.

Ұсынылатын нысандар: кәсіптік бағдарлау диагностикасы, токшоулар, дөңгелек үстелдер, кәсіптік кейстерді шешу, хакатондар, пікірталастар, тренингтер, квесттер, тереңдетілген кәсіптік сынамалар, болашақ мамандық таңдау туралы әңгімелер, кәсіптік бағдарламалармен жеке жұмыс, кәсіптік интенсивтер (ауысымдар, ұзақ бағдарламалар, көшпелі бағдарламалар), жобалық сессиялар, кәсіптік конкурстар, еріктілік қызмет, ашық есік күндеріне бару, тағылымдамалар.

8-9 сынып оқушыларының кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарланған нәтижесі:

1. Мамандық таңдау кезінде ол өзінің құндылықтарына сүйенеді.
2. Өзінің жеке сипаттамаларын, кәсіби қызығушылықтарын, қабілеттерін, құзыреттерін, кәсіби тілектерін, мүмкіндіктерін түсінеді (оның ішінде денсаулық ерекшеліктерін біледі).
3. Ол жеткілікті дамыған икемді дағдыларға ие, олардың қайсысы белгілі бір мамандықтарға сұранысқа ие екенін түсінеді.
4. Еңбек нарығының даму тенденцияларын түсінеді.
5. Болашақтың құзыреттілігін, дағдылары мен мамандықтарын біледі.
6. Түйіндеме жазу және әңгімелесуден өту, жұмысқа орналасу негіздерін біледі.
7. Таңдау технологиясын қолдана алады.
8. Болашақ мамандықты саналы түрде таңдай алады.
9. Тиісті колледждер мен жоғары білім беру ұйымдарын біледі.
10. Білім берудің келесі сатысын саналы түрде таңдайды.

Кәсіптік бағдар беру жұмысы мыналардан тұрады:

- аймақшылдықты ескере отырып, кәсіптік бағдар беру жұмысының жоспарын жасау;
- кәсіби кеңес беру;
- портфолио толтыру;
- оқытудың одан әрі бағытын анықтау;
- кәсіптік бағдар беру сабақтарын ұйымдастыру;
- кәсіби әңгімелесулерді ұйымдастыру;
- диагностикалық тестілеу жүргізу;
- өңір экономикасының түрлі салаларының мамандарымен кездесулер ұйымдастыру;
- экскурсияларды ұйымдастыру және өткізу;
- сыныптан тыс іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу;
- кәсіби сынамаларды ұйымдастыру;
- техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының жәрменкелерін ұйымдастыру;
- ата-аналармен жұмыс.

Ата-аналарға арналған анкета (үлгі)

Күні _____ Аты-жөні _____

Баланың аты-жөні _____

1. Сіз балаларыңызға қандай мамандық таңдау керектігі туралы кеңес бердіңіз бе, ол өзін-өзі қамтамасыз етіп, қоғамда өз орнын таба алады? Егер иә болса, қандай мамандық? _____

2. Сіздің пікіріңізше, ол сәйкес білімді қайдан ала алады? _____

3. Сіз қалай ойлайсыз, қандай қосымша білімдер (жалпы білім беру мектеп бағдарламасынан бөлек) балаларыңызға мамандық алу мен жұмыс табуда пайдалы болады? _____

4. Сіз балаларыңыздың қандай маман болғысы келетінін білесіз бе? Егер иә болса, ол қандай мамандықты таңдайды? _____

5. Сіз балаларыңызбен және отбасыңызбен оның мүмкін болашақ кәсібі туралы талқыладыңыз ба? Егер иә болса, ол сіздің көзқарастарыңызды қабылдайды ма немесе өз пікірін білдіре ме? _____

6. Сіз қалай ойлайсыз, балаларыңыз төменде көрсетілген қандай салаға немесе білімге көбірек бейім (қажетті әріпті сызып тастаңыз):

а) жаратылыстану ғылымдары (химия, биология, медицина, геология, ауыл шаруашылығы);

б) дәл ғылымдар (математика, физика);

в) әлеуметтік ғылымдар (тарих, философия, экономика, құқық);

г) гуманитарлық ғылымдар (әдебиет, журналистика, лингвистика, педагогика, психология);

д) өнер (музыка, театр, бейнелеу өнері);

е) спорт және ғылыми емес қызмет түрлері;

ж) нақты қызығушылықтар жоқ.

7. Балаларыңыз мамандықтар әлемі туралы ақпаратты қайдан ала алады? (2-3 нұсқа жазыңыз) _____

8. Сіздің пікіріңізше, жұмыс таңдау кезінде не ең маңызды және назар аударуға тұрарлық? (келесі шкала бойынша бағалаңыз: 0 – маңызды емес, 1 – маңызды, 2 – өте маңызды, -1 – мұны болдырмауға болады):

а) еңбек жағдайлары (жұмыс орнының жағдайы, жұмыс кестесі);

б) еңбек процесі;

в) жоғары материалдық қамтамасыз ету;

г) қозғалыс жұмысы және жаңа әсерлер алу мүмкіндігі;

д) жұмыс тұрақтылығы және жүйелілігі;

е) жоғары жауапкершілік деңгейі;

ж) шешімдерді өз бетінше қабылдау;

з) қиын немесе тіпті қауіпті жағдайлардың туындауы;

и) адамдармен қарым-қатынас және өзара әрекеттесу;

к) шығармашылық жұмыс мүмкіндігі, өзін-өзі жүзеге асыру;

л) жиі іссапарлар;

м) қолмен бір нәрсе жасау мүмкіндігі;

н) жұмыс орнындағы бедел;

о) достық ұжымда жұмыс істеу;

п) нәтижелердің пайдалы болуы;

Сіздің пікіріңізше, кәсіби кеңесші балаларыңызға мамандық таңдау кезінде қандай көмек көрсете алады? _____

Ынтымақтастығыңызға рахмет!

Жасөспірімге арналған сауалнама (үлгі)

Сіздің қабілеттеріңізді бағалау және мамандық таңдау оңай емес.

Неден бастау керек және қайда бару керек?

Біз сізге сауалнама сұрақтарына жауап беруді ұсынамыз.

Сенімді өтініш: барлық жауаптар сөйлем түрінде болуы керек және "Мен жеп қойдым", "мен жеп қойдым" немесе "Менде жеп қойдым" деп басталуы керек.

1. Оқу кезінде маған қандай мектеп пәндері беріледі:

1) оңай; 2) өте оңай емес; 3) қиын?

2. Мен мектепте не істей аламын және әрқашан не қиын?

3. Мен бос уақытымда қандай хоббимен айналысамын?

4. Мен осы уақытқа дейін не істедім? Мен қандай жетістіктеріммен, нәтижелеріммен, істеріммен мақтана аламын?

5. Мен басқа адамдармен қалай танысамын?

6. Мен өз ойымды қаншалықты жақсы жеткізе аламын (жазбаша, ауызша)?

7. Мен шет тілін қаншалықты жақсы білемін?

8. Менің математикалық қабілеттерім қалай?

9. Менде кеңістіктік көрініс қаншалықты дамыған?

10. Менің компьютермен жұмыс істеу дағдыларым қандай?

11. Техникалық ойлау маған қаншалықты тән?

12. Мен қандай мамандықты таңдадым?

13. Мен қай университетке (немесе орта арнайы оқу орнына) түсуді жоспарлап отырмын?

14. Ата-анам маған не кеңес береді?

15. Мен таңдаған мамандықты сәтті игеру үшін не істеп жатырмын (дайындық курстарына қатысамын, әдебиетті өзім оқимын)?

16. Менің ойымша, жұмысты таңдағанда не маңызды және нені ескеру керек (оны келесі шкала бойынша бағалаңыз: 0 – маңызды емес, 1-маңызды, 2 – өте маңызды, -1-оны болдырмау маңызды):

а) еңбек жағдайлары (жұмыс орнының жағдайы, жұмыс кестесі);

б) еңбек процесінің өзі;

в) жоғары материалдық қамтамасыз ету;

г) жылжымалы жұмыс және жаңа әсер алу мүмкіндігі;

д) жұмыстың тұрақтылығы мен жоспарлылығы;

е) жауапкершіліктің жоғары дәрежесі;

ж) өз бетінше шешім қабылдау;

з) күрделі немесе тіпті қауіпті жағдайлардың пайда болуы;

және) адамдармен қарым-қатынас және қарым-қатынас;

к) шығармашылық қызмет мүмкіндігі, өзін-өзі жүзеге асыру;

л) жиі іссапарлар;

м) өз қолыңызбен бірдеңе жасау мүмкіндігі;

н) жұмыс орнының беделі;

о) тату ұжымда жұмыс істеу;

Н) нәтижелердің пайдалылығы;

р) жұмыс пен өзіндік құндылықтар арасындағы қайшылықтардың болмауы;

с) перспективалық (кәсіби өсу, қызмет сатысы бойынша ілгерілеу);

т) тұрғылықты жеріне жақын?

Ынтымақтастық үшін рахмет!

Диагностикалық материал
8 сынып
Табыс формуласы

Екі дос бір институтқа түсті. Біреуі-мамандық алу үшін, екіншісі – әскерге түспеу үшін. Сыртқы жағынан олар бірдей жағдайда, ал ішкі жағынан мүлдем басқаша: біріншісі бір нәрсеге ұмтылады, екіншісі бір нәрседен қашады. Кәсіби жетістікке жету мүмкіндігі кім деп ойлайсыз?

Біздің іс-әрекеттеріміз бір нәрседен аулақ болуға немесе бір нәрсеге қол жеткізуге деген ұмтылыспен анықталады. Психологияда бұл «сәтсіздікке жол бермеу мотивациясы» және «жетістікке жету мотивациясы» деп аталады. Жетістікке жету мотивациясы-қандай да бір іс – әрекетте – спортта, өнерде, ғылымда, қолөнерде жоғары нәтижеге жетуге деген ұмтылыс көбінесе адамның кәсіби жетістігін анықтайды.

«Жетістікке мотивацияны бағалау» әдістемесі.

Егер сіз мәлімдемемен келіссеңіз, бланкке оның нөмірінің жанына плюс қойыңыз, егер келіспесеңіз – минус.

1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32

1. Егер Мен барлық тапсырманы 100% орындай алмасам, мені ашуландырады.
2. Мен жұмыс істегенде, мен бәрін картаға түсіріп жатқан сияқтымын.
3. Мәселе туындаған кезде мен көбінесе соңғы соңғы болып шешім қабылдаймын.
4. Менде екі күн қатарынан мәселе болмаған кезде, мен тыныштықты жоғалтамын.
5. Кейбір күндері менің жетістіктерім орташа деңгейден төмен.
6. Мен өзіме басқаларға қарағанда қаталмын.
7. Мен басқаларға қарағанда мейірімдімін.
8. Мен қиын тапсырмадан бас тартқан кезде, содан кейін өкінемін.
9. Жұмыс барысында маған демалу үшін кішкене үзілістер қажет.
10. Мені бос емес жұмысымнан гөрі басқа жұмыс қызықтырады.
11. Айыптау мені мақтаудан гөрі ынталандырады.
12. Мен істің адамы ретінде көрінетінімді білемін.
13. Кедергілер менің шешімдерімді берік етеді.
14. Мен үшін амбицияны ояту оңай.
15. Мен шабытсыз жұмыс істегенде, бұл әдетте байқалады.
16. Кейде Мен қазір істеуім керек нәрсені кейінге қалдырамын.
17. Тек өзіңізге сену керек.
18. Өмірде ақшадан гөрі маңызды нәрселер аз.
19. Әрқашан маңызды тапсырманы орындау керек болғанда, мен басқа ештеңе туралы ойламаймын.

20. Мен басқаларға қарағанда өршіл емеспін.

21. Демалыстың соңында Мен әдетте жұмысқа жақын арада шығатыныма қуаныштымын.

22. Мен жұмысқа орналасқанда, мен оны басқаларға қарағанда жақсырақ және білікті етемін.

23. Маған көп жұмыс істей алатын адамдармен сөйлесу оңайырақ және оңай.

24. Мен басқаларға қарағанда жауапты жұмысты жиі орындауым керек.

25. Шешім қабылдауға тура келгенде, Мен мұны мүмкіндігінше жақсы жасауға тырысамын.

26. Менің достарым кейде мені жалқау деп санайды.

27. Менің жетістіктерім белгілі бір дәрежеде әріптестеріме байланысты.

28. Мен әдетте өз жетістіктеріме аз көңіл бөлемін.

29. Менің жұмысым басқаларға қарағанда үлкен нәтиже береді.

30. Мен көп нәрсені істемеймін.

Сұрақтарға оң жауаптар қосыңыз 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29 және 5, 10, 15, 16, 19 сұрақтарға теріс жауаптар, 20, 26, 28, 30.

Алынған ұпайлардың сомасын есептеңіз.

Тест нәтижелерін түсіндіру:

1 ден 7 баллға дейін жетістікке жету үшін төмен мотивация;

8-ден 15-ке дейін: табысқа жетуге деген мотивацияның орташа деңгейі;

16-дан 20-ға дейін: жетістікке жетуге деген ынтаның жоғары деңгейі.

Сәтсіздікке жол бермеу және сәттілікке ұмтылу – бұл адамның өмірлік жағдайдағы мінез-құлқының әртүрлі стратегиялары. Стратегияны таңдау жүйке жүйесінің ерекшеліктерімен, тәрбиесімен, өмірлік тәжірибесімен анықталады және сәттілікке немесе сәтсіздікке кепілдік бермейді.

Келесі мәлімдемелерді оқыңыз. Олардың авторлары сізге таныс па? Олар оларды қалай сипаттайды? Сізге қандай сөздер жақын?

- Біз сәттілік деп атайтын нәрсе-бұл талантынан айырылған кез-келген адамның өтемақысы. Б. Шоу

- Өмір қаншалықты сәтті болса да, адамдар одан да көп нәрсені қалайды және олардың санасы әрқашан қол жеткізілген мен әлі де қалағанның арасындағы айырмашылықты көрсетеді. А. Апшерони

- Табыстың ең маңызды формуласы-адамдарға қалай қарау керектігін білу. Табыстың ең маңызды формуласы-адамдарға қалай қарау керектігін білу. Т. Рузвельт

- Жеңімпаздан оның шындықты айтқанын немесе айтпағанын ешкім сұрамайды. А. Гитлер

- Адам кедергілерді жеңуге күш салу және басқа адамдардың қажеттіліктеріне қызмет ету қабілеттерін қолдану арқылы жетістікке жетеді. Көптеген адамдар табысқа жету керек нәрсе деп ойлайды; және шын мәнінде сәттілік қайтарудан басталады. Форд

- Егер мен күніне он төрт сағат, аптасына жеті күн жұмыс жасасам, онда мен міндетті түрде сәттілікке жете бастаймын. Л. Хаммер.

«Акулалар» және «дельфиндер»

Бірнеше сөздерді оқып, сізге жақынырақ сөздерді белгілеңіз.

1а. Адамдардың көпшілігі зұлым, әлсіз, ақымақ, қатыгез тіршілік иелері. Олар тек күштің тілін түсінеді. Олар менің бәсекелестерім.	1б. Адамдардың көпшілігі құрмет пен сенімге лайық. Жақсылыққа күшпен емес, көбірек қол жеткізуге болады.
2а. Кейбір заңдар жақсы, басқалары жаман. Ең бастысы, егер сіз оларды бұзсаңыз, ұсталмаңыз.	2б. Маған әділетсіз болып көрінсе де, заңды сақтау керек.
3а. Мен бәрінен жақсымын. Егер менің істерім нашар болса, онда қоғам, заңдар, менің жетістікке жетуіме кедергі болатын адамдар кінәлі.	3б. Мен жақсы адаммын. Мүмкін, табысқа жету үшін маған тапқырлық, тәжірибе, ұйымшылдық, еңбекқорлық жетіспейді.
4а. Әлем дұшпандық және қауіпті. Табиғат- бұл қоймадан мүмкіндігінше көп алу керек, әйтпесе басқалар алады.	4б. Әлем әдемі және таңқаларлық. Ол өзінің қабілеттерін ашуға көптеген мүмкіндіктер береді, сонша қуаныш.
5а. Мүмкін Құдай бар шығар, бірақ оның заңдары мен адамдардың заңдары сәйкес келмейді. Сенуші ретінде беделге ие болу пайдалы.	5б. Әлем тек материалдық емес, сонымен қатар рухани заңдарға бағынады. Олар бизнесте де жұмыс істейді.
6 А. Менің ісім-менің күшімнің қайнар көзі, адамдар мен қоғамнан қорғану құралы.	6б. Менің ісім-менің шақыруым және мақсатым. Бұл сіздің қабілеттеріңіз бен идеяларыңызды жүзеге асырудың тәсілі.
7а. Өмір адамға бір рет беріледі және оны мүмкіндігінше ұзақ және бақытты өмір сүру керек.	7б. Мен үшін өзіммен бірге өмір сүру маңызды. Мен өзім туралы жақсы естелік қалдырғым келеді.
8а. Бақыт-адамдарға билік ету үшін мүмкіндігінше көп ақшаға ие болу, өзіңізді ешнәрсемен шектемей, жайлы және қауіпсіз өмір сүру.	8б. Бақыт - менің идеяларымның қалай жүзеге асатынын көру, өз күштерімнің ойынынан, еркіндігімнен ләззат алу, адамдардың көзіне адал қарау және олардың құрметіне ие болу.
9А. Мақсаттарыңызға жету үшін кез-келген құрал жақсы.	9Б. Мақсаттарыма жетудің кейбір құралдары мен үшін қолайсыз.
10а. Адамдар әлеуетті бәсекелестер. Олармен тек күресу үшін бірігуге болады.	10б. Кез-келген адам менің іскери қауіпті серіктесім бола алады. Шынайылық пен сенім – ынтымақтастықтың ең жақсы негізі. бәсекелестер.

«А» нұсқасын жиі таңдағандар акулалар стратегиясына жақын, «Б» — дельфиндер стратегиясы.

Оқушылар өздеріне жақын нұсқаларды атап өткеннен кейін, оларды үш топқа біріктіруге шақырыңыз: «а» («акулалар»), «б» («дельфиндер») нұсқаларын жиі таңдағандар және таңдауда қиындықтарға тап болғандар («сарапшылар»). Оларды 10-15 минут ішінде өз стратегиясын қорғау үшін 10 дәлел келтіруге шақырыңыз. Содан кейін «акулалар» мен «дельфиндердің» өкілдері талқылауға кірісуі керек. «Сарапшылар» дәлелдердің сенімділігін бағалайды және жеңімпазды анықтайды.

Қорытындылай келе, балаларды екі мәтінді салыстыруға шақырыңыз – Генри Фордтың басқару принциптері және 2004 жылы қабылданған шаруашылық жүргізудегі адамгершілік принциптерінің жиынтығы.

«Құрмет пайдадан жоғары» (шаруашылықтағы адамгершілік принциптерінің жиынтығы).

1. Күнделікті нан туралы ұмытпай, өмірдің рухани мағынасын есте сақтау керек. Жеке игілік туралы ұмытпастан, сіз көршіңіздің, қоғамның және Отанның игілігі туралы қамқорлық жасауыңыз керек.

2. Байлық-бұл мақсат емес. Ол адам мен халықтың лайықты өмірін құруға қызмет етуі керек.

3. Іскерлік қарым-қатынас мәдениеті, осы сөзге адалдық адамға да, экономикаға да жақсы болуға көмектеседі.

4. Адам «үнемі жұмыс істейтін механизм» емес. Оған демалу, рухани өмір, шығармашылық даму үшін уақыт қажет.

5. Жұмыс адамды өлтірмеуі және мүгедек етпеуі керек.

6. Мемлекет, қоғам, бизнес жұмысшылардың лайықты өміріне, әсіресе нан таба алмайтындарға бірге қамқорлық жасауы керек. Шаруашылық-бұл әлеуметтік жауапты қызмет түрі.

7. Саяси билік пен экономикалық билік бөлінуі керек. Бизнесің саясатқа қатысуы тек ашық және ашық болуы мүмкін.

8. Басқа біреудің мүлкін иемдену, қызметкерге жұмыс үшін өтемақы бермеу, серіктесті алдау арқылы адам адамгершілік заңын бұзады, қоғамға және өзіне зиян келтіреді.

9. Бәсекелестікте өтірік пен қорлауды қолдануға, жамандық пен инстинкттерді пайдалануға болмайды.

10. Мүлікке иелік ету және билік ету құқығын құрметтеу керек. Көршісінің әл-ауқатына қызғанышпен қарау, оның мүлкіне қол сұғу азғындық.

Фордтың басқару принциптері

1. Егер адам қоғамға ештеңе бермесе, онда оның қоғамнан талап ететін ештеңесі жоқ

2. Жалпы пайдаға жұмыс істеу пайдадан жоғары

3. Пайдаға ұмтылудың барлық түрлері – зұлымдық

4. Өркениетте тунең жейтіндерге орын жоқ

5. Алыпсатарлық-ұрлықтың неғұрлым лайықты түрі

6. Егер біз өндіре алмасақ, біз иелік ете алмаймыз

7. Тек жұмыс денсаулыққа, байлыққа және бақытқа жетудің сенімді жолына түседі.

Бұл құжаттардың қандай ортақ тұстары бар? Олар қандай стратегиямен байланысты?

Кәсіпкерлердің қай түрі оларды қолдайды және қайсысы қабылдамайды?

Сіз осы принциптермен бөлісесіз бе?

Егер барлық кәсіпкерлер осы ережелерді ұстанатын болса, еліміздің әлеуметтік-экономикалық өмірінде қандай өзгерістер болуы мүмкін?

Интеллектуалды ұтқырлық

Жасөспірім - бұл интеллектуалды белсенділіктің жоғарылау уақыты. Дәл қазір айқындық, икемділік, өзіндік ерекшелік пен ойлау өткірлігі, табандылық, тәртіптілік, сенімділік пен байсалдылық қалыптасып, дамып келеді. Бұл қасиеттер еңбек ету қабілетін қамтамасыз етеді. Келесі жаттығулар зейінді ауыстыру жылдамдығына негізделген интеллектуалды ұтқырлықты дамытуға бағытталған.

«Пернетақта»

Оқушылар тізбектегі алфавит әріптерін тез атайды. Әркім өз хатын есте сақтауы керек. Содан кейін мұғалім сөзді атайды (бастау үшін қарапайым, екі-үш буыннан, мысалы, мектеп). «Ш» әрпін айтқан оқушы бірінші болып тұрады, оның артында «К» әрпін алған адам және т. б.

Нұсқаулық. Сіз жасайтын жұмыс шоғырлануды және әрекеттің жылдамдығын қажет етеді. Сіздің алдыңызда отыз шаршыға бөлінген бланк бар. Әр шаршы-бұл қарапайым тапсырма, оны тек үш секундта орындау керек. Тапсырма қайталанбайды. Егер сіз оны орындауға уақытыңыз болмаса, келесіге өтіңіз.

1. Сәкен есімінің бірінші әрпін және жылдың бірінші айының соңғы әрпін жазыңыз.

2. «Бу» сөзін кез келген бір әріп үшбұрышқа жазылатындай етіп жазыңыз.

3. Төртбұрышты екі тік және екі көлденең сызықпен бөліңіз.

4. Бірінші шеңберден төртінші шеңберге сызық сызыңыз, ол 2 шеңбердің астында және 3 шеңбердің үстінде өтеді.

5. Үшбұрышқа «+», ал тіктөртбұрышқа «1» қойыңыз.

6. Үшінші шеңберді екіге бөліңіз.

7. Толық атыңыздың соңғы әрпін жазыңыз.

8. Нүктелерді түзу сызықпен жалғап, кішірек үшбұрышқа "+" қойыңыз.

9. Дауысты дыбыстарды сызып тастаңыз.

10. Трапецияның бүйірлерін бір-бірімен қиылысқанша ұзартыңыз.

11. 2, 4 және 5 нүктелерін біріктіріңіз.

12. Тақ сандарды сызып, жұп сандарды астын сызыңыз.

13. А әрпінің астына төмен бағытталған көрсеткіні В әрпінің астына-жоғары бағытталған көрсеткіні С әрпінің астына — құсбелгіні қойыңыз.

14. Егер «үй» және «емен» сөздері бір әріптен басталса, гауһар тастардың арасына минус қойыңыз.

15. Тіктөртбұрыштың жоғарғы сол жақ бұрышына 0, төменгі оң жаққа плюс қойыңыз.

16. Құсбелгілерді белгілеп, таяқтарды сызып тастаңыз.

17. Егер «сыйлық» сөзінде үшінші әріп «және» болмаса, 3 және 5 сандарының қосындысын жазыңыз.

18. «Сәлем» сөзінде дауыссыз дыбыстарды дөңгелектеңіз, ал «жаңбыр» сөзінде дауысты дыбыстарды сызыңыз.

19. 54-ті 9-ға бөліп, нәтижені тіктөртбұрышқа жазыңыз.

20. Қайталанатын сандарды шеңберге салыңыз.

21. Сандарсыз шеңберлерді сызып тастаңыз, сандары бар шеңберлерді астын сызыңыз.

22. Дауыссыз әріптердің астына плюс, ал дауысты дыбыстардың астына минус қойыңыз.

23. «Әлем» сөзін бірінші әріп тіктөртбұрышқа, ал соңғысы шеңберге жазылатындай етіп жазыңыз.

24. Сызықтың үстіне жоғары бағытталған көрсеткіні, ал сызықтың астына солға бағытталған көрсеткіні қойыңыз.

25. «М» әрпін квадратқа, «К» — шеңберге, «О» — үшбұрышқа салыңыз.

26. Тіктөртбұрышқа 5 және 2 сандарының қосындысын жазыңыз.

27. 3-ке бөлінген сандарды сызып тастаңыз.

28. Құсбелгіні шеңберге, ал тіктөртбұрышқа 3 санын қойыңыз.

29. Жұп сандарды сызыңыз.

30. Тақ сандарды жақшаға қойыңыз.

1.	2. 	3. 	4. 	5. 	6.
7.	8. 	9. КАРТИНА	10. 	11. *2 1* *3 *5 *4	12. 5 9 4 1 6 2
13. А В С	14. 	15. 	16. VIIIVVII	17.	18. САЛЮТ дождь
19. 	20. 1 2 3 4 5 7 4 8	21. 	22. ВЕСНА	23. 	24. —
25. М К О	26. 	27. 4 6 3 5 9	28. 	29. 1 Λ 7 6 2 С	30. 7 4 9

Ескерту. Білім алушылар шектеулі уақыт аралығында (үш секунд) психолог қалыпты қарқынмен оқитын қарапайым тапсырмаларды қатты және анық орындауы керек. Балаларға дәптерге бір-біріне қарамау және тапсырманы қайталауды сұрамау туралы ескерту керек, әйтпесе оның мағынасы жоғалады.

Әдістеме лабильділікті, яғни зейінді ауыстыру қабілетін, кейбір мәселелерді шешуден екіншісіне тез ауысу қабілетін, қызметтің жаңа түрін игерудің сәттілігін болжау үшін қолданылады. Әдістеме оқытудағы табысты болжауда ақпараттылық пен дәлдіктің жоғары деңгейіне ие.

9 сынып

«Кәсіп» әдістемесі (А.Голомстоктың «мүдделер картасы» әдістемесін өзгерту)

Пәнге арналған нұсқаулық: бұл сұрақтар сіздің әртүрлі қызмет салаларына деген көзқарасыңызға қатысты. Сауалнамада айтылғандарды орындау Сізге ұнай ма? Егер «Иә» болса, онда жауап формасында сұрақ

нөмірінің жанына «+» белгісін қойыңыз. Егер «жоқ» болса- «-» белгісін қойыңыз. Күмәндансаңыз, белгі қойыңыз?».

1. Физика және математика саласындағы жаңалықтар туралы біліңіз.
2. Өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігі туралы хабарларды қараңыз.
3. Электр құрылғыларының құрылғысын анықтаңыз.
4. Ғылыми-көпшілік техникалық журналдарды оқыңыз.
5. Әр түрлі елдердегі адамдардың өмірі туралы хабарларды қараңыз.
6. Көрмелерге, концерттерге, спектакльдерге барыңыз.
7. Елдегі және шетелдегі оқиғаларды талқылау және талдау.
8. Медбикенің, дәрігердің жұмысын бақылау.
9. Үйде, сыныпта, мектепте жайлылық пен тәртіп жасаңыз.
10. Кітаптар оқып, соғыстар мен шайқастар туралы фильмдер көріңіз.
11. Математикалық есептеулер мен есептеулермен айналысыңыз.
12. Химия және биология саласындағы жаңалықтар туралы біліңіз.
13. Тұрмыстық электр құрылғыларын жөндеу.
14. Техникалық көрмелерге қатысу, ғылым мен техниканың жетістіктерімен танысу.
15. Жаяу серуендеу, жаңа белгісіз жерлерде болу.
16. Кітаптар, фильмдер, концерттер туралы пікірлер мен мақалаларды оқыңыз.
17. Мектептің, қаланың қоғамдық өміріне қатысу.
18. Сыныптастарына оқу материалын түсіндіріңіз.
19. Шаруашылық бойынша жұмысты өз бетінше орындау.
20. Режимді сақтау, салауатты өмір салтын ұстану.
21. Физика бойынша тәжірибелер жүргізу.
22. Жануарлар өсімдіктеріне күтім жасау.
23. Электроника және Радиотехника туралы мақалаларды оқыңыз.
24. Сағаттарды, құлыптарды, велосипедтерді жинау және жөндеу.
25. Тастарды, минералдарды жинаңыз.
26. Күнделік жүргізу, өлеңдер мен әңгімелер жазу.
27. Белгілі саясаткерлердің өмірбаяндарын, тарих кітаптарын оқыңыз.
28. Балалармен ойнау, кішіге сабақ жасауға көмектесу.
29. Үйге азық-түлік сатып алыңыз, шығындар есебін жүргізіңіз.
30. Әскери ойындарға, жорықтарға қатысу.
31. Мектеп бағдарламасынан тыс физика мен математикамен айналысыңыз.
32. Табиғи құбылыстарды байқаңыз және түсіндіріңіз.
33. Компьютерлерді жинау және жөндеу.
34. Сызбалар, диаграммалар, графиктер, соның ішінде компьютерде салу.
35. Географиялық, геологиялық экспедицияларға қатысу.
36. Достарыңызға оқыған кітаптары, көрген фильмдері мен қойылымдары туралы айту.
37. Елдегі және шетелдегі саяси өмірді бақылау

38. Егер олар ауырып қалса, кішкентай балаларға немесе жақындарына күтім жасаңыз.

39. Ақша табудың жолдарын іздеңіз және табыңыз.

40. Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану.

41. Физика-математика олимпиадаларына қатысу.

42. Химия және биология бойынша зертханалық тәжірибелерді орындау.

43. Электр құрылғыларының жұмыс принциптерін түсіну.

44. Әр түрлі механизмдердің жұмыс принциптерін түсіну.

45. «Оқыңыз» географиялық және геологиялық карталарды.

46. Спектакльдерге, концерттерге қатысу.

47. Басқа елдердің саясаты мен экономикасын зерттеу.

48. Адамдардың мінез-құлқының себептерін, адам ағзасының құрылымын зерттеу.

49. Тапқан ақшаңызды үй бюджетіне салыңыз.

50. Спорттық жарыстарға қатысу.

Нәтижелерді өңдеу бланктегі он баған-бұл сіздің қызметіңіздің он бағыты:

1-физика және математика;

2-химия және биология;

3-радиотехника және электроника;

4-механика және дизайн;

5-география және геология;

6-әдебиет және өнер;

7-тарих және саясат;

8-педагогика және медицина;

9-кәсіпкерлік және үй шаруашылығы;

10-спорт және әскери іс.

Әр бағандағы артықшылықтар санын есептеңіз. Неғұрлым көп болса, бұл әрекеттерге деген қызығушылық соғұрлым жоғары болады. Бес ұпай тақырыпқа немесе қызмет түріне деген қызығушылық туралы айтады. Бұл қажетті, бірақ жеткіліксіз шарт дұрыс мамандықты таңдауда. Тағы бір маңызды шарт – қабілет немесе кәсіби маңызды қасиеттер. Егер бір бағандағы ұпайлардың қосындысы үш ұпайдан аспаса, онда кәсіби мүдделер нашар көрінеді.

Қарым-қатынас стилі

Күлімсіреуді білмейтін адам дүкен ашпауы керек. Қытай даналығы басқа адамдарға сабақ беретін, емдейтін, қызмет көрсететін, тәрбиелейтін, басшылық ететін адам қандай қасиеттерге ие болуы керек?

«Қарым-қатынас стилін диагностикалау» әдісі адамдармен сәтті жұмыс істеу үшін қажетті қасиеттердің қалыптасуын тексеруге көмектеседі.

Нұсқаулық: осы жағдайларда сіздің мінез-құлқыңызды дәл сипаттайтын опцияны таңдап, оны бланкке белгілеңіз.

№	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	Σ
А																					
Б																					
В																					

1. Сіз өзіңізге ұнайтын іспен айналысасыз және сіз оны өте жақсы деп ойлайсыз. Егер біреу сіздің жұмысыңызды сынаса, сіз әдетте айтасыз:

- а) «мен бәрін жоғары сапада жасаймын. Сіз бұл туралы не түсінесіз?»
- б) «менің ойымша, бұл әлі де жақсы бағалауға лайық»
- в) «Сіз дұрыс айтасыз», бірақ сіз онымен келіспейсіз

2. Сіз өзіңізбен бірге бірдеңе алуды ұмытып кеттіңіз. Олар сізге: «ал, созылу!». Әдетте сіз жауап бересіз:

- а) «мен созылудан естимін»
- б) «Сіз дұрыс айтасыз. Кейде мен созылу белгілері сияқты әрекет етемін»
- в) сылтау айта бастаңыз немесе ренжіген үнсіз болыңыз

3. Біреу сізбен кездесуге кешігіп келді және ешқандай түсініктеме бермеді. Әдетте сіз айтасыз:

- а) «келесі жолы күтпеймін»
- б) «мен уайымдауым керек еді»
- в) бұл адамға ештеңе айтпаңыз

4. Сізге қызмет көрсету керек. Әдетте мұндай жағдайларда сіз айтасыз:

- а) «сіз мұны мен үшін жасауыңыз керек»
- б) «сіз Мен үшін бір нәрсе жасай аласыз ба?» содан кейін істің мәнін түсіндіріңіз
- в) сізге бұл адамның қызметі қажет екенін аздап меңзеңіз

5. Біреу ренжіді. Әдетте мұндай жағдайларда сіз айтасыз:

- а) «маған сенің уайымдарың болар еді!»
- б) «Мен көмектесе алмаймын ба?»
- в) жақын болған кезде сөйлесуді бастамаңыз

6. Сіз бір нәрсеге ренжідіңіз. Олар сізге: «сіз бір нәрсеге ренжідіңіз бе?» Әдетте мұндай жағдайларда сіз жауап бересіз:

- а) «бұл Сіздің бизнесіңіз емес!»
- б) «Иә, мен ренжідім. Қатысқаныңыз үшін рахмет»
- в) «ұсақ-түйек»

7. Біреудің қателігі үшін ұрысқанда, сіз әдетте айтасыз:

- а) «сіз ештеңе түсінбейсіз!»
- б) «бұл менің кінәм емес»
- в) жауапкершілікті өзіңіз қабылдаңыз

8. Сіздің жұмысыңыз керемет деп айтқан кезде, сіз әдетте жауап бересіз:

- а) «Иә, Мен мұны әдетте ең жоғары деңгейде жасаймын»
- б) «рахмет»
- в) «сіз асыра сілтеп жатырсыз»

9. Егер біреу сізге өте мейірімді болса, әдетте мұндай жағдайларда сіз:

- а) мұндай көзқарасты әдеттегідей қабылдаңыз

- б) «Сіз маған өте мейірімді болдыңыз» деп айтыңыз
в) ұялып, ештеңе айтпаңыз
10. Сіз досыңызбен қатты сөйлесесіз. Ескертуге сіз әдетте жауап бересіз:
а) «бәрі жақсы» және қатты сөйлесуді жалғастырыңыз
б) «Кешіріңіз, мен тыныш сөйлеймін», содан кейін сіз үнсіз дауыспен сөйлесесіз
в) әңгімені бірден тоқтатыңыз
11. Егер біреу кезексіз көтерілуге тырысса, сіз:
а) қатты ашуланасыз ба
б) кезектің соңында тұруды сұраңыз
в) өзіңізге ренжіп, ешкімге жүгінбеңіз немесе үндемеңіз
12. Біреуде сізге қажет нәрсе бар. Әдетте мұндай жағдайларда сіз:
а) Бұл адамға айтасыз, сізге осы затты беруін берсін деп немесе оны жай ғана алыңыз
б) осы нәрсені пайдаланғыңыз келетінін айтыңыз, содан кейін оны сұраңыз
в) бұл туралы ойланыңыз, бірақ оны сұрамаңыз
13. Біреу сізден бергіңіз келмейтін затты қарызға алуды сұрайды. Сіз әдетте айтасыз:
а) «Жоқ, өзіндікі болу керек!»
б) «Мен оны ешкімге бергім келмейді, бірақ сіз оны пайдалана аласыз»
в) бұл затты қалауыңызға қарсы қарызға алыңыз
14. Бейтаныс адамдар сізге жақын және түсінікті нәрселер туралы сөйлеседі. Сіз әңгімеге қосылғыңыз келеді. Мұндай жағдайларда сіз әдетте:
а) әңгімені үзіп, осы мәселедегі жетістіктеріңіз туралы бірден айта бастаңыз
б) жақындаңыз және ыңғайлы жағдайда әңгімеге кіріңіз
в) жақындаңыз және назар аударуды күтіңіз
15. Сізден не істеп жатқаныңыз сұралады. Әдетте сіз айтасыз:
а) «кедергі жасамаңыз, менің бос емес екенімді көрмейсіз бе?»
б) жұмысты тоқтатып, нақты не істеп жатқаныңызды түсіндіріңіз
в) «ерекше ештеңе жоқ» немесе үнсіз жұмыс істей беріңіз
16. Сіз құлап түскен адамды көресіз. Мұндай жағдайларда сіз айтасыз:
а) «аяқтың астына қарау керек»
б) «сізде бәрі жақсы ма? Мен сізге көмектесе алатын нәрсе бар ма?»
в) «мұның бәрі тротуардағы сиқыршылар» немесе бұл оқиғаға ешқандай реакция жасамаңыз
17. Сіз сүріндіңіз. Сізден: «сізде бәрі жақсы ма?» Сіз әдетте айтасыз:
а) «мені жалғыз қалдырыңыз!»
б) «рахмет, бәрі жақсы»
в) ештеңе айтпа
18. Сіз басқаны кінәлайтын қателік жібердіңіз. Әдетте сіз айтасыз:
а) «бұл олардың қателігі!»
б) «Бұл менің қателігім»
в) ештеңе айтпа

19. Сіз танысқыңыз келетін адамды көресіз. Бұл жағдайда сіз әдетте:

а) бұл адамды қуана шақырыңыз, жақындаңыз және өзіңіз туралы айта бастаңыз

б) бұл адамға жақындаңыз, өзіңізді таныстырыңыз және онымен сөйлесуді бастаңыз

в) жақындаңыз және оның сізбен сөйлесуін күтіңіз немесе оған алыстан қараңыз

20. Бейтаныс адам сізді қарсы алады. Мұндай жағдайларда сіз әдетте айтасыз:

а) «мені жалғыз қалдырыңыз»

б) «Сәлеметсіз бе! Мен Сізбен таныспын ба?», өзіңізді таныстырыңыз және одан өзін таныстыруын сұраңыз.

в) сіз оны байқамағандай боласыз

Соңғы ұяшықтарда а, б, в нұсқаларының санын санаңыз және жазыңыз.

«А» нұсқасының басым болуы - агрессивті мінез - құлық, «б» - сенімді мінез-құлық, «в» - сенімсіз мінез-құлық (тілек білдірушілер өз нәтижелеріне түсініктеме бере алады, бірақ балалардың өз қалауына қарсы оларды айтудың және талқылаудың қажеті жоқ).

Ең тиімді мінез-құлық қандай?

Сенімді мінез-құлық адамға нақты және біржақты сөйлеуге, лайықты әрекет етуге, сенімді әрекет етуге, басқаларды манипуляциялаудан аулақ болуға, өзін және басқаларды түсінуге, өз құқықтарын қорғауға мүмкіндік береді.

Шамамен. Әдістеменің мақсаты-қарым-қатынас дағдыларының жетекші стилі мен қалыптасуын анықтау. Сауалнамада назар аудару белгілерін көрсету және қабылдау, сын мен арандатушылық мінез-құлыққа дұрыс жауап беру, сұрау және бас тарту, қабылдау және қолдау көрсету дағдыларын қажет ететін 20 жағдайдың сипаттамасы берілген.

Техника диагностикалық емес, дамушы сипатқа ие, өйткені ол жасөспірімге әртүрлі жағдайларда мінез-құлықтың тиімділігін бағалауға және оңтайлы модельді таңдауға мүмкіндік береді. Әдістеме Мишельсонның коммуникативті дағдыларын тексеруге негізделген.

«Тұлғаның кәсіби түрін анықтау» сауалнамасы Дж. Голландия

Пәнге арналған нұсқаулық: әр мамандық жұбында олардың біреуіне артықшылық беруге тырысыңыз. Мысалы, егер сіз бірінші жұпта конструктордың жұмысын қаласаңыз, парақшаңызға 1 санының жанына "және" әрпін жазыңыз. Барлық басқа мамандықтар үшін де солай істеу керек.

1Р инженер-технолог	1И Конструктор
2Р тоқушы	2С Санитарлық дәрігер
3Р Аспаз	3К Теруші
4Р Фотограф	4П Дүкен меңгерушісі
5Р Сызбашы	5А Дизайнер
6И Философ	6С Психиатр
7И Ғалым-химик	7К Бухгалтер
8И Ғылыми журнал директоры	8П Адвокат

9И Лингвист	9А Көркем әдебиет аудармашысы
10С Педиатр	10К Статистика (театрда)
11С Сыныптан тыс жұмыс жөніндегі меңгеруші	11П Кәсіподақ комитетінің өкілі
12С Спорттық дәрігер	12А Фельетонист
13К Нотариус	13П Жеткізуші
14К Перфоратор	14А Мультфильмші
15П Саяси қайраткер	15А Жазушы
16Р Бағбан	16И Метеоролог
17Р Трамвай жүргізушісі	17С Фельдшер
18Р Инженер-электронщик	18К Хатшы-машинист
19Р Телеоператор	19П Режиссер
20Р Суретші	20А Металл суретшісі
21И Биолог	21С Бас дәрігер
22И Гидролог	22К Ревизор (салық инспекторы)
23И Зоолог	23П Бас зоотехник
24И Математик	24А Сәулетші
25С Балалар милиция бөлмесінің қызметкері	25К Счетовод
26С Мұғалім	26П Жасақ командирі
27С Тәрбиеші	27А Керамика суретшісі
28К Экономист	28П Бөлім меңгерушісі
29К Корректор	29А Сыншы
30П Шаруашылық меңгерушісі	30А Дирижер
31Р Радиооператор	31И Ядролық физика маманы
32Р Реттеуші	32К Монтажшы
33Р Агроном-тұқым өсіруші	33П Кооператив төрағасы
34Р Кескіш	34А Декоратор
35Р Мұражайдың ғылыми қызметкері	35С Кеңесші
36И Археолог	36П Сарапшы
37И Ғалым	37А Актер
38С Логопед	38К Стенограф
39С Дәрігер	39П Дипломат
40С Психолог	40А Ақын
41К Бас бухгалтер	41П Директор

Нәтижелерді өңдеу және түсіндіру: әр жұпта таңдалған бірдей әріптердің санын есептеңіз. Келесі схема бойынша әріптерге сәйкес сандарды жазыңыз, мысалы:

Р	И	С	К	П	А
1	4	14	3	9	11

Әріптер:

Р-нақты түрі,

Және-интеллектуалды түрі,

С-әлеуметтік түрі,

К-конвенциялық (кеңсе) түрі,

Р-кәсіпкерлік түрі,

А-көркемдік түрі

Әрі қарай, ең жоғары балл жинаған әріптер таңдалады (алғашқы екі түрі)

Кәсіби қызығушылықтар мен бейімділіктер

8 сынып

Қызығушылықтар мен бейімділіктер

...Әкесі ұлына ежелгі Грецияның батырлары туралы мифтерді жиі айтып, Гомерді дауыстап оқыды. Бірде ол ұлына иллюстрацияланған «балаларға арналған дүниежүзілік тарихты» сыйлады. Онда отқа оранған Троя бейнеленген. «Бұл қала қайда?»- деп сұрады бала. «Мұны ешкім білмейді», - деп жауап берді әкесі. «Мен өскенде оны табамын!»- деп айқайлады ұлы. 14 жасынан бастап ол дүкенде шәкірт, содан кейін кемеде Юнг. Корреспондент, бухгалтер, жеке сауда үйінің негізін қалаушы, банк иесі. Үш жыл ішінде он шет тілін үйренді. Бүкіл әлем бойынша саяхат жасады. Бірнеше кітап жазды. Миллионер болды. Кенеттен 46 жасында ол бәрін тастап, археологияға қызығушылық танытты.

Ол ұйқысыз және тынығусыз жұмыс істеді, өзінің барлық күш-жігері мен жинақтарын арманына берді, безгекті, жұмысшылардың келіспеушілігін, сенімсіздік пен бүкіл әлем ғалымдарының мазағын жеңді. Ол сөзбе-сөз Балалық шақтың әсерін ұстанды: Гомер көрсеткен жерді қаза бастады. 250 мың текше метр жерді айналдырды. Ал ертегі шындыққа айналды. Генрих Шлиманның қолдары төрт мың жыл бойы жерде жатқан патшалардың қазынасын ұстады. (А. Дусавицкий, қызығушылық формуласы)

Қарапайым тілмен айтқанда, Шлиманның мінез-құлқы-эксцентрик. Өйткені, ол бақыт үшін қажет болып көрінетін барлық нәрсеге ие болды – «қоғамдағы позиция және байлық». Бірақ бұл оған жеткіліксіз болған шығар. Бұл жағдайда позиция мен байлық мақсатқа емес, мақсатқа жетудің құралы болды.

Елестетіп көрейік, бұл қырық жылдық қажырлы еңбек болған жоқ, Шлиманның бай болуына мүмкіндік берген баға жетпес кәсіби және өмірлік тәжірибе болған жоқ. Ал Трояны іздегісі келетін бала болды. Ересектер өздерінің балалық қиялдарын әдетте күлімсіреп немесе ұялып еске алады. Олар есейген сайын, егер олар Шлиман сияқты тұрақты қызығушылықпен қамтамасыз етілмесе, армандар жойылады. Қызығушылық қабілеттерді ашуға, мақсатқа жету жолындағы кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Қызығушылықтар мазмұны (әдебиетке, музыкаға, техникаға, жануарларға, түстерге, компьютерлік ойындарға, киімді модельдеуге және т.б. қызығушылық), тереңдігі мен ұзақтығы бойынша ерекшеленеді. Қызығушылық таныту қабілеті адамның темпераментінің ерекшеліктерімен байланысты: меланхоликтер мен флегматиктердің қызығушылықтары әдетте тұрақты және тереңірек болады. Бірақ холериктер мен сангвиниктердің қызығушылықтары кеңірек.

Баланың мүдделері ата-аналардың жоспарларына қайшы келетін жағдайлар бар.

«Сіздің ойыңызда тек ату, иттермен араласу және егеуқұйрықтарды аулау бар, сіз бүкіл отбасы үшін ұят боласыз», — деді Дарвин Мырза Ұлы Чарльзді ұятқа қалдырды.

Көптеген ұлы адамдар-ғалымдар, жазушылар, композиторлар, суретшілер — балалық шағында ғылыммен, әдебиетпен, музыкамен, бейнелеу өнерімен айналысуға қызығушылық пен бейімділік танытты. Бірақ бұл қызығушылық бос жерде пайда болған жоқ. Қызығушылықтың қалыптасуына қоршаған орта, Тәрбие және білім әсер етеді. Әр адамның өз "бағдарламасы" бар, оны психологтар өмірлік сценарий деп атайды. Сценарий ерте балалық шақта негізінен ата-аналардың әсерінен дамиды. Келесі әдіс сіздің қызығушылықтарыңызды анықтауға көмектеседі.

«Профиль». Егер сіз айтылғанды ұнататын болсаңыз, онда сұрақ нөмірінің жанындағы бланкіге плюс қойыңыз, Егер сізге ұнамаса – минус. Барлық сұрақтарға қаншалықты шынайы жауап берсеңіз, нәтиже соғұрлым дәл болады.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50

Маған ұнайды ...

1. Физика және математика саласындағы жаңалықтар туралы білу.
2. Өсімдіктер мен жануарлардың тіршілігі туралы хабарларды қарау.
3. Электр құрылғыларының құрылғысын анықтау.
4. Ғылыми-көпшілік техникалық журналдарды оқу.
5. Әр түрлі елдердегі адамдардың өмірі туралы хабарларды қарау.
6. Көрмелерге, концерттерге, спектакльдерге бару.
7. Елдегі және шетелдегі оқиғаларды талқылау және талдау.
8. Медбикенің, дәрігердің жұмысын бақылау.
9. Үйде, сыныпта, мектепте жайлылық пен тәртіп жасау.
10. Кітаптар оқып, соғыстар мен шайқастар туралы фильмдер көру.
11. Математикалық есептеулер мен есептеулермен айналысу.
12. Химия және биология саласындағы жаңалықтар туралы білу.
13. Тұрмыстық электр құрылғыларын жөндеу.
14. Техникалық көрмелерге қатысу, ғылым мен техниканың жетістіктерімен танысу.
15. Жаяу серуендеу, жаңа белгісіз жерлерде болу.
16. Кітаптар, фильмдер, концерттер туралы пікірлер мен мақалаларды оқу.
17. Мектептің, қаланың қоғамдық өміріне қатысу.
18. Сыныптастарына оқу материалын түсіндіру.
19. Шаруашылық бойынша жұмысты өз бетінше орындау.
20. Күн тәртібін сақтау, салауатты өмір салтын ұстану.
21. Физика бойынша тәжірибелер жүргізу.
22. Жануарларға, өсімдіктерге күтім жасау.

23. Электроника және Радиотехника туралы мақалаларды оқу.
 24. Сағаттарды, құлыптарды, велосипедтерді жинау және жөндеу.
 25. Тастарды, минералдарды жинау.
 26. Күнделік жүргізу, өлеңдер мен әңгімелер жазу.
 27. Белгілі саясаткерлердің өмірбаяндарын, тарих кітаптарын оқу.
 28. Балалармен ойнау, бастауыш сынып оқушыларына сабақ беруге көмектесу.
 29. Үйге азық-түлік сатып алу, шығындар есебін жүргізу.
 30. Әскери ойындарға, жорықтарға қатысу.
 31. Мектеп бағдарламасынан тыс физика мен математикамен айналысу.
 32. Табиғи құбылыстарды байқау және түсіндіру
 33. Компьютерлерді жинау және жөндеу.
 34. Сызбалар, диаграммалар, графиктер, соның ішінде компьютерде салу.
 35. Географиялық, геологиялық экспедицияларға қатысу.
 36. Достарыңызға оқыған кітаптары, көрген фильмдері мен қойылымдары туралы айту.
 37. Елдегі және шетелдегі саяси өмірді бақылау
 38. Егер олар ауырып қалса, кішкентай балаларға немесе жақындарына күтім жасау.
 39. Ақша табудың жолдарын іздеу және табу.
 40. Дене шынықтыру және спортпен шұғылдану.
 41. Физика-математика олимпиадаларына қатысу.
 42. Химия және биология бойынша зертханалық тәжірибелерді орындау.
 43. Электр құрылғыларының жұмыс принциптерін түсіну.
 44. Әр түрлі механизмдердің жұмыс принциптерін түсіну.
 45. - Географиялық және геологиялық карталарды оқу.
 46. Спектакльдерге, концерттерге қатысу.
 47. Басқа елдердің саясаты мен экономикасын зерттеу.
 48. Адамдардың мінез-құлқының себептерін, адам ағзасының құрылымын зерттеу.
 49. Тапқан ақшаны үй бюджетіне салу.
 50. Спорттық жарыстарға қатысу.
- Нәтижелерді өңдеу. Он бағанның әрқайсысындағы артықшылықтар санын есептеңіз. Он баған-бұл кәсіби қызметтің он бағыты:
- 1-физика және математика;
 - 2-химия және биология;
 - 3-радиотехника және электроника;
 - 4-механика және дизайн;
 - 5-география және геология;
 - 6-әдебиет және өнер;
 - 7-тарих және саясат;
 - 8-педагогика және медицина;
 - 9-кәсіпкерлік және үй шаруашылығы;
 - 10-спорт және әскери іс.

Максималды балл-бес-тақырыпқа немесе қызмет түріне деген қызығушылық туралы айтады. Егер кез-келген бағандағы ұпайлардың қосындысы екі ұпайдан аспаса, онда сіздің кәсіби қызығушылықтарыңыз әлі қалыптаспаған.

Барлық маңызды кәсіби жетістіктер бейімділікте дамыған мүдделерден туындады. Қызығушылықтар – «мен қалаймын», ал бейімділік — «мен істей аламын» деген алғашқы қадам. *Ескерту. Балалар ұпай санын есептегенде, әр жол кәсіби қызметтің бағыты деп айтыңыз (іс жүзінде-он оқу профилі). Ұпайлар неғұрлым көп болса, қызметтің бұл түріне қызығушылық соғұрлым жоғары болады. Бірінші, екінші және т.б. жолда ең көп ұпай жинағандардың қолын көтеруді сұраңыз, содан кейін ғана осы таразылардың мәнін ашыңыз. Сіз балаларды осы таразылардың нені білдіретінін болжауға шақыра аласыз. Нәтижелер кімнің өз идеяларымен сәйкес келгенін сұраңыз. «Сәйкес келгендер» қуанады. Әдістеменің нәтижелері кімнің қызығушылықтарымен сәйкес келмегенін сұрау және бұл одан да құнды нәтиже екенін түсіндіру маңызды, өйткені ол жаңа мүмкіндіктер мен нұсқаларды ашады, өзін – өзі тануды кеңейтеді. Әр сыныпта барлық пәндерге әлсіз қызығушылық танытатын жігіттер бар. Бір әдіс бойынша белгілі бір қорытынды жасау мүмкін болмаса да, бұл балаларға назар аудару керек, өйткені олардың өзін-өзі бағалау проблемалары, мотивациясы төмен болуы мүмкін. Бірнеше шкала бойынша жоғары балл жинаған студенттердің басқа қиындықтарға тап болуы сирек емес – олар бірнеше нұсқаны таңдай алмайды. Топтық кеңес беру барлығына көмектесе алмайды-тек психологтың жеке кеңесі арқылы қарастырылатын күрделі жағдайлар бар. Осы әдістеме бойынша жұмыс нәтижелері бейімдік Сыныптарды жинақтау кезінде ескерілуі мүмкін.*

Адам факторы

Бұзылған клиенттердің стоматологтарына, косметологтарына және пластикалық хирургтарға қатысты сот процестері туралы хабарламалар үйреншікті болды; қайтыс болған науқастардың туыстары – емдеуші дәрігерлер, тұтынушылар – жарамсыз дәрі-дәрмектер мен тамақ өндірушілері. Ұшақтар құлайды, кемелер ашық теңізге шыға алмайды, сарбаздар бір-бірін кателесіп өлтіреді.

Техногендік апаттардың көпшілігінің себебі «адам факторы» деп аталады. Бұл бет-әлпетсіз сөз тіркесінің артында не жатыр? Табысты кәсіби қызмет үшін кәсіби маңызды қасиеттер жиынтығы қажет. Мысалы, дәрігердің, мұғалімнің, сатушының жұмысы адамның ізгі ниетін, жауаптылығын, эмоцияларын басқара білуін талап етеді. Диспетчер немесе оператор үшін кәсіби маңызды қасиеттер-жақсы көңіл бөлу, гетерогенді ақпаратпен жұмыс істеу және жедел шешім қабылдау мүмкіндігі. Жедел қызметкер, ТЖМ қызметкері, Өрт сөндіруші эмоционалды тұрақты, жедел реакцияға, күш пен төзімділікке ие болуы керек. Бұл қасиеттердің болмауы олардың денсаулығына немесе өміріне шығын келтіруі мүмкін.

Бірде жас жігіт Кеңес Одағының Батыры, сынақ ұшықышы М. М. Громовқа жүгінді. «Мен сіз сияқты керемет ұшықыш болғым келеді», - деп түсіндірді ол. Громов кездесу ұйымдастырды. Жас жігіт сағатты бастауды

ұмытып кеткенін түсіндіріп, кеш келді. Громов оған ұзақ уақыт бойы ұшқыш мамандығы туралы айтып берді, содан кейін жүгінуге болатын мекеменің мекен-жайын атады. Жас жігіт ұзақ уақыт бойы қалам іздеді. Содан кейін ол абайсызда мекен-жайын жазып алып, ескерту жасаған кезде жсыпылықтады. Авиацялық кәсіпте жаман рөл атқаруы мүмкін қасиеттерді байқау үшін қысқа қарым-қатынас жеткілікті болды. Жас жігіт дұрыс емес, немқұрайлы, ұйымдаспаған, есте сақтау қабілеті нашар, өзін қалай ұстау керектігін білмейді (М.М. Громовтың «ұшып, жақсы жұмыс істегісі келетін адамға» кітабына сәйкес).

Егер мамандыққа деген қызығушылық кәсіби маңызды қасиеттер жиынтығымен үйлессе жақсы. Ал егер жоқ болса? Егер кәсіби қызығушылық әлсіз немесе тұрақсыз болса, таңдауыңызды өзгерткен дұрыс: "Мен жақсы суретші бола алмаймын-бұл зиян тигізбейді және мен оны қалаймын, мен заңгерлерге барамын!"»

Егер адам өз арманынан бас тартқысы келмесе, ол қажетті қасиеттерді дамытуы керек. Ұмытшақтықпен күресу әртүрлі жазбаларды жүйелі түрде жүргізуге, биіктіктен қорқуды жеңуге көмектеседі — ерік — жігер мен байсалдылық, кеңістіктік және бейнелі ойлаудың әлсіздігі-макеттер мен көрнекі құралдарды қолдану. Аналитикалық қабілеттердің жетіспеушілігі адвокат жоғары өнімділіктің орнын толтыра алады. Бірақ жоқтығын ештеңемен өтеуге болмайтын қасиеттер бар, мысалы, әдептілік, жауапкершілік, еңбекқорлық. Азғын, жалқау немесе жауапсыз адам көптеген проблемалар туғыза алады және оның жұмысы неғұрлым жауапты болса, соғұрлым ол басқаларға қауіпті болады.

... Атақты фантаст жазушы Р. Шекли Транай планетасындағы тәртіпті сипаттайды: "барлық шенеуніктер кеудесіне медальон тағып жүрді - бұл құрмет пен биліктің белгісі. Егер бұл адамға қатысты шағымдардың мөлшері белгілі бір шектен асып кетсе, медальон жарылып, иесі оны өлтірді. Транайлар Жер тұрғындарына: «сіз ешқандай жауапкершілік пен тәуекелге әкеп соқтырмайтын жағдайда билікке ие болғыңыз келеді. Қате көзқарас...»

Бұл заң сізге қалай ұнайды? Егер біздің еліміздегі барлық шенеуніктер – Президенттен басқарма үйіне дейін – осындай медальон киюге мәжбүр болса, біздің өміріміз қалай өзгерер еді? Зерттеулерге сәйкес, жасөспірімдердің жартысынан көбі басқа адамдарды немесе қаржыны басқарады, менеджер, кәсіпкер немесе жай басшы болуды жоспарлап отыр, дегенмен адамдардың тек 5-7% - бұл үшін қажетті қабілеттер бар. «Мен жетекшімін». Басшы мен кәсіпкердің кәсіби маңызды қасиеттерін көрсететін кестені қарастырыңыз және кестедегі тиісті ұяшықты белгілеу арқылы осы қасиеттердің даму дәрежесін бағалаңыз.

	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Интеллект	Ол ақпарат тапшылығымен жұмыс істей алады, өйткені оқиғаларды егжей-тегжейлі қалпына келтіреді, оқиғаларды болжауға көмектесетін түйсігі бар.	Ақпаратты талдауға және жүйелеуге, дұрыс шешім қабылдауға, кейбір жағдайларда оқиғаларды болжауға қабілетті.	Ақпаратты талдауда қиындықтар туындайды, жеке фактілерден оқиғалардың тұтастығын құра алмайды.
Қарым-қатынас	Ол адамдарға шынайы қызығушылықпен достықпен қарайды, әртүрлі топтардың өкілдерімен оңай байланыс орнатады.	Адамдарға құрметпен және қызығушылықпен қарайды, сыпайы, дұрыс, адамдармен қарым-қатынастан аулақ болмайды, бірақ оларға ұмтылмайды.	Көптеген адамдар нашар жасырылған тітіркенуді сезінеді, басқа адамдармен ортақ тіл таба алмайды.
Жауапкершілік	Ол тек өз әрекеттері үшін ғана емес, бағыныштылардың әрекеттері үшін де жауап береді, сәтсіздіктердің себептерін іздейді.	Оның әрекеттері мен шешімдері үшін жауапкершілікті мойындайды, бірақ оны басқалармен бөлісуге дайын.	Шешім қабылдаудан аулақ болады, ыңғайлы жағдайда жауапкершілікті басқаларға жүктейді.
Ұйымдастырушылық қабілеттер	Ол адамдарды өз идеясымен баурап алады, әр адамға қолдана алады, оның жұмысына жағдай жасай алады және оның маңыздылығына сендіре алады.	Басқа адамдарды ортақ іске ұйымдастыруға дайын, бірақ сонымен бірге қиындықтарға тап болуы мүмкін. Кейде мұны өзіңіз жасау оңайырақ.	Ол басқа адамдарды ұйымдастыруды ұнатпайды немесе білмейді және өзін-өзі ұйымдастыруда қиындықтарға тап болады.
Табандылық	Егер мен шешім қабылдасам, оны тез, шешімді және қайтымсыз жүзеге асыру. Қиындықтарға назар аудармай, белгіленген мақсатқа барады.	Шешім қабылдау кейбір күш-жігердің есебінен келеді. Үлкен кернеу бағасымен мақсатқа жету жолындағы кедергілерді жеңеді.	Мазасыздықты сезінеді, егер белсенді әрекет қажет болса, күту позициясын алады. Алғашқы қиындықтарда шегінеді.

Қорытындылай келе, сіз балаларға астарлы әңгіме айтып, Иванға Петрден гөрі неге көп ақша төленетінін ойлауға шақыра аласыз? Қазір тапсырыс берушінің кәсібі қалай аталады?

Бұйрық беруші Петр саудагерге:

- Хост, неге Иванға екі есе көп төлейсің? Өйткені, Мен сіздің барлық тапсырмаларыңызды орындаймын.

«Мен түсіндіремін», — деп жауап берді саудагер. Бірақ қазір жолға Қашыңыз, вагон пойызының қайдан келетінін біліңіз.

Петір вагон пойызына қашып, қайтып оралғанда хабарлады:

- Ол Федорино ауылынан шығады.

— Жарайды, - деді саудагер, - енді оның қайда бара жатқанын біліп алыңыз.

Петір бұл тапсырманы орындады:

— Ол ауылға барады.

— Иван, - деп екінші Тапсырыс берушінің саудагері шақырды, - вагон пойызына жүгіріп барып, оның қайда бара жатқанын біл.

Иван қайтып келгенде саудагерге айтты:

- Вагон пойызы Федорино ауылынан жәрмеңкеге ауылға барады. Көптеген картон сәттілік. Бүгін бізге жәрмеңкеге картон жіберудің қажеті жоқ-оның бағасы төмендейді. Ол жерге шұғыл қырыққабат жіберу керек.

- Енді мен Иванға неге екі есе көп төлейтінімді түсіндіңіз бе? - деп сұрады көпес Петрден.

(кітап бойынша. Р. М. Грановская «Психология айнасындағы қақтығыстар мен шығармашылық») шамамен. Тапсырыс беруші-бүгінде «менеджер»деп аталатын мамандық. Петр сол жұмысты ресми түрде, ал Иван шығармашылықпен жасайды.

«Оптимистер мен скептиктер» рөлдік ойыны

Ойын басталмас бұрын «оптимист» және "скептик"сөздерінің мағынасын нақтылау керек.

Әр мамандықтың өз артықшылықтары мен кемшіліктері бар, оларды Мамандық таңдау кезінде ескеру қажет. Біз олардың қадір — қасиетін бір бағанға, ал екіншісіне олардың кемшіліктерін жазып, мамандықтарды талдаймыз. Жұмыс кезінде анықтамалық материалдарды пайдалануға болады.

Ескерту. Бұл тапсырманы балалар жеке немесе командаларда екі бөлікке бөлінген тақтада орындай алады, онда әр команданың мүшелері бір кәсіптің оң және теріс сипаттамаларын жазады. Келесі сұрақтарды шешу қажет: бұл кәсіптің қоғам үшін маңызы қандай? Онда қандай еңбек қолданылады? Мамандықтың медициналық қарсы көрсетілімдері бар ма? Кәсіби маман қандай қасиеттерге ие болуы керек? Әрбір негізделген сипаттама үшін команда бір ұнай алады. Көп ұнай жинаған команда жеңеді.

Кез — келген үш мамандықты қатарға бөлуге болады, ал "оптимистер" мен «скептиктер» - нұсқалар бойынша. Балалар 6-8 минут бойы өз бетінше жұмыс істейді, содан кейін кезек-кезек сипаттамаларды атайды. Бұл жағдайда дәлелді сипаттамалардың көп санын ұсынған оқушылар бағалау арқылы көтермеленеді. Қорытындылай келе, балаларға « сіздердің қайсыларыңыз осы мамандықты таңдағысы келеді? Ол сізді немен қызықтырады? Бір сипаттама кейбір адамдар үшін артықшылық, ал басқалары үшін кемшілік болуы мүмкін бе? Сіз талдаған мамандықтар туралы ойыңыз өзгерді ме?»

Мамандықтың толық бейнесін екі команданың нәтижелерін біріктіру арқылы алуға болады. Заттар мен құбылыстарды толық көретін адам қалай аталады? (реалист). Мамандықты дұрыс таңдау толық және сенімді ақпарат негізінде жасалуы мүмкін өзін-өзі және кәсіпті шынайы бейнелеуге негізделген.

Кәсіби табыстың шарттары

«Индикативті сауалнама».

Балалар сауалнаманың сұрақтарына 5-7 минут ішінде алдын ала қол қойып жауап береді.

1. Сіз мамандықты таңдадыңыз ба? Егер «иә» болса, қайсысы?

2. Егер мен таңдасам, неге?

1) жоғары жалақы 2) беделді 3) маған қызық 4) ата-аналар кеңес берді

3. Егер мен таңдамасам, неге?

1) мен Мамандықтар әлемін нашар білемін 2) өз мүмкіндіктерімді нашар білемін 3) әр түрлі нұсқаларды таңдай алмаймын 4) мамандықты қалай таңдау керектігін білмеймін

4. Болашақ мамандығыңыз туралы не білесіз?

1) пәні, мазмұны, еңбек жағдайлары 2) кәсіби маңызды қасиеттер 3) осы мамандықты қайдан алуға болады 4) еңбек нарығындағы мамандыққа сұраныс

5. Сіз елдегі орташа жалақы мөлшерін білесіз бе? Сіз жұмыс істегенде, сіз ақша табасыз деп күтесіз

1) шамамен 2) екі есе көп 3) үш есе көп 4) әлдеқайда көп

6. Сіз қалайсыз 1) шағын, бірақ тұрақты табыс 2) көп жұмыс істеу және көп алу 3) аз жұмыс істеу және аз алу 4) барлығын жоғалту қаупі бар жоғары пайда алу мүмкіндігі

7. Сізге қажет оқу профилі

Бизнесте «бастапқы күй аудиті» немесе SWOT талдауы деп аталатын әдіс қолданылады-ағылшынша Strengths (күш), Weaknesses (әлсіздік), Opportunities (мүмкіндіктер), Threats (қауіптер) сөздерінің бастапқы әріптері бойынша. Кәсіби мансапты жоспарлау үшін алынған ақпаратты жалпылау және талдау үшін осы әдісті қолдануға тырысайық.

«Келіседі» және «қарсы». Артықшылықтары мен кемшіліктері сізге байланысты ішкі факторлар, ал мүмкіндіктер мен кедергілер сізге тәуелді емес сыртқы факторлар екенін ескере отырып, кестені толтырыңыз.

Артықшылықтары-бұл сіздің мақсаттарыңызға жетуге көмектесетін жеке қасиеттер, бейімділік, қабілеттер, білім мен дағдылар.

Кемшіліктер-бұл жаман әдеттер, мақсатқа жетуді қиындататын тәжірибе, білім мен дағдылардың болмауы. Дәл осындай қасиеттерді күшті және әлсіз деп санауға болады — мысалы, жастық пен жетілу, авантюризм және сақтық.

Мүмкіндіктер-бұл қолайлы сыртқы жағдайлар.

Кедергілер-қолайсыз сыртқы жағдайлар.

Сыртқы жағдайларға еңбек нарығындағы жағдай, экономиканың жағдайы, достары мен пікірлестерінің болуы немесе болмауы және т. б.

Жетістіктер	Кемшіліктер
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____
Мүмкіндіктер	Кедергілер
1. _____	1. _____
2. _____	2. _____
3. _____	3. _____
4. _____	4. _____

Жазбаларыңызды талдағаннан кейін, кәсіби мансабыңыз туралы түпкілікті шешім қабылдау үшін оң және теріс жақтарын өлшеңіз. Көптеген адамдар өмір бойы бір нәрсені армандайды. Бұл армандар жел сияқты өткінші. Олардың өз тағдырын қалыптастыруға күші мен күші жетіспейді. Мұндай адамдардың шамамен 70%.

Өз армандарын құмарлыққа айналдыратындар әлдеқайда аз. Олар үнемі бір нәрсені қалайды, бірақ өз тілектерін орындау үшін ештеңе жасамайды. Олар жалпы санның шамамен 10% құрайды.

Өз тілектерін үмітке айналдыратындар одан да аз. Мұндай адамдар кейде оларды жүзеге асыру үшін не істей алатындығы туралы ойланады. Менің ойымша, мұндай адамдардың шамамен 8%.

Өз тілектерін жүзеге асыруға сене алған адамдар 6% құрайды.

Өз тілектерін, құмарлыққа, содан кейін сенімге айналуға үміт бергендер өте аз. Олардың шамамен 4%.

Ақырында, бұл өз идеясына сіңіп кеткендер, оны жүзеге асырудың нақты жоспарын құрған және оны жүзеге асыру үшін бәрін берген адамдар туралы болады. Бұл топқа халықтың тек 2% - ы кіреді (Н.Хилл).

Бұл дәл осы 2% бақытты және өз өміріне риза дегенді білдірмейтінін ескеріңіз. Олар бұл жолды таңдап, оны соңына дейін жүріп өтті.

9 сынып

Кәсіби тұлға түрі

Тұлғаның кәсіби түрін анықтау

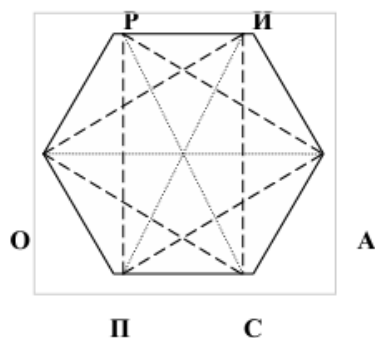
Нұсқаулық. Жұп мамандықтарды салыстырыңыз. Жақшада тұрған әріпке сәйкес келетін жолға плюс қою арқылы біреуін таңдаңыз.

Мысалы, егер «автомеханик (Р)» — «физиотерапевт (С)» жұбында сіз үшін автомеханик мамандығы қызықтырақ болса, «Р» жолына плюс қойыңыз, егер физиотерапевт мамандығы қызықтырақ болса, «С» жолына плюс қойыңыз.

Р										
И										
С										
О										
П										
А										

Автомеханик (Р)	Физиотерапевт (С)
Ақпаратты қорғау жөніндегі маман (И)	Логистик (П)
Байланыс операторы (О)	Кинооператор (А)
Водитель (Р)	Сатушы(С)
Инженер-конструктор (И)	Сату менеджері (П)
Диспетчер (О)	Компьютерлік бағдарлама дизайнері (А)
Ветеринар (Р)	Эколог (С)
Зерттеуші биолог (И)	Фермер (П)
Лаборант (О)	Жаттықтырушы (А)
Агроном (Р)	Санитарлық дәрігер (С)
Селекционер (И)	Ауыл шаруашылығы өнімдерін дайындаушы (П)
Микробиолог (О)	Ландшафт дизайнері (А)
Массажист (Р)	Тәрбиеші (С)
Оқытушы (И)	Кәсіпкер (П)
Әкімші (О)	Театр және кино режиссері (А)
Даяшы (Р)	Дәрігер (С)
Психолог (И)	Сауда агенті(П)
Сактандыру агенті (О)	Хореограф (А)
Зергер-гравер (Р)	Журналист (С)
Өнертанушы (И)	Продюсер (П)
Редактор (О)	Музыкант (А)
Интерьер дизайнері (Р)	Экскурсовод (С)
Композитор (И)	Арт-директор (П)
Мұражай қызметкері (О)	Театр және кино актері (А)
Беттеуші (Р)	Гид-аудармашы (С)
Лингвист (И)	Дағдарысқа қарсы басқарушы (П)
Корректор (О)	Көркемдік редактор (А)
Мәтін теруші (Р)	Заң кеңесшісі (С)
Бағдарламашы (И)	Брокер (П)
Бухгалтер (О)	Әдеби аудармашы (А)

Американдық психолог Дж. Голландия адамның психологиялық типі мен оның кәсібі арасында байланыс орнатты және әр түрлі типтегі тұлғаның алты кәсіби салаға бейімделу шкаласын жасады, оны алтыбұрыштың бұрыштары ретінде бейнеледі. Алты түрдің әрқайсысын білдіретін әріптер белгілі бір ретпен орналастырылған: Р-реалистік тип, және — интеллектуалды, К — көркемдік, Ә — әлеуметтік, К — кәсіпкерлік, К— кеңсе.

Әр жолдағы артықшылықтар санын есептеңіз. 8-10-айқын түрі; 5-7 — орташа айқын түрі; 2-4 — әлсіз анықталған түрі. Артықшылықтардың максималды саны сіздің алты кәсіби түрдің біріне жататындығыңызды көрсетеді.

1. *Реалистік түрі.* Күш, ептілік, ұтқырлық, жақсы үйлестіру, практикалық дағдыларды қажет ететін жұмысқа бейімділік. Осы типтегі мамандардың еңбегі айқын және шынайы-олардың қолымен бізді қоршаған бүкіл пәндік әлем құрылды. Реалистік типтегі адамдар айтқаннан гөрі дайын, олар табанды және өзіне сенімді, жұмыста нақты және нақты нұсқауларды қалайды. Олар дәстүрлі құндылықтарды ұстанады, сондықтан олар жаңа идеяларға сыни көзқараспен қарайды. Жақын түрлері: интеллектуалды және кеңсе. Қарама — қарсы түрі-әлеуметтік.

2. *Интеллектуалды түрі.* Бұл типтегі адамдар аналитикалық қабілеттермен, рационализммен, ойлаудың тәуелсіздігімен және өзіндік ерекшелігімен, өз ойларын дәл тұжырымдай және жеткізе білуімен, логикалық мәселелерді шеше білуімен, жаңа идеяларды қалыптастырумен ерекшеленеді. Олар көбінесе ғылыми және зерттеу жұмыстарын және шығармашылыққа еркіндік беретін жағдайларды таңдайды. Жұмыс оларды қызықтыра алады, сондықтан жұмыс уақыты мен бос уақыт арасындағы сызық бұлыңғыр болады. Олар үшін идеялар әлемі адамдармен араласудан гөрі маңызды болуы мүмкін. Олар үшін материалдық әл-ауқат әдетте бірінші орында емес. Жақын түрлері: реалистік және көркем. Қарама-қарсы түрі: кәсіпкерлік.

3. *Әлеуметтік түрі.* Басқа адамдармен жиі байланыста болатын жұмысқа бейімділік: оқыту, тәрбиелеу, емдеу, қызмет көрсету. Бұл типтегі адамдар адамдарға деген қызығушылығымен және басқаларға көмектесуге дайын болуымен ерекшеленеді. Олар сөйлеудің жақсы дамуымен, жанды бет-әлпетімен, адамдарға деген қызығушылығымен, көмекке келуге дайын болуымен сипатталады. Олар үшін материалдық әл-ауқат әдетте бірінші орында емес. Жақын түрлері: көркем және кәсіпкерлік. Қарама-қарсы түрі: реалистік.

4. *Кеңсе түрі.* Шартты белгілер, сандар, формулалар, мәтіндер түрінде берілген ақпаратты өңдеуге және жүйелеуге байланысты жұмысқа бейімділік (құжаттаманы жүргізу, есептеулер). Бұл типтегі адамдар ұқыптылықпен, ұқыптылықпен, практикалық тұрғыдан ерекшеленеді, нақты анықталған әрекеттерді қалайды. Олар үшін материалдық әл-ауқат маңызды. Кең байланыстармен және маңызды шешімдер қабылдаумен байланысты емес

жұмысқа бейім. Жақын түрлері: реалистік және кәсіпкерлік. Қарама-қарсы түрі: көркем.

5. *Кәсіпкерлік түрі.* Бұл типтегі адамдар тапқыр, практикалық, қиын ортада тез бағдарланады, өз бетінше шешім қабылдауға, әлеуметтік белсенділікке, көшбасшылыққа бейім; тәуекелге баруға дайын, толқуды іздейді. Олар қарым-қатынасты жақсы көреді және біледі. Талаптардың жоғары деңгейі бар. Табандылықты, үлкен және ұзақ зейінді қажет ететін әрекеттерден аулақ болыңыз. Олар үшін материалдық әл-ауқат маңызды. Олар басшылыққа, басқаруға және адамдарға әсер етуге байланысты әрекеттерді қалайды. Жақын түрлері: кеңсе және әлеуметтік. Қарама-қарсы түрі: зерттеу.

6. *Көркемдік түрі.* Бұл типтегі адамдар ерекше, шешім қабылдауда тәуелсіз, өмірге ерекше көзқараспен, икемділікпен және ойлау жылдамдығымен, эмоционалды сезімталдықпен, жоғары қабылдаумен ерекшеленеді. Адамдармен қарым-қатынас олардың сезімдеріне, эмоцияларына, қиялына, түйсігіне сүйене отырып құрылады. Қатаң реттеуден аулақ болыңыз, бос кестені артық көріңіз. Әдебиет, театр, кино, музыка, бейнелеу өнерімен байланысты мамандықтар жиі таңдалады. Жақын түрлері: интеллектуалды және әлеуметтік. Қарама-қарсы түрі: кеңсе.

Ескерту. Оқушылар үшін мұғалімнің жұмыс нәтижелеріне назар аударуы маңызды, олар басқалардың нәтижелерін біліп, өздері туралы сөйлесуге қызығушылық танытады. Осы тест бойынша әр кәсіби түрге кім жататынын сұраңыз. Алынған нәтижелер өз идеяларымен, сыныптастарының пікірлерімен сәйкес келе ме деп сұраңыз.

«Кәсіби ұран»

Мәлімдемелерді оқып шығыңыз және олардың әрқайсысын қандай кәсіби тұлға түріне жатқызуға болатынын ойлаңыз:

Жақсы сатушы мен жақсы жөндеуші ешқашан аш болмайды. Шенк

Ғылыми жұмыс екі аяғымен жерде тұрып, екі қолымен долларға жететін адамға жарамайды. М. Ларни

Егер науқас дәрігермен сөйлескеннен кейін оңай болмаса, онда бұл дәрігер емес. В. Бехтерев

Кеңсе бастықсыз жұмыс істей алады, бірақ хатшысыз емес. Дж. Қордың
Рейдерлік мамандық саясаткер немесе биржалық алыпсатар мамандықтарына қарағанда әлдеқайда аз қызықтырады. О. Генри

Тек ақындар мен әйелдер ақшаға лайықты түрде қалай қарауды біледі. А. Боннар

Сіз қандай сөздермен келіспейсіз және неге?

Таза түрінде бұл кәсіби түрлер сирек кездеседі-тұлғаның басым түрі туралы айту дұрысырақ. Мамандық таңдағанда сіздің кәсіби түріңізді ескеру қажет. Егер мамандық сіздің жеке түріңізге сәйкес келмесе, жұмыс сізге айтарлықтай жүйке-психикалық стресстің бағасымен беріледі.

Эпиграфты сабаққа қалай түсінесіз?

Кәсіп және денсаулық

Өркениеттің барлық жетістіктеріне қарамастан, дәрігерлер әртүрлі аурулардың көбеюін атап өтті. Көбінесе бұл аурулар мамандықпен байланысты. Кәсіпкерлер, менеджерлер, әкімшілер, басшылар көбінесе шешім қабылдау және жауапкершілікті өз мойнына алу қажеттілігінен, бәсекелестіктің шиеленісуінен және мәртебесін жоғалтудан қорқудан туындаған стресстік жағдайларды бастан кешіреді. Соңғы жылдары менеджерлердің саны күрт өсті – басқа адамдардың жұмысына жауап беретін адамдар, ұйымдастырушы, басқарушы. Мамандық сәнге айналды. Бірден жаңа диагноз пайда болды – «менеджер синдромы». Оның белгілері – созылмалы шаршау, иммунитеттің төмендеуі, жаман көңіл – күй, алаңдаушылық, ұмытшақтық-өз ісімен айналыспайтын жауапты адамдарда байқалады. Осылайша олардың денесі жүктемелерді азайту керек екенін білдіреді. Егер адам бұл сигналдарды тыңдамаса, олардың денсаулығына елеулі проблемалар туындайды.

Ерекше тәуекел тобын талап деңгейі жоғары адамдар құрайды-олардың мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін орын алуға ұмтылатындар.

Іс жүзінде барлық мамандықтар адам денсаулығына өз талаптарын қояды. Шартты түрде бұл талаптардың барлығын төрт топқа бөлуге болады:

- қозғалыс: қозғалысты үйлестіру, күш және бұлшықет төзімділігі;
- анализатор: көру, есту, иіс, жанасу, дәм;
- жүйке-психикалық: күш, ұтқырлық, жүйке жүйесінің тепе-теңдігі;
- интеллектуалды: ойлау, зейін және есте сақтау қасиеттері.

Кейбір кәсіптер адам денсаулығына жоғары талаптар қояды, өйткені олар көру қабілетінің айтарлықтай шиеленісімен (оператор, сағат жасаушы, зергер), аяқтың ұзақ тұруымен (сатушы, тіс дәрігері, шаштараз), жоғары жүйке-психикалық кернеумен (мұғалім, әкімші) байланысты болуы мүмкін. Басқа мамандықтар үміткердің жеке басын әлеуметтік-психологиялық және психофизиологиялық зерттеу негізінде кандидаттың денсаулық жағдайы бойынша жарамдылығын анықтауды қамтитын арнайы іріктеуді (кәсіби іріктеуді) талап етеді. Талапкерлерді кәсіби іріктеуді көптеген әскери оқу орындары, ТЖМ, ФСБ және басқа да федералды қызметтер жүргізеді.

Еңбек жағдайларына сәйкес дәрігерлер мамандықтарды төрт топқа бөледі:

- 1) тұрмыстық жағдайлар;
- 2) орташа немесе тұрақты емес жағымсыз әсер;
- 3) бірнеше қолайсыз факторлардың бір мезгілде әсер етуі;
- 4) ауыр және зиянды еңбек жағдайлары.

Мамандық таңдағанда, оның денсаулыққа қалай әсер ететіні туралы ойланыңыз. Жасөспірімдердің жұмысы мен оқуына медициналық қарсы көрсетілімдер туралы егжей-тегжейлі ақпаратты Денсаулық сақтау министрлігінің балалар мен жасөспірімдер гигиенасы ғылыми-зерттеу институты дайындаған анықтамалықтардан оқуға болады, онда кәсіптік оқу орындарында алуға болатын 1400-ден астам мамандық бар.

- Дәрігерлер мамандықтарды еңбек жағдайлары бойынша қандай топтарға бөледі?

«Кәсіби жарамдылықтың медициналық шектеулері». Кәсіби таңдауыңызды шектейтін факторларды ескеріңіз.

Тыныс алу органдарының аурулары	Қолайсыз микроклимат, Газдану, шаңдану, улы заттармен жанасу, айтарлықтай физикалық стресс
Жүрек-тамыр жүйесінің аурулары	Айтарлықтай физикалық кернеу, қолайсыз микроклимат, улы заттармен байланыс, биіктікте жұмыс істеу, қозғалмалы механизмдер
Көру органдарының аурулары	Ұсақ бөлшектермен жұмыс, айтарлықтай физикалық стресс, шаң
Жүйке жүйесінің аурулары	Жүйке-эмоционалды кернеу, Шу мен діріл, қолайсыз микроклимат, улы заттармен байланыс
Тірек қимыл аппаратының аурулары	Статикалық жұмыс позасы, айтарлықтай физикалық кернеу (ауырлықты көтеру және тасымалдау), биіктікте, қозғалмалы механизмдерде жұмыс істеу
Ас қорыту жүйесінің аурулары	Уытты заттармен байланыс, айтарлықтай физикалық және жүйке кернеуі, іш бұлшықеттерінің кернеуімен байланысты жұмыс позициясы, тамақтану режимінің бұзылуы
Бүйрек және зәр шығару жолдарының аурулары	Қолайсыз микроклимат, улы заттармен байланыс, мәжбүрлі жұмыс жағдайы, тамақтану режимінің бұзылуымен байланысты жұмыс

- Аталған еңбек жағдайларымен сипатталатын мамандықтарды атаңыз. Қарсы көрсеткіштер тек медициналық емес болуы мүмкін. Мамандықтардың үлкен тобы бар, олар үшін арнайы қабілеттердің болуы сияқты Денсаулық маңызды емес. Мысалы, музыкант немесе композитор мамандығы. Бұл мамандықтарды сәтті игеру үшін жақсы ғана емес, абсолютті музыкалық есту қажет екені белгілі. Арнайы қабілеттердің болуы медициналық қарсы көрсеткіштерді өтей алады. Әйтпесе, есту қабілетінен айырылған Бетховен музыканы қалай жасай алады?

Денсаулық сауалнамасы.

Бекіту нөмірі бар торға плюс қойыңыз, Егер сіз онымен келіссеңіз және минус – келіспесеңіз.

1.	2.	3.	4.	5.
6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.
16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.
26.	27.	28.	29.	30.

1. Ауыр жұмыстан кейін менде сирек бас ауруы болады.
2. Мені жақсы көңіл-күйден ештеңе шығара алмайды.
3. Орындалмаған тапсырмалар немесе оқудағы сәтсіздіктер мені алаңдатпайды.

4. Мен емтихан алдында алаңдамаймын.
5. Мен әдетте емтиханды бірінші болып тапсырамын және ойланбастан билет аламын.
6. Маған қосымша тапсырма үшін уақыт қажет емес.
7. Сыныптастарымды мазақ ету менің көңіл-күйімді бұзбайды.
8. Мені алдағы емтихандар туралы армандар мазаламайды.
9. Ұжымда мен өзімді жеңіл және еркін сезінемін.
10. Мен әрқашан жоспарлағанымды істеймін.
11. Сабаққа назар аудару маған қиын.
12. Егер мұғалім сабақ тақырыбынан бас тартса, бұл мені құлатады.
13. Алдағы сынақ немесе емтихан туралы ойлар мені алаңдатады.
14. Кейде Мен тақырып туралы ештеңе білмейтін сияқтымын.
15. Егер мен сәтсіздікке ұшырасам, мен қолымды төмен түсіремін.
16. Егер мен оқу материалын игере алмасам, өзімді сенімсіз сезінемін.
17. Мен сынға ауыр жауап беремін.
18. Күтпеген сұрақ мені шатастырады.
19. Менің сыныптағы жағдайым мені алаңдатады.
20. Маған ерік-жігер жетіспейді.
21. Маған қандай да бір тапсырмаға немесе тақырыпқа назар аудару қиын.
22. Мен тақырыпты жақсы білсем де жауап беруден қорқамын.
23. Кейде Мен барлық оқу материалдарын меңгере алмайтын сияқтымын.
24. Мен бүкіл сыныптың алдында жауап беру қажеттілігінен ұяламын.
25. Оқудағы мүмкін сәтсіздіктер мені алаңдатады.
26. Мен толқудан кекештенуім мүмкін.
27. Менің жағдайым көбінесе оқу үлгеріміне байланысты.
28. Мен достарыммен ұсақ-түйек нәрселер үшін жиі ұрысамын, содан кейін өкінемін.
29. Сыныптағы психологиялық климат менің жағдайыма әсер етеді.
30. Дау-дамайдан немесе жанжалдан кейін мен ұзақ уақыт тыныштала алмаймын.

1-10 және теріс тұжырымдарға оң жауаптардың санын 20-30-ға қосыңыз. Ұпайлар неғұрлым көп болса, денсаулығыңыз туралы алаңдауға негіз аз болады.

Денсаулық бірқатар факторлармен анықталады: туа біткен ерекшеліктер, өмір сүру жағдайлары, экологиялық жағдай, эмоционалды жағдай, әдеттер, өмір салты.

Егер сіз күн сайын теледидар экранында және компьютерде үш сағаттан артық уақыт өткізсеңіз және спортпен айналыспасаңыз, онда остеохондроз мен семіздіктің даму ықтималдығы жоғары.

Егер сіз темекі шегетін болсаңыз және аптасына кемінде бір рет алкогольдік ішімдіктерді ішсеңіз, жүрек-қан тамырлары және онкологиялық аурулардың пайда болу ықтималдығы артады.

Егер сіз үнемі эмоционалды және физикалық белсенділікке байланысты жұмысты таңдағыңыз келсе, дәрігеріңізбен кеңесіңіз.

Адамның мінез-құлқы өзін-өзі жоюға немесе өзін-өзі сақтауға бағытталуы мүмкін. Көптеген ғалымдар адам денсаулығы мен оның эмоциясы мен мінезі арасындағы байланысты атап өтті. Қызғаныш, ашулану және тітіркену эпидемиядан гөрі көп адамның өмірін қиды. Денсаулықтың қалдықтары жаман әдеттерді жояды: алкоголизм, темекі шегу, жалқаулық және ашкөздік, әлсіз және еріксіз адамдарға тән.

Денсаулық-бұл дұрыс мінез-құлық, жақсы ойлар және таза сезімдер. Нағыз кәсіпқой компьютер, скальпель, камера немесе машина болсын, өз құралына ұқыпты қарайды. Біздің денеміз құрал емес. Ең бастысы, ол бізге өмір бойы бір рет беріледі. Сіздің денсаулығыңыз-табысты кәсіби мансап факторларының бірі.

Қазіргі еңбек нарығы

Еңбек нарығы-бұл жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесі. Бұл қатынастар тең, дегенмен әр тарап өз мақсаттарын көздейді. Егер мақсаттар сәйкес келсе, яғни жұмыс маманға сәйкес келеді, ал маман жұмыс берушіге сәйкес келеді, нәтижесінде екі тарап та жеңіске жетеді.

Мүдделер қақтығысы жиі кездеседі: маман шарттар мен жалақыға ерекше талаптар қояды (мысалы, тегін түскі ас пен жеке жүргізушіні қажет етеді, тек бір күнде жұмыс істей алады және т.б.). Егер бұл маман бірегей және таптырмас болса, жұмыс беруші шығындардың өтелуіне байланысты осы шарттардың барлығына келісе алады.

Егер маман ерекше мәнге ие болмаса, онда ол, ең болмағанда, тегін түскі астан бас тарту арқылы талаптардың деңгейін төмендетуге мәжбүр болады. Әйтпесе, ол жұмыссыз қалу қаупі бар. Жұмыс беруші өз қызметкерлерінен жалақымен салыстыруға келмейтін күш-жігерді талап еткен кезде шындыққа жанаспайтын талап деңгейін көрсетеді. Мұндай жұмыс берушінің классикалық мысалын а. с. Пушкин «поп және оның қызметкері Балда туралы ертегіде» көрсетті:

Маған жұмысшы керек

- Күйеу, аспаз және ағаш ұстасы.

Ия оны қайдан табуға болады,

Қызметкер тым қымбат емес пе?

Естеріңізде болса, арзан жұмысшы жұмыс берушіге өте қымбатқа түсті.

- Қазіргі уақытта еңбек қатынастары қалай реттелетінін білесіз бе? (еңбек келісімі немесе келісімшарт — шарттар мен еңбекақы төленетін құжат, сондай-ақ лауазымдық нұсқаулық. Жұмыс беруші маманнан өзінің қызметтік міндеттерінен тыс жұмысты талап етуге құқылы емес).

Еңбек нарығы тауарлар мен қызметтер нарығымен бірдей заңдар бойынша дамиды. Мұнда арнайы тауар — жұмыс күшінің бағасын қалыптастыратын сұраныс пен ұсыныс заңы қолданылады. Бұл баға жалақы

деп аталады. Жалақы-бұл қызметкердің өз міндеттерін орындағаны үшін ақшалай сыйақысы.

Жалақы атқаратын лауазымына сәйкес есептеледі және кәсіби дайындық деңгейінен, жұмыс тәжірибесінен, жеке және кәсіби маңызды қасиеттерден тұратын маманның біліктілігіне байланысты. Оның мөлшеріне қарқындылық, ұзақтығы және еңбек жағдайлары әсер етеді.

Жұмыс күші нарығында белгілі бір білікті мамандар неғұрлым көп болса, олардың бағасы соғұрлым төмен болады. Мұндай жағдай кімге тиімді? (жұмыс берушілерге: біріншіден, таңдау бар, екіншіден, жалақыны үнемдеуге болады. Ұсыныстың сұраныстан асып кетуінің нәтижесі-жұмыссыздық).

Мамандар еңбек нарығында талап етілетіннен аз болатын жағдай бұл мамандарға тиімді, өйткені олар жұмыс берушілерге өз шарттарын белгілей алады. Алайда, мамандардың тапшылығы жалпы экономикаға теріс әсер етеді. Нәтижесінде бәрі зардап шегеді.

Идеал опция-өз қызметтерін ұсынатын мамандар саны қажетті мамандар санына тең. Бұл жағдай нарықтық тепе-теңдік деп аталады.

Көптеген мамандарды қажет ететін жаппай кәсіптер бар. Оларды атаңыз. Неліктен бұл мамандықтар әрқашан қажет екенін түсіндіріңіз.

Ескерту. Тұрғын үйге, тамаққа, киімге деген қажеттілік құрылысшыларды, технологтарды және өнімдер мен тамақ өнімдерін өндірушілерді жұмыссыз қалдырмайды. Аурулар болған кезде дәрігерлер қажет. Балалар болған кезде мұғалімдер керек. Қылмыс болған кезде құқық қорғау органдары қажет. Қазір Ресейде бірнеше жылдан кейін бес миллион жұмыс орнын бере алатын қызметтер нарығы белсенді түрде қалыптасуда. Мамандардың ерекше санатын ғалымдар, өнертапқыштар, өнер адамдары, сирек кездесетін кәсіптердің өкілдері құрайды, мысалы, қалпына келтіруші, ғарышкер-ұшқыш, криптограф, дегустатор, зергер, аудармашы, психолог. Бұл «дана» тауар. Егер көптеген адамдар осы «тауашаға» ұмтылса, бәсекелестік пайда болады — бұл нарықтық қатынастардың сөзсіз салдары.

Көптеген мамандарды қажет етпейтін қызмет түрлерін атаңыз.

Бәсекеге қабілеттілік-бұл ұсынылатын жұмыс күшінің САПАСЫНЫҢ жұмыс берушінің талаптарына сәйкестігі. Егер адам ешқашан спортпен шұғылданбаған болса, тәжірибелі спортшылармен қатар марафондық қашықтықты бастау ақылға қонымсыз ғана емес, сонымен бірге қауіпті. Сіздің еңбек нарығындағы ресурстарыңыз - бұл сіздің кәсіби біліміңіз бен жұмыс тәжірибеңіз, еңбек мотивациясы және жеке қасиеттеріңіз (жауапкершілік, жұмысқа қабілеттілік, кәсіби және жеке өсу қабілеті).

Шетелдік оқушылардың «сіз кім болғыңыз келеді?»біздің жігіттердің жауаптарынан. Жас ағылшындардың, венгрлердің, чехтардың, финдердің немесе шведтердің ешқайсысы болашақта өздерін ғарышкерлер, пианистер, актерлер, жазушылар ретінде көрмеді және адвокат, дәрігер, инженер немесе жоғары білімді қажет ететін басқа мамандық туралы армандағандар өте аз болды. Шетелдік оқушылар өздерінің болашақ кәсіби қызметін нақты көрді: химик-аналитиктер, тоңазытқыш қондырғыларының инженер-дизайнерлері, компьютерлік бағдарламаларды жасаушылар. Біздің мектеп оқушылары мен

олардың мұғалімдері шетелден келген құрдастарының көпшілігі ағаш ұстасы, жүк көлігі мен автокөлік жүргізушісі, Электр пойызының жүргізушісі, құрылысшы, дәрігер, Ауыл шаруашылығы мамандары, хатшы, үй шаруасындағы әйел болуға ниет білдіргенде таң қалды (А.Гельман, 100 сұрақ-жауап).

- Сіздің ойыңызша, мамандық таңдау мәселесіне кім шынайы қарайды?

- Бұл реализм неде? Ол жігіттердің өзін-өзі бағалауымен байланысты ма?

Динамикалық және болжанбайтын қазіргі заманғы еңбек нарығы әр маманнан тек кәсібилікті ғана емес, сонымен қатар әр түрлі қызмет салаларында шарлау және өзгеретін жағдайларға бейімделуді талап етеді. Сонымен қатар, газет-журнал беттерін, қабырғалар мен қоршауларды толтыратын қызықты жұмыс ұсыныстарын сыни тұрғыдан бағалау қажет. Көптеген адамдар ескі нақылдың дұрыстығына көз жеткізуге тырысады: «тегін ірімшік тек тышқан қақпанында болады».

«*Тышқан қақпандары*». Осы жарнамаларды оқып шығыңыз және ұстаудың не екенін біліңіз. Жұмыс микро топтарда жүруі мүмкін. 5-10 минуттан кейін мысал парағын алған әр топтың өкілінен өз тұжырымдары туралы айтуын сұраңыз. Қалғандары түсініктеме беріп, олардың жауабын толықтыра алады. Егер дұрыс жауап болмаса, мұғалім алаяқтықтың мағынасын түсіндіреді.

«*Пошта пирамидасы*». «Үйде жұмыс істеу. Аптасына 400 доллардан. Мекен-жайы бар конвертті жіберіңіз».

Алаяқтықтың мәні: сіз екі-үш парақтан тұратын конверт аласыз, онда фирма ресейліктерді ақшасыз қалдыруға арналған әлеуметтік бағдарламалармен айналысады және жаңа ұсыныспен әдістемелік материалдар үшін 10 доллар жібереді. Ең жақсы жағдайда сіз жауап күтпейсіз. Ең жаманы, олар сізді "пошта жұмысының бағдарламасына" тартылғанға дейін үнемі азғырады, оның мәні мынада: енді сіз газеттерде хабарландырулар беріп, оларға хаттар жіберіп, қарапайым адамдарды өзіңіз ұстауыңыз керек.

«*Сизифов еңбегі*». «Үйде жұмыс істеу. Сұрыптау (шарикті қаламдар, түрлі-түсті пластикалық түйіршіктер, өт тастары және т. б.)»

Бастау үшін «бағалы импорттық шикізат» үшін лайықты депозит салу ұсынылады. Содан кейін оқиғалар екі сценарийдің біріне сәйкес дамиды. Біріншісі-ақша жинағаннан кейін фирма жоғалады. Екіншісі-фирма ешқайда кетпейді, бірақ сіз өзіңіздің еңбегіңіз үшін ақша алмайсыз, өйткені сіздің өніміңіз жұмыс беруші белгілеген «сапа критерийлеріне» сәйкес келмейді.

«Үй кеңсесі». «Қатты фирма» үйде менеджерлерді қажет етеді. Жалақы - 500 доллардан. Фирма қызметкерлерді кеңсе жабдықтарымен қамтамасыз етеді».

«*Фирма*» сіздің телефоныңызға жауап беру машинасын орнатады, ол барлық жұмысты орындайды, яғни сол қарапайым адамдарға жұмысқа орналасуға және олардың координаттарын жазуға уәде береді. Сізден тек 150 доллар кепілдік талап етіледі. Біраз уақыттан кейін «фирманың» өкілі пайда болады, таспаны алады және келесі жолы телефонды жалға алу үшін ақша әкеледі деп уәде береді. Алайда, келесі жолы болмайды, ал жауап беру

машинасын сатуға тырысқанда, оның қызыл бағасы 20 доллар екені анықталды.

«*Сынақ мерзімі*». «Жұмыс. Сынақ мерзімінен кейін-700 доллар». Сіз кеңседе немесе сауда залында тынымсыз жұмыс істейсіз, қалада серуендеп, хабарландырулар таратып, кейбір тауарларды алып жүресіз. Екі-үш айдан кейін ештеңе түсіндірмей, сізден енді жұмысқа келмеуіңізді сұрайды-сынақ мерзімі аяқталды. Риясыз еңбектің басқа әуесқойларына жол беру керек.

Мүмкін, жігіттер өздері немесе таныстары кірген басқа тышқан қақпандары туралы сөйлескісі келеді. Осыдан кейін сіз жасөспірімдерге үй тапсырмасы ретінде газеттер мен журналдардан күмәнді жұмысқа орналасу туралы хабарландыруларды табуды ұсына аласыз.

Балаларды ескертуге тиіс сәттерге назар аударыңыз: жоғары жалақы туралы уәде; білім мен жұмыс тәжірибесіне қойылатын талаптардың болмауы; ақшалай инвестициялардың қажеттілігі. Көрсетілген телефондарға қоңырау шалып, үміткерге қойылатын талаптарды, жұмыс сипатын, еңбек жағдайларын, жалақы деңгейін нақтылауға болады.

Мамандық алу жолдары

*Білім — бұл көпшілік алатын нәрсе,
көбісі жеткізеді және азында ғана бар.*

К. Краус

Мамандықты дұрыс таңдау-табысты кәсіби мансаптың қажетті, бірақ жеткіліксіз шарты. Келесі шарт – мамандық алу жолын таңдау. Бұл таңдау, ең алдымен, мамандықтың сипатына байланысты. Кейбір мамандарды даярлау курстарда бірнеше айға созылады – мысалы, беттеуші немесе веб-дизайнер. Қазіргі уақытта сатушылардың көпшілігі бұл кәсіпті тікелей жұмыс орнында игеруде. Бірнеше жыл оқытуды қажет ететін мамандықтар бар – дәрігер, мұғалім, инженер. Бір қызығы, экономист, психолог, дәрігер мамандығы жоғары білімді қажет етпейтініне сенімді жастар әлі де кездеседі. Мүмкін, көптеген оқу орындарының елшілері өз рөлін атқарады, олар сізді күлкілі қысқа мерзімде университет немесе Академия дипломымен, тіпті халықаралық Дипломмен марапаттауға уәде береді. Сіздердің қайсыларыңыз жеделдетілген бағдарлама бойынша сырттай оқыған, тіпті ақшаға емтихан тапсырған хирургтың пышағына түскіңіз келеді? Ал сәулетші жобалаған үйде тұру керек пе?

Білім беру қызметтері нарығы үлкен атаулары бар көптеген оқу орындарын ұсынады, сондықтан түлек обсессивті саудагерлермен қоршалған сатып алушы сияқты сезінеді. Дұрыс «өнімді» қалай таңдауға болады?

– Сізге қандай кәсіптік білім қажет және жеткілікті екенін шешіңіз-орта немесе жоғары. Бүгінгі таңда көптеген дипломдардың құндылығы жұмыс берушілердің көз алдында төмен. Олар үшін сіздің дағдыларыңыз бен қабілеттеріңіз маңыздырақ. ҚР Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің 2023 жылғы Ұлттық баяндамасының деректеріне сәйкес, жұмысқа орналастырылған түлектердің бестен бір бөлігі мамандығы бойынша жұмыс

істемейді. Бұл жоғалған жылдар және егер оқу ақылы болса, желге лақтырылған ақша.

- таңдалған мамандық бойынша оқу лицензиясын сұраңыз. Тіпті ірі мемлекеттік университеттердің филиалдары лицензиялануы керек. Егер бұл ЖОО-филиал немесе бөлімше болса, онда ол лицензияда және бөлімшенің немесе филиалдың қызмет орнын көрсете отырып, бас ЖОО-ны тіркеу туралы куәлікте аталуы тиіс.

- лицензиямен танысқаннан кейін аккредиттеуден өткені туралы сертификат ұсынуды сұраңыз. Егер университет мұндай сертификатты ұсына алмаса, - лицензия алуға қол жеткізгендермен сыпайы түрде қоштасыңыз, бірақ оны растай алмады. Егер сіз аккредиттелмеген ЖОО-мен байланысу қаупі бар болса, оқу мерзімі аяқталғаннан кейін ел аумағында танылған мемлекеттік диплом емес, анықтама (куәлік, қандай да бір қоғамдық ұйымның дипломы) алуға дайын болыңыз.

- қажетті бағыт (мамандық) бойынша сертификаттың бар екеніне көз жеткізгеннен кейін, оның түлектерін жұмысқа орналастыру нәтижелерін сұраңыз.

Бүкіл әлемде барлық «шеберлік баспалдақтарынан» өткен мамандар ең жоғары бағаланады – төменгі сатыдан жоғарғы сатыға дейін. Жоғары оқу орындары түлектерінің жартысынан көбі мамандық бойынша жұмыс істемейтіні құпия емес. Көбінесе, таңдалған мамандық іс жүзінде қашықтықта ұсынылғаннан мүлдем өзгеше болып көрінетіндіктен. Сондықтан, жоғары оқу орындарына шабуыл жасамас бұрын, білім алудың басқа түрлері туралы ойланыңыз, әсіресе әртүрлі тәсілдермен алуға болатын көптеген мамандықтар бар. Қазақстанда кәсіптік білім беру Біліктілікті арттыру тәртібінде екі деңгейге ие - орта және жоғары. Бұл қадамдардың барлығы бір нәрсені шешуге арналған - ең бастысы - міндет: адамға мамандық беру.

Орта кәсіптік білім

Орта кәсіптік білім техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіне (ТЖКБ) жатады.

Мемлекет басшысының Жарлығымен «2025 жыл жұмысшы мамандықтар жылы» болып жарияланды. Жұмысшы кәсіптерінің беделін арттыру және техникалық және кәсіптік білім беруді реформалау мақсатында Үкімет жұмысшы кәсіптер жылын өткізу жөніндегі Республикалық жоспарды бекітті.

Айта кетейік, еліміздің барлық өңірлерінде жұмысшы кәсіптерінің беделін арттыру, кадрлар даярлау сапасын арттыру, жұмыс берушілермен өзара іс-қимылды кеңейту жөніндегі шараларды қамтитын жұмысшы кәсіптері жылын өткізу жоспарлары әзірленді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда кәсіптік-техникалық білім беру жүйесіне 772 жұмыс істеп тұрған колледж кіреді, онда 565 мың студент оқиды. 2024 жылдың қорытындысы бойынша техникалық және кәсіптік білім беруде мемлекеттік тапсырыс көлемі 143 мың орынды құрады. Студенттердің стипендиясы 2 есе өсті.

Іс-шаралар жоспарлары: өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып, жаңа кәсіптер мен құзыреттер атласын, техникалық және кәсіптік білім беруді трансформациялауды, халықаралық деңгейдегі сертификатталған мамандарды даярлауды, жұмыс орындарын құруды, құқықтарды қорғауды және жұмыс кәсіптерінің мәртебесін арттыруды қамтиды. Кәсіпорындармен бірлесіп мектептерде 1000 бейіндік сынып ашылады.

Кәсіптік бағдар беру жұмысын реформалау оқушыларға еңбек нарығындағы жаңа талаптар туралы білуге, экономиканың нақты салаларындағы мансаптық перспективаларды бағалауға, мамандықты дұрыс таңдауға мүмкіндік береді. Мектептерде кәсіптік бағдар беру қызметі күшейтіледі, ол оқушылардың кәсіптік диагностикасын толығымен қамтиды. Сондай-ақ жоғары сынып оқушыларын практикалық дағдыларға және колледждер базасында алғашқы жұмыс кәсібіне оқыту тәжірибесі енгізілді.

Мемлекет колледждерді жан басына шаққандағы қаржыландырудың жаңа нормативін қабылдады. Бір студентті оқытуға бөлінетін қаражаттың орташа мөлшері 437 мың теңгені құрайды, ал жаңа оқу жылынан бастап нақты көрсеткіштерге қол жеткізген колледждер үшін орташа есеппен 2 еседен астамға артып, 912 мың теңгені құрайды.

Кәсіпорындардың нысаналы тапсырысы негізінде дуальды оқыту және мамандар даярлау жүйесін дамыту үшін бизнес-құрылымдар мен инвесторларды белсенді тарту жоспарланған.

Қазіргі уақытта колледждерге 518 кәсіпорын қамқорлық көрсетеді, олардың санын 4 мыңға дейін жеткізу жоспарлануда, кәсіптік стандарттардың, МЖМБС және WorldSkills стандарттарының талаптарын ескере отырып, 8 мыңға жуық білім беру бағдарламасы әзірленді. Биыл колледждер мен олардың жұмыс берушілері 2 мыңнан астам білім беру бағдарламаларын әзірлейді, өндірістік базада 1,5 мың педагог тағылымдамадан өтеді.

Кәсіптік техникалық білім беру жүйесін трансформациялау Қазақстанның 10 колледжін интернационалдандыруды қамтиды. Шетелдік колледждермен тәжірибе алмасу студенттерге академиялық ұтқырлық шеңберінде оқу орындарында өз білімдерін жетілдіруге, сондай-ақ педагогтердің кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Техникалық және кәсіптік білім берудің негізгі міндеттері:

- білікті жұмысшы кадрлар мен орта буын мамандарын даярлау;
- тегін техникалық және кәсіптік біліммен қамтуды кеңейту;
- кәсіпорындардың өтінімдері бойынша нысаналы мемлекеттік тапсырысты ұлғайту (жыл сайын 10 мың адам);
- ТЖКБ ұйымының студенттеріне стипендия мөлшерін ұлғайту;
- техникалық және кәсіптік білімнің қолжетімділігін арттыру үшін жағдайлар жасау;
- ТЖКБ ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын және нысаналы қолдауын арттыру;
- ТЖКБ ұйымдарын корпоративтік басқаруды жетілдіру;
- техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде әлеуметтік әріптестікті ұйымдастыру және дамыту;

- студенттер үшін тең жағдай жасау және кедергісіз қол жеткізу;
- білім деңгейлері арасындағы сабақтастық пен сабақтастықты қалыптастыру;
- техникалық және кәсіптік білім беретін оқу орындарында кадрларды даярлау және қайта даярлау мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастықты кеңейту.

Техникалық және кәсіптік білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету мақсатында өткен жылдан бастап мемлекеттік тапсырыс "студентке ақша"қағидаты бойынша орналастырылады. Егер бұрын колледждерге қабылдау мемлекеттік тапсырыс бойынша бекітілген орындарға өткізілген болса, бүгінде талапкерлердің өздері колледждер мен мамандықтарды таңдайтын болады. Бұл шаралар мемлекеттік тапсырысты бөлудің және талапкерлерді колледждерге қабылдаудың ашықтығын қамтамасыз етеді.

Талапкерлер құжаттарды колледждерге электрондық үкімет порталы арқылы немесе тікелей колледжге тапсыра алады. Талапкерлер 4 мамандық пен 4 колледжге дейін таңдай алады.

Барлық мектеп түлектеріне білім басқармаларының ақпараттық жүйелері арқылы кәсіби диагностикадан өту мүмкіндігі беріледі. Нәтижесінде талапкерлер белгілі бір мамандық бойынша ұсыныстар алады, ұсынылған мамандықтардың карталарымен танысады.

Конкурс аттестаттың міндетті және бейіндік пәндерін бағалаудың орташа конкурстық балы бойынша білім басқармаларының ақпараттық жүйесі арқылы өткізіледі.

Сондай-ақ, жаңа тетік түлектерді сұранысқа ие мамандықтар бойынша колледждерде тегін оқытумен толық қамтуға бағытталған.

Мұнда біліктілікке ие болу үшін терең жалпы және арнайы білім, кәсіби ойлаудың басқа деңгейі қажет. Колледждердің оқу жоспарында ондаған пәндер, курстық жұмыстар, сынақтар мен емтихандар бар. Олардың түлектері жаңа технологиялар мен жұмыс түрлерін өз бетінше игеріп, кәсіби тұрғыдан өсе алады.

ТЖКБ ұйымына түсу үшін мыналарды ұсыну қажет:

- таңдалған мамандықты көрсете отырып, директордың атына қабылдау туралы өтініш;
- түпнұсқадағы білім туралы құжат;
- кәсіби жарамдылығы туралы медициналық анықтама-086/у;
- тұрғылықты жерінен анықтама;
- 3x4 өлшемді төрт фотосурет;
- жеке куәлік, туу туралы куәлік (көшірмелері).

Басқа құжаттар, егер ол ҚР заңнамасында белгіленген жеңілдіктерге үміткер болса, түсушілерге қосымша ұсынылады.

Негізгі мектептің түлектері (9-сынып) 3-4 жыл ішінде орта білім мен мамандық ала алады; орта мектептің түлектері (11-сынып) 1-2 жыл оқиды.

Кәсіптік колледждердің түлектері және диплом алған түлектер жоғары оқу орындарына түсе алады.

Жоғары кәсіптік білім

Қазіргі уақытта Қазақстанда жоғары білім қарқынды даму сатысында тұр, бұл ғылыми-технологиялық прогресс сұраныстарынан туындап отыр. Соңғы жылдары республикада оқытудың ең озық әдістерін енгізуден, заманауи инфрақұрылымды дамытудан бастап студенттерді жан-жақты қолдауға дейін оны жаңғырту және реформалау бойынша жаһандық шаралар қабылдануда.

Жоғары білім беру құрылымы және оқыту формалары

Бүгінгі таңда Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі Болон процесінің параметрлері тұрғысынан мынадай құрылымға ие:

- Бакалавриат-жоғары білім, оның білім беру бағдарламалары тиісті мамандық бойынша «бакалавр» дәрежесін бере отырып, кадрлар даярлауға бағытталған.

- Магистратура-жоғары оқу орнынан кейінгі білім, оның білім беру бағдарламалары «магистр» дәрежесін бере отырып, кадрлар даярлауға бағытталған. Магистратурада кадрлар даярлау екі бағыт бойынша жоғары білімнің білім беру бағдарламалары базасында жүзеге асырылады:

- 1) оқу мерзімі кемінде екі жыл ғылыми-педагогикалық;

- 2) кемінде бір жыл оқу мерзімі бар бейінді.

- Докторантура-білім беру бағдарламалары философия докторы (PhD), бейіні бойынша доктор дәрежесін бере отырып, ғылыми, педагогикалық және (немесе) кәсіби қызмет үшін кадрлар даярлауға бағытталған жоғары оқу орнынан кейінгі білім. Докторантурада кадрлар даярлау екі бағыт бойынша магистратураның білім беру бағдарламалары базасында жүзеге асырылады:

- 1) оқу мерзімі кемінде үш жыл ғылыми-педагогикалық;

- 2) кемінде үш жыл оқу мерзімі бар бейінді.

Бүгінгі таңда еліміздің жоғары оқу орындарының саны 120 – ны құрайды, оның ішінде ұлттық жоғары оқу орындары – 11, мемлекеттік жоғары оқу орындары – 29 (коммерциялық емес Акционерлік қоғамдар), халықаралық жоғары оқу орындары – 1, акционерлік жоғары оқу орындары – 16, жекеменшік ЖОО – 48, дербес ЖОО – 1 (Назарбаев Университеті), азаматтық емес ЖОО-14.

Оқыту формалары

Бүгінгі таңда қазақстандықтар осындай оқыту нысандарында жоғары білім алуға мүмкіндігі бар:

- Күндізгі немесе стационарлық. Бұл формада студент міндетті түрде семинарлар мен дәрістерге қатысуы керек.

- Қашықтан. Сабақтар интернет желісі арқылы өтеді. Желіде өз бетінше оқу үшін тапсырмалар, оқу материалдары орналастырылады. Онлайн-консультациялар өткізіледі. Дипломдық жұмыстарды қорғау жоғары оқу орнының қабырғаларында жүргізіледі.

Елімізде жоғары білім беруді дамытудың маңызды аспектісі академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Ол үшін 2018 жылы АҚШ-тағы Айви Лигасы, Ұлыбритания мен Қытайдағы Рассел Групп үлгісіндегі тәуелсіз және тәуелсіз ұйым ретінде Академиялық адалдық лигасы құрылды.

Жоғары оқу орындарына түсу

Жоғары білімді жалпы орта немесе техникалық және кәсіптік білімі бар немесе орта білімнен кейінгі білімі бар азаматтар алады. Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі немесе жоғары білімі бар адамдар үшін олардың көлемі мен білім беру бағдарламасының сабақтастығы жеткілікті болған жағдайда кредиттерді қайта есептеу және бұрын игерілген пәндерді есепке алу рәсімімен қысқартылған білім беру бағдарламалары бойынша жеделдетілген оқыту мерзімімен оқу процесін ұйымдастыру мүмкіндігі бар.

Қазақстанда ЖОО-ға түсу ұлттық бірыңғай тестілеуді (ҰБТ) тапсыру нәтижелері бойынша жүзеге асырылады. 2017 жылдан бастап олар орта білім туралы аттестат алу үшін мектепте қорытынды емтихандар түрінде және жоғары оқу орындарына түсу және жоғары оқу орындарында оқуға мемлекеттік гранттар алу үшін «Алтын белгі» және ҰБТ тапсырады. 2019 жылдан бастап мектеп түлектері жылына 4 рет ҰБТ тапсыру мүмкіндігіне ие болды.

ҰБТ электронды форматта келесі мерзімде өткізіледі:

- 1) 10 қаңтардан 10 ақпанға дейін (бір әрекет);
- 2) 1-31 наурыздан бастап (бір әрекет);
- 3) 16 мамырдан 5 шілдеге дейін (грантқа негізгі ҰБТ, екі әрекет);
- 4) 10-20 тамыз аралығында (бір әрекет).

Өтініштерді қабылдау (онлайн режимде) сайтта жүзеге асырылады www.testcenter.kz Ұлттық тестілеу орталығы келесі мерзімдерде:

- 1) күнтізбелік жылдың 20 желтоқсанынан 6 қаңтарына дейін адамдар үшін;
- 2) күнтізбелік жылдың 20 ақпанынан 10 наурызына дейін адамдар үшін;
- 3) күнтізбелік жылдың 28 сәуірінен 14 мамырына дейін;
- 4) адамдар үшін күнтізбелік жылдың 20 шілдесінен 30 шілдесіне дейін.

ЖОО-ға қайта тестілеуден кейін түсу тек ақылы негізде ғана мүмкін болады, мемлекеттік гранттар негізгі ҰБТ тапсырғаннан кейін (мамыр-шілде айларында) бөлінеді.

Бакалавриатты бітіргеннен кейін студент мамандық туралы терең білім алады. Магистратурада оқудың тар бағыты бар. Қазақстанда бакалавриатта студенттер бір мамандық бойынша, ал магистратурада сабақтарын басқа мамандық бойынша жалғастыра алады. Нәтижесінде студент екі мамандықты игеруге және екінші жоғары білім алуға қаржылық және уақыттық шығындарды азайтуға мүмкіндік алады.

Қазақстанның жоғары оқу орындарында оқыту мемлекеттік білім беру тапсырысы негізінде де, білім алушылардың өз есебінен де жүзеге асырылады. Мемлекеттік білім беру гранттарының ең көп саны техникалық мамандар мен мұғалімдерді даярлауға бөлінген. Білім беру гранттары иегерлерінің жалпы санының жартысына жуығы-халықтың әлеуметтік осал тобының өкілдері. Мемлекеттік білім беру гранттарынан басқа, ЖОО-лар ішкі гранттар мен оқуға жеңілдіктер есебінен жоғары білімге қолжетімділікті кеңейтеді.

Мемлекеттік стипендия

Оқушы жастарды ынталандыру және еліміздегі жоғары оқу орындарында білім алуға мүмкіндік беру үшін Үкімет студенттерге мемлекеттік стипендия төлейді. Мемлекеттік стипендия:

- Негізгі. Сессияны «жақсы» және «өте жақсы» аяқтаған студенттерге төленеді.

- Жоғарылаған (базалық деңгейге+15%). Сессияны «өте жақсы» деп жапқан студенттерге тағайындалады.

- Президенттік (+100% базалық). Президенттік стипендияға ерекше еңбегі бар Студенттер сене алады: шығармашылық, ғылыми-зерттеу, спорттық, қоғамдық-мәдени және т. б.

Мемлекет мүмкіндігі шектеулі студенттерге (мүгедектерге) және ата-анасының қамқорлығынсыз қалғандарға да жоғары стипендия төлейді.

Қазақстанда жоғары білім алуға қандай гранттар алуға болады?

Қазақстанда жоғары білім гранттарының әртүрлі түрлері бар:

Жалпы мемлекеттік. Елдің жоғары оқу орындарына бөлінеді, қаражат республикалық бюджеттен бөлінеді.

Батыс, халық тығыз қоныстанған және жаңадан құрылған облыстардың жастарына арналған гранттар. Еліміздің жоғары оқу орындарының бекітілген тізбесі бойынша бөлінеді, қаражат республикалық бюджеттен бөлінеді.

Мақсатты мемлекеттік. ЖОО-лар бойынша алдын ала бөлінеді және тек нақты оқу орнында жүзеге асырылуы мүмкін.

Әкімдік. Қаражатты жергілікті атқарушы орган бөледі. Грант бойынша студенттер жергілікті жоғары оқу орындарында өңірдегі тапшы мамандықтар бойынша оқиды.

Ректорлық гранттар мен стипендиялар. ЖОО-да ерекше жетістіктері мен еңбегі үшін беріледі.

Әр университетте өз шарттарын алу. Қорлар мен қоғамдық ұйымдардың гранттары мен стипендиялары. Олар белгілі бір жоғары оқу орындарындағы конкурс негізінде берілуі немесе бүкіл ел бойынша үздік студенттерге берілуі мүмкін.

«Болашақ» Бағдарламасы

Қазақстандықтардың шетелде ақылы немесе тегін негізде жоғары білім алу мүмкіндігі бар. Көптеген еуропалық жоғары оқу орындары Қазақстаннан студенттерді қабылдауға дайын. Шетелде доктор немесе магистр дәрежесін алуға үміткер Қазақстан азаматтары үшін ҚР Үкіметі «Болашақ» халықаралық стипендиясын құрды.

«Болашақ» халықаралық стипендиясы дарынды жастардың әлемнің үздік жоғары оқу орындарына қолжетімділігін қамтамасыз ететін бірегей бастама болды. Стипендияны іске асырудың 30 жылында елде 12,5 мыңнан астам жоғары білікті мамандар пулы құрылды, олардың ішінде ғалымдар, инженерлер, дәрігерлер, мемлекеттік басқарушылар және өз ісінің басқа да мамандары бар. Стипендия түлектері халықаралық қарым-қатынастарды құруға, Қазақстанның халықаралық қоғамдастыққа интеграциялануына және әлемдік білім мен технологиялардың елге берілуіне ықпал етті.

Бағдарлама түлектері қазақстандық жоғары білімнің флагманы – Назарбаев Университетін, Назарбаев Зияткерлік мектептерін, «Астана» халықаралық қаржы орталығын, бірқатар ұлттық медициналық орталықтарды, AstanaHub, Astana it University, Халықаралық жасыл технологиялар және инвестициялық жобалар орталығын іске қосуда шешуші рөл атқарды.

Бүгінгі таңда Қазақстан азаматтарының 27 елдегі әлемнің 200-ден астам үздік университеттерінде, оның ішінде беделді Айви Лигасы мен Рассел тобына кіретін университеттерде озық білім алуға бірегей мүмкіндігі бар.

Ағымдағы іске асыруда «Болашақ» бағдарламасы Қазақстан экономикасы үшін урбанистика, энергетикалық жүйелер, гидрология, атом өнеркәсібі, киберқауіпсіздік, робототехника, вирусология, төтенше жағдайлардың алдын алу және жою және т. б. сияқты өзекті мамандықтар бойынша жоғары кәсіби мамандарды дайындайды.

Мемлекет басшысының «Болашақ» бағдарламасын қайта бағдарлау жөніндегі тапсырмасын орындау мақсатында 2022 жылы стипендиялардың 60%-ы инженерлік-техникалық мамандықтар бойынша оқуға және тағылымдамадан өтуге бөлінді. 2023 жылы үміткерлер санын ұлғайту жолымен инженерлік-техникалық қызметкерлер арасында сапалы конкурс үшін жағдай жасау мақсатында 12 айға дейінгі мерзімге тілдік даярлықты көздейтін «магистр дәрежесін алуға инженерлік – техникалық қызметкерлер» жеңілдік санаты енгізілді.

Университеттер ғылыми және ғылыми-педагогикалық кадрларды, болашақ академиктер мен профессорларды дайындайды. Университеттік білімнің айырмашылықтары бар. Біріншіден, кіші курс студенті ғылыми жұмыстармен айналысады. Екіншіден, университеттегі оқу жоспары жеке. Үшіншіден, ғылыми дүниетанымды қалыптастыратын, ой-өрісін кеңейтетін пәнаралық курстар қолданылады. Шығармашылық жоғары оқу орындары (көркем, театр, әдеби, кинематографиялық, музыкалық) бірегей мамандар даярлайды. Қабылдау емтихандарына дейін сіз шығармашылық байқауға қатысуыңыз керек: ән айту, ойнау, сурет салу, қалыптау, жазу, оқу. Мұндай конкурсқа қосымша білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу жүйесінде (секциялар, студиялар, клубтар, балалар шығармашылығы орталықтары) дайындалуға болады.

Университетте Кәсіптік оқыту тек жалпы дайындықты береді. Нақты кәсіби дағдыларды тікелей жұмыс орнында алу керек. Дәл осы дағдылар жұмысқа орналасу кезінде бағаланады және мансаптың бірнеше сатысынан өткен адамға жақсы лауазымға ие болуға мүмкіндік береді. Сапалы білім еңбек нарығында артықшылықтар береді, егер ол кәсіби мүдделерге, бейімділіктер мен қабілеттерге негізделген болса және кем дегенде шағын, бірақ табысты жұмыс тәжірибесімен қамтамасыз етілсе.

Ескерту. Егер үш топқа бөлінген балалар 10 15 минут ішінде анықтамалық әдебиеттерді талдау негізінде мамандық алудың аталған үш жолының бірі туралы хабарлама дайындап, оның артықшылықтарын көрсетсе, бұл сабақ тиімдірек әрі тиімді болады.

4. 10-11 сыныптарда кәсіптік бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу

1.1 Орта мектептің жоғарғы сыныптарындағы кәсіптік бағдар беру жұмысы

3- кезең. Таңдауды нақтылау.

Кәсіби бағытқа ену кәсіби таңдау гипотезасын тексеру ретінде түсініледі. Кәсіби бағытқа сүңгу элементі арқылы таңдауды нақтылау кезеңі ашылады және қол жетімді болады, өйткені білім алушылар одан әрі оқу бағытын таңдайды және олар кәсіби бағыт бойынша қосымша білім алуға қатыса алады. Бұл элемент білім берудің басқа деңгейлері үшін модельде қолданылмайды, өйткені жас ерекшеліктеріне байланысты рефлексия қол жетімді емес, бұл таңдау тақырыбына қатысты зейінді дамытуға және кәсіби бағытқа еніп, өзінің кәсіби таңдауы туралы гипотезаны объективті етуге мүмкіндік береді.

ҚР Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен бекітілген МЖМБС-ға сәйкес жалпы орта білім берудің базалық мазмұны бейінді оқытудың ерекшеліктерін ескере отырып белгіленген оқытудың күтілетін нәтижелеріне сәйкес әзірленетін оқу бағдарламаларымен нақтыланады: міндетті оқу пәндері және жаратылыстану-математикалық және қоғамдық-гуманитарлық бағыттардағы бейінді оқу пәндері.

Осылайша, 10-11 сыныптарда бейіндік оқыту білім алушылардың жеке мүдделері мен қажеттіліктерін есепке алу негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты оқытудың екі деңгейінде оқу пәндерін таңдаудың икемді жүйесі ұсынылады. Білім алушы өз қалауы бойынша өзі үшін тереңдетілген және стандартты оқу деңгейлеріндегі маңызды оқу пәндерін таңдайды. Тереңдетілген деңгейдегі профильді оқу пәндеріне стандартты деңгейдегі оқу пәндеріне қарағанда көбірек сағат бөлінеді. Стандартты деңгейде бейінді емес оқу пәндері оқытылады.

10-11 сынып-кәсіби бағытқа ену үшін жағдай жасау

10-11 сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлаудың өзектілігі. Жоғары сынып оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының мақсаттары мен міндеттері

Ерте жастық шақ болашаққа деген ұмтылыспен сипатталады. Егер он бес жасында өмір түбегейлі өзгермесе және үлкен жасөспірім мектепте қалса, ол ересек өмірге шығуды және, әдетте, одан әрі жолды таңдауды екі жылға кешіктірді. Осы салыстырмалы түрде қысқа мерзімде өмірлік жоспар құру қажет-кім болу (кәсіби өзін-өзі анықтау) және қандай болу (жеке өзін-өзі анықтау) мәселелерін шешу.

Жоғары сынып оқушысы өз болашағын жалпы түрде елестетіп қана қоймай, өмірлік мақсаттарға жету жолдарын білуі керек. Бітіру сыныбында балалар кәсіби өзін-өзі анықтауға назар аударады. Жоғары сынып оқушылары әртүрлі мамандықтарды басшылыққа алуы керек, бұл оңай емес, өйткені мамандықтарға деген көзқарас өз тәжірибесіне емес, басқа адамдардың тәжірибесіне негізделген – ата-аналардан, достардан, таныстардан,

телешоулардан алынған ақпарат және т.б. бұл тәжірибе әдетте дерексіз, студенттердің өздері бастан кешірмейді. Сонымен қатар, сіз өзіңіздің объективті мүмкіндіктеріңізді – оқу дайындығының деңгейін, денсаулықты, отбасының материалдық жағдайын және ең бастысы, сіздің қабілеттеріңіз бен бейімділіктеріңізді дұрыс бағалауыңыз керек.

Кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау жастардың орталық неоплазмасына айналады. Бұл өзін қоғамның мүшесі ретінде тануды, ондағы өз орнын қабылдауды қамтитын жаңа ішкі ұстаным. Орта мектепте жоспарлар мен тілектер пайда болады, оларды жүзеге асыру кешіктіріледі, ал жас кезінде айтарлықтай түзетулер мүмкін, кейде өзін-өзі анықтау неоплазма болып саналмайды, бірақ оған психологиялық дайындық. Өзін-өзі анықтау уақытты жаңа қабылдаумен байланысты-өткен мен болашақтың арақатынасы, болашақты болашақ тұрғысынан қабылдау.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы.

Мектепті бітірген кезде көптеген қиялдағы, фантастикалық мамандықтардың қыздары мен ұлдары ең нақты және қолайлы нұсқаларды таңдауы керек. Болашаққа психологиялық тұрғыдан ұмтылған олар өмірдегі әл-ауқат пен сәттілік, ең алдымен, мамандықты дұрыс таңдауға байланысты болатынын түсінеді.

Олардың қабілеттері мен мүмкіндіктерін, кәсіптің беделі мен мазмұнын, сондай – ақ әлеуметтік-экономикалық жағдайды бағалау негізінде қыздар мен ұлдар, ең алдымен, кәсіптік білім алу жолдарында және кәсіптік жұмысқа қосылудың резервтік нұсқаларында өзін-өзі анықтайды.

Осылайша, ересек жастағы жасөспірімдер үшін оқу-кәсіптік өзін-өзі анықтау-кәсіптік білім беру мен кәсіптік даярлау жолдарын саналы түрде таңдау өзекті болып табылады. Алайда, көптеген адамдар кәсіби оқу саласын таңдауда наразылық пен түсінбеушілікке ұшырайды. Кәсіби бастамаға түзетулер енгізуге талпыныс жасалуда. Көптеген адамдар үшін кәсіби оқыту барысында жасалған таңдаудың негізділігіне сенімділік артады.

Тұлғаның кәсіби бағытын ынталандыру процесі жүріп жатыр. Болашақ әлеуметтік-кәсіби рөлді біртіндеп игеру белгілі бір кәсіби қоғамдастықтың өкілі ретінде өзін құруға ықпал етеді.

Кәсіптік бағдар беру және кәсіби өзін-өзі анықтау моделі өзара байланысты элементтерден тұрады:

1. *Кәсіби сынамалар-кәсіптерде талап етілетін кәсіби және икемді дағдыларда белсенділік сынамасын жасауға жауапты модель элементі.*

1.1. Икемді дағдылар (жұмсақ дағдылар) әр маманның жұмысында қажет. Жүйелік ойлау, ынтымақтастық, белгісіздікпен жұмыс, Шығармашылық, жүйелік және аналитикалық ойлау сияқты дағдылар көптеген мамандықтарға сәйкес келеді. Алайда, белгілі бір іс-әрекетке қатысты нақты дағдылар бар. Мысалы, жоғары стресске төзімділікті қажет ететін кәсіптерде стрестік дағдылар әсіресе маңызды болады. Кәсіби өзін-өзі анықтау және кәсіби бағдарлау моделінің бұл элементі 1-11 сыныптар аралығында оқушылардың икемді дағдыларының белсенділік сынамаларының қажеттілігін көрсетеді.

1.2. Кәсіби дағдылар (hard skills) кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажет. Модельдің бұл элементі оқушыларға қарастырылып отырған мамандық оларға қызығушылық танытатындығын түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар негізгі кәсіптік бағдарлау міндетін шешеді — мамандықтармен қызмет арқылы танысу.

2. *Өзін-өзі зерттеу*-бұл оның жеке ерекшеліктерін зерттеуге және өзін-өзі анықтауға байланысты элемент. Бұл элемент жасөспірім кезінде қол жетімді болады, онда тұлғаның негізгі құрылымдары қалыптасады және мектеп оқушылары өздеріне қандай мамандықтар ұнайтынын, қайсысы ұнамайтынын және неге екенін дербес негіздей алады. Бұл элемент өзін-өзі түсінуді қалыптастырады. Сонымен қатар, бала өмірге қажетті дағдыларды игереді, таңдау кәсіби траекторияның ажырамас бөлігі екенін және мамандықтағы анықтама қажет екенін түсінеді.

Оқушылар өздерінің мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын, қабілеттерін және басқа да жеке ерекшеліктерін зерттей бастайды, сонымен қатар кәсіби сынақтардан алынған кәсіби маңызды қасиеттер туралы білімдерін жеке басымен байланыстыра бастайды. Болашақта олар бұл білімді кәсіби таңдау кезінде қолдана алады.

2.1. Өзіндік дағдылар (өзін-өзі оқыту дағдылары) деп аталатын Self skills-бұл өзін-өзі диагностикалауға бағытталған дағдылар, олардың ішінде үш негізгі дағдыларды ажыратуға болады: өзін-өзі анықтау, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі дамыту.

Бұл дағдылар консультациялық жұмыста, кәсіби таңдау туралы әңгімелерде жетілдіріледі. Олар білім алушыларға өздерінің кәсіби таңдау критерийлерін бөліп көрсетуге және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындалуға бағытталған. Таңдау технологияларын меңгеру, өзіңізге ұнайтын мамандыққа деген көзқарас, кәсіби қызмет туралы Жеке идеяның арқасында мамандықты саналы түрде таңдау қол жетімді болады.

2.2. PVC (кәсіби маңызды қасиеттер), жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері — темперамент, мінез, қабілет, эмоционалды-ерік саласы, көзқарастар, мотивтер мен мағыналар.

3. *Ақпарат жинау*-бұл кәсіби бағыттар бойынша ақпаратты жинақтауға қатысты элемент. Ақпаратты іздеу және онымен жұмыс істеу — бұл кәсіптік бағдарлау моделі мен кәсіби өзін-өзі анықтау тұрғысынан қызығушылық тудыратын мамандық туралы білімді толықтыруға бағытталған белгілі бір дағды.

Бұл қажетті ақпараттық критерийлер туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, білім алушы өзі үшін дәнекерлеуші мамандығын таңдағанда, ТЖКБ жүйесінде оқуға түсудің белгілі бір шарттары бар екенін біледі, сондықтан талапкер аттестаттың қажетті орташа балын жинауы қажет.

Білім берудің келесі сатысына түсушілер үшін білім беру ұйымының аумақтық орналасуы маңызды болып табылады. Мұнда білім алушы өзі үшін белгілі бір критерийлік қатарды қалыптастырады. Элементтер әр жас санатында жүзеге асырылады, бірақ әртүрлі дәрежеде.

Әдістемелік ұсыныстарда кәсіптік бағдарлау міндеттері және жас ерекшеліктерін ескере отырып жоспарланған нәтижелер көрсетілген.

4. *Кәсіби бағытқа ену*-бұл кәсіби таңдау гипотезасын тексеруге жауапты элемент. Жас ерекшеліктеріне байланысты бұл элемент бойынша қызмет тек 8-11 сынып оқушылары үшін қол жетімді. 3 сағатқа дейін созылатын кәсіби сынамалар шеңберіндегі қысқа бағдарламаларға әдетте бір рет қатысады, бұл кәсіби бағыт туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл таңдауды нақтылау, оған деген қызығушылықтың тұрақтылығын тексеру мүмкіндігі Қосымша білім берудің ұзақ бағдарламасы, курстар, секциялар арқылы беріледі. Оқушы өзі үшін кәсіби таңдау тақырыбын тереңірек деңгейде жаңартады, осылайша рефлексия арқылы оған сәйкес келетінін немесе сәйкес келмейтінін біледі.

Осы кезеңде кәсіптік бағдарлаудың мақсаты жоғары сынып оқушыларын негізгі мамандықтармен және олардың мамандықтарымен таныстыру болып табылады. Оқушыға еңбек жағдайлары, жалақы нысандары, еңбек және демалыс режимі, мансаптық өсу мүмкіндіктері туралы мәліметтер ұсынылады. Адам денсаулығының жай-күйіне, жеке қасиеттеріне, жалпы білім беру және әлеуметтік дайындық деңгейіне қойылатын негізгі талаптарды жариялауға ерекше назар аударылады. Кәсіби насихат өз мақсатына мамандықтарды таңдау және жастардың қазіргі заманғы сұранысқа ие мамандықтарды игеруге деген ұмтылысы мәселелеріне оң көзқарасты қалыптастыруды қояды [52].

Кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырудың міндеттері де бар:

- оқушылардың саналы және дербес құрылысқа, түзетуге және іске асыруға ішкі дайындығын қалыптастыру
- өзінің кәсіби дамуының перспективалары;
- оқушыларға моральдық-эмоционалды қолдау көрсету (өзінің кәсіби болашағына оптимистік көзқарасты қалыптастыру);
- мақсаттылықты, кәсіпкерлікті, іскерлікті қалыптастыру;
- құндылық бағдарларын, мамандық таңдаудағы көзқарастарды, кәсіби бейімділікті диагностикалау;
- тұрақты кәсіби қызығушылықты қалыптастыру, таңдалған еңбек түріндегі кәсіби маңызды қасиеттерді дамыту;
- нақты еңбек ұжымының нормаларын, құндылықтарын, негіздерін дамыту.

Орта мектеп оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері

Орта мектептің 15-17 жас аралығындағы жасөспірімдер жасы эмоционалды реакциялар мен эмоционалды күйлерді білдіру тәсілдерінің үлкен, саралануымен, сондай-ақ өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі реттеудің жоғарылауымен сипатталады. Сондай-ақ, бұл жастың ерекшелігі-көңіл-күйдің жиі өзгеруі, көңіл-күйден қайғыға ауысу және кезектесіп әрекет ететін бірқатар полярлық қасиеттердің үйлесуі. Олар жасөспірімдердің арнайы элементін камтиды сезімталдық яғни, басқалардың сыртқы келбетін, қабілеттерін,

дағдыларын бағалауға сезімталдық және онымен бірге басқаларға қатысты менмендік пен шамадан тыс сыни [53].

Орта мектеп жасы-ең алдымен рухани даму кезеңі. Бұл жастағы негізгі неоплазмалар – «Мен» ашылуы, рефлексияның дамуы, өзінің даралығы мен оның қасиеттері, пайда болуы туралы хабардар болу өмір жоспары, өз өмірінің саналы құрылысында орнатылған [54].

15-17 жас аралығындағы, атап айтқанда, жоғары сынып оқушыларында жетекші оқу және кәсіби қызметке айналады, соның арқасында жоғары сынып оқушылары белгілі бір танымдық және кәсіби қызығушылықтарды, зерттеу дағдыларының элементтерін, өмірлік жоспарлар құру және адамгершілік мұраттарын дамыту қабілетін қалыптастырады, өзін-өзі тану [55].

Негізгі психологиялық жетістік – бұл жасөспірімдер кезеңіндегі ішкі әлемін, өз "Менін" ашу. Уақыттың басты өлшемі – болашақ, оған ол өзін дайындайды [56]. Жеке тұлғаның жаңа қалыптасуы, жасөспірімдердің осы кезеңдегі сезімдері – бұл жалғыздық сезімі, терең сезім, өз ішкі әлемін ашу. Самосознаниеда елеулі өзгерістер болады, өзінің құндылықтарының маңызы артады, жеке тұлғаның жеке қасиеттері жөніндегі өзіндік бағалаулар тұтас қатынасқа айналады. Жасөспірімдік кезең – бұл физикалық жетілуінің басталуы және сонымен қатар жыныстық дамудың аяқталуы кезеңі [57].

Мектеп оқушыларының көпшілігі осы жаста өз мансаптары туралы ойланады, өмірлік мақсаттар қойып, оларды біртіндеп жүзеге асыруға тырысады. Бұл жаста болашаққа деген армандар мен үміттер өте маңызды және барлық жасөспірімдер осы кезеңде өз болашақтарын анықтау үшін көптеген ойлар мен сезімдерге шомылады. Адам өзін әлемнің бөлігі ретінде түсіне бастайды.

Жоғары сынып оқушылары жеке қарым-қатынастарда өз орындарын табуға ұмтылады және өздерінің құрдастарымен ғана емес, ересектермен де жаңа байланыстар орнатады. Ата-аналармен қарым-қатынас та қиындайды және саналырақ болады. Бұл жаста сыртқы әлеуметтік орта көп әсер ете бастайды, әрі оқушылар өздерінің үміттері мен қиялдарын осы ортаға проекциялайды. Олар сыртқы әлемді өмірлік тәжірибе жинақтауға, жаңа әсерлер алуға және сапалы жаңа қатынастар орнатуға мүмкіндік беретін кеңістік ретінде қарастырады. Рефлексияның дамуы жасөспірімнің өзіндік тұлғасын түсінуге және өз эмоцияларына, әрекеттеріне және сезімдеріне саналы қарауға көмектеседі. Осы жаста жоғары сынып оқушысының эмоциялары тек сыртқы әлеуметтік факторлардың әсерінің нәтижесі ғана емес, сонымен қатар оның психологиялық күйінің көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Жоғары сынып оқушылары жиі «ересектік сезімін» білдіреді, бұл олардың жасөспірімдік кезеңін жастық шақтан айырады. Бұл сезім олардың өмірге жауапкершілікпен қарауында, оларды ересек мәртебесіне жақындатады. «Ересектік сезімі» басқа адамдармен қарым-қатынас жасау және түрлі мінез-құлық түрлері арқылы қалыптасады. Ол моральдық және этикалық қағидаларға негізделген «ересек» мінез-құлық үлгілерін қабылдаудан туындайды. Жоғары сынып оқушылары бұл мінез-құлық

үлгілерін ажырата алады, өздеріне сәйкестендіріп, ересек қарым-қатынастарды өздеріне бейімдей алады. Дегенмен, «ересектік сезімін» толық түсіну үшін оларға жеткілікті өмірлік тәжірибе, практикалық дағдылар және құндылықтар мен дүниетаным жүйесі жетіспейді, бұл өздерінің мінез-құлқын дұрыс бағалауға мүмкіндік берер еді. Дегенмен, олар жалпы қабылданған нормаларға сәйкес дұрыс және қабылданбайтын мінез-құлықты жақсы ажырата алады.

Осы кезеңде жасөспірімдер белгілі бір кәсіби салада жұмыс істеуді таңдауға деген тілек танытады және кәсіби өзін-өзі анықтауға қажеттілік сезінеді. Бұл жас кезеңінің ерекше психологиялық ерекшелігі болып табылады. Кәсіби бағдарлау және таңдау мәселелеріне арналған көптеген зерттеулерде бұл даму кезеңінің дағдарыс сипаты мен қарама-қайшылықтары атап өтілген.

Жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы - бұл олардың болашақ кәсіби қызметіне қатысты өз мақсаттары мен көзқарастарын таңдауды қамтитын күрделі процесс. Бұл процесс саналы әрекеттер мен кәсіби таңдау жасауға дайындықты талап етеді, ал педагогикалық қолдау бұл таңдауды жеңілдетуі мүмкін.

Әлеуметтік аспектілер кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл аспектілер таңдаған мамандықтың қоғам талаптарына сәйкестігімен байланысты. Жоғары сынып оқушылары қоғамның белгілі бір мамандықтар туралы күтілімдері мен көзқарастарымен бетпе-бет келеді. Олар әлеуметтік күтілімдермен байланысты қысым мен шектеулерді сезінуі мүмкін, бұл өзін-өзі анықтау процесін қиындатады.

Кәсіби өзін-өзі анықтауға психологиялық аспектілер де әсер етеді. Бұл аспектілер мінез-құлық ерекшеліктері мен таңдаған мамандыққа деген бейімділіктің сәйкестігінен туындайды. Кейбір жоғары сынып оқушылары өз қабілеттері, қызығушылықтары және жеке басының осы мамандық талаптарына сай болуында күмәндануы мүмкін. Бұл әлеуметтік және психологиялық аспектілерді ескере отырып, әр түрлі мамандықтар туралы ақпарат беру, жеке кеңес беру, психологиялық қолдау көрсету және шешім қабылдау дағдыларын дамыту арқылы жоғары сынып оқушыларына кәсіби өзін-өзі анықтау процесінде көмек көрсету өте маңызды.

Отбасының 10-11 сынып оқушыларының кәсіби бағдарлануындағы рөлі

Ата-аналардың балаларын мамандық таңдаудағы ықпалы сөзсіз. Оқушылар арасында жүргізілген сауалнамалар көрсеткендей, оларға ата-аналардың кәсіби таңдау мен оқу орнын таңдауға қатысты кеңестері педагогтардың ұсыныстарынан әлдеқайда маңызды. Ата-аналар балаларын жақсылыққа, бақытты болашаққа ұмтылуды қаламайды. Олар өз балаларының болашағына алаңдап, оларға мамандық таңдауда көмек көрсетуге тырысады.

Алайда, ата-аналар қателесуі мүмкін. Осы қателіктер кейде балалардың тағдырына жағымсыз әсер етеді. Айқын қателіктер бар - мысалы, балалардың қабілеттерін тым жоғары бағалау. Ата-аналар өз балаларының бейімділіктері мен қабілеттері туралы ең толық ақпаратқа ие болып көрінеді, олар

балаларының тілектерін нақты мүмкіндіктерімен салыстыра алады деп ойлайды. Бірақ шын мәнінде, кейде ата-аналар өздерінің өмірінде өз орындарын таба алмай, өз жұмысына ғашық болмаған жағдайларда, өздерінің армандарын балаларында жүзеге асыруға тырысады, олар үшін өздері айналыспаған мамандықты таңдатады.

Кейбір ата-аналар балаларын «пайдалы», «қолайлы», «жеңіл табысқа жететін» мамандықтарға итермелейді, олар балаларына «құрметті» мамандық таңдауды талап етеді. Ата-аналар өздерінің балаларына не қажет екенін, не жақсы екенін, өздерінен басқа ешкім білмейді деп сенеді. Бұл жағдайда олар жиі қателеседі, балаларының нағыз қызығушылықтарына қарсы әрекет етеді. Олар кез келген тәсілмен балаларының таңдаған жолынан бас тартуына мәжбүрлейді. Егер олар баласын көндірсе, жиі нәтижесі олардың өздері сияқты болады - ештеңе шықпады, іске аспады.

Балалардың қызығушылықтарын қалыптастыруға, қабілеттерін дамытуға көмек көрсету керек, бірақ өз қалауын таңу дұрыс емес, тіпті бұл ең жақсы ниеттерден туындаса да. Балалардың орнына шешім қабылдауға болмайды, балаларға қатысты қамқорлық оларды ойланудан босатуға айналмауы тиіс.

Жасөспірімдер кеңеске, көмекке мұқтаж, бірақ олар өздерін ересек деп санайды және күш көрсету мен басымдықты қабылдамайды. Осындай жағдайда психологиялық бүлік пайда болуы мүмкін, бұл ата-аналармен ашық қарым-қатынаста бұзылыс түрінде көрінеді, яғни баланың ата-аналарына «қасақана» қарсы әрекет етуіне тырысады, тіпті өзінің қызығушылықтары мен бейімділіктеріне қарамастан, немесе толықтай тағдырға көндіккен күйде, терең апатия көрсетеді. Баланың бастамасы мен ата-ананың белсенді қатысуы арасындағы «алтын орта» табу керек. Ең шеткі позициялар: «Бәрін өзі шешсін» және «Ол менсіз не шешеді» — ақырында ата-аналар мен оқушылар арасында алшақтыққа әкеледі.

Ата-аналар мен балалар арасындағы тиімді өзара әрекеттесу шарттарын мынадай түрде белгілеуге болады:

- ата-аналардың баланың қызығушылықтары мен қажеттіліктері туралы білімі;
- жасөспіріммен бірлесіп ортақ мақсатқа жету қабілеті;
- балалармен стандартты емес, табиғи түрде қарым-қатынас жасау;
- баланы шынайы сезіну, оған деген жанашырлықпен қарау, оны тұлға ретінде көру;
- өзінің мінез-құлқын, сезімдерін басқару, балалармен қарым-қатынаста дөрекілік, авторитарлық, үгіттеу, достықтың шекарасынан шығу сияқты әрекеттерден аулақ болу;
- талап қою мен мадақтауды білу.

Кәсіби өзін-өзі анықтау тәжірибесінің ішкі және сыртқы процессі көп жағдайда жоғары сынып оқушыларының кәсіби таңдауын жасауға ата-аналардың, мектеп педагогтарының әсерін талдау арқылы қалыптасады. Кәсіби таңдаудағы рефлексия мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетіндегі нақты жетістіктерінің деңгейіне де әсер етеді. Дегенмен, осы тәжірибенің

ерекшеліктері оқу процесінің кәсіби бағдар беру және болашақ мамандықты модельдеу кезінде тікелей қолданылмайды. Сондықтан, кәсіби бағытталу мен болашақта іске асырылатын қызметті модельдеу процесінде кейбір айырмашылықтар («қисықтықтар») байқалады. Бір жағынан, оқушылар ата-аналары мен педагогтардың кәсіби таңдауға көмектесу тәжірибесіне сүйенеді, ал екінші жағынан, олар өздеріне сеніп, соңғы шешімді өздері қабылдауға мәжбүр болады.

Білім беру ұйымының қызметкері үшін, кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізгенде, ең алдымен, отбасы мен жақын қоршаған ортада кімнің жасөспірімнің болашағын бірлесіп ойластыруға қызығушылық танытатынын анықтау маңызды.

Кеңестердің мазмұнына қатысты – оқушылар жиі «біз сияқты бол» деген ұсыныс естиді. Бұл ата-аналар мен отбасының басқа мүшелерінің кәсіби таңдау мәселесінде өз жолдарын таңдауды білдіретін шақыруы. Мұндай жағдайда, ең алдымен, отбасы жасөспірімнің болашағының басқа нұсқасын таңдау құқығын мойындайтынын түсіну маңызды, сондай-ақ (отбасы мүшелерінің мамандықтары әртүрлі болған жағдайда, бірақ әрқайсысы жасөспірім өз жолымен олардың ізін қуғанын қаласа) бұл қарама-қайшылықтың жасөспірімге қандай әсер ететінін анықтау қажет.

Екінші орында оқушының қызығушылығы мен тілегі бойынша бағдарлануды ұсынатын кеңес тұр. Бұл жағдайда жасөспірімде таңдауға көмектесетін тұрақты және терең қызығушылықтың бар-жоғын анықтау маңызды. Егер мұндай қызығушылық болмаса, онда оны анықтауға, дамытуға көмектесетін әрекеттер қандай екенін түсіну маңызды, өйткені жасөспірім таңдау мәселесіне келгенде, бірақ бұл тұрғыда неге сүйену керектігін түсінбеген жағдайда жалғыз қалуы мүмкін.

Кейбір жағдайда отбасы мүшелері жасөспірімге кәсіби таңдау тек оның жеке таңдауына қатысты екенін айтады. Мұндай жағдайда жасөспірімнің таңдауы үшін өзінің негіздемесі бар ма, жоқ па екенін анықтау маңызды, ал егер жоқ болса, оларды қалыптастыруға көмектесу қажет. Мысалы, оқушыға кәсіби сынақтар өткізу немесе ата-аналар мен басқа маңызды ересектерден олардың мамандық таңдау жолдарын және қай негізге сүйенгендерін сұрауды ұсынуға болады.

Тағы бір кеңес, негізінде талап қою болып табылады: отбасы мүшесі жасөспірімнің орнына таңдау жасап, өз шешімін хабарлайды, ал жасөспірімнің өзі таңдау құқығын алмайды. Мұндай отбасылық орнатуда жасөспірімге қалай көмек көрсетуге болады? Бір міндет – жасөспірімнің бұл жағдайға көзқарасын анықтау: ол өзіне не маңызды екенін, ата-аналарының жасаған таңдауының негіздерін қалай түсінетінін, үмітсіздік сезімі бар ма, өзіне балама жолдар көре ме және егер көрсе, қандай уақыт перспективасында екендігін білу. Оған бұл жағдайда неге әсер ете алатынын, ал неге әлі әсер ете алмайтынын анықтауға көмектесу маңызды; қандай қадамдар жасап, болашақта өз болашағын анықтауда көбірек мүмкіндік алуға болатынын көрсету қажет.

Ата-аналар мен жақын ортасы жасөспірімдерге мамандық таңдау кезінде өз қабілеттері мен бейімділіктеріне сүйенуді ұсынатын келесі кеңесті жиі

береді. Бұл жағдайда, ата-аналар өздерінің жасөспірімнің күшті жақтары туралы біліміне сүйене отырып, ұсынған мамандыққа жасөспірімнің тек қабілеті ғана емес, қызығушылығы бар ма екенін түсіну маңызды.

Кейбір ата-аналар жасөспірімге бұл жаста ең бастысы оқу екенін және мамандық таңдау сол арқылы шешілетінін айтып, ой салады. Мұндай хабарлама таңдау мәселесін кейінге қалдыруға ұқсайды. Маманның көмегі жасөспірімге өзінің таңдау негіздерін (мамандықтың мәні мен қажеттілігіне деген қызығушылық, өз мүмкіндіктері туралы білім және т.б.) анықтауға бағытталуы мүмкін.

Сонымен қатар, ата-аналар мамандық таңдау құқығын балаларына беру, бірақ қажет болған жағдайда көмек көрсетуге дайын екендіктерін білдіретін хабарлама береді. Мұндай хабарлама ата-аналардың мамандық таңдау жұмысы бойынша маманмен ынтымақтастыққа дайын екенін білдіруі мүмкін.

Кейбір жағдайда жасөспірімдер табыстың болашақтағы мөлшеріне қарай бағдарлануды ұсынатын кеңес естиді, ал аз жағдайда ата-аналар әлеуметтік тұрғыдан сұранысқа ие мамандықтарды таңдауға кеңес береді. Мұндай жағдайда ата-аналар мен жасөспірімнің мамандықтың табыстылығы туралы көзқарастарын, сондай-ақ мамандықтың болашақтағы қажеттілігі туралы болжамдарының негізділігін бағалау маңызды. Сонымен қатар, жасөспіріммен бірге таңдалған мамандықтың оның қалауларына және мүмкіндіктеріне сәйкестігін талдау қажет.

Бір хабарлама әсіресе құнсыз болып көрінеді. Жасөспірімдер «сен – сәтсіз адамсың» дегенді естиді. Бұл хабарлама жасөспірімнің өзін маңызды сезінбеуіне және жақсы болашаққа қол жеткізе алмайтынына сендіруді көздейді.

Осылайша, әрбір ата-ананың хабарламасында өз ерекшелігі бар, бірақ көбінесе кәсіби таңдау туралы ойластырылған таңдауды жасау үшін маңызды нәрселер назардан тыс қалады. Жасөспірімдер, әдетте, болашақтары туралы екі түрлі пікір айтатындықтан, бұл отбасы ішінде жасөспірімдердің болашағы туралы қарапайым және сенімді талқылаулардың жетіспейтінін көрсетеді [58].

10-11 сыныптарда кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыру

Жоғары сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру жұмысы мектеп бітірушілерінің кәсіби жолын дұрыс таңдауға бағытталған іс-шаралар кешенін қамтиды:

- кәсіби бағдар беру субъектілері үшін біртұтас ақпараттық білім беру кеңістігін құру;
- жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі анықтауға әсер ететін әлеуметтік серіктестермен байланыс орнату;
- әр түрлі деңгейдегі конкурстар мен пәндік олимпиадаларға жоғары сынып оқушыларының қатыстыруды ұйымдастыру;
- мектепте жазғы еңбек компаниясы/кәсіби сынақтарды ұйымдастыру;
- жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауға дайындық мәселесі бойынша ата-аналар жиналысын өткізу;
- оқу-өндірістік комбинаттармен (УПК) (болған жағдайда) ынтымақтастық;

- кәсіби бағдар беру мәселелері бойынша халықты жұмыспен қамту орталығының мамандарымен ынтымақтастық;

- оқушының портфолиосын жаңарту (1-11 сыныптар бойынша портфолио талдауы);

- аймақ/республика оқу орындарымен ашық есік күндерін ұйымдастыру (оффлайн/онлайн);

- кәсіби бағдар беру нетворкингін ұйымдастыру;

- педагогикалық кеңестерге бітірушілердің кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша сұрақтарды шығару;

- оқушылармен болашақ білім беру бағытын таңдау мәселелері бойынша жеке әңгімелесулер өткізу.

- жоғары сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру жұмысын ұйымдастыру мынадай нысандарды қамтиды [59]:

- ұйымдастырушылық-әдістемелік форма, ол мұғалімдерге кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізуге қажетті материалдар мен диагностикалық карталарды таңдауға әдістемелік көмек көрсету;

- жоғары сынып оқушыларымен кәсіби бағдар беру жұмысы, ол кәсіби бағдар беру диагностикаларын, карьераны жоспарлау бойынша сабақтар мен тренингтерді, оқыту профилін таңдау бойынша консультацияларды, анкета толтыруды қамтиды;

- жоғары сынып оқушыларының ата-аналарымен кәсіби бағдар беру жұмысы, ол ата-аналар жиналыстарын, ата-аналарға арналған лекторийлерді, педагогтармен ата-аналармен жеке әңгімелесулерді, ата-аналарды оқушыларға арналған шараларға қатыстыруды, ата-аналарды үйірмелердің, спорт секцияларының, көркем студиялардың, театрлардың, қоғамдық оқушылар ұйымдарының жұмысында тартуды, ата-аналарға каникул кезінде оқушыларды уақытша жұмыспен қамтуға көмектесуді, мектептің ата-аналар комитетін құруды, оны сыныптардың белсенді ата-аналарынан құруды, мұғалімдермен ынтымақтастықта жоғары сынып оқушыларының өзін-өзі анықтауына педагогикалық қолдау көрсетуді, қамқоршылық кеңесін құруды қамтиды, ол жалпы білім беретін мектептің қызметкерлерін, оқушылардың ата-аналарын, мектепке демеушілік көмек көрсететін жеке кәсіпкерлерді қамтиды және т.б. [60].

10-11 сынып оқушыларымен кәсіби бағдар жұмысының бағыттары келесідей ұсынылады:

- кәсіби бағдар бойынша жеке бағдарламаларды әзірлеу;

- экскурсиялар ұйымдастыру және кәсіпорындардың, ұйымдардың, оқу орындарының өкілдерімен кездесулер өткізу;

- жеке ерекшеліктерді диагностикалау;

- оқушылар мен олардың ата-аналарының сұранысы бойынша тереңдетілген психодиагностика;

- диагностика нәтижелері бойынша топтық және жеке консультациялар, оқушылардың өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша консультациялар;

- тереңдетілген диагностика нәтижелері бойынша кеңес беру;

- оқушылардың жеке ерекшеліктерін, олардың оқу іс-әрекетінің ерекшеліктерін зерттеу үшін жеке консультациялар;
- оқушылар мен олардың ата-аналарына арналған тақырыптық анкеталар;
- жасөспірімдердің басымдықтарын, өмірлік құндылықтарды зерттеу;
- кәсіби білім беру ұйымдарын таңдау курстарын ұйымдастыру;
- түлектер мен олардың ата-аналарына кәсіби дамуды және өсу жолдарын түсіндіретін дәрістер курсы, сондай-ақ сұранысқа ие нарықтық мамандықтар бойынша дәрістер курсы;
- бизнес ойындар өткізу;
- кәсіби сынақтар ұйымдастыру.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіби, жоғары білім беру стандарттарын бекіту туралы» бұйрығы мектеп түлегінің жеке қасиеттерінің қалыптасуына бағытталған, яғни «мектеп түлегінің портреті» болып табылады. Ол «кәсіби таңдауға саналы түрде дайын, адамның және қоғамның кәсіби қызметінің маңызын түсінетін» болуы керек. Стандартқа сәйкес, жалпы орта білім беру оқушыларға барлық білім деңгейлеріне ортақ ұлттық және адамзаттық құндылықтарды, сондай-ақ оқушылардың мінез-құлқын және қызметін ынталандыратын тұрақты жеке бағдарлар ретінде қалыптастыруға бағытталған [61].

Оқытудың тереңдетілген деңгейінде білім беру пәндерінен меңгеру нәтижелері негізінен кәсіби білім беруге дайындыққа, сондай-ақ оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл пәндер осы пәнге тән білім жүйесін және әрекет ету әдістерін игеру арқылы жүзеге асады.

Қосымша пәндерді және оқушылардың таңдау курстарын зерттеу нәтижелері оқушылардың дүниетанымын, құндылықтық мағыналық көзқарастарын, танымдық, реттеушілік және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған болуы керек. Сонымен қатар, кәсіби бағдар беру қажет.

Орта (толық) жалпы білім беру деңгейінде универсалдық оқу іс-әрекеттерін дамыту бағдарламасы саналы түрде болашақ білім беру мен кәсіби қызметті таңдау үшін дайындықты қамтуы керек. Бұл бағдарлама білім беру мекемесінде кәсіби бағдар беру әдістері мен нысандарын сипаттауы керек.

10-11 сыныптарда кәсіби бағдар жұмысын тиімді ұйымдастыру үшін оқушы – мектеп – УПК – ата-аналар – жұмыс берушілер арасындағы әрекеттесу үшін кәсіби бағдар беру нетворкингін құру ұсынылады. Бұл бес элементтің әртүрлі үйлесімдері кәсіби бағдар беру нетворкингінің көптеген форматтарын анықтайды.

10-11 сынып оқушыларымен кәсіби бағдар жұмысының формалары мен әдістері

Кәсіби сынақтар — бұл кәсіби және икемді дағдыларды дамытуға бағытталған әрекеттерді орындауға жауапты модель элементі. Икемді дағдылар (soft skills) әрбір маманның жұмысында қажет. Мысалы, жүйелі ойлау, кооперация, белгісіздікпен жұмыс істеу, креативтілік, шығармашылық, жүйелі және аналитикалық ойлау сияқты дағдылар әмбебап болып табылады және көптеген мамандықтар үшін пайдалы. Алайда, белгілі

бір мамандықтарға тән арнайы дағдылар да бар. Мысалы, жоғары стресс тұрақтылығын талап ететін мамандықтарда стресс жағдайларымен жұмыс істеу дағдылары аса маңызды. Осы модель элементі кәсіби өзін-өзі анықтау және кәсіби бағдар бойынша оқушылардың икемді дағдыларын 1-11 сыныптар аралығында игеру қажеттілігін көрсетеді.

Кәсіби дағдылар (hard skills) — кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажет дағдылар. Бұл модель элементі оқушыларға таңдаған мамандықтары қызықты ма, жоқ па екенін түсінуге мүмкіндік береді және кәсіби бағдар беру мәселесінің басты мақсатын шешеді — кәсіптермен танысу арқылы жұмыс жасау.

Өзін-өзі зерттеу — жеке ерекшеліктерді зерттеу және өзін-өзі анықтау процесімен байланысты элемент. Бұл элемент толыққанды түрде жасөспірім жаста қол жетімді, өйткені осы кезеңде оқушылардың жеке тұлғалық құрылымдары қалыптасады, сондықтан олар қандай мамандықтар ұнайтынын, ал қайсысы ұнамайтынын және неге екенін түсіндіре алады. Бұл элемент өзінді түсінуге бағытталған. Оқушылар өздерінің мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын, қабілеттерін және басқа да жеке ерекшеліктерін зерттей бастайды және кәсіби сынақтардан алынған кәсіби маңызды қасиеттер туралы біліммен салыстырады. Болашақта осы білімдерді кәсіби таңдау жасауда қолдана алады.

Self skills (өзін-өзі дамыту дағдылары) — бұл өзін-өзі диагностикалау және дамытуға бағытталған дағдылар, олардың ішінде үш негізгі дағды бөлінеді: өзін-өзі анықтау, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі дамыту. Бұл дағдылар кәсіби таңдау мәселелері бойынша кеңестер беру, әңгімелесулер барысында жетілдіріледі. Олар оқушыларға кәсіби таңдау үшін өздерінің критерийлерін айқындауға және кәсіби өзін-өзі анықтауға дайын болуға көмектеседі. Таңдау технологияларын меңгеру, ұнайтын мамандыққа деген қарым-қатынас және кәсіби қызмет туралы жеке көзқарас кәсіби таңдау жасау мүмкіндігін береді.

Кәсіби маңыздылығы бар қасиеттерді дамыту — темперамент, мінез, қабілеттер, эмоционалды-ерік дағдылары, көзқарастар, мотивация және мәндер.

Ақпарат жинау — кәсіби бағыттар бойынша ақпаратты жинаумен байланысты элемент. Бұл әсіресе кәсіби білім беру ұйымын таңдау мәселесіне қатысты. Ақпарат іздеу және онымен жұмыс істеу — бұл кәсіби бағдар мен өзін-өзі анықтау моделіне сәйкес, қызығушылық тудырған мамандық туралы білімді толықтыруға бағытталған дағды. Ол мамандық туралы қажетті ақпараттық критерийлер туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кәсіби бағытта ену — кәсіби таңдау гипотезасын тексеруге жауапты элемент. Жас ерекшеліктеріне байланысты бұл элемент бойынша іс-әрекет тек жоғары сынып оқушыларына қолжетімді. Әдетте, кәсіби сынақтардың қысқа бағдарламалары 3 сағатқа дейінгі уақытта өткізіледі және олар бір реттік болып табылады, бұл оқушыларға мамандық туралы жалпы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл таңдауды нақтылау және оған деген

қызығушылықтың тұрақтылығын тексеру ұзақ мерзімді қосымша білім беру бағдарламалары, курстар, секциялар арқылы жүзеге асады. Оқушы кәсіби таңдау тақырыбын тереңірек деңгейде зерттеп, рефлексия арқылы бұл таңдау оған сәйкес келе ме, жоқ па, соны түсінеді.

Рефлексия — таңдау туралы саналы түсінікке әсер ететін модельдің негізгі элементі. Кәсіби сынақтарда бұл элемент атқарылған қызметтің сапасына және кәсіби құзыреттіліктерді орындауда мүмкін болатын қиындықтарды жеңуге деген мотивациямен рефлексивті қарым-қатынаста көрінеді; ақпарат жинауда — мамандық таңдау үшін маңызды материалдарға сын көзбен қарау арқылы. Жеке тұлғамен жұмыс жасаудағы ең маңызды және күрделі жұмыстар өз-өзіне ұйымдасу және өзін-өзі анықтау дағдыларын зерттеуде жүргізіледі, бұл дағдылар рефлексиямен тығыз байланысты. Мамандық таңдау негіздерін анықтау үшін, олар туралы объективті ойлануға мүмкіндік беру үшін не жақсы орындалды, ал не жақсартуды қажет ететінін түсіну керек, бұл қызмет қызығушылық тудыра ма, әлде бұл кәсіби бағытта өз күштерін қайтадан байқап көруге деген ниет пайда бола ма деген сұрақтар туындайды.

10-11 сынып оқушыларымен кәсіби қызығушылықтарын диагностикалау әдістері

Кәсіби бағдар диагностикасы

Кәсіби тиістілік — әр адамның ең маңызды сипаттамаларының бірі. Өзін белгілі бір мамандықтың иесі ретінде қабылдау — бұл көпшілік ересектердің өздері туралы ойларының ажырамас бөлігі. Және жұмыс неғұрлым сүйікті болса, осы ойлар соғұрлым тығыз болады, уақыт өте келе адам өзін мамандығымен ажыратпайды. Егер ол белгілі бір себептермен өз сүйікті ісімен айналысуды жалғастыра алмайтын болса (жұмыссыздық, аурулар, зейнетке шығу), бұл оның өмірінде шынайы трагедияға айналады.

Кәсіби сәйкестіліктің төрт мәртебесін - «қадамды» бөліп көрсетуге болады, олардың әрқайсысы кәсіби өзін-өзі анықтау процесіндегі адам тұрған деңгейді көрсетеді:

- *Белгісіз кәсіби сәйкестілік*: өмір жолы таңдалмаған, кәсіби болашақ туралы нақты түсінік жоқ, бірақ адам бұл мәселені өз алдына қоймайды.

- *Міндеттелген кәсіби сәйкестілік*: адамның кәсіби болашағы туралы қалыптасқан түсініктер бар, бірақ олар сырттан (мысалы, ата-аналарынан) таңылған және тәуелсіз таңдау нәтижесі емес.

- *Кәсіби сәйкестіліктің мораториясы (таңдау дағдарысы)*: адам мамандық таңдау мәселесін түсінеді және оны шешу процесінде, бірақ ең қолайлы нұсқасы әлі анықталмаған.

- *Қалыптасқан кәсіби сәйкестілік*: кәсіби жоспарлар анықталған, бұл тәуелсіз ойластырылған шешімнің нәтижесі болып табылады. Төменде көрсетілген тест арқылы осы деңгейлердің қайсысында тұрғаныңызды анықтауға болады. Сонымен қатар, кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесіне деген өз көзқарасыңызды ойлануға мүмкіндік береді.

10-11 сыныптарда педагог-кәсіби бағдар берушілердің жұмысы

Кәсіби бағдар беру іс-шараларының таңдауы мынадай болуы мүмкін:

- оқушылардың кәсіби бағдар диагностикасының нәтижелері мен ұсыныстары негізінде оқушыларды жобалық жұмысқа ұйымдастыру, олардың таңдауына сәйкес кәсіби бағыттар немесе оқу профилдері бойынша;

- оқушылардың кәсіби бейімділіктерін ескере отырып, кәсіби білім беру ұйымдарына, жоғары оқу орындарына және аймақтағы жұмыс берушілерге бару;

- кәсіби білім беру ұйымдарына және жоғары оқу орындарына экскурсиялар — бұл оқушыларға дайындық бағыттары мен оқу бағдарламаларымен танысуға, мамандардың кәсіби міндеттерімен танысуға, оқытушылармен танысуға мүмкіндік береді;

- компанияларға немесе кәсіпорындарға экскурсиялар — оқушыларға нақты мамандардың күнделікті кәсіби қызметінің егжей-тегжейлерімен танысуға, кәсіби контекстке енуге, осы мамандықтарды өзіне «сәйкестендіруге» мүмкіндік береді, бұл оқушылардың кәсіби таңдау жасау үшін өз ойларын белсендіруді қамтамасыз етеді;

- шығармашылық тапсырмалар құрылымдық және креативті дағдыларды дамытуға бағытталған. Мұндай қызмет жеке әлеуетті жүзеге асыруға және мамандықтар туралы ақпаратты жақсырақ меңгеруге мүмкіндік береді;

- тренингтер — орта және жоғары сынып оқушыларына бағытталған формат. Олар икемді дағдыларды дамыту, кәсіби сынақтарды өтуге дайындалу және осы тәжірибені түсіну үшін қолданылады;

- квесттер — мамандықтармен, еңбек салаларымен, кәсіби маңызды қасиеттермен танысудың сюжетке негізделген ойын формасы. Квест мазмұны жас ерекшеліктеріне байланысты кәсіби бағдар беру міндеттерін ескеруі тиіс;

- ток-шоулар — үлкен аудитория үшін қолданылатын форма (шамамен 100 қатысушы). Қатысушылар кәсіби таңдау, икемді және кәсіби дағдыларды дамыту мәселелерін талқылайды. Бұл форматты жүзеге асыру үшін акт залы қолайлы. Қатысушылар командаға бөлініп, сахнада кәсіби бағдар беру міндеттеріне сәйкес тақырыптарды әртүрлі қырынан талқылайды. Оқушылардың диалогын педагог жүргізеді;

- дөңгелек үстелдер, конференциялар — кәсіби ортада баяндамалар ұсынуға немесе талқылауға ұсыныс жасауға мүмкіндік беретін форматтар. Бұл іс-шаралар ашық болуы мүмкін, бұл қоғамдық сөйлеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді;

- дискуссиялар фактілер мен пікірлерді қарсы қоюды білдіреді. Бұл тақырып таңдауда ескерілуі тиіс. Бұл формат жоғарғы сыныптар үшін қолайлы;

- кәсіби істер — жұмыс берушінің нақты тапсырмалары, оларды шешу арқылы белгілі бір бағыттағы мамандардың қызмет ерекшеліктерін түсінуге жақындауға болады. Осы жұмыстарды кәсіби мамандармен немесе жұмыс берушілермен бірлесе жасау арқылы практикалық қызметте қандай дағдылар қажеттілігі анықталады;

- хакатондар — командалар белгілі бір уақыт ішінде өнімнің прототипін (мысалы, веб-қызмет немесе мобильді қосымша) әзірлейтін жарыстар, ол белгілі бір мәселелерді шешуге бағытталған;

- кәсіби бағдар берушілермен жеке жұмыс — оқушының жеке кәсіби және білім беру траекториясын құруға бағытталған кеңес беру қызметі. Бұл өзара әрекет жоспарды жасау, түзету және диагностикадан тұрады;

- кәсіби интенсивтер келесі форматтарда болуы мүмкін: ауыстырулар, ұзақ мерзімді, көшпелі, сондай-ақ бір-екі аптаға созылатын қысқа білім беру бағдарламалары. Оқушылар кәсіби таңдау мәселесіне еніп, бірнеше бағытпен танысып, өз таңдауын нақтылайды. Бұл формат тьютормен топтық жұмысты қамтиды және әр қатысушымен жеке жұмыс жасау үшін бір-екі сағатты қамтиды;

- тағылымдамалар — оқушылар үшін олар бірнеше күн болуы мүмкін және әртүрлі нұсқаларды ұсынады: «көлеңке» - процесс барысында қатысудысыз бақылау, «танысу» — маман не істейтінін айтып береді, «стажер» — қатысушылар нақты кәсіби міндеттерді алады және мамандықты іс жүзінде көріп көреді;

- кәсіби байқаулар — кәсіби дағдыларды көрсету және ерекше оқушыларды анықтау бағытталған. Қатысушылар өздерінің кәсіби саладағы біліктіліктерін сарапшылар алдында көрсетіп, дайындық деңгейін басқа қатысушылармен салыстырады. Жеңіске жеткен жағдайда олар кәсіби және сарапшылар қоғамының мойындауына ие болады;

- волонтерлік қызмет — көмек көрсететін мамандықтарға қызығушылықты арттыру және осындай жұмыстарды орындау үшін қажетті дағдыларды көрсетуі мүмкін. Оқушылар командада өз дағдылары мен қабілеттерін дамытады, әлсіз және күшті жақтарын анықтайды. Іс-шараларды ұйымдастырып, әлеуметтік көмек көрсете отырып, жасөспірім өмірлік пайдалы тәжірибе алады, коммуникативтік, ұйымдастырушылық және танымдық дағдыларын дамытады және өзінің жеке ерекшеліктерін қабылдауды үйренеді. Волонтерлік бағытты таңдау кезінде оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын ескеру қажет;

- кәсіби таңдау туралы әңгімелесу — сынып жетекшісі немесе басқа кәсіби бағдар беру қызметінің ұйымдастырушысы тарапынан ұйымдастырылған кездесулер, кәсіби таңдау мәселелеріне арналған. Бұл оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау процестерінің тиімділігін арттыруға бағытталған;

- мамандықтармен танысу үшін мамандармен кездесулер — оқушыларға кәсіби қызмет түрлеріне деген көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл форма барлық жастағы оқушыларға қолайлы, бірақ олардың қабылдау ерекшеліктерін ескеру қажет. Мысалы, ең жақсы формат — шақырылған мамандармен топтық жұмыс, олар өз мамандықтарын және жұмыс ерекшеліктерін айтып береді. Мамандығын анықтаған оқушылар үшін жеке 15 минуттық кездесулер ұйымдастыруға болады, бұл кәсіби таңдауын нақтылауға мүмкіндік береді. Әңгімелесу жеке және онлайн форматта болуы мүмкін.

Кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізудің аталған формалары оқушылардың кәсіби және жеке өзін-өзі анықтау процесін жаңартып, олардың әлеуметтік және кәсіби бейімделуіне қажетті дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауға, болашақ мамандығын

таңдауына, қызығушылықтарына және өз қабілеттерін нақты бағалауға психологиялық дайындықтарын қалыптастыру жағдайларын жасау үшін осы процесті педагогикалық қолдау бағдарламасын жасау ұсынылады.

10-11 сынып оқушылары үшін мамандық таңдауда қиындықтар туындаған бағдарлама

Бағдарламаның мақсаты:

Оқушылардың жеке ерекшеліктері, бейімділіктері мен қызығушылықтарын анықтау. Оқушылардың ішкі дайындықтарын қалыптастыруға жәрдемдесу, өздерінің кәсіби, өмірлік және жеке дамуын саналы түрде жоспарлап, түзетіп, жүзеге асыруға бағытталған. Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауды дамытуға көмек көрсету, олардың мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, отандық/аймақтық еңбек нарығы талаптарына сәйкес қызмет саласын таңдаудағы еркіндікті пайдалану. Ата-аналар мен мұғалімдердің кәсіби өзін-өзі анықтау саласындағы психологиялық біліктілігін арттыру.

Бағдарлама 36 сабақтан тұрады. Сабақтар аптасына 1 рет 45 минуттық уақытпен топтық түрде өткізіледі. Бағдарламаны жеке түрде іске асыру мүмкіндігі бар.

Жұмыс әдістері мен формалары: бақылау, әңгімелесу, кеңес беру, тренинг, топтық талқылау, рөлдік және кәсіптік бағдар ойындары, іскерлік ойындар, "ми шабуылы", психогимнастика.

Бағдарлама келесі мақсаттарға бағытталған:

1. *Кәсіптік бағдар диагностикасы* – қызығушылықтардың, бейімділіктердің, қабілеттердің, жеке ерекшеліктердің кәсіби бағыттылығын зерттеу, белгілі бір оқыту бағыты мен кәсіпті меңгеру деңгейін бағалау; топтық және жеке диагностика түрінде жеке тұлға мен метапәндік құзыреттердің деңгейін бағалау.

2. *Коррекциялық дамытушы жұмыс* (жеке және топтық) – өзін-өзі тану мен болашақты жобалауға бағытталған кәсіптік бағдар сабағын өткізу.

3. Оқушылардың, мұғалімдер мен ата-аналардың психологиялық біліктілігін дамыту, кәсіби бағдар беру саласында.

4. *Кеңес беру* (жеке және топтық) – оқушылардың өздерін сенімді ұстау дағдыларын қалыптастыруға көмек көрсету және жеке дамуды қамтамасыз ету.

Бағдарламаны жүзеге асырудың 3 кезеңі:

Бірінші кезең – дайындық кезеңі (10 сынып).

Осы кезеңде 10-11 сынып оқушыларын кәсіп таңдауға дайындығын зерттеу мақсатында педагог-профориентатор диагностика жүргізеді. Зерттеу әдісі ретінде «Жасөспірімдердің кәсіп таңдау дайындығы» анкетасы пайдаланылады (мысалы, В.Б.Успенский әдістемесі). Нәтижелерге байланысты дайындық деңгейі бойынша (кәсіп таңдауды анықтаған оқушылар және "қатер тобы") топтарға бөлу жүргізіледі. Содан кейін түлектерге кәсіптік өзін-өзі анықтауды зерттеуге арналған анкета ұсынылады.

Келесі қадам – диагностика нәтижелерін өңдеу және есеп дайындау, онда зерттеу нәтижелері сипатталып, сыныптар бойынша талдау жүргізіледі. Қорытындыда түлектердің кәсіп таңдауға дайындық деңгейі туралы

қорытынды жасалады. Нәтижесінде кәсіп таңдау үшін төмен дайындық деңгейіне ие түлектер тобы қалыптасып, сәйкес коррекциялық дамытушы жұмыс ұйымдастырылады.

Екінші кезең – негізгі кезең

Негізгі кезеңде педагог-профориентатор "қатер тобына" жататын оқушыларды жеке ерекшеліктері мен бейімділіктерін, оқу және тәрбие үдерісінде әлеуетті мүмкіндіктерін зерттеуге бағытталған тереңдетілген диагностика жүргізеді. Диагностика нәтижелеріне сәйкес әр оқушыға жеке зерттеу жоспары дайындалады. Тереңдетілген диагностикадан кейін педагог-профориентатор оқушылармен жеке кеңес өткізеді, нәтижелерді талқылайды, қажет болған жағдайда ата-аналар шақырылады.

Үшінші кезең – қорытынды кезең

Осы кезеңде кәсіптік бағдар дайындығын қайта диагностикалау жүргізіледі. Педагогикалық қолдау процесінің тиімділігі бағаланады, қолданылған шаралардың нәтижесі мен әдістері зерттеледі. Қорытындысында бағдарлама бойынша жұмыс нәтижелері шығарылып, оқушылар мен ата-аналарға кәсіп таңдау және кәсіби білім алу бойынша ұсыныстар жасалады.

№	Іс-шараның атауы	Өткізу мерзімі	Мақсаты
Дайындық кезеңі			
1	Психологиялық диагностика 10-11 сынып оқушыларының: – «Мамандық таңдау дайындығы», В.Б. Успенский. (Қосымша 1) – Сауалнама «Кәсіби бейімділіктерді зерттеу» Л.Йовайши (мод. Г.Резапкина) (Қосымша 2)	<i>Іс-шараларды өткізу мерзімін анықтау</i> <i>Кәсіби таңдау дайындығының психологиялық деңгейін анықтау,</i>	Кәсіби қызығушылықтар мен бейімділіктерді айқындау, болашақ мамандық түрін анықтау.
2	Кәсіптік бағдар беру диагностикасының нәтижелері бойынша сынып жетекшілері мен ата-аналарға кеңес беру.		Білім алушылардың кәсіби дамуының жеке білім беру траекториясын таңдауға көмек көрсету.
Негізгі кезең			
3	10 және 11 сынып оқушыларының топтары үшін бағдарлама бойынша түзету-дамыту сабақтарын өткізу. Ішкі жеке ресурстарды өзектендіру,		Өзін-өзі бағалау деңгейін арттыру, дағдыларды жетілдіру табысты әлеуметтік және кәсіби бейімделуге көмектесетін өзін-өзі таныстыру және сенімді мінез-құлық.
4	Тақырыптар бойынша 10 және 11 сыныптарда сынып сағаттарын өткізу: «Менің кәсіби және өмірлік жоспарларым», «Мамандық таңдау», «Мен кім боламын?»		Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын қалыптастыруға жәрдемдесу

5	Білім алушыларға жеке немесе топтық кеңес беру 10 және 11 сыныптар және олардың ата-аналары кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелері бойынша.		Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына жәрдемдесу.
6	«Білім алушыларды білікті мамандық таңдауға дайындау» тақырыбы бойынша сынып жетекшілеріне кеңес беру.		Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау саласында кәсіптік бағдар беретін сынып жетекшілерін дамыту
7	«Жасөспірімнің дұрыс кәсіби өзін-өзі анықтаудағы отбасының рөлі» тақырыбында ата-аналар жиналысын өткізу.		Ата-аналарды педагогикалық қолдау
Қорытынды кезең			
8	Кәсіби қызығушылықтар мен бейімділіктерді бақылау диагностикасы, 10 және 11 сынып оқушыларының болашақ мамандығының түрін анықтау: - «Мамандық таңдауға дайындық» В.Б.Успенский. - Л.Йовайшидің «Кәсіби бейімділік сауалнамасы» (мод. Г. Резапкин)		Диагностиканың анықтаушы және бақылау кезеңдерінің нәтижелерін салыстырмалы талдау.
9	«10 және 11-сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын сүйемелдеу бағдарламасын іске асыру қорытындылары» тақырыбы бойынша педагогикалық кеңес өткізу.		Бағдарламаны іске асыру қорытындыларын шығару, ұсынымдар әзірлеу, жаңа оқу жылына арналған қызметті жоспарлау.
10	Білім алушылар мен ата-аналар мен педагогтар үшін кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша жадынамалар, буклеттер, ұсынымдар әзірлеу.		Кәсіби өзін-өзі анықтау саласындағы құзыреттілік деңгейін арттыру.
11	Мектеп стендін ресімдеу және жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы бойынша өзекті ақпаратты орналастыру.		Білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау саласындағы ақпараттық-әдістемелік сүйемелдеу.

Тақырыптық сабақ жоспары:

№	Тақырыптар	Сағат саны
1	1 Блок. «Кәсіптер әлемі»	18
1.1.	«Кәсіптер әлемі» кіріспе сабағы	1
1.2.	Менің кәсіби бейімділіктерім мен қызығушылықтарым	1
1.3.	Өзінің «Мен» құпиялары	1

1.4.	Менің даму траекториям	2
1.5.	Мен мамандық әлеміндемін	2
1.6.	Мамандық таңдаудың мотивациялық факторлары	2
1.7.	«А-дан Я-ға дейінгі» мамандықтар	2
1.8.	Менің болашақ мамандыққа деген көзқарасым	2
1.9.	Кәсіби таңдау стратегиясы	1
1.10.	Өз кәсібін іздеуде	1
1.11.	Мамандықтар әлеміне – компас бойынша	2
1.12.	Өмірлік қажеттіліктер мен перспективалар	1
2.	2 Блок. «Мамандық әлеміндегі адам»	18
2.1.	Еңбек нарығын зерттеу.	1
2.2.	Кәсіптік білім беру ұйымдары	1
2.3.	Жұмыспен қамту және жұмыспен қамту орталығы.	2
2.4.	Уақытты басқару немесе уақытты басқаруды үйрену.	2
2.5.	Еңбек нарығында өзін-өзі таныстыру	2
2.6.	Семинар «Түйіндемені қалай құрастыруға болады?»	2
2.7.	Өңгімелесу ережелері	2
2.8.	«Телефон арқылы сөйлесу» іскерлік ойыны	1
2.9.	«Жұмысқа арналған құрылғы» кәсіби сынамасы	2
2.10.	«Кадрлық сұрақ» іскерлік ойыны	1
2.11.	«Менің арманымдағы мамандық» шығармашылық жұмысы	2

Бағдарламаны жүзеге асырудың күтілетін нәтиже:

1. Мамандықтар туралы және мамандықтың адам тұлғасына қойылатын талаптар туралы қалыптасқан білім. Оқушылардың мамандық таңдау мотивациясының болуы, таңдау жағдайына оң көзқарас, мамандық таңдау шешімін қабылдау процесінде белсенді позиция, кәсіби таңдау үшін қосымша нұсқалардың болуы. Өзінің мотивтері мен шешім қабылдаудың себептерін, шешімдердің нәтижелері мен салдарын талдай білу, білім алу траекториясын таңдау мен жүзеге асыруға байланысты қабылданған шешімдер.

2. Оқушылардың мамандық таңдау мақсаттарын қою және оны жүзеге асыру үшін іс-қимыл бағдарламасын құра білу (мамандық таңдау мүмкіндіктерін өзін-өзі талдау, кәсіби жоспарларды өзін-өзі бақылау және түзету, мамандық таңдау шешімін қабылдауға дайындықты қалыптастыруға бағытталған әлеуетті мүмкіндіктерді өзін-өзі актуализациялау). Кәсіби өзін-өзі анықтау саласында білім беру процесінің қатысушыларының кәсіби бағдарлау құзыреттілігін арттыру.

Педагогикалық сүйемелдеудің тиімділігі критерийлері:

– Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтау мен мамандық таңдауына дайындық деңгейінің артуы;

– Мамандық таңдау немесе оқу бағытын таңдаудағы ішкі мотивтердің отбасылық, сыртқы, кездейсоқ мотивтерге қарағанда басым болуы;

– Мамандыққа деген ұмтылыстардың оқушылардың жеке ерекшеліктеріне (қабілеттеріне, бейімділіктеріне, тұлғалық қасиеттеріне) сәйкестігі;

– Өзін-өзі анықтауға дайындықтың жеке көрсеткіштерінің оң динамикасы (ақпараттылық, таңдауына эмоционалды қатынас, жобалау дағдылары, тәуелсіздік және т. б.).

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУҒА ДАЙЫНДЫҒЫ (В. Б. Успенский әдістемесі)

Мақсат: Оқушылардың мамандық таңдауына дайындық деңгейін анықтау.

Сауалнама жүргізу тәртібі

Оқушыларға төменде келтірілген мәлімдемелерді оқып, оларға «иә» немесе «жоқ» деп жауап беру ұсынылады.

1. Сіз болашақ мамандығыңызды нақты таңдадыңыз.
2. Таңдау мотивациясы – материалдық қызығушылықтар.
3. Таңдалған мамандықта сізді ең алдымен еңбек процесі қызықтырады.
4. Мамандық таңдау себебі – достарыңыз сол оқу орнына оқуға түсті.
5. Оқу орны немесе жұмыс орнын таңдау себебі – ол үйіңізге жақын.
6. Егер таңдаған мамандығыңызды алуға мүмкіндік болмаса, онда сізде қосымша жоспарлар бар...
7. Сіз болашақ мамандықпен байланысты мерзімді басылымдарды оқисыз.
8. Таңдалған мамандыққа қатысты қарсы көрсеткіштер туралы білесіз.
9. Қандай да бір жұмыс түрі маңызды емес, ең бастысы – жұмыстың сапасы.
10. Мамандық таңдауында асықпау керек деп ойлайсыз, алдымен аттестат алу керек.
11. Сізге болашақ кәсіби қызмет үшін қажетті қандай қасиеттер жетіспейтінін білесіз.
12. Сіз кәсіби маңызды қасиеттерді дамытуға тырысасыз.
13. Сіз денсаулықтың мамандық таңдауына әсер етпейтініне келісесіз бе?
14. Мұғалімдер сіздің болашақ мамандығыңызды қолдайды.
15. Сіз болашақ мамандықтың жағымсыз жақтары туралы білесіз.
16. Сіз болашақ мамандыққа жақын жұмыста тәжірибе жинақтадыңыз.
17. Мамандық таңдау туралы дәрігермен кеңескен болдыңыз.
18. Мамандық таңдауында ең бастысы – кәсіби оқу орнына түсу мүмкіндігі.
19. Сіз таңдаған оқу орнына түсу шарттары туралы білесіз.
20. Сіз таңдаған мамандық бойынша жұмысқа орналасу мүмкіндіктері туралы білесіз.
21. Сізге туыстарыңыз жұмысқа (оқуға) орналасуға көмектесетініне сенімдісіз.
22. Сіз таңдаған мамандық өкілдерінің табысы туралы білесіз.
23. Егер таңдалған оқу орнына түсу мүмкіндігі болмаса, тағы да тырысып көресіз.
24. Дұрыс мамандық таңдау үшін тек «қалайтынмын» деген сөз жеткілікті деп санайсыз.

НӘТИЖЕЛЕРДІ ӨҢДЕУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ

Жауаптар түрлерін екі жолға төмендегідей жазыңыз:

I: 1. 3. 6. 7. 8. 11. 12. 16. 17. 19. 20. 22. 23.
II: 2. 4. 5. 9. 10. 13. 15. 18. 21. 24.

Алғашқы жолда «иә» жауаптарының санын, екінші жолда «жоқ» жауаптарының санын есептеңіз. Жауаптардың сомасын қосып, келесі шкала бойынша жасөспірімдердің мамандық таңдауына дайындық деңгейін анықтаңыз:

0–6 ұпай – дайын еместік;

7–12 ұпай – төмен дайындық;

13–18 ұпай – орташа дайындық;

19–24 ұпай – жоғары дайындық.

**Л.Йовайшидің кәсіби бейімділіктері бойынша сауалнама
(Г.В.Резапкинаның модификациясы)**

Әдістеме оқушылардың кәсіби қызметтің түрлі салаларына деген бейімділіктерін анықтауға бағытталған: адамдармен жұмыс, практикалық, интеллектуалды, эстетикалық, жоспарлы-экономикалық немесе экстремалды. Әдістеменің артықшылығы – жасырын мотивацияны анықтайтын жанама сұрақтарды қолдануында. Бұл әдістеме көптеген әдістемелерден ерекшеленеді, себебі олар «түзу» немесе тікелей сұрақтарды қояды.

Нұсқау: Төмендегі мәлімдемелерді аяқтап, «а», «б» немесе «в» жауаптарының біреуін таңдап, жауап парағында сұрақ нөмірі қарсысында сәйкес әріпті шеңберге салыңыз.

Бланк жауаптар:

(Сауалнамаға арналған жауап парағын осы жерге қосуға болады, бірақ нақты жауаптарды өзіңіз енгізіп, көрсетілген тәсілмен таңдай аласыз.)

№ ответа	1	2	3	4	5	6
1	а			в		б
2		в		а	б	
3	б	а		в		
4			б		в	а
5	в	а	б			
6	б	в				А
7		б	в	а		
8	б				а	в
9		б		а	в	
10				в	а	б
11	в	б	а			
12			а	б	в	
13	а				б	в
14		б		б	в	
15	в		а		б	
16	б		в			а
17				б	а	в
18	а	в	б			
19			в		а	б
20	в		б			а
21		а	в	б		
22		б	а	в		
23		в		а		б
24	а				б	в
Всего						

Сұрақтар:

1. Мен кәсіби қызметімде:

А) әр түрлі адамдармен сөйлескім келеді;

Б) қолмен жұмыс жасау – жиһаз, киім, көліктер және т.б.;

В) фильмдер түсіріп, сурет салғым келеді, кітап жазып, сахнада өнер көрсеткім келеді және т.б.

2. Кітапта немесе кинофильмде мені ең көп қызықтыратын нәрсе:

- А) көркемдік форма, жазушы немесе режиссердың шеберлігі;
- Б) оқиға, кейіпкерлердің әрекеті;
- В) өмірде пайдалы болуы мүмкін ақпарат.

3. Мені Нобель сыйлығы қуантады:

- А) ғылым саласында;
- Б) қоғамдық қызмет үшін;
- В) өнер саласында.

4. Мен көбірек келіскен болар едім:

- А) банк менеджері болу;
- Б) өндірістің бас инженері болу;
- В) экспедиция жетекшісі болу.

5. Адамдардың болашағын анықтайтын нәрсе:

- А) ғылым жетістіктері;
- Б) өндіріс дамуы;
- В) адамдар арасындағы түсіністік.

6. Мектеп директоры ретінде мен ең алдымен:

- А) мектепті абаттандырумен айналысар едім (асхана, спортзал, компьютерлер);
- Б) достық, біртұтас ұжым құрумен айналысар едім;
- В) жаңа оқыту технологияларын әзірлеумен айналысар едім.

7. Техникалық көрмеде мені ең көп қызықтыратын нәрсе:

- А) экспонаттардың сыртқы түрі (түс, форма);
- Б) экспонаттардың ішкі құрылымы (механизм);
- В) экспонаттардың практикалық қолданылуы.

8. Адамдарда мен ең алдымен бағалайтын нәрсе:

- А) батылдық, ержүректік, төзімділік;
- Б) достық, сезімталдық, мейірімділік;
- В) жауапкершілік, ұқыптылық.

9. Жұмыс уақытынан тыс уақытта мен:

- А) өлең жазу, музыка жазу немесе сурет салумен айналысар едім;
- Б) түрлі тәжірибелер жасар едім;
- В) жаттығумен айналысар едім.

10. Шетелдік сапарларда мені ең көп қызықтыратын нәрсе:

- А) экстремалды туризм (альпинизм, виндсерфинг, таудан шаңғы тебу);
- Б) іскерлік қарым-қатынас;
- В) басқа елдің тарихы мен мәдениетімен танысу мүмкіндігі.

11. Мен үшін қызықтырақ әңгімелесу:

- А) жаңа типтегі көлік туралы;
- Б) жаңа ғылыми теория туралы;
- В) адам қарым-қатынастары туралы.

12. Егер менің мектебімде бар болғаны үш үйірме болса, мен таңдар едім:

- А) техникалық;

- Б) музыкалық;
- В) спорттық.

13. Мектепте көп назар аудару қажет:

- А) мұғалімдер мен оқушылар арасындағы түсіністікті жақсартуға;
- Б) оқушылардың денсаулығына, спортпен айналысуға;
- В) тәртіпті нығайтуға.

14. Мен қызығушылықпен қараймын:

- А) ғылыми-популярлық фильмдерге;
- Б) мәдениет пен спорт туралы бағдарламаларға;
- В) спорттық бағдарламаларға.

15. Мен үшін қызықтырақ болар еді:

- А) машиналармен, механизмдермен жұмыс жасау;
- Б) табиғат объектілерімен жұмыс жасау;
- В) балалармен немесе өз жастастарыммен жұмыс жасау.

16. Мектеп бірінші кезекте:

- А) білім мен дағдыларды беруі керек;
- Б) басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға үйретуі керек;
- В) жұмысқа қажетті дағдыларды үйретуі керек.

17. Әр адам:

- А) денсаулықты сақтау өмір салтын ұстануы керек;
- Б) шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік алуы керек;
- В) ыңғайлы тұрмыс жағдайларына ие болуы керек.

18. Қоғамның әл-ауқаты үшін ең маңызды нәрсе:

- А) азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау;
- Б) адамдардың материалдық әл-ауқатына қамқорлық жасау;
- В) ғылым мен техниканың дамуы.

19. Мен үшін ең қызықты пәндер:

- А) дене шынықтыру;
- Б) математика;
- В) еңбек.

20. Маған қызықтырақ болар еді:

- А) өнім өндірісін жоспарлау;
- Б) өнімді шығару;
- В) өнімді сату.

21. Мен көбінесе мынадай мақалаларды оқығанды ұнатамын:

- А) көрнекті ғалымдар мен олардың ашылымдары туралы;
- Б) ғалымдар мен музыканттардың шығармашылығы туралы;
- В) қызықты өнертабыстар туралы.

22. Бос уақытты мен көбіне:

- А) үй шаруаларымен айналысумен өткізгенді ұнатамын;
- Б) кітап оқумен өткізгенді ұнатамын;
- В) көрмелерде, концерттерде және т.б. өткізгенді ұнатамын.

23. Маған үлкен қызығушылық тудыратын хабарлама:

- А) көркемөнер көрмесі туралы;

- Б) қор биржасындағы жағдай туралы;
- В) ғылыми ашылулар туралы.

24. Мен жұмыс істегенді ұнатамын:

- А) көп адамның арасында;
- Б) ерекше жағдайларда;
- В) кәдімгі кабинетте.

Нәтижелерді өңдеу және талдау:

Бланкті толтырғаннан кейін, балалар әрбір алты бағанадағы белгіленген әріптердің санын есептеп, төменгі жолдағы бос ұяшықтарға осы алты санды жазуы керек.

10-12 балл – кәсіби бейімділік айқын көрінеді;

7-9 балл – кәсіби бейімділік орташа деңгейде;

4-6 балл – кәсіби бейімділік әлсіз көрінеді;

0-3 балл – кәсіби бейімділік байқалмайды.

Әрбір алты бағанада көрсетілген ұпайлар белгілі бір жұмыс түріне бейімділікті көрсетеді:

1 - Адамдармен жұмыс жасауға бейімділік. Қызмет көрсету (тұрмыстық, медициналық, ақпараттық), басқару, тәрбие және оқыту салаларымен байланысты мамандықтар. Бұл топтағы адамдар әр түрлі адамдармен қарым-қатынас жасай білуі және олармен тіл табыса білуі керек.

2 - Зерттеушілік қызметке бейімділік. Ғылыми жұмыстармен байланысты мамандықтар. Ғылыми салада жақсы теориялық біліммен қатар, зерттеушілерге рационалдылық, тәуелсіздік, ойлаудың түпнұсқалығы қажет.

3 - Өндірістік қызметке бейімділік. Бұл мамандықтар металды өңдеу, құралдар мен механизмдерді құрастыру, жөндеу және техникалық қызмет көрсету сияқты әртүрлі жұмыстарды қамтиды. Бұл мамандықтар денсаулық, қозғалыс үйлесімділігі және назар аударуды талап етеді.

4 - Эстетикалық қызметке бейімділік. Көркемөнер, музыкалық, әдебиет-өнер және актерлік қызметпен байланысты шығармашылық мамандықтар. Бұл адамдар тек арнайы дағдыларға ие болуы ғана емес, ойлау ерекшелігі және мінез-құлқының тәуелсіздігімен ерекшеленеді.

5 - Экстремалды қызметке бейімділік. Спорт, саяхат, экспедициялық жұмыстар, қауіпсіздік және құқық қорғау қызметтерімен байланысты мамандықтар. Бұл мамандықтар физикалық дайындыққа және моральдық ерік-жігерге ерекше талаптар қояды.

6 - Жоспарлау-экономикалық қызметке бейімділік. Бұл есептер жүргізу, жоспарлау (бухгалтер, экономист), құжат айналымы және мәтіндерді өңдеу (редактор, аудармашы) сияқты мамандықтарды қамтиды. Бұл мамандықтар жинақылық пен ұқыптылықты талап етеді.

Қызығушылықтар мен бейімділіктер арасындағы айырмашылық: қызығушылықтар «білгім келеді» формуласына негізделсе, бейімділіктер «істегім келеді» деген ұғымды білдіреді. Бір нәрсеге қызығушылық таныту, бірақ оны жасауға деген ынта болмауы мүмкін (мысалы, футбол, кино). Мамандығын тандау кезінде қызығушылықтар мен бейімділіктерді ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Шмигирилова И. Б., Рванова А. С., Таджигитов А. А., Копнова О. Л. Реформирование образования Казахстана: пути развития оценочной грамотности учителя // Образование и наука. 2022. Т. 24, № 4. С. 140–167. DOI: 10.17853/1994-5639-2022-4-140-167
2. <https://www.gov.kz/memleket/entities/bkotaskala/documents/details/101487?lang=ru>
3. Мальцева Д.А. Постановка проблемы формирования представлений о профессиях у старшеклассников// Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 11 (68) Том 1, 2023 г.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учеб. пособие для вузов. М.: Академический Проект, 2003. 336 с
5. Вершинин С.И. Методы изучения профессионально важных качеств школьников. М.: АПН СССР, 1988. 35 с
6. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Садовникова Н.О. Профориентология: теория и практика: учеб. пособие для высшей школы. М.: Академический проект, Фонд «Мир», 2009. 192 с
7. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб. заведений. 10-е изд., перераб. и доп. М.: Академия, 2006. 640 с.
8. Давыдов, В.В. Психическое развитие младшего школьника. М.: Педагогика, 1990. 260 с.
9. Кураев Г.А., Пожарская Е.Н. Возрастная психология: Курс лекций. Ростов-на-Дону: УНИИ валеологии РГУ, 2002. 146 с.
10. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании».
11. Калугин, Н. И. Профессиональная ориентация учащихся [Текст] / Н. И. Калугин, А. П. Меньшиков, А. Д. Сазонов. — Москва : Высшая школа, 2003. — 272 с.
12. Методическая разработка профориентационного родительского собрания «Планируем будущее ребенка» <https://infolesson.kz/roditelskoe-sobranie-planiruem-budushee-rebenka-3893101.html>
13. <https://nsportal.ru/detskiy-sad/materialy-dlya-roditeley/2021/10/18/anketa-dlya-roditeley-moya-rol-v-podgotovke-rebenka>
14. https://suchkovo-school.narod.ru/Uspeh_praktiki/kem_bit.pdf
15. <http://profshkolnik.rusedu.net/post/1631/106498>
16. Акимова, М. К. Диагностика умственного развития детей [Текст] / М. К. Акимова. — Санкт Петербург : Питер, 2006. — 71 с.
17. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 19 декабря 2018 года № 692 «Об утверждении методических рекомендаций по определению профессиональной направленности обучающихся и проведению диагностики в организациях среднего образования Республики Казахстан»
18. Современные образовательные технологии [Текст] : учеб. пособие / авт.-сост. М. Ю. Олешков. — Нижний Тагил : НТГСПА, 2011. — 144 с

19. Анкеты для диагностики профессионального самоопределения учащихся <https://xn--80aajh2bjfgkg.xn--p1ai/wp-content/uploads/2023/12/anketa-professionalnoe-samoopredelenie.pdf>
20. <https://multiurok.ru/files/mietodika-motivatsionnykh-priedpochtienii-trizhie.html>
21. <https://proforientir42.ru/wpcontent/uploads/2018/08/Diagnosticheskie-metodiki-dlya-obuchayushhihsya-1-2-klassov.pdf>
22. <http://ddtvm.ru/wp-content/uploads/2011/11/Ped-diagnostikaobrazovatel'nogo-protssessa-SHarshakova-gotovaya-v-pechat.pdf>
23. [метод.pdf](#)
24. <https://proforientir42.ru/wp-content/uploads/2017/07/Moi-mechty-o-professii.pdf>
25. <https://proforientir42.ru/wp-content/uploads/2017/07/Kto-rabotaet-v-shkole.pdf>
26. <https://proforientir42.ru/wp-content/uploads/2017/07/Fizkulturno-proforientatsionnaya-estafeta-Loginova-O.-P..pdf>
27. Игумнова, Е. Л. Банкир, фермер или портной... Кто же я буду такой??? [Текст] : книга для учителя / Е. Л. Игумнова. — Новосибирск : Призвание, 1994. — 174 с.
28. Профессиональная ориентация младших школьников в школе [Текст] : метод. пособие / авт.-сост. И. А. Симонова. — Копейск : МУДПО «Учебно-методический центр», 2017. — 30 с.
29. <https://kartaslov.ru/>
30. <http://cdod-usinsk.ucoz.ru/2016-2017/proforient/5-6.pdf>
31. Формы и методы профориентации обучающихся [Текст] : сб. метод. рекомендаций / авт.-сост. И. А. Килина, Е. В. Пономарева ; ред. В. И. Сахарова. — Кемерово : ГОУ «КРИПО», 2013. — С. 11–18.
32. Антонова, М. В. Региональный технопарк: профессиональная ориентация с детьми младшего возраста [Текст] / М. В. Антонова // Платформа навигатор: развитие карьеры. — 2018. — № 3. — С. 31–38.
33. Колосова, С.Л. Основы психодиагностики. / С.Л Колосова. — Сыктывкар, 2000. — С.123-131
34. <https://xn--80adrabb4aegksdjbfk0u.xn--p1ai/upload/medialibrary/0d4/e9x3508s1zwm7z4shdj66ijscoaqts2.pdf>
35. <https://multiurok.ru/files/proforientatsionnoie-zaniatiiie-s-uchashchimisya-5-klassov-chto-ia-znaiu-o-professiiakh.html>
36. <http://cdod-usinsk.ucoz.ru/2016-2017/proforient/5-6.pdf>, http://do-5-11-individ.fironir.ru/images/diagnosticheskiye_karty/diagnostika_prof_interesov.pdf
37. http://do-5-11-individ.fironir.ru/images/diagnosticheskiye_karty/diagnostika_prof_interesov.pdf
38. <file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Desktop/%D0%92%D0%A1%D0%95/5-7%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D1%8B/metodicheskie-rekomendacii-.pdf>

39. <https://uba.edu.kz/storage/app/media/PROFI%20PEG%20RUS%2025.08.2023.pdf>

40. Журавлев, Д. Адаптация учащихся при переходе из начальной в среднюю школу / Д. Журавлев // Народное образование. – 2002. - №8. – С.99-102.

41. Никольская, И.М. Психологическая защита у детей / И.М. Никольская, Р.М.Грановская. – СПб.: Речь, 2001. – С.46-55.

42. Александрова Е.А. Самоопределение подростков в молодежных культурах // Школьные технологии. 2000. № 6.

43. Григорьев, Д. Воспитательные результаты и эффекты внеучебной деятельности / Д.Григорьев, П.Степанов //Журнал заместителя директора по воспитательной работе. - 2009. - № 8. - С. 16-21.

44. Пряжников, Е.Ю. Профориентация./Е.Ю. Пряжников, Н.С. Пряжников. – 5-е изд. – М.: Академия, 2010. – 496с

45. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков.М.: Просвещение, 2001. 205 с.

46. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. М.: АСТ, 2009. 270 с.

47. Трофимова Н.М., Пушкина Т.Ф., Козина Н.В. Возрастная психология. СПб.: Питер, 2005. 304 с.

48. Возрастная и педагогическая психология: учеб, для студентов педвузов/ Под ред. А.В. Петровского. М.: Просвещение, 2006.258 с.

49. Кон И.С. Психология старшеклассников. М.: Познание, 2007. 151с.

50. Мудрик А.В. Социальная педагогика / Под ред. А.В. Славёнина. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 200 с.

51. Зубелевич Л.И. Аспекты трансформации профидентичности: актуальные проблемы профориентации и профадаптации // Вопросы психологии.1999. № 6. С. 49 – 54.

52. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации. М.:Просвещение, 2010.352 с.

53. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2001. 992 с.

54. Кон И.С. Психология старшеклассников. М.: Познание, 2007. 151с

55. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Москва–Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. 252 с.

56. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. М.: АСТ, 2009. 270 с.

57. Чистякова С.Н., Пряжников Н.С. Педагогическое сопровождение социально-профессионального самоопределения учащихся. Ученик в обновленной школе. Сборник научных трудов. М.: Познание, 2002. 358 с.

58. Кон И.С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989. 254 с.

59. Ходаков А.И. Реальный путь социальной поддержки (проблема профессионального самоопределения) // Открытая школа. 2001. № 1. С. 35– 48.

60. Кон И.С. Психология старшеклассников. М.: Познание, 2007. 151с.

61. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2001. 992 с.

62. Трофимова Н.М., Пушкина Т.Ф., Козина Н.В. Возрастная психология. СПб.: Питер, 2005. 304 с.

63. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. М.: Просвещение, 1991. 195 с.
64. Коваль М.Б. Ключ к успеху. М.: Просвещение, 2008. 148 с.
65. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.: АСТ, 2007. 380 с.
66. https://kirovipk.ru/sites/default/files/dokumenty/zeer_e.f._psihologiya_pr_ofessiy.pdf
67. Трофимова Н.Б. Проблема выбора профессии. Воронеж, 2004. 84 с.
68. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков. М.: Просвещение, 2001. 205 с.
69. Аналитический отчет. Ежегодный мониторинг профориентационной работы в организациях среднего образования. МП РК, НАО им. И. Алтынсарина, Астана 2024г.,
70. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. Москва–Воронеж, 2011. 463 с.
71. Приказ Министра Просвещения РК от 23.01.2025 № 12 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования»
72. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2024-2025 учебном году» <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu-shahtinsk/documents/details/710407?lang=ru>
73. <https://xn--80adrabb4aegksdjbfk0u.xn--p1ai/upload/medialibrary/0d4/e9x3508s1zwm7z4shdj66ijscoaqtsc2.pdf>
74. E. V. Mialkina, E. P. Sedykh, D. I. Voronin, T. E. Fedoseeva, N. N. Kuimova Diagnostic complex of studying the potential of professional development of personality at pupils of 8-9 classes, Perspectives of Science & Education International Scientific Electronic Journal ISSN 2307-2334 (Online) <file:///C:/Users/Uba.25/Downloads/diagnosticheskiy-kompleks-izucheniya-potentsiala-professionalnogo-razvitiya-lichnosti-obuchayuschihsya-8-9-klassov.pdf>
75. https://youthworker.by/images/_library/%D0%94%D0%B8%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2.pdf
76. <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/activities/271?lang=ru>
77. Фадеева, Е. И. Выбирая профессию, выбираем образ жизни / Е. И. Фадеева, М. В. Ясюкевич. — М.: ЦГЛ, 2004. — 145 с.
78. Юрьева Т.В. // Ежегодник Института психологии: сб. науч. тр. / под ред. Е.А. Уварова. Тамбов, 2015 № 2 С. 187-191.
79. Л Абрамова Г.С. Возрастная психология. М.: Академия, 2012 267 с.
80. Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации: Книга для учителя / Л.В. Ботякова, А.Е. Голомшток, С.С. Гриншпун и др. М.: Просвещение. 2012 112 с.

81. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекций / Учеб. пособие для студентов педагог. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт-М, 2001. 607 с.

82. Чистяков Н.Н., Буянова Г.А., Касаткина Н. Э. Профессиональная ориентация в УПК. М.: Педагогика. 2014 112 с.

83. Аналитический отчет. Мониторинг профориентационной работы средней школы и педагогов-профориентаторов. НАО им. И.Алтынсарина, 2024г.

84. Ступакова А.Р. Профориентационная работа в школе // Социально психологическая служба «Фелана». [Электронный ресурс]. [2010]. URL: <http://www.helpline74.ru/> (дата обращения: 07.12.15).

85. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник. М.: МГУ, 2001. 367 с.

86. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 23 января 2025 года № 12. «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования»

87. <https://xn--80adrabb4aegksdjba0u.xn--p1ai/upload/medialibrary/0d4/e9x3508s1zwm7z4shdj66ijscoaqts2.pdf>

88. <https://xn--80aakd6ani0ae.xn--p1ai/%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B0-%D0%B8-%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/>

89. <https://ts.do-info.ru/sites/prof/user-files/1%20gotovn%20podr%20k%20vyb%20prof.pdf>

90. <https://kolpduc.tom.ru/files/vektor/DiagnostikaPoProfOrient/OprosnikProfSklonnostei.pdf>